

પ્રકાશકનું નિવેદન

‘સંદેશ ભક્તિરસ અંથમાળા’નું પ્રથમ વર્ષ પૂર્ણ થતાં ‘ભક્તિ અને સંકીર્તન’ પુસ્તકથી અમારી દ્વિતીય વર્ષની યાત્રા શરૂ થાય છે. ભક્તિરસ અંથમાળાના આદેશોના કરકમળમાં આ ધાર્મિક કૃતિ મૂકતાં આનંદ થાય છે.

‘સંદેશ ભક્તિરસ અંથમાળા’ના આદેશોને પ્રથમ વર્ષમાં માત્ર ૮ થી ૧૦ રૂપિયાના લવાજમમાં અમે લગભગ બાવીસ રૂપિયાની કિંમતનાં પાંચ સર્વોત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો આપ્યા છે. આ પુસ્તકોને ગરવી ગુજગતે લાવથી સત્કાર્યો છે અને તેનો સારો લાભ લીધો છે. ‘ભક્તિરસ અંથમાળા’ના આદેશ મવાથી આદેશને આ માળાનાં પુસ્તકો ખૂબજ સસ્તામાં પડે છે એ વાંચક બંધુઓને ધ્યાનમાં લેવા વિનંતિ છે. ધર્મપ્રિય જ્ઞાતાતુઓની અમાગ પ્રત્યેની મમતા ધ્યાનમાં રાખી બીજા વર્ષમાં પણ ભક્તિભાવભર્યું સર્વોત્તમ ધાર્મિક વાંચન આપવાનો અમે નિર્ણય કર્યો છે.

‘ભક્તિ અને સંકીર્તન’ પછી આગામી બીજા પુસ્તક પૂજ્ય સ્વામીશ્રી કૃષ્ણાત્મજી (‘ગીતાદોહન’ના સુપ્રસિદ્ધ પ્રણેતા) કૃત ‘દત્ત પરશુરામ’ પુસ્તક આપવામાં આવશે. આ પુસ્તકમાં ખૂબજ સારી અને સરળ ભાષામાં વેદાન્તનું જ્ઞાન રજુ કરવાનો આવ્યો છે. દરેક દરેક જ્ઞાતાતુએ આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવા જેવું છે. આ પછી ત્રીજા પુસ્તક પૂજ્ય ગુરુદેવ દાગોર કૃત ‘બ્રહ્મચર્યા’ ચોથું પુસ્તક શ્રી બળવંતરાય સંઘવી કૃત ભગવાન મનુ અને પાંચમું પુસ્તક શ્રી. નાગરદાસ પંડ્યા કૃત ‘દશમસ્કંધ’ આપવાનો અમે નિર્ણય કર્યો છે.

આ અંથમાળાના પુસ્તકોની પસંદગીનું ધોરણ ખૂબજ ઉંચું હોવા છતાં તેની બાબતનું ધોરણ સાદું અને સરળ રાખવામાં આવે છે. એના લેખકો ધર્મના અભ્યાસીઓ અને વિદ્વદ વર્ગમાંથી પસંદ કરવામાં આવે છે. ગુજરાતમાં ઘેર ઘેર આ અંથમાળાના પુસ્તકો વંચાય એવી અમારી વાંચના છે. આશા છે કે, શ્રેષ્ઠ ધાર્મિક સાહિત્ય આપતી, આ સસ્તામાં સરની અંથમાળાની પ્રગતિમાં, જનતા પોતાનો સહકાર આપશે.

‘ભક્તિ અને સંકીર્તન’ના લેખક સ્વામીશ્રી શિવાનંદજી પ્રખર વિદ્વાન છે. એમની અનેકવિધ સેવાઓથી અપણે પરિચીત છીએ. ઋષિકેશ આશ્રમમાંથી પ્રગટેલી એમની રાત્રની જ્યોત દરેક મુમુક્ષુને માટે માર્ગદર્શક બની રહી છે. એમના પુસ્તકોનો વાચક વર્ગ વિશાળ છે.

શ્રી. સ્વામીશ્રી શિવાનંદજીના મૂળ અંગ્રેજી પુસ્તકનું ભાષાંતર મહારા સ્નેહી શ્રી. ભદ્રશંકર મંછાણમ ભટ્ટે કરી આપ્યું છે એ માટે તેમનો આભારી છું.

ગરવી ગુજગત, ‘ભક્તિરસ અંથમાળા’ના બીજા વર્ષના આ પ્રથમ પુષ્પને પ્રેમથી સત્કારશે એની ભાવના સહ વિરમું છું.

સંદેશ પ્રકાશન મંદિર
સારંગપુર
અમદાવાદ

લિ. ભવદીય
નંદલાલ યુનીસાલ બોડીવાળા
એનેજિંગ ડોરેક્ટર
ધી સંદેશ સિમિટેડ

પ્રસ્તાવિક



જાત ભારે સક્રિયતાથી પસાર થઈ રહ્યું છે. વિશ્વવ્યાપી યુદ્ધો લબ્ધી ઉઠે છે. ભૌતિકવાદના અનિષ્ટ ભેરદાર તત્ત્વોથી આકાશ ઘેરાઈ ગઈ છે. લોકો ભય ને ચિંતાગ્રસ્ત બની રહ્યા છે. આથી આંતરિક આત્મિક ખજાનો ને આંતરિક પરમ સૌખ્યની દયાથી વિષે સર્વ અધારામાં રહે છે. ધર્મ પ્રત્યે ધૂણા બતાવાય છે. સર્વજ્ઞ અજ્ઞાનતા પસરી ની છે. વેદમંચો વિષે ક્યાંતો અમલકા કે ક્યાં ગેરસમજ દેલાઈ ગઈ છે. પોતાની રૂચિ ને સગવડ તે ધર્મ એમ મનાય છે. સર્વજ્ઞ હોવાનો દલ પણ હોય છે.

વરતુન આધુનિક સમયમાં લોકોના મોટા ભાગમાં આધ્યાત્મિક વિકાસના અકુરોનો પણ અભાવ છે. એક તો સાચુ શિક્ષણ નથી. સસ્કાર પણ નથી. નૈતિકતાલિપિ નથી. સાચા જ્ઞાનનો દીવો—દૃશ્યવસ્તુની ભકિતરૂપ દીવો—સળગાવવામાં આવે તો આ બધા ગળેગુણી તત્ત્વો દૂર થાય અને શાંતિ, એકસપી, સમજ ને વિશ્વઅધુન સ્થાપન થાય. સત્ત્વનું આભાન્ય પસરે અને સર્વજ્ઞ સૌખ્ય અનુભવાય.

‘ભક્તિ ને સક્રીયતા’ ના આ પુસ્તકમાં ભકિતયોગના માર્ગને અનુચિતતા માટે ઘણી ઉપયોગી સૂચનાઓ છે.

સૌથી પ્રથમ, સુન્દર ભૌતિકવાદી અને નાસ્તિકને આત્મિક પ્રગતિ આપવા વ્યવહારિક દૃષ્ટાંતોવડે ધૃશ્વગ્નુ અસ્તિત્વ સાબીત કરી આપ્યું છે. પહેલા પ્રકરણમાં ભકિત સાધનાનું તત્ત્વ સમજાવ્યું છે. ભકિતની પગમુદ્રાએ પહોંચનાના ઉપચારો તરિકે પૂજા, ભજન, ઉપાસના, માનસિક પૂજા વગેરે પર ભાર અપાયો છે.

બોજ પ્રકરણમાં 'પ્રેમ' નો વિષય વિસ્તારથી સમજાવ્યો છે જેમાં પ્રેમની અભિવૃદ્ધિના જૂદા જૂદા સાધનો, સાચા વિવ-પ્રેમની મહત્તા, વગેરે છે. ભક્તિના વાચ્યિક માટે શ્રદ્ધા એ પ્રમુખ સાધન બતાવ્યું છે. આ પ્રકરણમાં, ભક્તને ભગવાનની વિરહવેદના, ઇશ્વર-દર્શન અગાઉ ભક્તને અનુભવવી પડતી યાતનાઓ અને આ માર્ગે ભગવતપ્રાપ્તિ માટેની જૂદી જૂદી સાધનાઓની રીતિઓ દર્શાવવામાં આવી છે.

ત્રીજા પ્રકરણમાં ભક્તિ માર્ગની કેટલીક- વિશિષ્ટતાઓ જણાવવામાં આવી છે. સર્વ વર્ણ વિતંડાવાદને બાજુએ મૂકી અમલી સાધનાની પકડ તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ભક્તિની લાયકાત, ક્યારે અને કેવી રીતે ભક્તિ કરવી, દુઃખ અને વિરહ સંજોગો જ આધ્યાત્મિક પ્રગતિને વેગ અને સાધનાની ચાતુ જમાવટને જોશ આપે છે: વગેરે વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે.

સંકીર્તનનું વિજ્ઞાન, સંકીર્તનના લાભો, અખંડ કીર્તન કેમ કરવું તેની સૂચનાઓ વગેરે ચોથા પ્રકરણમાં છે. હાલના સમયમાં સંકીર્તનની સ્થિતિ પણ દ્વંદ્વમાં જણાવી છે.

પ્રકરણ પાંચ અને છઠ્ઠામાં ભજનો અને સંકીર્તન ધ્વનિઓ જણાવ્યા છે. ભક્તિનું તત્ત્વ, આધ્યાત્મિક માર્ગના અનુસરણની આવશ્યકતા અને એવા મહત્વના વિષયોથી એ કીર્તનો ગૂંથવામાં આવ્યાથી સાધકોને એ ધણા ઉપયોગી થઈ પડશે, કારણ ભજનના રૂપમાં સર્વ તત્ત્વોનું એકીકરણ સહેલાઈથી ધ્યાનમાં રહે. છેવટના પ્રકરણમાંનાં પ્રલ્લાદ, દ્રુવ, નારદ વગેરે મહા ભક્તોના દ્વંદ્વ જીવન વૃત્તાંતો સાધકોને પ્રેરણા રૂપ થઈ પડશે. મહાન વ્યક્તિઓના જીવનો મનુષ્યને ઉચ્ચ સ્થાને પ્રેરી જઈ શકે છે. ખાસ કરી ત્યારે સાધક રજોગુણના તત્ત્વોથી ઘેરાઈ ગયો હોય ત્યારે તેને આધ્યાત્મિક માર્ગ તરફ ઠંટાળો, નિરાશા, ભ્રમ અને સંશયો ઉપજે છે અને તે ઇશ્વરના અસ્તિત્વ વિષે પણ શંકાશીલ બનવા માંડે છે. આવી

દશરોએ ખાસ, જે મહાન આત્માઓના જીવનોમાંથી તેઓ આવે
સંજોગો દરમ્યાન કેવી રીતે વર્ત્યા, પોતાના માર્ગમાંની અનેક
મુશ્કેલીઓ તેમણે કેવી રીતે દૂર હઠાવી વગેરે જાણવાથી પોતા-
નામાં એ દિગ્ભૂત અને મનોમૂળ આવશે અને એક પછી એક
નડતરને દૂર કરી જીવનનું અંતિમ ખ્યેય, પરમાનંદ-અમરતા
પ્રાપ્ત કરી શકશે.

આશા છે કે ભકિત-માર્ગને અનુસરી જીવન ખ્યેય પ્રાપ્ત
કરવાની ઈચ્છાવાળા સાધકોને આ પુસ્તક આશીર્વાદરૂપ જણાશે.
અમે તે માર્ગનું અનુસરણ કરતા બધાય સાધકો એકજ મંત્ર પર
બેગા થાય છે. ઇશ્વર કે બ્રહ્મ એજ માત્ર સત્ય છે. આ જગત
એ માત્ર નાટક છે. આ તત્ત્વ સમગ્રે અને આ જન્મમાં જ
મુક્ત થાઓ. ભકિત માર્ગને અનુસરતાં તમે વિશુદ્ધ પરમાનંદ
અને સૌખ્યવાળા સનાતન પદને પામે !!

આનંદ કુરીર,
ઝડપિકેશ

}

સ્વામી શિવાનંદ

દર્શન માટે પ્રાર્થના

ઓ! સર્વ દયાળુ ભગવાન ! વખત વીતતો જાય છે. ઇન્દ્રિયો ખંડ ઉઠાવી રહી છે. મન કુદકા મારે છે. માયા ભ્રમિત કરી નાખે છે. ત્રિવિધ તાપ તપે છે. પાંચ પ્રકારે દુઃખો પીએ છે. મિત્રો કનડે છે. વ્યાધિઓ હેરાન કરે છે. જનાણાનો તાપ જલે છે, માખીઓ. મચ્છરો, મોકડ, વિંછી, અતિથય પજવે છે. સંસારના મોહો લલચાવે છે, હું નથી ખ્યાન કે મનન કરી શકતો. તારી વરદ કૃપા વિના આધ્યાત્મિક માર્ગમાં કંઈ પણ કરી શકતો નથી. હે ભગવન્ ! તમો દયાના દરિયા છો. તમારા આશિષ આપો ! એ દયાના દરિયામાંથી મને એક બિંદુ મળે તો શું તે દરિઓ સૂકાઈ જશે ?

ઓ વંદનીય દેવ ! તું દીનબંધુ, દીનાનાથ, કૃપાનિધિ, કૃપા-સાગર, અનાથરક્ષક કહેવાય છે. તેં અદત્યા, દૌપદી, પ્રહલાદ, ધ્રુવ, અન્વેન્દ્ર, ને ઉગામ્યાં. પણ મારે માટે તેં કંઈ ન કર્યું. હું હજીય, દુઃખ, તાપ ને અધારમાં ગરકી રહ્યો છું. તારી કૃપા ને મદદ માટે પોકારી રહ્યો છું. હે ! જગતના અદૃષ્ટ સ્વામી ! તું ક્યાં છે ? ઓ સ્વયંન્મોતિ ! માછલી જલ વિના કેમ જીવે ? સૂર્ય વિના સૂરજદૂષ્ક ક્યાંથી ખીલે ? પતિ વિના પતિવ્રતા નહિ જીવી શકે. પ્રાણુ વિના મન, તેલ વિના દીપકન્મોત નહિ ટકી શકે, તેમ તારા વિના હું ન જીવી શકું. હે દેવ ! આવ, આવ, મારા હૃદયમાં બિરાજ. તું મારા પ્રાણોનો પ્રાણ, આત્માનો આત્મા છે ! દયા કર ભગવાન ! દર્શન દે પ્રભો ! તારા વિરહનું દુઃખ હવે વધુ સહેવાયું નથી.

સકતની પ્રાર્થના

હે સૌંદર્ય ! હે અવિનાશી અક્ષય દીપ્ત્ય સંપત્તિ ! હે !
માધુર્ય, હે, આદ્યશોની જ્યોતિ ! હે, દેવોનો, ગાધવોનો પ્રકાશ !
હે, પ્રિય સ્વજન, તું મારું શરીર છે અને શરીરમાંનું અંતઃકરણ
છે ! તુ આ શરીરમાં વસનારો, તુ જ ખીજ, ને તું જ
શક્તિ છે. તું જ જીવનતત્ત્વ, તું જ માતાના ઉદરમાં રહેતો
ગર્ભ, તું જ આંખો, આંખનો ડોળો ને કીકી છે, મારૂં રક્ષણ કર ! મને
અનિદ્રિતો રપશો ન હો ! હું આ સંસારને ભૂલી જાઉં. તારૂં જ
માત્ર સ્મરણ કરૂં. તારી મધૂર છાતી પર મને ગખ. મને સદાય
તારામાં વસવા દે.

હે ! સર્વ વસ્તુઓમાં ઓતપ્રોત થઈ રહેલ અદ્વૈત પ્રેમ !
હે ! આ વિશાળ જગતને ધામણ કરનાર શક્તિ ! હે ! સૂર્ય,
ચંદ્ર, તારા, જીવિ ને પ્રકાશ આપનાર સ્વયંજ્યોતિ, હે ! દેવાધિદેવ,
મહાનોના મહાન ! તુ વેદનું ગર્ભસ્થાન છે. તું આ વિશ્વના
નિયંત્ર ને સંચાલક છે. તું મારા જીવનનું જીવન છે.
મારા આત્માનો આત્મા છે, પ્રાણોનો પ્રાણ, માગ
મનનું મન, આંખોની આંખ, ને કાનોના કાન છે. કૂવોમાં ને
દબ્બ ચિત્રોનું તું સૌંદર્ય છે. વદન ને ત્વચાની કીર્તિ તું છે,
મધૂર મૌન તું છે. અંતરમાં રહેલી શાંતિ તું છે. પરમ શાશ્વત
સૌખ્ય તું છે. અવિદ્યા અગર અજ્ઞાનને મારી હઠાવનાર તું છે.
અમરતાને આપનાર તું છે. કામને હણનાર પવિત્રતા તું. અવિદ્યા
શંકા ને ભયના અંધકારને હેઠનાર પ્રકાશનો પરમ પ્રકાશ તું,
દુઃખ, શોક, સંતાપને ભય દૂર કરનાર અનવધિ આનંદ તું,
અમૃત તું. સત્ય, જ્ઞાન, પરમાત્મા, નિત્ય, અનાદિ, અદ્વૈત,
અખંડ, પરીપૂર્ણ ને સમ્વિજ્ઞાનંદ તું છે.

હે અવ્યક્ત ! હે પૂજનીય ! હે સર્વશ્રેષ્ઠ ! અનન્ત આકા-
શથી માંડી મારા પગ નીચેના ધાસના તણખલા સુધી દેલાએલા

આ વિશાળ વિશ્વને ફેડી તું પ્રવર્તિ રહ્યો છે. આ સર્વ નામ-રૂપ જગતનો તું આધાર છે. તું મારી કીકીની આંતરજ્યોત્ છે. મારા હૃદયનો પ્રેમ છે, મારા જીવનનું જીવન છે, મારા આત્માનો આત્મા છે, મારી ઇન્દ્રિયોને બુદ્ધિને ચેતન આપનાર મારા અંતરૂમતિ સુરમ્ય અનહતધ્વનિ, અને મારા આ શરીર, મન અને સૂક્ષ્મ શરીરનું સત્ છે.

આ જગતના સર્વશક્તિમાન અધિષ્ઠાતા અને મારા ત્રિવિધ શરીરના આંતરિક નિયંત્ર તરિકે તું જ છે. હે સ્વામી તને અનેકનેક સાષ્ટાંગદંડવત પ્રણામ કરું છું. તું જ એક માફ આશ્રય સ્થાન છે. હે ! દયાને પ્રેમના વારિધિ, તું જ એક વિશ્વસનીય છે. મને ઉગાર, દોર, રક્ષ, મારા આધ્યાત્મિક ઊત્કર્ષને આડે આવતા વિધો દૂર કર, અજ્ઞાનનો પરદો વિદાર. હે જગતગુરુ ! હવે હું વધુ વખત-રે એક ક્ષણ પણ આ શરીર, આ જીવન, આ સંસારનાં દુઃખ સહી શકું એમ નથી. જલદી દર્શન આપ ! હે પ્રભો ! હું મરું છું, ગળી જાઉં છું. સાંભળ મારી આંતરિક સહ-દયની પ્રાર્થના, સાંભળ ! મારા સ્વામી, ધાતકી માં થા ! તું દીન-બધુ છે, તું અધમોદારક છે ! પતીતપાવન છે !

હે ! પ્રેમ ને દયાની મૂર્તિ હે ! જ્ઞાન સૌખ્યના ઝરણુ ! તું આ જગતની આંખ છે, તું અદ્રશ્ય દ્રશ્ય છે, સંતાઇને સાંભળનાર છે, અકલ્પ્ય વિચારક છે અને અખણ્યો જ્ઞાતા છે. મને લાલચોમાંથી ઉગાર, તેજ, પવિત્રતા ને જ્ઞાન આપ પ્રભો !

સત્ય એ જ ઈશ્વર

ઈશ્વર જ સત્ય ને સત્ય તે જ ઈશ્વર. સર્વ ભોગે સાચું જ બોલો. સત્યનો જ જય છે, અસત્યનો કદિ નહિ—સત્યમેવ જયતિ નાઞ્જતમ્ સત્યવાદી સદાય ચિંતા ને પરિતાપોથી ખીલકુચ મુક્ત હોય છે. સત્ય વેદો, ઉપનિષદો, યજ્ઞો એ બધા કરતાં ચઢીયાતું

છે. પદ્મી, માન, નામ વગેરે માટે કદિપણ જીકું નહિ બોલો. જીકું બોલવા માટે ફરીથી એવી જૂઠા નહિ કરે એવા નિશ્ચય સાથે, પશ્ચાતાપમય અંતઃકરણથી ઉપવાસી રહીને પચાસ માળાના જળ કરવારૂં શિક્ષા પોતાને કરો. કાંઈ નુકશાન નહીં કરવું, ન્યાય, સમાનતા, આત્મ-સંયમ, નમ્રતા, અદંભ, પ્રામાણિકતા, સરળતા, આત્મ-નિર્ણય, આત્મ-ત્યાગ, હામા, અભય, શૈય, ત્યાગ, મલિનતાનો અભાવ, નિર્દોષ, શિષ્ટાચાર, અચંચિત્ય, સહિષ્ણુતા, શુભેચ્છા, અદ્વેષ, નિઃસ્વાર્થ દાન, સ્વાત્મપણું, ધીરજ, પવિત્રતા, દિગ્મત, નિરભિમાન, એ સત્યના રૂપો છે.

મન, વચન ને કર્મોથી સત્યનું પાલન અને સત્ય બોલીને ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરો. ખાર વર્ષ જે સત્ય જ બોલો તે વાક્સિદ્ધિ મળે. પછી તમારી વાણીમાં મહાશક્તિ આવે છે. જે કાંઈ બોલે તે બને છે.

સવારના મંજુન નિશ્ચય કરો: “આજે હું સાચું જ બોલીશ.” હરિશ્ચંદ્ર, મહાત્મા ગાંધી વગેરેના જીવનોનો અભ્યાસ કરો. દરરોજ આધ્યાત્મિક કાર્યક્રમની નોંધપોથી રાખો અને દરરોજ ફેટલીવાર જીકું બોલાય તે નોંધો. ક્રમશઃ જીકું બોલવાનું પ્રમાણ ઓછું થશે અને પરિણામે તમે કેવળ સાચું જ બોલશો.

સત્યના સામ્રાજ્યમાં વધુ ઉંડા પેસો. સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવાની અભિલાષા સેવો. સત્ય માટે સર્વનું બલિદાન આપો. સત્ય જ બોલો. સત્ય માટે મરો. સત્ય જ જીવન છે. સત્ય જ અસ્તિત્વ છે. સત્ય જ જ્ઞાન છે. સત્ય જ સુખ છે. સત્ય જ મૌન છે. સત્ય જ શાંતિ છે. સત્ય જ તેજ છે. સત્ય જ પ્રેમ છે. સત્ય જાણવા માટે જ જીવો. સત્યના સાક્ષાત્કાર માટે જ જીવો. તમારા બધા કાર્યોમાં એ સત્ય તમારું આર્ગદર્શક હો !

વિવેકધી વર્તો.

ચામડી વિના, કપડાં વિના, ઘરેણાં વિના ઓ કાંઈ નથી. એક ક્ષણવાર ધારો કે તેની ચામડી ઉતારી લીધી છે. તો તેની આગળ તમારે કામડા ને ગીધડાને નસાડવા માટે લાંબી લાકડી લઈ ઉભવું રહે. શારીરિક સૌંદર્ય ઉપરઉપરનું, જોડું ને કરમાઈ જનારું છે. તે માત્ર ચામડીની રેખા જોટલું જ ઉંડું છે. બહારના દેખાવથી બરમાશો નહિ. એ માયાનો ખેલ છે. આંતરિક મૂળ-આત્માને જાણો-તે સૌંદર્યનું સૌંદર્ય, શાશ્વત સૌંદર્ય છે.

તમારા વાળ સફેદ થવા માંડે તેને મૃત્યુના દેવ ધમરાળ તરફથી તેડાનું પહેલું ચિન્હ છે. તેને મળવા માટે તમારે તૈયાર રહેવું જોઈએ. શરીર પર કરચલીઓ અને કચ્ચર બેવડાવી એ, એ તેડાની યાદ આપે છે. પછી જ્યારે દાંત પડી જાય અને આંખનું તેજ ઝંખવાઈ જાય ત્યારે તમારે તેને મળવા માટે બીલકુલ તૈયાર રહેવું જોઈએ. પછી તમને સંખ્યાવશ થતાં ત્રણ અટકડોઓ આવશે છેલ્લા ત્રણે ઉપડશે. અને જ્યારે છેલ્લી અટકડી આવશે ત્યારે તમારી સર્વ દોષત તમારા પુત્રો ને ભાગીદાર કળજે કરશે. એક સેવિંગ્સ બેન્કની ચોપડી માટે દોડશે, બીજો ગદ્ગદો હાથ કરવા અને ત્રીજો ગ્રોવીંગ્સ ઇન્ડ અને વિમાના કાગળાંમાં મેળવી લેવા અને વળી ચોથો તમારા શરીર પરના દાગીના દાઢી લેવા દોડાદોડ કરી મૂકશે. સંસારી જીવનનો આવો અંત છે. શા માટે એ જોઈ શકતા નથી કે તમારું ધન આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના પ્રચાર અર્થે કે ગરિબ ને માંદાંઓની માવજત માટે નથી ખર્ચી શકતા ? મિત્રો ! ભક્તિ, ધ્યાન, મનન, શુદ્ધતા, સેવા, જપ, પ્રાર્થના, અને વિવેકદ્વારા અમરતા પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરો. સર્વ દુઃખો ને પરિતાપોનો અંત આવશે.

યોગના બીજ ને રૂપો

કર્મયોગ

નિઃસ્વાર્થ કાર્ય (જન સમાજની સેવા) એ બીજ. નારાયણુ ભાવ (પ્રાણીમાત્ર ભગવાનના જ રૂપો છે અને હું સર્વમાં વસેલા ભગવાનની જ સેવા કરું છું) એવી સેવા કરતાં ભાવના રાખવી તે મૂળ છે. ઉત્સાહ (ખુશ મિનનજ-તમનના) એ વર્ણ છે. અંતઃકરણનો વિકાસ એ કૂલ છે. હૃદયની પવિત્રતા એ રૂળ છે.

ભક્તિયોગ

ઉપાસના એ બીજ. શ્રદ્ધા એ મૂળ. મહાત્માઓની સેવા એ વર્ણ છે. ઇશ્વર સાથે મેળાપ એ રૂળ છે.

હૃઠયોગ

આસન એ બીજ. પ્રાણાયામ મૂળ, નિયમિત ક્રિયા વર્ણ, તંદુરસ્તી એ કૂલો, મનની એકાગ્રતા એ રૂળ છે.

રાજયોગ

યમ (સંયમ) નિયમ વગેરે બીજ. ધારણ એ મૂળ, ઇશ્વર પ્રાણીધાન (ઇશ્વરને સ્વાત્માપર્ણ) એ વર્ણ, ધ્યાન એ કૂલ, અસંપ્રસાદ સમાધિ (ચૈતન્યમાં નિમગ્નતા) એ રૂળ.

જ્ઞાનયોગ

વિવેક એ બીજ, વૈરાગ્ય (અનાસક્તિ) એ મૂળ, ગુરુની કૃપા એ વર્ણ, ષડ્ગુણ (આત્મજ્ઞાન) કૂલ, મોક્ષ એ રૂળ છે.

ॐ नारायण

नैवेद्य

सा परानुरक्तिरीश्वरे ॥ रा० १५. अ. ५.

Behold Ram's will alone is supreme,
Bend and bow to that will
Come what may, it is Ram who does all
And He does all for good, for
Ram is kind, Ram is Love,
Ram means always well.
—Ramdas.

ભૂતજ ભક્તિ પદારથ મોહું બ્રહ્મલોકમાં નાહું રે
પુણ્ય કરી, અમરાપુરી પામ્યા અન્તે ચોરાશી માંહિ રે.
(નરસિંચો)

જે કાંઈ સર્જાયું છે તે શા માટે, જો મનુષ્ય જે બધાં
આણીઓથી સરસો છે તેના ઉપાલોગ માટે ન હોય તો ?
અવનિ પરની સઘળી વસ્તુઓ પર સત્તા ને સામ્રાજ્ય
મેળવવાની વૃત્તિ માનવીને શા માટે હોય, જો તેને પદાર્થો
પોતા માટે મેળવવા સાચવવાના ન હોય તો ? આવા
લક્ષણો, આજે આ મેળવ્યું ને કાલે વધુ મેળવીશ એવી
મનુષ્યની ધગશ જેરવાજળી નથી ઠેરવતી ! એથી પદાર્થ

જ એટલે કે દ્રવ્ય સ્પર્શ્ય વસ્તુ જ વાસ્તાવિક છે એવો સામાન્ય આભાસ પ્રચલિત છે. પદાર્થને પ્રત્યક્ષપણે સર્વત્ર નિહાળતો મનુષ્યસમૂહ પદાર્થસેવનને બુદ્ધિમત્તા ને પદાર્થની શોધને વિજ્ઞાન માની પદાર્થો મેળવવા સાચવવામાં જ કર્તવ્યની ઇતિશ્રી સમજવામાં સહજ જ પ્રેરાય છે.

પણ સાથોસાથ ઉલ્ટો જ નિયમ કાર્ય કરતો માલુમ પડે છે; કે પદાર્થો ઓગળી જ જવા સંભવ્યા છે. વ્યતિવજતિ પદાર્થાનાન્તરઃ કોઽપિ હેતુઃ ન સ્વલ્લુ થદ્ધિ રૂપાધિગ્નિતયઃ સંભવન્તે ॥ કોઈ અદૃષ્ટ એ કળા છે કે જેને બહારની ઉપાધી અસર કરતી નથી. તે પદાર્થોનું રૂપાંતર ને પરિણામે અલોપ કરતી હોય છે. અહિં પદાર્થ-વાદનો ગર્વ ગળાય છે: છતાં એવી કામના શા માટે, જો ઉપલોગ માટે નહિ હોય તો, એવી બુલબુલામણીમાં મનુષ્ય પાછો ત્યાં ને ત્યાં જ અથડાતો ફૂટાતો કઠિક એવો આંતરૂલાપ કાઢે છે કે કેન દિપિતં પતતિ પ્રેપિતં મનઃ (કિનોપપિપદ્મ)કોના વડે ધકેલાયેલું મોકલાયેલું મન વિષયોમાં પડે છે! અથ કેન પ્રયુક્તોઽયં પાપં ચરતિ પૂરયઃ (ગી. અ. ૩-૩૬)કોના વડે ધકેલાયેલો મનુષ્ય આ ભાંજગડમાં પડે છે? કાવાગતિર્મેક્તયોઽસ્ત્યુપાયઃ (વિવેક ચુડામણી-૪૦) ક્યાં અથડાઉં છું, શું કરવાનું ને નહિ કરવાનું ?

ધૂમાડો અગ્નિની હયાતી, ઓળો અરીસાની હયાતી સ્મિદ્ધ કરવા માટે જ છે, તેમ પદાર્થ અપદાર્થની હયાતી પૂરવાર કરવા માટે જ છે. પૃથિવિ પરના સર્વ પદાર્થો તરફ બુદ્ધિ દ્રવી આવે, પણ અંતે પૃથિવનો છેડો ઘર, તેમ,

ધરૂપ અપદાર્થ આગળ જ આવી અટકે છે. પદાર્થ એ
ઓળો આભાસ છે, અપદાર્થ એ અરીસો મૂળ છે. જડવાદ
એ આભાસ, ઓળો, પડછાયો, મોહ છે; તે જેમ આવવાની
ક્રિયાની પાછળ લગોલગ જવાની ક્રિયા જોડાયેલી છે તેમ
મોહવૃત્તિ નિવૃત્તિમાં જ, ગણિતની ભાષામાં એકમાંથી
એક બાદને અંતે શૂન્ય જ શેષ, તેમ શૂન્યમાં જ પરિણામી
છે. યદા તે મોહકલિલં બુદ્ધિર્વ્યતિતરિષ્યતિ તદા ગતાંસિ
નિર્વેદં શ્રોતવ્યસ્ય શ્રુતસ્ય ચ (ગી.અ.૨.૫૨) નાણેલું ને
નાણવાનું, મેળવેલું ને મેળવવાનું, એવી આભાસની ઊંછ
બાબુ બુદ્ધિ વળશે ત્યારે સર્વ ભાંજગડ દોગડ લાગશે.

Such is the Law which moves to righteousness,
Which none at last can turn aside or stay;
The heart of it is Love, the end of it
Is peace and consumation Sweet. Obey.

—The Light of Asia.

એવો એ મહાનિયમ છે જેની ગતિ મૂળ તરફ
છે. કોઈ એને ફેરવી કે અટકાવી શકે એમ નથી. એનું
હૃદય એકવાક્યતા ને છેડે પરમશાંતિ ને સુમધુર સમાધાન
--તહિનતા છે. તાબે થાવ. (બુદ્ધ) ઓળો ને અરીસા
વચ્ચે વિવેકને પરિણામે અદૃષ્ટ નિયમ પ્રત્યે પ્રેમ એજ
બુદ્ધિની ગડમથલનું સમાધાન છે. એ નિયમનું પ્રચલિત
નામ ઇશ્વરેશ્વર. ઇશ્વર જ એક સત્ય-નિત્ય વસ્તુ છે—
ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्येत्येवं रूपो विनिश्चयः । सो यं नित्या-
नित्य वस्तु विवेकः परिगण्यते (શંકરાચાર્ય--વિ. ચૂ. ૨૦)
એવી અડગ શ્રદ્ધા તેજ વિવેક. ‘આપણે ચિન્તવો

અર્થ કાંઈ નવ સરે' પણ 'બ્રહ્મ લટકાં કરે બ્રહ્મ સાથે', આ સારા વિશ્વ સંચાલનનું મૂળ ઈશ્વરેચ્છા છે એવી અડગ શ્રદ્ધાચુકત બુદ્ધિથી ઈશ્વરને જ સમર્પણ થવું, 'હું છું' ને 'હું' 'મારે' માટે 'મારી' શક્તિ પર વર્તું છું, એ બુદ્ધિનો આભાસ, મનની વૃત્તિ છે તેને નિવૃત્ત કરી પરમપદ-મૂળમાં જ મનને પરોવું એજ માનવીનું પરમ કર્તવ્ય ઠરે છે.

કહ' હિ કળીર સનહુ તો સંતો જો યહ પદ અર્થાવૈ;
જો યહ પદકો ગાય ગિચારે આપ તરે ઔ તારૈ. (કળીર)

મનનું પરમાત્મતત્ત્વ (મૂળ) સાથે સંલગ્ન એનું નામ લકિત. જેમ કન્યા પતિને બાણતાં જ, પોતાને મહા-વ્યથા વેડી જન્મ આપી ઉછેરવાના કષ્ટો વેઠનાર માતા પિતામાંથી મન ખેંચી લઈ, પતિ કરતાં કાંઈજ અધિક નથી ને પતિની ઈચ્છાને આધિન વર્તે છે, તેમ ઈશ્વર-રૂપી પતિ બુદ્ધિરૂપી કન્યાને પ્રાપ્ત થતાં તે પતિને જ સર્વલાવે તાળે થવું એજ સર્વ ધર્મ (કર્તવ્ય) નું નિતારણ છે. જલ્લો તે જાણીય જલ્લો તે શહાણંય રાહો માક્ષા માવ વિઠ્ઠલ પાચીં । જલ્લો તો આચાર જલ્લો તો વિચાર રાહો મન સ્થિર વિઠ્ઠલ પાચીં ॥ જજો રે ! તે જ્ઞાન, જજો તે ડહાપણ, રહો મારો લાવ વિઠ્ઠલ ચરણે; જજો રે ! તે આચાર જજો તે વિચાર, રહો મન સ્થિર વિઠ્ઠલ ચરણે. (તુ.અ.ગા. ૩૪૬૪) સંત તુકારામે લકિતયોગ આ એક ગાથામાં સુંદર રીતે સમાવ્યો છે. "Weep for God with a longing heart. Tears shed for him

will wash away the clay. (Sree Ramakrishna)
 ઉંડા અંતરથી લગવાન માટે રહો. તેને માટે મારેલાં
 આંખુ બુદ્ધિ પરનો કાટ ધોઈ નાખશે. સા મુચ્ચેતતરા-
 વેક્ષિતત્વાત્ (શાંડિલ્ય) તેજ (લકિત જ) મંસાર દુગ્ધા
 ઓના નિવારણુ મુખ્ય સાધન છે. બીજાં સાધનો ઓના
 પર આધારભૂત છે. ઈશ્વરેચ્છામાં જ સંપૂર્ણપણે અનુરકત
 થયું અને વિનીત દાસલાવે દાણાર દો સો દોઘ (સમર્થ
 સમદાસ) લગવાન ! તુંજ કર્તા ને લોકતા, એમ મનને
 લગવાનને ચરણે નેવેધ ધરવો એ યોગામ્ન-લકિતયોગ.

Only be steadfast, never waver

Non seek earth's favour,

But rest;

Thou knowest that what God wills must be
 For all His creatures, so for thee the best.

—P. Fleming.

એટલું જ કે મકકમ થા, જરી ડગ નહિ, પદાર્થનો
 ચ્હો છોડ, નિવૃત્ત થા. બાણ કે ઈશ્વરની ઈચ્છા, જેમ તેના
 સમસ્ત સર્જન વિષે સર્વશુભ છે તેમ જ તારે વિષે પણ.
 આવા હૃદયલાવે ઈશ્વરેચ્છાને આધિન થઈ આત્મનિવેદન
 કર્યું એ પરાલકિત, મય્યેવ મન આધસ્વ મયિ ચુદ્ધિ
 નિવેશય (ગી. ૧૨-૮) મારામાં મન ને બુદ્ધિ પડે, એમ.
 ગીતાના સઘળા બોધના ચર્ચિતચરણને અંતે લગવાન
 શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને હિંચોસિ મે મને તું ખાસ પ્રિય છે તેથી

હું તને ફરિફરિ કહું છું મૃયઃ શૃણુ વળી એકવાર સાંભળ
એમ ખાસ ભારપૂર્વક સંબોધી અંતમાં ઉપદેશ આપે છે
કે સર્વ ધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ (ગી.૧૮-૬૬)
આ કહે કે તે કહે એવી બધી જાળ છોડી એક મારે જ
શરણે આવ. શરણાગતિ લક્ષિતના ઔપમ્ય વિષે આથી
કિં વધુના.

सर्वे सन्तु निरामयाः

પોતાપણને ઈશ્વરેચ્છામાં આગળો !!

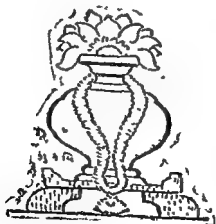
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

શાંતિકૃતિર
અંધન, (ગણદેવી) } ભદ્રશંકર મંછારામ ભટ્ટ

:: અનુક્રમણિકા ::

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	લક્ષિતા સાધના	૧
૨	ત્રેમનું તત્ત્વજ્ઞાન	૨૮
૩	લક્ષિતાનાં આવશ્યક તત્ત્વો	૭૨
૪	સંક્ષીર્તન	૮૬
૫	લક્ષિતાના અનુચારીઓ	૧૦૮
૬	ત્રેરણાત્મક ધ્વનિઓ	૧૩૫
૭	લક્ષિતાના જીવનો	૧૫૫

અગત્યનો સુધારો: પૃષ્ઠ ૭૨ પરની શરૂઆતની બે લિટી પૂરી થતાં પ્રકરણ ખીલું પૂર્ણ થાય છે અને દરિયા કિનારે રેતીના રણ હોય છે એ પેરબ્રાહ્મી “લક્ષિતા આવશ્યક તત્ત્વો” નામનું ૩૦૦ પ્રકરણ શરૂ થાય છે તેની નોંધ લેવા વાંચકને વિનંતિ છે.



‘સંદેશ ગ્રંથમાળા’ પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશે છે

પાંચમા વર્ષના ગ્રાહક બની ઉત્તમ સાહિત્ય મેળવો.

‘સંદેશ ગ્રંથમાળા’ના પાંચમા વર્ષના ગ્રાહકોને નીચેનાં
પુસ્તકો આપવામાં આવશે.

ગરાસણી (રાજસ્થાની નવલકથા) શ્રી. પ્રાણલાલ મુનશી
જવાહર અને હિંદ (સચિત્ર સાપ્તમીય પ્રકાશન) શ્રી. કુંગરશી ધ. રાંપટ
નરવાહન (ઐતિહાસિક નવલકથા) શ્રી. ગોકુળદાસ રાયચુરા
ચંદ આરોટ (ઐતિહાસિક નવલકથા) શ્રી. મંજુલાલ દેસાઈ

૮ રૂપિયામાં ૧૦૦૦ પૃષ્ઠનું વાંચન

પાંચમા વર્ષમાં ‘સંદેશ ગ્રંથમાળા’ના ગ્રાહકોને
૧૦૦૦ પૃષ્ઠનું [કાઉન ૧૬ પેજ] સર્વોત્તમ, શિષ્ટ અને
રસમય વાંચન આપવામાં આવશે. તા. ૩૧-૫-૪૭
સુધીમાં આ ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક થનારનું લવાજમ
રૂ. ૮) આઠ રૂપિયા પ્રમાણે સ્વીકારવામાં આવશે.
ત્યારબાદ આ ગ્રંથમાળાનું લવાજમ રૂ. ૯)
નવ રૂપિયા રહેશે.

આ લાભ લેવા આપનું લવાજમ મોકલી આપો

‘સંદેશ ગ્રંથમાળા’ નું પાંચમા વર્ષનું લવાજમ તા. ૩૧-૫-૪૭
સુધીમાં મોકલી આપો અને ખાસ યોજનાનો લાભ મેળવો.
ગ્રંથમાળાના નિયત કચેલાં પુસ્તકોના ક્રમમાં કે પુસ્તકની સંખ્યામાં
સંભોગવશાત ફેરફાર થઈ શકશે. અમારી નૈતિક ફરજ નક્કી કરેલ
પૃષ્ઠ સંખ્યાનું વાચન આપવા પુરતીજ રહેશે.



બહારગામ ‘સંદેશ’ના એજન્ટો દ્વારા પણ
આ ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક થઈ શકાય છે.

સંદેશ પ્રકાશન મંદિર સારંગપુર,
અમદાવાદ.

લોકસાહિત્યના આધારે લખાયેલી, ગુજરાતી
ભાષામાં પ્રથમ પ્રગટ થતી અપૂર્વ નવલકથા

પિંગલા

લેખક :

શ્રી. ગોકુળદાસ રાયચુર
તંત્રી:-'સારદા'

છટક નકલ: રૂ. ૪-૦-૦,
ચોરટેજ ૦-૬-૦ ભુદ
દ્વિરંગી જેકેટ સાથે

:ચિત્રકાર:
શ્રી. 'દક્ષાગ્નિ'

ભારતની મહાસતી પિંગલાના સતી જીવનનો તાદરશ
ચિતાર આપતી આ નવલકથામાં જાણીતા લોકસાહિત્યકાર
શ્રી. રાયચુરભાઈએ પિંગલાની જીવનકથાને નવો પ્રાણ આપ્યો છે.
આ નવલકથા ખૂબ જ સંશોધન પછી લોકસાહિત્યના આધારે
લખવામાં આવી છે. આજસુધી જનહૃદયમાં પિંગલા માટે જે
કંઈ દ્રવિપત ખ્યાલો રહ્યા હતાં છે એ તમામ વિચારો આ
પુસ્તક વાંચ્યા પછી દૂર થાય છે. પુસ્તક પ્રગટ થતાં જ
'પિંગલા'ની ભારે પ્રશંસા થઈ રહી છે. આપ આ પુસ્તક જરૂર
એકવાર વાંચી લેજો.

(૧) નેતાજીના સાથીદારો (૨) સંન્યાસિની
(૩) અમારા સરદાર અને (૪) પિંગલા આ ચાર પુસ્તકો
મેળવવા રૂ. ૬-૦-૦ નવનો મ. ઓ. કરો. આ
ચારે ગ્રંથની કિંમત રૂ. ૧૫-૮-૦ થાય છે. આ
પુસ્તકોનો સેટ મર્યાદિત સંખ્યામાં છે. આ સેટ સિલિ-
કમાં હશે ત્યાં સુધી જ મળી શકશે.

સંદેશ પ્રકાશન મંદિર સારંગપુર,
અમદાવાદ.

સોલ એજન્ટ:-એન. એમ ઠક્કરની કું.

૧૪૦, પ્રેન્સ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

ભક્તિ અને સંકીર્તન



: લેખક :

સ્વામીશ્રી શિવાનંદજી સરસ્વતી



આમાર્થી શિવાનદત્ત
આનદકૃતિર, કપિકરા

પ્રકરણ ૧-લક્ષિ-સાધના

૧. ઈશ્વરનુ અસ્તિત્વ

આગગાડીનું નિર્જીવ એન્જીન દુરિયાગ ચલાવનાર વિના ચાલી શકતું નથી તેમજ આ શરીરગૃપી જડ-એન્જીન કુશળ ચલાવનાર-ઈશ્વર વિના ચાલી શકતું નથી શરીરની હયાતી પૃથ્વી શરીરગૃપી એન્જીનના છૂપા હાકનારનું અસ્તિત્વ સમજી શકાય

શરીર, મન, પ્રાણ, ઇન્દ્રીયો વગેરે ઉપાધીઓનું હલન-ચલન તેમા ચૈતન્યશક્તિના સચાર વિના હોઈ શકતું નથી. એ ચૈતન્યશક્તિની હયાતી પૃથ્વી ઈશ્વર-બ્રહ્મા-આત્માનું અસ્તિત્વ કહી શકાય છે.

તમારી સધળી અસ્થિમાત આને મર્વ પ્રકારની સગવડતાઓ હોવા છતાં તમને સદાય એમ લાગ્યા જ કરે છે કે તમને કાષ્ટકની જરૂર છે અર્થાત તમને કાષ્ટક અપૂર્ણતા જ સાધ્યા કરે છે પૂર્ણતાનો સતોપ નથી હોતો પણ જો તમારામાં મર્વસ પૂર્ણ ઇશ્વરને હિમેશ તો તમને ચેતનામા પૂર્ણતા લાગશે

જ્યારે તમે કાષ્ટક ખોટું કાર્ય કરો છો ત્યારે તમે ભયમરત ચઢી જાઓ છો. તમારે અતઃકચ્છુ જાણે કે ખેડે આ પણ પૂરવાર કરે છે કે ઈશ્વર છે અને તે તમારા સધળા વિચારો અને કાર્યો જુએ છે.

બ્રહ્મની બ્યાખ્યા કરવી એટલે બ્રહ્મની હયાતીનો અસ્તિત્વગ્રામ અર્થાત તેની બ્યાખ્યા જ હોઈ શકતી નથી બ્રહ્મના પ્રગટ માટે માત્ર એક જ સાધન છે તે "આ નહિ" "આ નહિ"

(નેડતિ નેડતિ) ની પરપરા એથી જ અદ્વૈતવ્યક્ત ઉપનિ-
ષદમાં રૂપિ યાગવલ્ક્યે અહીં “આ નદિ” “આ નદિ”
(નેડતિ નેડતિ) તરીકે વર્ણવે છે આનો અર્થ એ થાય છે કે
સર્વ નામો અને રૂપોને બાદ કરતાં જે બાકી રહે તે અલ

અલ-આત્મા અત્યાંતી ઇશ્વર પ્રયોગ રૂપે બતાવી રાકાતા
નથી, કાંણુ તે ઇન્દ્રીયો અને મનથી પહોંચી શકાતા નથી, પણ તેનું
અસ્તિત્વ કેટલાક અનુભવસિદ્ધ બનાવો તેમજ માનુષિક ઉવનના
કેટલાક સમાન અનુભવો પછી સમજી શકાય છે એક જી
ત્રીજે માણેથી નીચે પડી, જ્યાં તીણા ધાગવાળા પત્થરો હતા.
તે ભયકર રીતે ઇજા પામી હોત, પણ તે ગજગ બની ગઈ
હતી તે જાતે જ બોલી, ‘કોઈ અદ્રષ્ટ હાથોની દ્વારા મને નાગી.
કોઈ અભેદરક્તિએ મને બચાવી’ આવા દાખલાઓ આમાન્ય
બનતા હોય છે

કોઈકના તમો ધણી જ કટોકટી મુજબણમાં કે અખત
આર્થિક તંગીમાં હોવ છે કોઈક અભેદ પ્રકારે તમને મદાય
મળી રહે છે બરોબર સમયસર તમને પૈસા મળી જાય છે.
લગભગ બધાને આવો અનુભવ હશે એવે વખતે તમે સાચું
બોલી ઉઠો છો ‘ઇશ્વરનો ગદ ન્યારો જ છે ! હવે મને ઇશ્વરમાં
સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ઉપજી છે અત્યાર મુખી મને ઇશ્વરમાં બરોબર
ન હતો”

એક વકીલને ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા ન હતી. તે ગંભીર પ્રકારે
મદિ પડ્યો તેનો હેલ્થો શ્વાસ પણ અટકી પડ્યો તેની પત્ની,
પુત્ર, કુટુંબીઓ નડા લાગ્યા પણ તેને ગજગ અનુભવ થયો.
યમના દૂતો તેને યમગંગના દરબારમાં પકડી લઈ ગયા.
યમગંગાએ દૂતોને કહ્યું આ માણસને મારે મેંદોતો ન હતો
તમે બોટો માણસ લાવ્યા છો એને પાછો મોકલી દો” એક
કલાક બાદ તે ફરી શ્વામીવાસ લેવા મળ્યો તેણે બરોબર

અનુભવ્યું હતું કે તે એ શરીર છોડી ગયો હતો. યમના દરબારમાં ગયો હતો અને ફરીથી પોતાના માનુષિક દેહમાં દાખલ થયો હતો. આ આશ્ચર્યકારક બનાવે તેના આખા જીવનને પલટાવી દીધું. તેને ધર્મચરમાં અસાધારણ શ્રદ્ધા ઉપજી અને વધી અને તે ધર્મચરને જાણ્યો. એ હજીએ સંયુક્ત પ્રાંતમાં જીવે છે.

બીજા એક વકીલને પણ એવો જ અનુભવ થયો હતો; પણ તેના અનુભવનો પ્રકાર કાંઈક જુદો હતો. તે પણ નિરીશ્વરવાદી (નાસ્તિક) હતો. તેને યમના દરબારમાં યમદૂતો લઈ ગયા હતા. તેણે યમરાજાને કહ્યું ‘મેં મારું દૈનિક કામ પૂરું કર્યું નથી. મારે હજી ધણું ઉપયોગી કામ કરવાનું બાકી છે. તો કૃપા કરી મને જીવવા દો.’ તેની માગણી કબુલ કરવામાં આવી. આ ગળખ અનુભવથી તે ખૂબ આશ્ચર્યચકિત બન્યો. તેનો સ્વભાવ પણ બીલકુલ બદલાઈ ગયો. તેણે વકીલાતનો ધંધો તુરત મુકી દીધો. તે હવે પોતાનું જીવન નિઃસ્વાર્થ સેવા અને ભગવદ્ધ્યાનમાં જ ગાળે છે. હજી તે દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં જીવે છે.

તમે જુઓ છો કે મરતા મહારાજાધિરાજને દુનિઆમાંના મોટામાં મોટા દાકતરો પણ મરતા બચાવી શકતા નથી. બીજા એવા પણ ધણા દાખલાઓ તમે સાંભળ્યા હશે કે જેમાં ખરાબમાં ખરાબ અસાધ્ય રોગોથી પીડાતા રોગીઓ કે જેને માટે અતિકૃશ્ણ દાકતરોએ આશા જ મુકી દેવા જણાવ્યું હોય તેઓ પણ અદભૂતરીતે સારા થયેલા હોય. આ જ એક ચોખ્ખો પુરાવો છે કે સધળા ધટનાઓ પાછળ દૈવી હાથ હોય છે.

કેટલીયવાર તમને બીજા માણસોની સંગત ગમતી નથી. તમને એકલા રહેવાનું મન થાય છે. તમે કોઈ વાડી કે નદિના કિનારે એકાંત જગ્યામાં જાઓ છો, અને આંતરિક શાંતિનો આહવાદ માણો છો. આ બતાવે છે કે તમો તથ્યમાં શાંતિની મૂર્તિરૂપ છો, એકાંતિક છો, બ્રહ્મ સાથે એકતાવાળા છો.

કેટલાક માણસો એસી વર્ણની હિમ્મત મળ્યું પામે છે, કેટલાક માત્ર માતાના ગર્ભમાં જ મરી જાય છે, કેટલાક વીસ વર્ષે તો વળી કેટલાક આઠીસ વર્ષે મરે છે આ પ્રમાણે વર્ષોમાં અતરોતુ શું ઠાણુ? જધાના જીવનના એવાં યાદૃશ મમયો કેણે નક્કી કર્યા છે? આ જ ચોખ્ખું પુરવાર કરે છે કે કર્મનો સિધ્ધાંત છે, અને સર્વવ્યાપક ઇશ્વર હયાતી ધરાવે છે કે જે સધળા જીવોના કર્મોના ફળોના નિધાતા છે, જે જીવોના કર્મો પ્રમાણે તેમની જીવંતીના સમયો નિર્માય કરે છે, જે કર્મો અને તેના ફળો વચ્ચેનો સપ્રમાણ સંબંધ બાંધે છે કર્મ જડ એટલે નિશ્ચેતન હોવાથી તે પોતે પોતાના ફળ નક્કી કરી શકે નહિ

ધૂવડ દિવસના પ્રકાશની હયાતીનો સ્વીકાર કરે કે નહી, પણ પ્રકાશ તો હોયજ છે તમે ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સ્વીકારો કે નહી, પણ તે હોય જ છે તે સદાય ત્રણે દિગોમાં પોતાને દીવ્ય પ્રકાશ ફેલાવી રહ્યો હોય છે તમે તેની શોધ કરવા માટે તે અગાઉનો તે હયાત છે તમાગ શ્વાસોશ્વાસ કરતા તે તમારી વધુ નજીક છે, અને તમાગ હાથ ને પગ કરતા ય વધુ પામે છે

તમે પોતે જ હયાતી ભોગવો છો કે કેમ? એ મારો તવાલ છે જે તમે 'ના' કહો તો હું કહીશ કે હું મારી નજર સામે તમને મંજુલ હાથો, વિશાળ બાવ અને મોઢી આજો સહિત મોઢા રૂપમાં જોઉં છું જે તમે "હા" કહેશો તો તે ઇશ્વરની હયાતી પૂરવાર કરવાનો માર્ગ બતાવશે ઇશ્વર છે કે નહિ એ સવાલ જ ઇશ્વરની હયાતી સ્પષ્ટરીતે પુરવાર કરે છે

જે કંઈ તમે જુઓ છો તે જ ઇશ્વર છે જે તમે સાંભળો છો જે ઇશ્વર છે જે તમે સૂંધો છો તે ઇશ્વર છે જે કંઈ તમે સ્પર્શો છો તે ઇશ્વર છે આ ઇશ્વરનું પ્રકટ સ્વરૂપ છે આ શરીર તે વિરાટ સ્વરૂપનું અંગ છે લીંગશરીર (સૂક્ષ્મ-શરીર)

તે હીન્દુગર્ભનું છે, અને ચેતનશરીર તે ધર્મચરતું છે હવે 'હું' ક્યા ગણો?

ધર્મચરતું કહે છે, “આપણી આણુબાણુ દરેજ બનતા બનાવો પણ થોડાક જ વિચાર આપણને જણાવશે કે આપણી પોતાની ઇચ્છા-શક્તિની ઉપર કોઈ મોટો નિયમ છે કે જે સમજા બનાવેલું નિયંત્રણ કરતો હોય છે, અને આપણી અતિ-કષ્ટમય પ્રવૃત્તિઓ-આપણા કનેશનમય પન્નિઓ બીનકુલ બીન-જરૂરી અને તદ્દન નિષ્ફળ છે, આપણા સદગ રક્ષિત સાદા ને સરળ પ્રયોગો જ આપણે મનજૂત હોઈએ છીએ અને એ ઉપરી નિયમને અધિન રહી સતોષ માનવાથી જ આપણે શાંતિમય બની શકીએ છીએ શ્રદ્ધા અને પ્રેમ માથ પર ચિતાના પર્વતને બાર ઉતારી દેશે માગ પ્યારા બધુઓ! કુદરતના મધ્યમિદુ આગળ અને પ્રત્યેક માનવીની ઇચ્છા ઉપર એક મહાન આત્મા છે કે જેથી આપણામાનુ કોઈ પણ જગતને છતરી શકે એમ નથી. કુદરતમા પોતાનો અવિચળ પ્રભાવનો તેણે એવો સચ્ચાઈ કયો છે કે જેથી જે આપણે તેની સલાહ મુજબ વર્તીએ તો સુખી થઈએ અને જે તેના (સર્જક) પ્રાણીઓને દુખ આપવા ફાર્સ મારીએ તો આપણા પોતાના જ હાથો આપણા અમ સાથે ચોગી જશે અમર તો તે આપણી જ છાતી ફૂટ્યા કરશે, બની ગહેલી સમજી ધટના આપણને શ્રદ્ધાનો જ પાઠ શિખવે છે મિત્રો તમે મને કહી શકશો કે, આ વિશાળ ભૂમિની સપાટી પર એક પણ એવો કોઈ હશે કે જે અત્યુચી બહીનો નહી હોય ? કોઈ પણ એવો હશે કે જે પોતે અતિ ગંભીર મુરકેલીમા હોઈ પોતે જીવન-મરણ વચ્ચે જોવા ખાનો હોય અતિવ અસહ્ય વેદનાથી વિધાતો હોય ત્યારે પન્માત્માનું નામ નહી લેતો હોય ? તો પછી, આ શકાશીલ મિત્રો, તમે ધર્મચરતું અસ્તિત્વ કેમ નકારી શકો ? જ્યારે તમે સકટમા હોવ ત્યારે તમે પોતેજ તેની હયાતી સ્વીકારો છો વિપરીત શુદ્ધિને મરણ અને સામાયિક મોહના

હોયે તમે નારિતક ગની ગયા છો. આ એક મહામૂર્ખતા નથી ? ગંભીર પણે વિચારો. વિવાદ કંવાનું મૂકી દો. તેને યાદ કરો અને હમણાં જ અમગતા ને શાશ્વત શાંતીની પ્રાપ્તિ ને માર્ગે વળો.

૨. પ્રાર્થનાની પ્રવળતા

પ્રાર્થનાની અસર અસાધારણ છે. ગમે ધણા અનુભવો થયા છે ગાંધીજી પ્રાર્થનાના મહાન ઉપાસક છે. જે પ્રાર્થના - સહૃદયથી કંવામાં આવે, અંતરના ઉડાણુમાંથી તે નિઃજાતી હોય તો તે ધર્મગના હૃદયને ઘુરત જ પોગણાવી દેશે. દ્રૌપદીની અંતરની પ્રાર્થના નિઃજાતાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને દ્વારકામાંથી ઉધાડે પગે દોડવું પડ્યું. તમે બધા આ જાણો છો. જગતના સર્વાધિષ્ઠા શ્રીહરીએ પોને તેને બચાવવા આવવામાં જરી મોડા પડવા માટે ભક્ત પ્રહલાદની મારી મારી હતી. ભગવાન કેટલા દયાળુ ને પ્રેમાળ છે!

પ્રાર્થના પર્વતોને પણ ચલાવી શકે છે. પ્રાર્થના અદ્ભુત જાદુઓ કરી શકે છે કેટલે એકજવાર તમારા હૃદયના ઉડાણુમાંથી બોલો: “હે ભગવાન ! હું તારો છું. તારું જ ધામું” થાય. મારા પગ દયા કર. હું તારો દાસ છું. ક્ષમા કર, દોર, રક્ષણ કર, માર્ગ બતાવ, ત્રાહી-લાયથી બચાવ, મારી બુદ્ધિને દોર.” મનની વલણ વિનમ્ર ને આસ્પાદિત રાખો. હૃદયમાં નિર્ભય ભાવના પોષો. એવી પ્રાર્થના ઘુરતજ સંભળાય છે ને તેનો જવાબ પણ મળે છે. જીવનની દરેકજાની લડત દરમ્યાન આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરો અને પ્રાર્થનાનો અતિ પ્રવળ શક્તિનો પોતાની જાતે અનુભવ દ્યો તમામમાં ધર્મગના અસ્તિત્વ માટે અનન્ય શ્રદ્ધા - જળગ આસ્તિક બુદ્ધિ હોવી જોઈએ.

પરમેશ્વર પામેથી અનેક પ્રકારની બક્ષિઓ અને વસ્તુઓ મેળવવા માટે ધિસ્તિઓની જૂઠીજૂઠી રીતની પ્રાર્થનાઓ હોય

છે. મુસલમાનો અને ખ્રીસ્ત ધર્મીઓ માટે પણ સૂર્યોદય, મધ્યાહન સૂર્યાસ્ત, પયારીમાં સૂતી વેળા, ખોરાક લેતાં પહેલાં વગેરે સમયોએ પ્રાર્થનાઓ હોય છે. યોગની રૂઝઆત પ્રાર્થનાથી ચાલે છે. પ્રાર્થના એ યોગનું પહેલું અગત્યનું અંગ છે. પ્રારંભિક આધ્યાત્મિક સાધનાને પ્રાર્થના કહે છે.

હારા પણ જો પ્રાર્થના કરે તો ઇશ્વર સહાય કરે છે. પવિત્રતા, ભક્તિ, પ્રકાશ, જ્ઞાન માટે ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરો. તમને એ જરૂર મળશે. સવારમાં વહેલા ઉઠી, અને માનસિક ને શારીરિક બ્રહ્મચર્ય માટે પ્રાર્થના કરો. તમને અતુલ રીતે પ્રાર્થના કરો. બાળકના જેટલા ભોળા બનો. તમારા હૃદયના દરવાગ ખીલુલ પુલકા કરો. જરીપણ હુઆમ કે બનાવટ ને સ્થાન નહીં આપો. તમને જરૂર તમારી માંગણી મળશે. સહાયી ભક્તો પ્રાર્થનાની અતિ પ્રબળતા સારી રીતે જાણે છે. નારદ-મુનિ હજી પણ પ્રાર્થના કરી રહ્યા છે. નામદેવની પ્રાર્થનાથી શ્રીવિઠ્ઠલ મૂર્તિમાંથી બહાર ધરાવેલો ભોગ ખાવા આવ્યા હતા. એકનાથની પ્રાર્થનાથી શ્રીહરિએ પોતાનું ચતુર્ભૂજ સ્વરૂપ તેને બતાવ્યું હતું. મીરાંની પ્રાર્થનાથી શ્રીકૃષ્ણ તેના સેવક તરિકે દોડી આવ્યા. દામાજીની પ્રાર્થનાથી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેના નોકર તરિકે આવી બાદશાહને દેવું ભરવામાં સહાય કરી. આથી વધારે શું જોઈએ? હમણાં જ, આજ ક્ષણે હૃદયથી પ્રાર્થના કરો. જરી પણ વિશ્વાસ ન કરો, મિત્ર, કાલે કરીશ એમ મોકુફ રાખશો તો તે 'કાલ' કદિ આવવાની નથી.

૩. પૂજની આવશ્યકતા

ઇશ્વર-પરમાત્માની નજીક સાનિધ્યને પહોંચવા માટે ઉપાસક જે પ્રયત્નો કરે છે તેને ઉપાસના કહે છે. જે સધળા માનસિક કે શારીરિક વ્રતો કે ક્રિયાઓ દ્વારા જીજ્ઞાસુ આધ્યાત્મિક

ક્ષેત્રમાં ક્રમશઃ પ્રગતિ કરી, પરિણામે પોતાનામાં પોતાના હૃદયમાં ધર્મસ્વરૂપની હાજરી અનુભવે છે; તે પ્રતો-ક્રિયાઓનો ઉપાસનામાં સમાવેશ થાય છે. ઉપાસ્ય એટલે ઉપાસનાનો જે વિષય જેવો કે ધર્મસ્વરૂપ-તે.

ખાધુ, પીધુ, ઉધધુ, સધુ, ભય, મૈથુન વગેરે જનવરો અને મનુષ્યોમાં સમાન છે: પણ જે મનુષ્યને ખરો માનવી-ધર્મસ્વરૂપી માણસ-બનાવે છે તે ઉપાસના. ઉપાસના માણસને દેવ બનાવે છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં ભગવાને કહ્યું છે: મક્ત્યા ત્વનન્યયા શક્ય અહમેવવિષોઽર્જુન । જ્ઞાતું દ્રઢં ચ તત્ત્વેન પ્રવેષ્ટું ચ પરંતપ ॥ અ. ૧૧ શ્લો. ૫૪. દેવજ્ઞ અનન્ય ભક્તિયી જ છે અર્જુન! આ પ્રમાણે માફ જ્ઞાન થવું, મને જેવો અને હું પરંતપ! મારામાં તત્ત્વયી પ્રવેશ કરવો શક્ય છે.

જે ઉપાસના નથી કરતો અને જે દેવજ્ઞ ઇન્દ્રીય-વિષયોના ભોગમાં જ જીવન વ્યતિત કરે છે, તે મનુષ્યના રૂપમાં પણ જ છે.

આધ્યાત્મિક માર્ગમાં પ્રગતિ કે આત્મોન્નતિ કે ધર્મ-પ્રાપ્તિના સધળા સાધનોમાં, ઉપાસના માત્ર અનિવાર્ય જ છે. એટલું જ નહિ પણ સધળા વર્ગના તે કક્ષાના લોકો માટે તે અસામાન્યતઃ હિતકારક છે. એ સહેલી પણ છે. દાનધર્મમાં દાન આપનારમાં શ્રદ્ધા વિના તે દાનનું ફળ મળતું નથી. જે સધળા દાનો ઉપાસનાદ્વારા સ્પુરાયા હોય એટલે દર્શન પ્રત્યેના અનુરાગથી પ્રેરાયા હોય તે સાત્ત્વિક દાન છે. તપથી, યજ્ઞથી, કિર્તનથી, ધર્મસ્વરૂપ પ્રત્યે અનુરાગ અને શ્રદ્ધા તથા દિવ્ય પ્રકાશની આંતરીક ભાવના પ્રબળ બની સંપૂર્ણ સાત્ત્વિક ફળદાયી થાય છે.

પરંતુ ભક્તિ મહર્ષિ પોતાના રાજયોગ સૂત્રોમાં અનેક સ્થળે ઉપાસનાની આવશ્યકતા પર ખૂબ ભાર મૂકે છે. રાજયોગી માટે પણ ઉપાસના જરૂરી છે. તેને પણ પોતાના ઇષ્ટદેવ-યોગેશ્વર

શ્રી કૃષ્ણ અગર ભગવાન શિવ માર્ગદર્શક દેવ તરીકે હોય છે, ઇશ્વરને સમર્પણ એ રાજ-નિયમ ને ક્રિયાયોગનું અંગ છે. પતંજલિ કહે છે: “ઉપાસના દ્વારા સમાધિમાં પ્રવેશ થઈ શકે.”

૪. પ્રતિમા (મૂર્તિ) યા ચિન્હ

સઘળી વસ્તુઓ ઉપાસ્ય હોઈ શકે, પણ મન પરની અસરને કારણે ઉપાસના માટે વધુ લાયક એવી વસ્તુઓની પસંદગી રહેજે થઈ જાય છે. મૂર્તિ કે જાણીતા ચિન્હોમાંનું એક એ ઉપાસકના મનને દેવતાના વિચાર તરફ ટેરી જવા સંભવ છે. શાલિગ્રામ પથર મનની એકાગ્રતા સહેલાઈથી લાવી આપે છે. પ્રત્યેક માણસને એક ચોક્કસ ચિન્હ કે મૂર્તિ માટે કુદરતી ધાવ હોય છે. આ બધી ઉપાસકની બ્યક્તિગત વલણ છે કે જે પોતાને અમુક જ દેવ પરની શ્રદ્ધા પરથી ઉદ્ભવે છે. માનસશાસ્ત્ર પ્રમાણે આનો અર્થ એ થાય કે એક ચોક્કસ મનને એમજ લાગે છે કે અમુક જ સાધન, ચિન્હ કે મૂર્તિ દ્વારા જ તે પોતાની ઇચ્છીત દિશામાં કાર્ય કરી શકે.

જે ઉપાસક કોઈપણ ચિન્હ કે મૂર્તિને પથરના, માટીના પિત્તળના રૂપમાં કે છબી કે શાલિગ્રામના રૂપમાં ભગવાનનું શરીર જ માને છે, તેની ઉપાસના માત્ર મૂર્તિપૂજા નથી. સર્વ પદાર્થમાત્ર ઇશ્વરનું રૂપ છે. સર્વવસ્તુ ઉપાસ્ય છે, કારણ સર્વ ઇશ્વરનું જ રૂપ હોઈ તેમાં તેની ઉપાસના છે. ઉપાસનાની ક્રિયા પરથી જ સમજાય છે કે જે ઉપાસ્ય છે તે શ્રેષ્ઠ અને સચેત વસ્તુ હોવી જોઈએ. વસ્તુ માત્ર પ્રત્યે આ પ્રમાણેની દ્રષ્ટિ લકતે સિદ્ધ કરવી જોઈએ. બીન કેળવાયેલા મનને પ્રત્યેક વસ્તુ તરફ આ પ્રમાણે જોવાની તાલીમ આપવી જોઈએ.

માનવસમુદ્ધનો મોટો ભાગ અશુદ્ધ કે નબળા મનનો હોય છે, આવા માણસો માટે ઉપાસનાનો વિષય શુદ્ધ-નિર્મળ હોવો જોઈએ.

કામ તથા દ્વેષ ઉપજવનારા વિષયોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, પણ ઉંચી દક્ષાએ પહોંચેલો સાધક, જેનું મન નિર્મળ છે, અને જે સર્વત્ર ઇશ્વરની હાજરી જુએ છે, તે કોઈપણ વસ્તુને ઉપાસ્ય તરીકે સ્થાપી શકે કેટલાક દલીલો ઉપાસનાના વેદ પાછળ પોતાની ઇચ્છાઓ તૃપ્ત કરવાના પ્રયત્નો કરે છે.

૫ ભજન

ભજન એ ઇશ્વરની ઉપાસના જ છે. ઇશ્વર સત્ય છે ઇશ્વર પ્રેમ છે ઇશ્વર પ્રકાશ છે ઇશ્વર શાંતિ છે. ઇશ્વર, પ્રેમ, શાંતિ, સત્ય, જ્ઞાન, સુખ, અસ્તિત્વ એ પર્માણ્વ વાચક શબ્દો છે. ફરીથી હું તેને નીચે પ્રમાણે જણાવું છું. તે અદ્વિતિય સર્વશ્રેષ્ઠ પરમાત્મા, જે તમારા હૃદયના ઉડાણમાં અંતર્યામી કે આત્મિક સત્તાધીશ તરીકે ગહે છે, જેને આદિ, મધ્ય કે અંત નથી. જે સર્વવ્યાપક છે, જે નિશ્ચળ છે, જે ભૂત, વર્તમાન ને ભવિષ્યમાં વસે છે, જે સ્વપ્ન, સ્વતંત્ર ને સ્વપ્રકાશી છે તે ઇશ્વર છે. ભજન એટલે ઇશ્વરનું ધ્યાન. ભજન એટલે ઉપાસના. દૂકમાં, સધળા સાધન કે ક્રિયા કે જે વડે ભક્ત ઇશ્વરના સાન્નિધ્યને પહોંચે છે તેનું નામ ભજન છે. જપ (ઇશ્વરના નામનું ગટણ) સંકીર્તન (ઇશ્વરના નામનું ગાન), પ્રાર્થના વગેરે ભજન જ છે.

માગ જ્ઞાના મિત્રો, કોઈ એક પ્રકારના ભજન વિનાનું જીવન નકામું છે. ઉપાસના વિનાનું જીવન કંટાળાજનક શુષ્ક ને ઉમંગ-વિહીન છે. તે માત્ર આ પૃથ્વી પર ભારરૂપ છે. જેમ એકઠા વિનાનું મીઠું કાષ્ઠ અર્થનું નથી. તેજ પ્રમાણે તમારી પાસે અનેક સાંસારીક વસ્તુઓ હોય છતાં, ભજન વિના જીવન નિર્ગર્થ છે. આ સસાર એ એક મોટું સ્વપ્ન-અનિત્ય છે. દુખ અને દલેશોથી ભરેલો છે.

ઉપાસના માટે સરજાત કરનાર માટે કેટલીક વિધિઓ હોય છે, જ્યારે ભક્ત પ્રગતિ કરે છે, જ્યારે તેનું મન પોતાના

ધષ્ટદેવ કે ભજનની ઉપાસ્ય વસ્તુમા જ ચોટી જાય છે, ત્યાર પછી તેને આગ્ની, ચંદ્ર, ઘટાનાદ વગેરે વિધિઓની જરૂર રહેતી નથી. તેને માટે તો અમરત વિશ્વ જ પ્રદાવન બની ગ્હે છે. તેનું હૃદય જ સેવા-કુંજ બની ગ્હે છે, કે જેમા શ્રીકૃષ્ણ ગદ્યા સાથે રમે છે. ભકિતની, એ ઠેવી ઉચ્ચ કક્ષા, પછી ભકત યગ - ભકિત ઉચ્ચતમ કક્ષામા લીન થઇ જાય છે. આવા મહાન ભકત માટે બધી વિધિઓ આપ મેળે જ મૂકાઇ જાય છે. પણ શરૂઆત કાનાગઓ માટે ભકિતમા આગળ વધવા માટે વિધિઓ ઘણી જ ઉપયોગી છે. તેનો કાંઇ પણ કારણે ત્યાગ કરવા ન જોઈએ

જૂઠા જૂઠા ધર્મોના અનુયાયીઓ પોત પોતાની રીતે ભજન કરે છે. ધ્યેય એક જ છે, પણ પંથ જૂઠા છે. સઘળા ધર્મો (પથો) ના મૂળ તત્ત્વો સમાન જ હોય છે, પણ બાહ્યાચાર જૂઠા હોય છે. અજ્ઞાન, નાના મનવાળા માણસો બાહ્યાચાર વિષે જ આપસ-આપસમા જઘડે છે, અને ધર્મના મૂળતત્ત્વને અવગણે છે. આબાના ઝાડના પાંદડાં શા માટે ગણે છે ? મીઠી કેરી ખાઇ લો. પ્રત્યેક ધર્મપથો પોતાના અનુયાયી છાત્રાસુઓ પાસેથી પવિત્રતા, વિશુદ્ધ ચારીત્ર્ય, પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયાભાવ, ભાતુભાવ, સત્યવચન, ને ઈશ્વરના ધ્યાનમય બનવાના શુભોની અપેક્ષા રાખે છે.

ઝાડો, ઝાણાઓ નદિઓ, મહાસાગર, મંદ પવન, સૂર્ય, ચંદ્ર, તારાઓ, પક્ષીઓ વગેરે પણ શાંતિથી ભજન કરે છે. તે ઈશ્વરના નામ બોલે છે નદિઓ ભૂમ ભૂમ બોલે છે. પવન ઓમ્ ઓમ્ ઓમ્ બોલે છે મહારાગરના મોજાઓ હરી-ઠંઠ કે સોહમ્ નો જાય જપે છે પ્રત્યેક પક્ષીના મુખમાથી હરી ઠંઠ નો અવાજ નિકળે છે. આગગાડીઓ, કાળખાનાના એન્જનો પણ હરી ઠંઠ તત્ત્વત્ત્વ નો ધ્વની કાઢે છે આ બધું ધ્યનિપૂર્વક નોંધ કરો.

ઉપાસના કે ભજન કરવાનો હેતુ અનન્ત શાશ્વત શાંતિ, અમરતાની પ્રાપ્તિ અને રોગ, ધડપણ, પાપ, કલેશથી ભરેલા સંસારના મરણ ને જન્મના ચક્રાવામાથી મુક્તિ મેળવવાનો છે એ જગતમા અને દ્રવ્યમાનુસર્વવસ્તુઓમા સુખનો લેશ જાડ પછી

નથી. સુખની મગ્ધા તે કેવળ કલ્પના, છાયા, નાડીની ઉપ્યુતા, આલાસ કે, શ્વાતિસુખ જ છે, ગરીબની અદગ્ન મન તે બળતી ભટ્ટી જેવું છે જનન ત્રિવિધ તાપ - આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક ને આધિદૈવિક, પરિતાપોનો નાશ કરે છે, અજ્ઞાનતાની મથીઓ ને છેદી નાખે છે અને પાપ પ્રકાશના કલેશો ને મનના ત્રણ પ્રકારના દોષોને નાબુદ કરે છે. ઉપાસકને તે પરમ-ધામમાં લઈ જાય છે ઇશ્વરની સાથે ભક્ત સધળા ઐશ્વર્યનો મોકળા બને છે, તે અમરતાનું અમૃત પીએ છે, તે સાલોક્ષ, સામીપ્ય, સાર્થ્ય ને સામુજ્ય મુક્તિ અનુભવે છે.

પ્રિય મિત્રો, તૈયાગ થાઓ, કમર કસો, સહૃદયો ને સાચા બનો. ભગવાનનું નામ જપો ફરી-ઢઢ, સીતાગમ, ૩ ગદ્યશ્યામ, તેના નામનું સ્મરણ કર્યો કરો. પ્રત્યેક રૂપમાં, ચહેરામાં તેની હાજરી જુઓ. તેને મેળવો. એજ તમારી પહેલો ને મોટી ફગ્ગ છે તેનું જ્ઞાન કરો નિષ્કામ ભાવે અને નારાયણભાવથી સેવા કરતાં તમારું અંત કરણ નિર્મળ કરો સધળાને ચાહો, સધળા પ્રત્યે માયાળુ રહો બંડખોર ઇદ્રિઓનું દમન કરો સત્ય બોલો નમ્રતા, ક્ષમા, ધૈર્ય, સેવા, ભાવ, ને સ્વાર્થત્યાગની ભાવના કેળવો. વિધાનું ગ્રહણ કરો. ભગવાન તમારી સાથે જ છે. તે તમને આશ્વિગત આપવા માટે સદા તત્પર જ હોય છે તેના જ જ્ઞાનમાં મગ્ન રહો. તેનામાં જ પરોવાઈ જાઓ. ખૂબ હિતરમાં ગરકી જાઓ. પછી તમારા જનનના ફળ નો ઉપયોગ કરો. અહીં હું તમને છોડી દઈશ. એ અમરતાની સુધા પીધા કરો. જૂનો માફક તેના નામને બાંધી રહો હમેશ કીર્તન કરો તમાગ અંતરના કમાડ ઉધાડી ભાવ અને પ્રેમથી ફરી ફરી બોલો

“ સુનાળ સુનાળ સુનાળ કીજ્યુ,
તું ગીતાવાલા જ્ઞાન સુના જન કીજ્યુ ”
“ બોલ હરિ, બોલ હરિ હરિ હરિ બોલ,
કેશવ, માધવ ગોવિંદ બોલ ”

આ ભજનનું સત્વ છે. આ ભજનના ફળ છે. યોગી, મુનિશ્રી કે માની કે ભાગવત બનો. તમાગ વદન પગ દીવ્ય તેજ સદા પ્રકાશો. તમારૂં અતરૂં દીવ્ય અબેદ ભાવથી ભરાઈ જાયો અને તમે પોતે બ્રહ્મા બની જાયો !!

૬. ઉપાસના

ઉપાસના એટલે પૂજા, ઉપાસનાનો પારિવારિક અર્થ ઈશ્વર 'નજીક બેસવું' તે છે. ઉપાસના એટલે શાસ્ત્રોના શિક્ષણ કે ગુરુના શિક્ષણ મુજબ ઉપાસ્ય દેવ કે આદર્શનું મનન કરવું અને તે એક જ વિચારના પ્રવાહમાં (તીવ્ર ધાગવત્ એટલે કે) એક વાસ્તુભાથી બીજા વાસ્તુમાં તેજ રેડાય ત્યારે ધારા અખંડ વહે તે પ્રમાણે સ્થિતિથી મગ્ન રહેવું

ઉપાસના બે પ્રકારની છે - પ્રતિક ઉપાસના અને અહંત્ર ઉપાસના. 'પ્રતિક' એટલે ચિન્હ પ્રતિક ઉપાસના એટલે સગુણ ઉપાસના. અહંત્ર ઉપાસના એટલે નિર્ગુણ ઉપાસના અગર અરૂપ, અવિશેષણ, અક્ષર, ઇન્દ્રિયાતીત બ્રહ્મનું ચિતન મૂર્તિઓ, શાલિગ્રામ, ભગવાન નમ, શ્રીકૃષ્ણ સદાશિવ કે માધત્રી દેવીના ચિત્રોનું જ્ઞાન તે પ્રતિક ઉપાસના છે, જૂર વિશાળ આકાશ, સર્વ વ્યાપક હવા, સૂર્યનો પ્રકાશ વગેરે પણ 'પ્રતિકો' છે સગુણ ઉપાસના તે વ્યક્તનું જ્ઞાન ને નિર્ગુણ ઉપાસના તે અવ્યક્તનું જ્ઞાન.

ભગવાનની લીલાઓનું શ્રવણ, તેના નામના ગીત, ઇશ્વરના નામનું ચાતુ સ્મરણ, તેના ચરણ કમળનો પૂજા, પુલો, ચક્રાવળા પ્રણામ-નમસ્કારો કરવા પ્રાર્થના, મંત્ર બોલવો, આત્મ-સમર્પણ કરવું, ભાગવતોની સેવા કરવી, માનવ સમાજની સેવા કરવી એ બધી સગુણ ઉપાસના છે.

આત્મભાવથી ઓમ નું રટણ કરવું, આત્મભાવથી માનવ-સમાજની સેવા કરવી, સોહમ કે શિવોહમ કે "અહં બ્રહ્માસ્મિ"

કે 'તત્ત્વમસિ' વગેરે મહા વાક્યનું મનન કરવું—એ અદ્વૈત અથવા નિર્ગુણ ઉપાસના છે.

ઉપાસના માનસિક તત્ત્વને ફેંચી દે છે, જસૂ ને તમસનો નાશ કરે છે અને મનને સત્-શુદ્ધતાથી ભરી દે છે. ઉપાસના વાસનાઓ તૃષ્ણાઓ, અહતા, રાગ, દ્વેષ ક્રોધ વગેરેને નાબુદ કરે છે. ઉપાસના મનને આંતરબુદ્ધ કરે છે, અને અંતરબુદ્ધવૃત્તિ ડેળવે છે, છતાંમુ ને ભગવાનની નજીક ને નજીક લઈ જાય છે, તેને જન્મ-મરણના ચક્રાવામાથી તારે છે તેને અમરતા ને મુક્તિ આપે છે.

ભમરો પતંગીઆનું ચિંતન કરતો કરતો જેમ પતંગીઈ' બની જાય છે તેમ (ભ્રમર-કીટ-ન્યાય) પ્રમાણે મન જેનું ચિંતન કરે છે તે રૂપ બને છે. તમે જે વિચારો તેવા તમે બનો છો. આ માનમ-શાસ્ત્રનો અવિચળ નિયમ છે. ઉપાસનામા એવી અચિત્પ્રકૃતિ છે કે જે ઉપાસક અને ઉપાસ્ય ને એક બનાવી દે છે.

મથુણુ ઉપાસના તે ભક્તિમાર્ગ અથવા ભક્તિનો યોગ. નિર્ગુણ ઉપાસના તે જ્ઞાન-યોગ. ભક્તિ-યોગ જ્ઞાન-યોગ કરતા ઘણો સહેલો છે. ભક્તિ-યોગમા ભક્ત ભગવાન સાથે સમિપ ને પ્રેમયુક્ત સંબંધ સ્થાપે છે. પોતાના સ્વભાવ, રૂચિ ને શક્તિ પ્રમાણે પાત્ર ભાવોમતિ એક ભાવ તેનામાં ક્રમશઃ વૃદ્ધિ ગત થાય છે. પાત્ર ભાવો તે શાંતભાવ, દારયભાવ (સ્વામી ને માયેક); સખ્યભાવ (ભગવાન સાથે મિત્રતા) વાત્સલ્યભાવ (પિતા પુત્ર સંબંધ) માધુર્યભાવ (પ્રેમી ને પ્રેમીકા) છેલ્લો ભાવ તે ભક્તિની પગકાપ્ટા છે. તેમા ભગવાનમા ભળી જવાનો ભાવ છે. ભક્ત ભગવાનની આરાધના કરે છે તે મદાય તેનું સ્મરણ કરે છે. તે તેના નામનું કીર્તન કરે છે. તે ભગવાનની લીલાનું શ્રવણ કરે છે. ગાય છે, તે તેના નામનો જપ કરે છે. મંત્ર ભણે છે, પ્રાર્થના કરે છે, પ્રણિપાત કરે છે. તે સર્વ ભાવે

સહર્ષ, ખીનચરતી આત્મ-સમર્પણ કરે છે, તેની કૃપા મેળવે છે, તેની સાથે વાર્તાલાપ કરે છે અને પરિણામે તેનામાં ભળી જાય છે.

જ્ઞાન-યોગ અગર વેદાન્ત માર્ગમાં, હયાસુ મૂકિતના આઠ પ્રકાર પ્રાપ્ત કરે છે જેવા કે વિવેક, (સાચા ખોટાનું જ્ઞાન) વૈરાગ્ય (ઈન્દ્રિયસુખો પ્રત્યે અશ્ચિ-નિસ્પૃહવૃત્તિ) શમ (મનની સ્થિરતા) દમ, (ઈન્દ્રિયો પર કાબુ) બપરતી (સંન્યાસ - વસ્તુ માત્ર તરફ મોહ નો અભાવ) તીર્તીક્ષ્ણ (સહન-શક્તિ) શ્રદ્ધા (શુદ્ધ - શ્રુતિ - બપનિપદ શાસ્ત્રના કથનમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ) સમાધાન (મનની સમતોલતા અગર એકાગ્રતા) અને મુમુક્ષત્વ (જન્મ - મરણના ચક્રવામાંથી છુટકારા માટે તીવ્ર ઇચ્છા) તે પછી તે જોણે પરમાત્મા સાક્ષાત્કાર કર્યો હોય એવા બ્રહ્મજ્ઞાન બ્રહ્મ-નિષ્ઠ શુદ્ધ પાસે જાય છે અને તેની પાસેથી શ્રુતિ સાંભળે છે. પછી તે આત્મા વિષયક ચિંતન મનન કરે છે અને પરિણામે આત્મ-સાક્ષાત્કાર કે બ્રહ્માનુભાવ પ્રાપ્ત કરે છે.

સગુણ બ્રહ્મ ઉપાધિસંહિત છે. માયા તે એની ઉપધિ અગર કારણ શરીર છે. નિર્ગુણ બ્રહ્મ તે ઉપાધિરહિત છે. (કોઈ પણ ગુણ વિનાનું) તે માયાથી મુક્ત છે. સગુણ બ્રહ્મ સર્વ શક્તિમાન, સર્વવ્યાપક ને સર્વશ, ઇશ્વર છે. પોતાની ક્ષીણ માટે અગર ભક્તોની પવિત્ર પૂજા માટે નિર્ગુણ બ્રહ્મ સગુણ બ્રહ્મનું રૂપ ધારણ કરે છે. નિર્ગુણ બ્રહ્મના સૂર્ય પ્રતિકરૂપ છે ને સૂર્યના કિરણો સગુણ બ્રહ્મ ના પ્રતિકરૂપ છે, જેમ વરાળ ના રૂપમાં પાણી અદૃષ્ટ રીતે હોય છે તેમ નિર્ગુણ બ્રહ્મ અદૃષ્ટ રૂપે હોય છે. વરાળ, પાણી ને આપસ એ એક જ પાણીના રૂપાન્તરો છે તેમ સગુણ બ્રહ્મ અને નિર્ગુણ બ્રહ્મ પણ એક જ છે.

અક્ષર બ્રહ્મ અવ્યક્ત છે, તે ઇન્દ્રિયોવડે સમજી શકાય એમ નથી (અદૃશ્યજીવર છે) મર્યાદિત ગુણોથી કે ઉપાધી-

ઓથી તે રહીન છે. ઇંદ્રિયોથી જે કૃષ્યમાન (કર્ણ-ગોચર) હોય તેને વ્યક્ત કહે છે. અવ્યક્ત ઇંદ્રિયાતીત બ્રહ્મ સધળી મર્મા - દાઓની પેલી પાર છે. તે સમય, સ્થળ ને કારણથી પર છે. તે શાશ્વત અને અવર્ણનીય છે કેઈ પણ પ્રકારના વિશેષણોથી તે પર છે. તેને વાચા અને મન પહોંચી શકતાં નથી (અવાગ્-મનોગોચર) તે સ્પષ્ટ રીતે બતાવી શકાતો નથી (અનિર્દેષ) તેની વ્યાખ્યા થઈ શકતી નથી, કાગણુ તે અક્ષરો ને વાણીથી પહોંચાય એમ નથી (અશબ્દ ગોચર - અવાચ્ય).

અક્ષર બ્રહ્મની વ્યાખ્યા કેમ થઈ શકે નહીં ? કાગણુ તે દૃષ્ટમાન નથી. વ્યક્ત નથી. તે પ્રકાર રહીન છે. તે ચાર ધર્મો જેવા કે જાતિ, (બ્રાહ્મણાદિ વણી) ગુણ (શૂર-સદૈઃ વગેરે ગુણો) ક્રિયા (વાયુ-આલુ- વગેરે) અને સબંધ. (પિતા - પુત્ર વગેરે) ચાર ધર્મો વિનાનો છે તે વિચારી શકાતો નથી, કારણુ તે અવ્યક્ત અચિંત્ય છે. જે ઇંદ્રિયોથી ગ્રાહ્ય હોય તેજ મનથી વિચારી શકાય છે. જ્ઞાન ઇંદ્રિયોથી જે મહત્ત્વ કરી શકાય તેજ મનથી પણ વિચારી શકાય. (યત્તદિ વર્ણ ગોચરમત્ત મનસોપિ ચિન્તયમ્.)

સર્ગણુ (વ્યક્ત) અને નિર્ગુણુ (અવ્યક્ત) બ્રહ્મના ઉપાસકો એક જ જ્યેષ્ઠને પહોંચે છે પણ પાછળનો માર્ગ ઘણો કઠીણ છે, કારણુકે ઉપાસક ને પોતાની આધ્યાત્મિક સાધનાની શરૂઆતથી જ દેહાભિમાન - શરીર પ્રત્યે ગગનો તાગ કાવે પડે છે. જેઓ પોતાના શરીરને વહાણું ગણતા હોય તેઓ માટે અક્ષર, અવિનાશીને પહોંચવું મુશ્કેલ જ છે. વળી અરૂપ ને નિર્ગુણુ-નિર્વિશેષણુ એવા બ્રહ્મ પર મનને ચોટાડવું ઘણું જ મુશ્કેલ છે. અક્ષર કે નિર્ગુણુ બ્રહ્મ પર મનન ચિંતન કરવા માટે અતિવ તીક્ષણ, એકાગ્ર અને સૂક્ષ્મ શુદ્ધિની જરૂર હોય છે.

શ્રુતિ કહે છે -

“યેશા સર્વેષુ મૂતેષુ ગુદાત્મા ન પ્રકાશતે
દ્રવ્યતે ત્વગ્નિયા વુદયા મૃક્ષમયા સૂક્ષ્મદાશિભિઃ”

આ આત્મા સર્વ ભૂતમાનમાં છૂપાયેલો છે, પણ પ્રકાશિત હોતો નથી; પણ સૂક્ષ્મદર્શી રૂપિઓ પોતાની તીવ્ર સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ વડે તેને જુએ છે.

જે નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરે તેનામાં અવિદ્યા તેની અસરો (કાર્ય, પ્રપંચ-સહિત અવિદ્યા નિવૃત્તિપૂર્વક નિર્વિશેષ પરમાનંદ બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ) સાથે નાશ પામીને તે શાશ્વત સૌખ્ય - આત્મ - સાક્ષાત્કાર - કૈવલ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. જેઓ સગુણ બ્રહ્મનો અનુભવ કરે છે તેઓ બ્રહ્મ લોકમાં જાય છે અને ઇશ્વરના જેવું જ ઐશ્વર્ય મોગવે છે. તે પછી હીરણ્યગર્ભ પાસેથી ગુરૂ ઉપાસના કૈવલ્યની ગહનતા વિષે દીક્ષા મેળવે છે અને કાંઈ પણ પ્રયત્ન વિના, શ્રવણ, મનન નિદિધ્યાસનના અભ્યાસ સિવાય, પરમાત્માની કૃપાથી વેદાંતીઓ જે સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે તે કૈવલ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. સગુણ ઉપાસકોના સંબંધમાં પણ આત્માના જ્ઞાન (તત્ત્વ જ્ઞાન)થી અવિદ્યા તેની અસરો સાથે (કાર્ય-સહિત અવિદ્યા) નાશ પામે છે.

તમે તમારા સ્વભાવ, સંસ્કારો, રૂચિ, શક્તિ, પ્રકૃતિ કે વલણ પ્રમાણે પ્રતિક કે અદ્વંત્ર ઉપાસના દ્વારા આ જ જન્મમાં જીવનનો ખ્યેય પ્રાપ્ત કરો !

૭. પૂજાવિધિ

પ્રતિક પૂજનના વિધિને સામાન્યતઃ પૂજા કહેવામાં આવે છે. એમાં અર્ચના, વંદન, ભજન વગેરેના પ્રકારો હોય છે. ઉપાસક પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રતિમાની પૂજા કરે છે. વિષ્ણુને માનનાર વૈષ્ણવો વિષ્ણુના અવતારો જેવા કે શ્રીરામ-શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિઓની પૂજા કરે છે, શૈવ પંથીઓ શિવના આઠ જૂદા જૂદા સ્વરૂપોની પૂજા કરે છે, શાકતો દેવીની મૂર્તિની પૂજા કરે છે.

પૂજા માટે પ્રતિમા, (મૂર્તિ) જમી કે ચિહ્ન (વિષ્ણુ માટે શાલિગ્રામ અને શિવ માટે લિંગ) હોય છે.

જે વસ્તુઓ વડે પૂજન કરાય છે તેને ઉપચાર કહે છે. તે સોળ પ્રકારના છે :

૧. આસન. (મૂર્તિ માટે આસન સ્થાપિત કરવું)
૨. સ્વાગત (દેવને આવકાર આપવો)
૩. પ્રક્ષય (પાણી વડે દેવના પગ ધોવા)
૪. અર્ચન (વાસણમાં પાણીની અંજલી આપવી)
૫. આચ્છન્ન (હાથમાં પાણી લઈ પીવું)
૬. મધુપર્ક (મધ, ઘી, દુધ અને દહીં)
૭. સ્નાન (દેવને નવઝાવવા માટે પાણી)
૮. વસ્ત્ર (”ઝોઢાકવા માટે વસ્ત્ર)
૯. આભૂષણ (”પહેરાવા માટે ધરણું)
૧૦. ગંધ (ચંદન.)
૧૧. પુષ્પ (ફૂલો)
૧૨. ધૂપ (ધૂપ)
૧૩. દીપ (દીવો)
૧૪. નૈવેદ્ય (ખાદ્ય પદાર્થ)
૧૫. તાંબુલ (પાન—સોપારી વગેરે)
૧૬. વંદન—નમસ્કાર (પ્રાર્થના)

૮. માનસિક પૂજા.

ફૂલો વગેરે ઉપચારોવડે બાહ્ય પૂજા કરતાં માનસિક પૂજા અતિપ્રબળ છે. અર્જુનને લાગતું હતું કે બીમસેન કાંઈ પૂજા કરતા નથી. અર્જુન ભગવાન શિવની બાહ્ય પૂજા કરતા હતા તેથી તેને એવો ગર્વ થયો. અર્જુન બીલીપત્ર ચઢાવતા. પણ બીમ પોતાના

મનથી દુનિઆમાં ઉગતા બીલી પત્રોના તમામ ઝાડો પન્ના બીલીપત્રો ભગવાન શિવને માનસિક રીતે ચઢાવતો. બીમ શિવની માનસિક પૂજા કરતો. બીમ જે બીલીપત્રો ચઢાવતો તે શિવના અનુચરો તેમના માથા પરથી નિર્માળ ઉતારતી વેળા લઈ લેવા અશકત રહેતા એક વખત અર્જુને અનેક માણસોના ટોળાં બીલીપત્રોના ટોપવાઓ લઈને જતાં જોયા. તેણે માન્યું કે તેણે સદા-શિવને જે બીલીપત્રો ચઢાવ્યા હતા તે આ લોકો લઈ જાય છે એથી તેણે પૂછ્યું. “ભટ્ટા ભાઈઓ, આ બધાં બીલીપત્રો કયાથી લઈ જાઓ છો ?” તેમણે જવાબ આપ્યો. “હે અર્જુન ! આ બધાં બીલીપત્રો બીમે માનસિક પૂજા વડે અમારા ભગવાન શિવ પર ચઢાવ્યા હતા.” અર્જુન આશ્ચર્ય ચકિત થયો. તેણે જાણ્યું કે બાહ્ય પૂજા કરતા માનસિક પૂજા ઘણી જ પ્રમળ છે અને બીમ તેના કગ્તા મોટો ઉપાસક છે તેનો પ્રમાદ નારા પાડ્યો. તે ધણો નમ્ર બન્યો.

ઉપાસનામાં આગળ વધેલા અભ્યાસીઓ માનસિક પૂજા કરી શકે. શરૂઆત કનારાઓએ તે બાહ્યોપચારો જેવા કે પુલ, ચંદન, ધૂપ વિગેરેથી પૂજન કરવું જોઈએ. માનસિક પૂજા કરવાથી એકાગ્રતા આવે છે મનમાં ભગવાન ને રત્નો, હીરા, માણેક વગેરેથી જડિત સિંહાસન પર બેસાડે. આસન આપો. તેમના કપાળ ને શરીર પર ચંદન લગાવો પછી પાણી, મધુપક, ફુલો, વસ્ત્ર વગેરે ચઢાવો. ધૂપ સળગાવો, આરતી કરો. કપુર બાજો. અનેક પ્રમગ્ના ફળો, મીઠાઈઓ, અને પાકી રસોઈના મહાનૈવેદ્ય ધરો. આખા જગતમાં ચર્તા બધા ફળો ધરો. માનસિક પૂજામાં પણ મિલકતુલ્ય કલુસ થશે નહિ, એક વખત માનસિક પૂજામાં એક માણસે એક બગડી ગયેલું ટુંડું અને ચણાનો નૈવેદ્ય ધર્યો. કેવો કંગાળ કંલુસ ! માનસિક પૂજામાં પણ તે ઉદાર અને મખાવતી ન બની શકે. આ સંસાર આવા દીન-કૃપણોથી ભરેલો છે !

અંતમાં બોલો:

કાચેન વાચા મનસેન્દ્રિયૈર્વા
વુષ્યાત્મના વા પ્રકૃતૈ સ્વભાવાત્ ।
કરોમિ યદ્ યદ્ સફલં પરસ્મૈ
નારાયણાય હતિ સમર્પયામિ ॥

આ શરીર દ્વારા જે કાંઈ કાર્ય હું કરું તે, વાચા દ્વારા, મન વડે, ઇન્દ્રિયોથી, બુદ્ધિથી કે મારા સ્વભાવથી જે કાંઈ કરું તે સધળું હું ભગવાન નારાયણને અર્પણ કરું છું. પછી કહોઃ
ॐ તત્સત્ પ્રહાર્પણમસ્તુ । આથી તમારું અંતર શુદ્ધ થશે. અને કોઈ પણ ખદશાની આશા શમી જશે.

૯. ચાર પ્રકારના ભાવો

સાધકોની ચાર પ્રકારની જૂદી જૂદી વધણો અને સ્થિતિ હોય છે અને તે પ્રમાણે પૂજના પ્રકારો પણ ચાર હોય છે. પરમાત્મા અને જીવાત્માના એકત્વનો અનુભવ થવો અને સર્વશ્રદ્ધા છે અને માત્ર શ્રદ્ધા જ શાશ્વત છે ખીજું કોઈ પણ નહિ. આવી સ્થિતિને પ્રખળ કરવી તે શ્રદ્ધાભાવ છે. ઈષ્ટદેવને હૃદયમાં સ્થાપીને યોગક્રિયા સંહિત તેનું (ઈષ્ટદેવ) નું મનન કરવું તે ધ્યાનભાવ છે. એ પહેલા ભાવ કરતાં નીચો છે. ખીજા કરતાં પણ નીચો ભાવ તે મંત્રનો જાપ કરવો તથા કીર્તન વગેરે કરવામાં આવે તે. અને તેના કરતાં પણ નીચો છેલ્લો ભાવ ઉપચારો સાથે પ્રતિભાની પૂજા-જેને ખાલ-પૂજા કહે છે તે છે.

ખાલ પૂજા હૃદયનો ભાવ જેવો કે પૂજ્ય અને પૂજક, મુશ્વર અને દાસ, એવા પરથી ઉદ્ભવે છે. આ હૃદય ભાવ છેક ન્યાં સુધી સર્વેશ્વર સત્તાનો અનુભવ ન થાય ત્યાં સુધી વંધતા ઝોળા પ્રમાણમાં રહે છે. જે અદ્વૈતતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કરે છે તે જાણે છે કે સર્વ શ્રદ્ધા જ છે. તેને માટે પછી ઉપાસ્ય કે

ઉપાસકના ભેદ નથી, તેને યોગાક્રિયા, પૂજા, ધર્મ, ધ્યાન, જપ, તપ, વ્રત અને બીજી વિધિઓની જરૂર હોતી નથી. તે સિદ્ધ એટલે સંપૂર્ણ યોગી છે. તેણે સાધનાનો જે અંતિમ ધ્યેય છે તે સિદ્ધ (સંપૂર્ણતા) પ્રાપ્ત કરી હોય છે.

૧૦. ઈશ્વર-દર્શન માટે તાલાવેલી

લક્ષિતમાર્ગને અનુસરવા માટે ચાર બાબતો અનિવાર્ય જરૂરી છે. લક્ષિત નિષ્કામ પ્રકારની હોવી જોઈએ. તે અવ્યભિચારીણી પણ હોવી જોઈએ. તે તીલધારા માફક (એક વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં રેડાતા તેલ જેમ.) અખંડિત ધારવાળી હોવી જોઈએ. અને સાધકે સદાચાર પાળવા જોઈએ. પોતાની લક્ષિતની વિધિઓમાં પૂર્ણ લક્ષિતભાવથી ઝોતપ્રોત અને બીલકુલ સહૃદયી હોવો જોઈએ. ત્યારેજ ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર જલદીથી થઈ શકે.

ઈશ્વર પ્રત્યેની તમારી લક્ષિત દેહ હેતુની પ્રાપ્તિ માટે ન હોય. પણ કેવળ ઈશ્વર પ્રત્યે પ્રેમ અને અનુરાગથી જ પ્રેરાઈ હોય તો તેને નિષ્કામ લક્ષિત અગર અહેતુક લક્ષિત કે રાગાત્મિક લક્ષિત અગર મુખ્યલક્ષિત (મૂળ, સ્વયં-સ્ફૂર્ણિત, નિરવાર્ય) કહે છે. પ્રહલાદની લક્ષિત આવી હતી. જે તમે ધનસંપત્તિ માટે કે પુત્ર માટે કે રોગમૂકિત માટે લક્ષિત કરો તો તે સકામ લક્ષિત અગર હેતુક લક્ષિત કે ગૌણ લક્ષિત (હેતુવાળી હલકા પ્રકારની લક્ષિત) કહેવાય છે.

જો લક્ષિત કેટલીકવાર ઈશ્વરને આહે છે અને કેટલીકવાર પત્ની, પુત્ર, ધન મિલકત વગેરેમાં પ્રીતિ રાખે છે તેને વ્યભિચારીણી લક્ષિત કહે છે. આમાં પ્રેમના ભાગો પાડવામાં આવે છે. મનનો થોડોક ભાગજ ઈશ્વરને આપવામાં આવે છે. બાકીનો ભાગ સ્ત્રીપુત્રાદિ, મીઠકતને આપે છે.

માછલીને પાણીની બહાર કાઢી કંઈ મૂકવામાં આવે છે ત્યારે તે ખૂબ તરફડીયાં મારે છે. તે ફરી પાણીમાં જવા માટે અતિવ ઝંખે છે. કાંઈ એક બાળકને લાંબા સમય સુધી ગંગાના કંડા પાણીમાં રાખી મૂકે તો તે ખૂબ ઉસ્કેરાઈ જશે, ખૂમો ને શોકો પાડશે, તે પાણીમાંથી નીકળી નાસવા મથશે. કાંઈ એક મકાનને આગ લાગે ત્યારે મકાન માલિક ઝડપભેર મુનીસીપાલ બંબાને બોલાવવા દોડશે. તે તરત જ જરૂરી પગલાં લે છે. એજ પ્રમાણે જો સાધકને ઇશ્વરના સાક્ષાત્કાર માટે એટલી જ તમન્ના, એવીજ તીવ્ર ઇચ્છા, એવીજ સહૃદયતા ને ઉદ્દામ ભાવના જેવાં કે માછલીને ફરીથી પાણીમાં જવા માટે હોય; છોકરોને પાણીની બહાર નીકળી નાસવા માટે હોય, જેના ધરને આગે ઝડપે હોય તે મકાન-માલિક આગ સુઝાવનારો પાણી-બંબો મેળવવા દોડે, તો સાધકને આજ ક્ષણે ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થાય. આમાં જરૂર સંદેહ નથી. હે, સાધકો ! તમારી ભક્તિની ક્રીયાઓમાં અતિવ તમન્નાવાળા ને ખૂબ ચિવટાઈવાળા રહો. હમણા જ ભગવાનના ચરણ-કમળને સ્વાધીન થાઓ. પોતાની ભક્તિની ક્રિયાઓમાં જેઓ ઉદ્દામ ભાવના કે તમન્ના રહિત હોય તેઓ એક તરફથી આ દુનિયાને પણ જોએ છે અને બીજી બાજુ ઇશ્વરને પણ જોએ છે. તેઓ ત્રિશંકુ માથે ઉપર ટાંટીઆ ને નીચું માથું એ પ્રમાણે અદ્વર હવામાં લટકે છે. તેમની સ્થિતિ ખરેખર દમાજનક છે !

આધ્યાત્મિક માર્ગની નોંધ (દૈનિક નોંધ) રાખો. જ્યારે તમે કોઈના તરફ ગુસ્સે થાઓ કે દોષાર્જનું દીલ દુખાવો તે તુરત જ નોંધ કરો. આ ઘણું ઘણું અગત્યનું છે, જો તમે કોંઈ કરો કે બીજાનું દીલ દુખાવો તો તમારા પોતાને શિક્ષા કરો. પચાસ માળા જપ વડું કરો. નોંધપોથીમાં લખો. “આજે જે વખત માણસમાં ઇશ્વર જોવાનું હુ બૂલ્યો.” આ પ્રમાણે જો એક બે વર્ષ સુધી ચાલે તો તમે નિશ્ચય અસામાન્ય શાંતિ પ્રાપ્ત કરશો, આશ્ચર્યજનક

આધ્યાત્મિક પ્રગતિ કરશે ને જ્યાર આત્મશક્તિ મેળવશે થણું પ્રકારના દુઃખો, કલેશો અને માનસિક પરિતાપોનો અંત આવશે. ભક્તિ પ્રયત્ન થશે. તમે ઝડપથી ઉત્કર્ષ પામશો. તમે તદ્દન બદલાયેલા માણસ જ થઈ જશો. ભૂમિ પર પૂજનીય ઈશ્વરરૂપ બની જશો. મિત્રો, જે દિવસે તમે આ લીટીઓ

૧. એ છે તે દિવસથી જ તમે આ પ્રમાણે આચરણ કરવા માંડશો ? અઠવાડિયે અઠવાડિયે તમારી નોંધપોથી ફરીથી વાંચતા રહો. પહેલાં તમે દિવસના વીસ ભૂલો કરી હશે તો હ મહિના બાદ તમે પાંચ જ ભૂલો કરશો, પણ જે નોંધ રાખશો તો. પછી એવો સુંદર અવસર સાંપડશે કે જ્યારે દિવસમાં એક પણ ભૂલ નહિ કરેલી જણાશે. બેન્ગમીન ફ્રેંકલીન આવી નોંધ રાખતો હતો.

માત્ર ઈશ્વરની ઝંખના કરતાં આજસર્માં બેસી રહો નહિ, પણ તત્પર બની સાધના કરો; ભગવાન પણ જેઓ પોતાને મદદ કરે છે તેઓને જ મદદરૂપ થાય છે. પ્રહલાદના જીવન-માંથી એક ઈશ્વરને જ ચાહવાનું શીખો. પ્રહલાદની માફક ભગવાન માટે જ પ્રેમ રાખો. તમારાથી થાય તેટલું સમજી કરો અને પછી ભગવાન પર છોડો. આ ઉચ્ચતમ પ્રકારની ભક્તિ છે. પ્રહલાદના માર્ગો અનુસરો. ભગવાનની કૃપાથી તમે આનંદ, શાંતિ સૌખ્ય, સંપૂર્ણતાને અમરતા પ્રાપ્ત કરશો.

૧૨. આત્મ-સમર્પણ

આત્મ-સમર્પણ એટલે ભગવાનને શરણે જવું (શરણાગતિ અગર આત્મ-નિવેદન) ભક્તિના નવ પ્રકારોમાંના આ એક પ્રકાર છે. ભક્તિની સરૂઆત ભગવાનની લીલાઓ ને ગુણોના અવજનથી શરૂ થાય છે. પછી તે ધીમે ધીમે ભક્તિયોગના જૂદા જૂદા પગથિયાઓ ચઢે છે. અને છેવટે આત્મ-નિવેદનના છેક ટોચ પરના પગથિયાએ પહોંચે છે. ત્યારે કુદરતની હસ્તી

લક્ષ્મીની ધ્વજા બની ગયે છે. લક્ષ્મી ધ્વજ સાથે એક થઈ જાય છે, અને ધ્વજરના અધળા દીવ્ય ઐશ્વર્યોનો ઉપભોગ કરે છે. આઠ સિદ્ધિઓને નવ રીદ્ધિઓ તેને તાળે થાય છે, તે લક્ષ્મીના કરમાનો અદબથી ઉઠાવવા માટે હાય જોડી ખડે પગે ઉભો હોય છે. લક્ષ્મી પોતાના શરીર પગના એક એક ક્વાર્ટાની ટોચ પર પ્રત્યેક અણુમાં કે પરમાણુમાં શ્રી. ગમ કે શ્રી. સ્વામીશ્વરને નિહાળે છે. આ સ્થિતિ અચિંત્ય ને અનિર્દેશ્ય છે. લક્ષ્મીની અહંતા તદ્દન નાશુદ્ધ થવાથી, શ્રી. રામ લક્ષ્મીના શરીરના અવયો-દ્વારા ભોલતા અને કાર્ય કરતા હોય છે. આત્મ-સમર્પણના માર્ગમાં બે મુખ્ય અંતરાયો છે. ધ્વજાઓ ને અહંતા. આત્મ-સમર્પણ બીજકુલ બીજનશરતી, કમન વિનાનું, અને સંપૂર્ણ (કાંઈપણ છૂપાવ્યા વિનાનું) હોયું જોઈએ. કેટલીક વાર લક્ષ્મી પોતાના ઉપભોગ માટે કેટલીક ધ્વજાઓ છૂપાવી ગયે છે. એજ કારણે તે સંપૂર્ણ શગણાગતિ કરી શકતો નથી અને પોતાના ઈષ્ટદેવનું દર્શન મેળવી શકતો નથી. માણસમાં અહંભાવ ધણોજ જકઠો અને અતિજડ હોય છે. તે સખ્ત પત્થર જેવો છે. ભક્તિ-રૂપ ફરસી વડે તેના પર ચાલુ પ્રહાર કર્યાજ કરીને તેના ભૂકા કરી નાખવા રહે છે. સખ્તમાં સખ્ત હીરો પણ બીજા ધાતુ વડે આરપાર કોતમય છે અને તેને હારમાં પરોવવા તેનામાંથી પાતળો નરમ તાર પસાર કરી શકાય છે. એજ પ્રમાણે આ સખ્ત અંતઃકરણ—હૃદયને આત્મ-સમર્પણ દ્વારા ફેરી નાખી ભક્તિ રૂપ પાતળો નરમ તાર તેમાં પસાર કરી દેવો જોઈએ. ત્યારે જ પોતાના લક્ષ્મીના અંતરમાં ભગવાન શ્રી. ગમચંદ્ર સ્થાન રિવહારશે.

કેટલાક સાધકો ધ્વજર તેમને શરણે આવે એમ ધ્વજે છે. આ માત્ર મુખાંધ જ છે. લક્ષ્મી સાધકેજ ભગવાનને સંપૂર્ણ-રીતે શરણે જવું જોઈએ. આ મુદ્દો બરોબર યાદ ગણો.

તમસુ—આળસને આત્મ-સમર્પણ તરીકે ખોટી રીતે લેખવામાં આવે છે. પતંજલિ યોગસૂત્રમાં એક મૂત્ર

છે કે " ઈશ્વર પ્રણિધાનાદા " પોતાના જીવાત્મા અર્પણ કરવાથી તથા પોતાના કર્મોના ફળો ભગવાનને ચરણે ધરવાથી સમાધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે. આત્મ-સમર્પણ એ ક્રિયા યોગના ત્રણ અંગોમાંનું એક છે. — " તપસ, સ્વાધ્યાય દૃશ્વર પ્રણિધાનાની ક્રિયા યોગ — " તપ, શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ, અને આત્મ-સમર્પણ એ ક્રિયા-યોગ છે. " વળી આત્મ-સમર્પણ એ નિયમના પાંચ પ્રકારોમાંનો એક છે. ક્રિયા યોગથી પાંચ ઠેકેશોનો નાશ થાય છે. અને મનને ઈશ્વર સાથે ઐક્ય માટે તૈયાર કરે છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતામાં કહે છે. " સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ । અહં ત્વાં સર્વં પાપેભ્યો મોક્ષમિપ્યામિ, મા શુચ ॥ સધળા ફરજો ને છોડી ને તું મારે શરણે આવ. શોક નહિ કર, હું તને સધળા પાપોમાંથી મુક્ત કરીશ. આ શરણાગતિ માટે અતિ પ્રબળ મંત્ર છે. જો ભક્ત આ શ્લોકનો ભાવ સદૈવ પોતાના મનમાં રાખે તો તેને શરણાગતિ થવામાં તે ભારે મદદ થાય.

શ્રીરામના ભકતોનો શરણાગતિ મંત્ર : " શ્રીરામ શરણં મમ । હું શ્રીરામને શરણે જઈ છું. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો શરણાગતિ મંત્ર : શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ । શ્રીકૃષ્ણને હું શરણે જઈ છું. શ્રીહરિના ભકતોનો મંત્ર : " શ્રીમન્ નારાયણ શરણં પ્રપદ્યે ! હું ભગવાન નારાયણને શરણે જઈ છું. આ શરણાગતિ મંત્રો જોઈને ભાવથી વારંવાર બોલે છે તેઓ જલદીથી ઈશ્વરની કૃપા મેળવી શકે છે. તેઓ સંપૂર્ણ આત્મ-સમર્પણ પણ સાધ્ય કરી શકે છે. શિષ્ય સ્તેહં સાધી માં ત્વાં પ્રપન્નમ્ હું તારો શિષ્ય છું, હું તને વિનવું છું કે મને બોધ આપ. " આ પણ શરણાગતિ મંત્ર છે. જો તમો આ મંત્ર સંપૂર્ણ ભાવ સાથે બોલશો તો તમારા પર શ્રી. કૃષ્ણની કૃપા જરૂર જ ઉતરશે.

નીચે પ્રમાણેનું વાક્ય વારંવાર બોલશે-ભાવથી બોલશે તો પશુ સપૂર્ણ આત્મ-સમર્પણ સિદ્ધ કરી શકશે. “હું તારો છું, ભગવાન! સધળું તારું જ છે તારી જ ઇચ્છા પ્રમાણ છે” જો તમે તમારા અતઃના ઉડાણમાથી, તમારા હૃદય-કાશના મધ્ય ભાગમાથી, સપૂર્ણ એકાગ્રભક્તિથી, તમારા સો એ સો ટકા મન કે સોળ આની મનથી કંઈક એક જ વાગ બોલો કે “ભગવાન હું તારો છું,” તો તમારી અને હૃદય વચ્ચેનું અંતર તુરંત જ દૂર થઈ જશે મન, ચિત્ત, હૃદય, બુદ્ધિ જીવ એ સધળાંએ એકી સાથે જડાઈ શરણાગતિ કરવી જોઈએ ત્યારે જ આત્મ-સમર્પણ સાચું, સપૂર્ણ ને સિદ્ધ થશે જો મન કહે “હું તારો છું ભગવાન,” જો બુદ્ધિ કહે કે “હું કલાણો કલાણો-એમ એલ સી છું-હું સર્વ છું હું સધળું સમન્તુ છું,” જો ચિત્ત કહે “મારે જે કાંઈ જોઈએ તે મેળવી શકવા માટે મારે સિદ્ધિ જોઈએ છે,” અને જીવ કહે “હું મોટો ભક્ત છું” તો તમે દબી જ છો તમે કોઈ રીતની શરણાગતિ કરી નથી નૈતિક ને આધ્યાત્મિક મોટાઈથી સાવચેત રહો માયાના અનેક પ્રકારના સૂક્ષ્મ રૂપો છે સાધકના નૈતિક ને આધ્યાત્મિક મદ, સસારીઓના ધન-મીલકત-સત્તા વગેરે માટેના મદ કરના વધુ નુશાનકારક છે

૧૨ ભક્તિનાં પગથિયાં.

(૧) સત્મગ-સ્વાધ્યાય

(૨) સદ્ભાવ

(૩) શ્રદ્ધા

(૪) ભક્તિ (સાધના)

(૫) નિષ્ઠા (ચીનટાઈથી વળગી રહેવું)

(૬) રૂચિ (ભાવ)

(૭) રતિ (તીક્ષ્ણ અનુરાગ)

(૮) સ્થાયીભાવ (સ્થિરતા)

(૯) મહાભાવ (પ્રેમભવ)

સત્સંગ ને સ્વાધ્યાય (ભક્તિના અર્થોનું વાંચન)થી ભગવાન પ્રત્યે પૂજ્યભાવ (સદ્ભાવ) જનમ થાય છે; પૂજ્યભાવ પરથી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. શ્રદ્ધા પરથી ભક્તિ ઉપજે છે. પછી જ્ઞાસુની ભક્તિ સાધના-જેવાં કે જપ, સ્મરણ, કીર્તન વગેરે કરે છે. એ સાધનાક્રિયાઓ દ્વારા તે પોતાના પાપો અને ભક્તિમાં અંતરાયો દૂર કરે છે. સાધના ભક્તિ પરથી નિષ્ઠા (મક્કમપણું) આવે છે; નિષ્ઠાથી ભગવાનના નામોનું કીર્તન લીલાઓનું શ્રવણ વગેરે માટે ચાહ-ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. એ પછી તીવ્ર અનુરાગ-રતિ ઉપજે છે. રતિથી હૃદય નિર્મળ દ્રવિભૂત થાય છે. જ્યારે રતિ મજબૂત રૂપ પકડે છે ત્યારે તેને સ્થાયી ભાવ-ભક્તિ રસનું સ્થાયી-મક્કમ રૂપ કહે છે. સ્થાયી ભાવ જ્યારે ધણોજ મક્કમ થાય ત્યારે તેને મહા ભાવ-પ્રેમમય ભાવ કહે છે. પછી ભક્ત પ્રેમરસ પીતો હોય છે ને ભગવાનમાં રમતો હોય છે. આવો ભક્ત જગત્ અને તેના આકર્ષણો માટે મરેલા જેવો છે. પોતાના શરીરના હલનચલન સંબંધમાં પણ તે નિરપૃહ જેવો દેખાય છે. તે જીવતાંજ મૂકિત-જીવનમૂકિતની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે.



પ્રકરણ ૨-પ્રેમનું તત્વજ્ઞાન

૧. પ્રેમ એટલે

પ્રેમ એ ગુણ દિવ્ય ગુરૂ છે જે બધાના હૃદયને એકમેક સાથે યોડાડે છે. તે ધણી જગરી સક્રિય ધન્યવતું દિવ્ય જાદુઈ દુઃખ મટાડનારું બાળ છે. અદ્વા, પ્રેમ અને ભક્તિ વગરનું જીવન કેવળ દુઃસહ વ્યથા જ છે. તે જીવનું મૃત્યુ છે. પ્રેમ દિવ્ય છે. પ્રેમ એ જગત પર મોઢામાં મોઢું બળ છે. તેનો સામનો જ થઈ શકે નહિ. એક દેહત પ્રેમજ માણસનું હૃદય ફરી લઈ શકે છે. પ્રેમ શત્રુને પણ જીતી લે છે. પ્રેમ જંગલી પ્રાણીઓને પણ વશ કરી લે છે. એની સક્રિય અગાધ છે. તેનું ઉંડાણ અમાપ છે. તેનો સ્વભાવ અવર્ણનીય છે. તેનું ગૌરવ ગાંધ શકાયું નથી.

નિઃસ્વાર્થ સેવા, સત્સંગ (મહાત્માઓ સાથે સંગ), પ્રાર્થના, શુદ્ધમંત્રો બાપ વગેરે દ્વારા કેમશઃ વિશ્વપ્રેમ આપણામાં દેખાવે છે. જોઈએ. જ્યારે સ્વાર્થપણને લીધે અંતઃક્રમણ સંક્રાંતિ ગમ્યું હોય છે ત્યારે માણસ પોતાની પત્ની, બાળકો, કુટુંબીઓ કે થોડા મિત્રોને જ ચાહે છે. જેમ તેનું હૃદય વિકાસ પામે છે તેમ તે પોતાના જીવવાના, પછો પોતાના પ્રાંતના લોકોને ચાહતો થાય છે. વળી વધુ આગળ તે પોતાના દેશના લોકોને ચાહતો થાય છે. એમ કરતાં કરતાં તે બીજા દેશના લોકોને અંતે પછી વધુ આગળ સર્વને ચાહતો થાય છે. ત્યારે તેનામાં વિશ્વપ્રેમ જન્મી જાય છે. સઘળી મર્વાઈઓ પૂરી ગઈ હોય છે અને તેનું હૃદય અનંતપણે વિકાસ પામ્યું હોય છે.

વિશ્વપ્રેમની વાત કરવી સહેલી છે, જ્યારે તેને અમલમાં મૂકવાનું આવે છે ત્યારે તે અતિવ મુશ્કેલ લાગે છે. બધી પ્રજાનાં મનની હલકી વૃત્તિઓ (સંકેતો) અંતરાય રૂપ થઈ પડે છે. ભૂત-કાળમાં ખોટી રીતના વિચારોથી રૂઢ થયેલા જૂના સંસ્કારો વચ્ચે વિગ્રહ રૂપ થઈ ઉભો છે, મહત્તમ ને અડગ નિશ્ચય, મજબૂત ઈચ્છા-શક્તિ, ધીરજ, ખંત અને વિચાર-વિવેકથી ભર્યા વિધો સહેલાઈથી દૂર થઈ શકે. જો તમે સહજથી હરો તે મિત્રો, જરૂર તમારા પર ભગવાનની કૃપા ઉતરશે.

વિશ્વપ્રેમ પુરાણ સમયના ઇષ્ટાઓ અને રૂપિઓએ ઉપની-પદોમાં ચૈતન્યસ્વરૂપિન કે અદ્વૈતભાવ રહ્યા છે તેમાં પરિણમે છે. નિર્મળ પ્રેમ સર્વ સપાટ-સમાન કરનારો મહાન પાવક છે. તે સમાનતા ને વિશ્વદષ્ટિ જાગૃત કરે છે. ગીરા, ગૌરાંગ, ગુણરામ, રામદાસ, હાશીઝ, કબીર, એ બધાએ એ વિશ્વપ્રેમ ચાખ્યો હતો. વિશ્વપ્રેમના ફક્ત એક જ આલિંગનથી સર્વ જૂઠાઈઓ ને નાના બનાવટી ભાગલાઓ ઓગળી જાય છે. પ્રેમ સર્વસત્તાધીશ છે.

પ્રેમ કરતાં વિશિષ્ટ બીજો કોઈ ગુણ નથી, પ્રેમ કરતાં વિશેષ કોઈ બીજો ખજાનો નથી; પ્રેમ કરતાં કોઈ બીજું ઉચ્ચ જ્ઞાન નથી. પ્રેમ કરતાં બીજો કોઈ મોટો ધર્મ-ફરજ નથી, પ્રેમ કરતાં કોઈ બીજો મહાન ધર્મ-પંથ નથી. પ્રેમ સત્ય છે; પ્રેમ ઈશ્વર છે. આ જગત પ્રેમમાંથી સર્જાયું છે, પ્રેમમાંજ છૂવે છે અને અંતમાં પ્રેમમાંજ ગરકી જનાર છે. ઈશ્વર પ્રેમનો મૂર્તિ છે. તેના સર્જનની પ્રત્યેક વસ્તુ માત્ર પરથી તેના પ્રેમને સમજી શકે છે.

પ્રેમમાં છૂવો, પ્રેમમાંજ આસોજીવાસ લ્યો; પ્રેમમાં ગીત ગાઓ; પ્રેમમાં ખાઓ, પ્રેમમાં પીઓ, પ્રેમની વાત કરો, પ્રેમમાં પ્રાર્થના કરો, પ્રેમમાં ધ્યાન કરો, પ્રેમમાં વિચારો, પ્રેમમાં રજા પ્રેમમાં મરો, પ્રેમના અસિમાં તમારા વિચાર, વાણી ને

વિશુદ્ધ કરે. પ્રેમના પવિત્ર મહાસાગરમાં નાચો, ડૂબકી મારો, પ્રેમની સુધામય બનો, પ્રેમની મૂર્તિ થઈ ગઢો.

શર્યાતની સ્થિતિમાં ભક્ત ઇશ્વરનું પૂજન કરે છે. બીજા ભક્તો જે બીજા કોઈ દેવતાઓનું પૂજન કરતા હોય તે તેને પસંદ હોતું નથી. ધનની પ્રાપ્તિ કે પુત્ર મેળવવા કે રોગોથી મુક્ત થવા માટે જે ભક્ત ઇશ્વરનું પૂજન કરે છે તેને મકામ ભક્તિ કહે છે. સકામ ભક્તિ પૃથ્વી પશ્ચિમ નિષ્કામ ભક્તિ ઉપર છે. ધ્રુવ પણ શર્યાતમાં સકામ ભક્તિથી જ પ્રેરણા હતા. જ્યારે તેને ભગવાન શ્રીહરિના દર્શન થયા ત્યારે તેની સર્વ કામનાઓ શાંત થઈ ગઈ હતી. પછી તેનામાં રાગ-ભક્તિ જાગૃત થઈ હતી. પરાભક્તિના તાપથી સધળી સસાગિ-પ્રજાઓનો નાશ થાય છે. ફક્ત એક પ્રહલાદને જ શર્યાતથી છેક બાગ-પણથી જ નિષ્કામ શુદ્ધ ભક્તિ હતી. વ્યભિચારીણી ભક્તિ તે છે કે જેમાં ભક્ત થોડીક વાર ઇશ્વરને યાદે છે અને કોઈ વાર સ્ત્રી, બાળકો, માતૃમિલકતાને યાદે છે. ફક્ત ઇશ્વર-એકલા ઇશ્વરને જ સદાને યાદના એજ અવ્યભિચારીણી ભક્તિ છે. પ્રહલાદે આગળ ઉચ્ચ સ્થિતિમાં પોતાના આત્માને જ ભગવાન હરિ તરીકે જાણી તેના પર મનન કર્યું હતું. આને અભેદ ભક્તિ કહે છે.

સત્સંગ, અગર સાધુઓ અને ભક્તો સાથેનો સંગ વિશ્વ-પ્રેમ જાગૃત કરવામાં ઘણો જ ઉપયોગી થઈ ગયે છે. સાધુઓના સંગમાં માત્ર ઇશ્વરના વિષે જ વિચારો થાય છે. એ કાનો અને હૃદયને ઘણો જ પ્રિય લાગે છે. જઘાપ ને મધાપ તથા લુટાર રત્નાકર જે ભયકર પાથી જીવંતી ગાગતા હતા તે મા થી તે મ નો છુટ કા રો થ વો એ સા ધુ ઓ નો સંગ કેવી અસર કરી શકે છે તેના આશ્ચર્યકારક દ્રષ્ટાંતો છે.

કમર કસો, મિત્રો ખૂબ મહેનત ઉઠાવો. આગળ ધપો-અહંતા સ્વાર્થ, મદ ને દેપનો ત્યાગ કરો. સેવા કરો, દાન આપો, “દાતા દયા—દમ” એ ત્રણ શબ્દનું ઝુમખું યાદ રાખો. આપો, દયા કરો, ઈર્દિયાનું દમન કરો. એને આચારમાં મૂકો. તમો સેવા કરો તેનો બદલો, શાખાશી કે સન્માનની ઇચ્છા નહિ રાખો. સર્વ ભગવાનના ચરણકમળ આગળ ધરો. એ સિદ્ધાંત યાદ રાખો : પ્રેમ ખાતર પ્રેમ કરો : કામ ખાતર કામ કરો :”

સાચા વૈષ્ણવ, તમારા પગલે ચગદાતા ધાસના તણખલાં કરતાં પણ નમ્ર, ઝાડ કરતાં પણ વધુ ધીરજવાન ખીળઓના રાજમાનની પરવાહ વિનાના, સદાય શ્રીહરિના ગુણગાન ગાતાં અને માનવસમાજમાં ભગવાન જ અરૂપ બન્યા છે એવી ભાવનાથી સેવા કરતાં રહો. તમાગમાં જલ્દીથી પ્રેમ—વિશ્વપ્રેમની ભાવના જાગૃત થશે. તમને શ્રી હરિના દર્શન થશે. હું તમને ખાત્રી આપું છું. આજ એકલું તમને અમરતા ને શાશ્વત શાંતિ બક્ષશે.

૨. પ્રેમનો સિદ્ધાંત

પ્રેમનો માર્ગ, અમરતા ને શાશ્વત સૌખ્યના નિવાસ-પરમ ધામ, કે જ્યાં કાળ પોતાનો કૂર પળે મારી શકતો નથી કે માયા પોતાનું મુખ દેખાડી શકતી નથી, ત્યાં લઇ જનારો સીધો રાજમાર્ગ છે. ઇશ્વરને પહોંચવાનો એ રપટ ને ખુલ્લો રસ્તો છે. પ્રેમ હ્રદાસુને જન્મ-મરણના ચક્રવામાંથી મુક્ત કરે છે. આનંદ એ પ્રેમનો સહચારી છે. પ્રેમ એ સર્વોચ્ચ કક્ષા છે.

લોકતને પોતાના ઉપબોગ માટે કાંઈ પણ ઇચ્છા હોતી નથી. તેની એકજ તીવ્ર ઇચ્છા હોય છે. તે કેવળ પ્રેમથી પ્રેરાઈને ભગવાનને યાદવા અને તેની લીલા માટે તેની સેવા કરવી. જ્યારે લોકતમાં આ પ્રકારનો પ્રેમ સંચાર કરે છે ત્યારે ખુદ ભગવાન તેના નોકર થાય છે.

વિશુદ્ધ, નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ એજ ભગવાન પ્રત્યે પ્રેમ કે ભક્તિ છે. શુદ્ધ પ્રેમ જવલ્લેજ નજરે ચડે છે. તેને કમથા કેળવવો જોઈએ. તે સદાકાળ માટે પછી રહે છે. એની પ્રાપ્તિ થયે પછી તેમાં ભંગાણુ કે વિચ્છિન્નતા કે હતાશ કે ધૂરંદ્રતા રહેતો હોતો નથી. તેમાં ક્ષીણતા કે ઘટતા હોતી નથી. તે હમેશાં શુદ્ધ પક્ષના ચંદ્ર કે ચોમાસા દરમ્યાન ગંગાની માફક વધે જ છે.

શુદ્ધ પ્રેમ જ માણસ માણસ વચ્ચેની જુદાઈ ખતાવનારા અંતરાયોને દૂર કરી શકે. શુદ્ધ પ્રેમ જ ફક્ત હરેક પ્રકારના અગાનયુક્ત દ્વેષો, જહેમો, દોષારોપણ, અસહિષ્ણુતા કે તિરસ્કારને છૂંસી નાખી શકે, માત્ર શુદ્ધ પ્રેમજ એક ચાલુદી ને ખ્રિસ્તી, હિંદુ ને મુસલમાન, આસ્તિક ને મુધારક, બ્રાહ્મણ ને અબ્રાહ્મણ વૈષ્ણવ અને શૈવપંથી, સનાતની ને સમાજીય, શાકત ને રામાનંદી, અંગ્રેજને ઇટાલીયન, ચીનો ને જાપાની, સંન્યાસી ને વૈરાગી એ બધાને એક જ માંચડા પર ભેગા કરી શકે, અને એક એક પ્રત્યે હૃદયમાં સમભાવ ઉત્પન્ન કરી શકે.

જગતમાં એકવાર પરસ્પર ગાઢ મૈત્રી રાખનારાઓ પણ હડે છે. હાંબા સમય મુધી પતિ-પત્ની તરીકે રહેનારા પણ આપસ આપસમાં ઝઘડે છે, પિતાને પુત્રો પણ સામ સામે આચકતા હોય છે. પણ જ્યાં શુદ્ધ પ્રેમ છે ત્યાં કદાપિ વચમાં ભંગાણુ પડતું નથી. તે ચાલુ અવિચ્છિન્ન જ રહે છે. પવિત્ર પ્રેમ દીવ્ય છે. શુદ્ધ પ્રેમ એ ઇશ્વર જ છે. ઇશ્વર એ શુદ્ધ પ્રેમ છે. શુદ્ધ પ્રેમમાં કોઈ પણ પ્રકારની સ્વાર્થની નાની સરખી પણ માત્રા હોતી નથી. તે જ એક કારણ છે કે જેથી તે હમેશા ટકનારો હોય છે. પ્રેમ એ મનને શુદ્ધ કરનાર અનુપમ દવા છે.

પ્રેમ એ પરમ સત્તાધીશ છે. તેની ઉપરી સત્તામાં આવનારા જીવો પર તે ગજબ અસર કરે છે. પ્રેમ સર્વ સમાન

કરનાર મહાનૂ યંત્ર છે. જે વચ્ચેના સઘળા મતભેદો નાશ પામે છે પ્રેમ કરનારને પ્રેમ પાત્ર બનને એક જ ક્ષમાર્માં મૂકાય છે. શુદ્ધ, નિસ્વાર્થ પ્રેમ માનવીને ઈશ્વર બનાવે છે ને ઈશ્વરને મનુષ્ય બનાવે છે દુનિઆમાં પ્રેમ કરતાં વિશેષ મોટી સત્તા નથી પ્રેમની સત્તાથી નિયમો ને આચારો પણ તૂટી જાય છે

પ્રેમ સત્ય અગર ઈશ્વરના ગળ્ય અગર શાશ્વત શાંતિને આનંદના અનન્ત સ્થાનની પાડેરાનો જ માર્ગ છે તે સર્જન-શક્તિનો મૂળ-સિદ્ધાંત છે. તે આત્મ-બળનો ઉચ્ચતમ પ્રકાર છે તે ધર્મયુક્ત સઘળા કર્મોના સરવાળા રૂપ છે ભકતના હાથમાં તે જાદુઈ લાકડીરૂપ છે કે જેથી તે સમસ્ત જગતને જીતી શકે છે. ગીરા, રાધા, વૃંદાવન, વૃંદાવન, ગૌરાંગ હંસુ ખિસ્ત, ઈશ્વરનુરાગી સુધીઓ-મનસુ, શામ્સ, તાક્ષીઝની પાછળ તે પ્રેરક બળ હતું.

સેધન્ટ જોન કહે છે “ જે પોતાના લાકડાને ચાહે છે તે પ્રકાશમાં જીવે છે. શબ્દ કે વાચામાં જ આપણે વિદ્યા કરીએ નહિ, પણ કર્તવ્ય ને સત્યમાં રમીએ. જો આપણે એક બીજાને ચાહીએ તો આપણામાં ઈશ્વર વસશે અને તેનો પ્રેમ આપણામાં પૂર્ણતાને પામશે જે પ્રેમમાં ગહેતો હોય તે ઈશ્વરમાં ગહે છે અને ઈશ્વર તેનામાં રહે છે આ પ્રમાણે પ્રેમ એ ઈશ્વર તરફનો સ્પષ્ટ ને ખુલ્લો માર્ગ છે એ રસ્તો ધણોજ સગળને સિદ્ધ છે, તથાપિ ધણા તેને શોધી શકવામાં નિષ્ફળ હોય છે અને બીજા જ કોઈ મોટા વિશાળ માર્ગ માટે ફાર્સ માર્યા કરે છે. ”

પ્રેમ અત્યંત સતોષ આપે છે જ્યારે ભકત ભગવાનની સન્મુખ પહોંચી જાય છે ત્યારે તેનું અતઃ પરમ સૌખ્યને પરમાનંદથી ઉલરાઈ જાય છે. તેની સઘળા ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થયેલી તે માને છે ક્રુવના શબ્દો સાબળો. તે કહે છે. “જેમ માણસ અરીસાનો ટુકડો શોધતા તેને ઝગઝગતો હીરો મળી

આવે છે, તેમ હે ભગવાન, રાજગાદી મેળવવા માટે તપ કરવાથી, હું તમને પામી ગયો છું. હું સંપૂર્ણ સંતુષ્ટ છું. મને બીજું કંઈપણ વરદાન જોઈતું નથી. "

જ્યારે તમારી છાંદગી પૂરી થવાનો સમય નજીક આવ્યો હશે ત્યારે તમને કોઈ સાધુ કે મહાત્માનો સંગ થશે. તેમના સંગથી તમારામાં ઇશ્વર પ્રત્યે અનુરાગ-ભક્તિ જન્ય થશે, તમને સંસારી વસ્તુઓ પ્રત્યેનો મોહ છોડવો ગમશે, મહાત્મા પાસેથી સ્ફૂરણા મેળવશે અને તમારું મન હિન્નત રથાને પહોંચશે. તમો ભગવાનના ચરણ-કમળ પ્રત્યે ખૂબ અનુરાગી બનશો. સાધુ કે મહાત્માના સંગ ને તેમના આશીર્વાદથી, તમને ઇશ્વરના અસ્તિત્વમાં મજબૂત આસ્થા ને ઇશ્વરની ભક્તિમાં અડગ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. મહાત્માઓ સાથેના સૌંદર્ય સંપર્ક વિના ભક્તિ આવતી નથી. મહાત્માઓ ની દૃષ્ટિ પા વિના તમો દુનિયાની બેડીઓ ને શૂંખલાઓ તોડી શકશો નહિં. તપથી, વેદમંત્રો વડે, યજ્ઞોથી, પરોપકારી કાર્યોથી, શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી, સૂર્ય, ચંદ્ર, અગ્નિ વગેરે દેવતાઓની પૂજાથી, પણ તમને ભગવાન પ્રાપ્ત થતા નથી. ફક્ત મહાત્માઓના સત્સંગથી જ તમને ઇશ્વરના સંપર્કમાં સીધો પ્રવેશ કરવાનો પરવાનો મળી શકે છે.

જેણે ભગવાનને વીસાર્યા છે તેને અહિં કે હવે પછીના જન્મોમાં ક્યાંય સુખ નહિ મળે. જે કેવળ સ્વાર્થમય છાંદગી ગાળે છે અને જે મદને અહંતાને કારણે બીજાઓથી પોતાને અલગ જ કરી મૂકે છે તેને કદાપિ શાંતિ નથી. ભગવાનનું ચાલુ સ્મરણ જ સર્વ દુઃખો ને કલેશોનો નાશ કરે છે અને ભક્તને અમરતા, સૌખ્ય ને શાંતિ બક્ષે છે. સ્વાર્થ-ત્યાગ, સ્વાર્થપણ ને અહંતાનો નાશ કરે છે. સ્વાર્થ-ત્યાગ એ ઇશ્વર સાથે એકતા જોડનારો દ્વંદ્વમાં દ્વંદ્વ માર્ગ છે.

‘આદાર’ એટલે ખોરાક. આ તેનો સરળ અર્થ છે. ગુણાર્થમાં ‘જે હૃદિઓથી ત્રહી શકાય તે.’ તમારે મનને આધ્યાત્મિક ખોરાક આપવો જોઈએ. ત્યારે જ મન એકાગ્ર થઈ શકશે ત્યારે જ તે નિર્મળ થઈ શકશે ત્યારે જ તમો આત્મ-સાક્ષાત્કાર કરી શકશો. તમારી આંખોએ હમેશા તમારા હૃદયેની છબી અગર કોઈ પવિત્ર વસ્તુ જોવી જોઈએ તમારા કાનો સદાય ઉપનિષદ, રામાયણ કે ભગવાનની કથા સાંભળતા હોવા જોઈએ. તમારી જીભ માત્ર ધ્રુવર સળંધીજ બાબત બોલતી હોવી જોઈએ. આ હૃદિયો અને મન માટે શુદ્ધ ખોરાકો છે.

જે તમો ધ્રુવરના સાચા ઉપાસક હશો તો તમને તે પણ વારમાં મળશે. સદાય તેનું સ્મરણ કરો તેના નામનું જ રટણ કરો. તેના ગુણોનું ગાન કરો. અંતરના ભિતગમા તેની ગોધ કરો. તમાગ આત્માનું નિધાન, સમસ્ત વિશ્વના એક માત્ર સાર્વ-ભૌમ સત્તાધિશ, તમાગ અંતગમા વહાનાગ, અંતગ્યામિ ધ્રુવ-ગને ચલાવાનું અને તેની સેવા કરવાનું ભકતો પાસેથી શીખો.

ત્રેમ સાથે પૂજ્યભાવને પણ જોડો ત્યારે તમાગમા સાચી ભક્તિ આવશે. પૂજ્યભાવ ત્રેમને જળવી ગયો છે, વૃદ્ધિગત કરે છે, શોભા આપે છે ને જહેલાવે છે. પૂજ્યભાવ ને ત્રેમને તમારો ધર્મ બનાવો. તમારા દૈનિક જીવનમા આ ‘ત્રેમમય પૂજ્યભાવ’ નો ધર્મ આચારમા મૂકો.

પ્રત્યેક આસોશ્વાસમા ધ્રુવગ્નુ નામ બોલો. તેનાજ ચરણ-કમળને તમારા સધળા વિચારોનું કેન્દ્ર બનાવો. ગોસ્વામી તુલસીદાસ માફક મનની પવિત્રતા માટે પ્રાર્થના કરો. મીઠાની માફક આત્મ-સમર્પણના ગીતો ગાઓ. ભગવાન માટે શુદ્ધ, નિસ્વાર્થ ત્રેમ ગજો. પ્રત્યેક દિને તેને વધવા દો. ભગવાન પાસેથી સિદ્ધિઓ કે દુન્યવી વસ્તુઓ-કે મૂકિતની પણ મહામણી કરશો નહિં.

જે તમો તમારા હૃદયેવતાની મૂર્તિ મનમાં સ્થાપિત કરી નહિં શકતા હોવ તો, તમો જે મંત્રનો જાપ કરો તેનો ધ્વનિ

ધ્યાન દર્શ સાંભળવા પ્રયત્ન કરો અગર તો મંત્રના એક પછી એક અક્ષરનું ધ્યાન કરો. આથી તમારું ભમરું મન અટકશે.

ભગવાન તમારા હૃદયના દરબારમાં બીરાજેલા છે એવી લાગણી ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરો. તમારી પોતાની હૃદયના પ્રમાણેના ભગવાનની આકૃતિ તમારા ધ્યાન માટે તમને ફાવતી હોય તો તે આકૃતિ પર ધ્યાન-મનન કરવું. જો કે શરૂઆતમાં તે આકૃતિ સ્પષ્ટ જણાશે નહિ, પણ ધીમે ધીમે ચાલુ ક્રિયાને ઠારણે સ્પષ્ટ ને સર્વાંગ આકૃતિ દેખાશે. તમારા ધ્યાન-મનનમાં ચિત્તાધિપૂર્વક નિયમીત રહો. માનો અને એમ યોગ્યસ અનુભવો કે એ (છાપ્ટેવ) આકૃતિની આજુ બાજુ પ્રભાચક્ર છે-જે દિવ્ય તેજ તમાગ મનનો અધિકાર વિસ્તેરે છે.

ભમરાની માફક ભગવાનના ચરણકમળને વળગી રહો. પ્રેમનો પંથ ગોધી ઠાઠો દિવ્ય પ્રેમનો મધુર સ્વાદ લ્યો. પ્રેમ-મય બનો. પ્રેમરૂપ બનો. પ્રેમમાં જીવો. તમારું અસ્તિત્વજ પ્રેમમાં ગળે.

૩. શ્રદ્ધા

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ ગીતામાં કહે છે : ત્રિવિધા ભવતિ શ્રદ્ધા દેહિનાં સા સ્વભાવજા । સાત્ત્વિકાં રાજસી ચૈવ તામસી ચેતિ તા : શ્રુણુ ॥ સત્વાનુરૂપા સર્વસ્ય શ્રદ્ધા ભવતિ ભારત । શ્રદ્ધામયોઽયં પુરુષો યો ચચ્છદ્ધઃ સ એવ સ : । પ્રાણીમાત્રની આ શ્રદ્ધા સ્વભાવથી ત્રણ પ્રકારની હોય છે. સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ. તે કેવી તે સાંભળ. સર્વ લોકની શ્રદ્ધા, હે ભારત ! પોત પોતાના સત્વ પ્રમાણે એટલે પ્રકૃતિ સ્વભાવ પ્રમાણે હોય છે. મનુષ્ય આ શ્રદ્ધામય છે. જેમાં જેની શ્રદ્ધા (હોય છે) તેવાજ તે બને છે (એવા નિયમ છે).

શ્રદ્ધા પરથી માણસનું ચારિત્ર્ય સમજાય છે. ભગવાનમાં તેની કૃપામાં, તેના નામની શક્તિમાં સાચી, સંપૂર્ણ, જીવંત,

અડગ શ્રદ્ધા રાખો. મનન કરો અને દિવ્ય જ્યોતિ ઝીલવા માટે તમારા હૃદયના દ્વાર ખુલ્લાં મૂકો. તમો પોતે દિવ્યમય બની જશો.

શ્રદ્ધાથી પર્વતો પણ ચલિત કરી શકાય છે. શ્રદ્ધા અદ્ભુત પરુક્રમે કરી શકે છે. શ્રદ્ધા તમને હૃશ્વરના અંતઃપુરમાં લઈ જઈ શકે છે. શ્રદ્ધા તમને દેવ બનાવી શકે છે. શ્રદ્ધા તમને શાંતિ, આંતરિક આધ્યાત્મિક શક્તિ, આનંદ, મુક્તિ, અમરતા ને પરમ સૌખ્ય મેળવી આપી શકે છે. તેથી હૃશ્વરના અસ્તિત્વમાં, ધર્મશાસ્ત્રોમાં, ગુરુવચનોમાં, અને પોતાનામાં સાચી અને શુદ્ધ શ્રદ્ધા રાખો.

શ્રદ્ધા અમૂલ્ય કિંમતવાળું જ્વલ્લેજ મળતું ફૂલ છે. તેને તમારા હૃદયરૂપી બગીચામાં ખીલવવું જોઈએ. સહૃદયપણા રૂપ પાણીથી તેને દરરોજ સિંચન કરવું જોઈએ. આળુબાળુ શંકા ને ખોટા તર્કો રૂપી ખડને ઊગવા દેવું જોઈએ નહિ. ત્યારેજ તે ઊંડા મૂળ ધાલશે, ખીલશે ને જલ્દીથી ભક્તિરૂપ ફળ આપશે.

શ્રદ્ધા સત્સંગથી (સાધુઓ, મહાત્માઓ, ભકતોના સમાગમથી) પ્રાર્થનાથી, આત્મશુદ્ધિથી, ચિંતન-મનન ને ધર્મગ્રંથોના અભ્યાસથી કેળવીને મજબૂત કરી શકાય છે. કેવળ એક અડગ ને તીવ્ર શ્રદ્ધાની મદદથી તમો આધ્યાત્મિક નિઃસંશ્યોની ટોચે પહોંચી શકશો. જ્યારે જ્યારે શંકા ચઢાઈ કરે ત્યારે તેનો દૂરતાપૂર્વક વિનાશ કરો. સર્વ જ્ઞાત ને સર્વ તેજના મૂળ રૂપ દિવ્ય પ્રકાશ માટે તમારું હૃદય ખુલ્લું મૂકો. બાળકની માફક તદ્દન સરળ બનો. તમારા હૃદયના ઊંડાણમાંથી પ્રાર્થના કરો. એ જ્યોત વધુ ને વધુ પ્રકાશમાન થશે.

આત્મ-સાક્ષાત્કાર એ ઇદ્રિયાતીત અનુભવ છે. જેમણે સત્ય (આત્મવાક્ય)નો અનુભવ કર્યો હોય, ને આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય એવા મહાત્માઓના વચનોમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા મૂકવાથીજ તમો આધ્યાત્મિક માર્ગે પ્રગતિ કરી શકશો.

શ્રુતિ ભારપૂર્વક જણાવે છે: શ્રદ્ધા મક્તિ ધ્યાન યોગા-
દવૈહિ। તેને (ધ્રુવરને) શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને ધ્યાનથી જાણો।
શ્રદ્ધાને પહેલી મૂકી છે. શ્રદ્ધા વિના તમે ચિત્તની એકાગ્રતા કે
ધ્યાન કરી શકતા નથી.

કાળદસ્તીને ખાણવડે વિધનાર કનાબ્યાને ભગવાન શીવમાં
જીવન્ત શ્રદ્ધા હતી. તે ભગવાન શીવને દરરોજ જંગલી પશુઓના
માંસનો નૈવેદ્ય ધરતો. સદાશીવે એક દિવસ કનાબ્યાની સહૃદયતાની
પરીક્ષા લીધી. ભગવાન શીવના (શીવલીંગમાંની) જમણી આંખ-
માંથી આંસુઓ વહેવા લાગ્યા. કનાબ્યા ધણે જ આકુળ વ્યાકુળ
થઈ ગયો. તેણે પોતાની જમણી આંખ ઉખેડીને શીવ-લીંગમાં
ચોંટાડી. બીજે દિવસે લીંગની ડાબી આંખમાંથી આંસુઓ પડવા
લાગ્યા. કનાબ્યાએ પોતાની ડાબી આંખ ચૂંટી કાઢીને શીવ-
લીંગમાં ચોંટાડી. તુરત જ ભગવાન શીવ પ્રત્યક્ષ થયા તે કનાબ્યાને
આશિષ આપ્યા. તેને તુરત જ નવી આખો આપી ને તે અમ-
રતા ને શાશ્વત સૌખ્યના ધામ, કૈલાસ-ભગવાન શીવના રાજ્યને
પ્રાપ્ત થયો. કનાબ્યાની માફક તમારી પણ અડગ, જીવન્ત શ્રદ્ધા
હોવી જોઈએ. ત્યારે જ સનાતન શાશ્વત શાંતિનો ઉપભોગ
કરી શકો.

મદ્ધવાદને તેના પિતાએ અનેક રીતે રીખાવ્યો હતો. તેને
ઉંચા પર્વતની ટોચ પરથી નીચે ગમડાવી દેવામાં આવ્યો હતો.
તેને હાથીના પગ તળે ચગદવામાં આવ્યો હતો. તેને દરિયામાં
ફેંકી દેવામાં આવ્યો હતો. તેને ઉડળતા તેલની કદાઈમાં નાખ-
વામાં આવ્યો હતો. તેને ઝેરી સાપો વળગાડવામાં આવ્યા હતા.
તેની પોતાની માએ ઝેર પાચું હતું. તથાપિ તેણે ભગવાન નારા-
યણમાંની શ્રદ્ધા છોડી દીધી નહતી. તે જૂની માફક શ્રોત્રિતે.
ચોંટી-વળગી રહ્યો હતો. તેની શ્રદ્ધા નિશ્ચલ ને અડગ હતી.
ધનુર પ્રાપ્તિ માટે જરાસુઓની શ્રદ્ધા આવી હોવી જોઈએ.

ભગવાન તમારી અનેક રીતે પરીક્ષા લેશે. અતિવ તીવ્ર વેદનાઓ અને અક્ષમ્ય પરિસ્થિતિઓમાં પણ તમારે શ્રદ્ધા છોડવી જોઈએ નહિ. શ્રદ્ધા એ તમારું લંગર છે. નિશ્ચલ શ્રદ્ધાને લીધે જ બન્ને બાળક-ભકતો-પ્રદુલ્લાદ ને ધ્રુવ-અમર થયા. તેમની પ્રાપ્તિ તે 'શ્રદ્ધા' નામના સાદા રહસ્યનું જ પરાક્રમ હતું. ગમે તેટલાં ગદન ને મહાન મુશ્કેલીઓ ને નડતરો મહાદેવ ને જીવન્ત શ્રદ્ધા આગળ બીલકુલ નામશેષ થાય છે.

મનના અવાજ પર ધ્યાન નહિ આપો. એ અવાજ તમને ભ્રમાવશે. તમારા આત્માના અવાજને અનુસરો. એ અવાજ તમને ઊન્નત કરશે અને ખ્યેય તરફ લઇ જશે.

જો કંઈ બાપણ કે સંબાપણ તમારી શ્રદ્ધાને અસિત કરતાં જણાય-વિક્ષેપ કરતાં માણુમ પડે કે ગુરત તે જગ્યા છોડી જાઓ. તમે તમારી શ્રદ્ધામાં મજબૂત થાઓ, દીવ્ય પ્રેમ-રૂપી ખાણમાં સ્થાયી ને સ્થિર થાઓ ત્યાં સુધી એવા માણસોના સંગ ન કરો. પોતાની સ્થિતિમાંથી એક ધ્રુવ પણ ચલકેશ નહિ. શ્રદ્ધાના પર્વત પર મક્કમ પણે ઉભા રહો. પ્રદુલ્લાદના જેવી જીવન્ત તીવ્ર શ્રદ્ધા તમને પ્રાપ્ત થાઓ નિર્બળ ને ડગમગતી શ્રદ્ધાથી તમે કંઈ પણ ભવ્ય, સુંદરતા કે ગૌરવમુક્ત કાર્ય કરી શકશો નહિ. પ્રત્યેક પગલે ફેરવાતી શ્રદ્ધા વેડે તમે જીંદગીના ખ્યેયને કદાપી પહોંચી શકો નહિ. નામદ અને મદ શ્રદ્ધાથી મહા-ભાવ સમાધી કે નિર્વિકલ્પ સમાધિની ટોચ પર તમે ચઢી શકો નહો. તમારી શ્રદ્ધા હીમાલય કે સુમેરુ પર્વત જેવી અચળ હોવી જોઈએ. પવનરહિત જગ્યામાં દિવાનો પ્રકાશ જેવો સ્થિર હોય તેવી સ્થિર તમારી શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ.

હરેક પ્રકારની ખોટી માન્યતાઓ, નિર્બળતાઓ, વહેમો, ખોટા ખ્યાલો, અશક્યતાના વિચારો છોડો. ભગવાનની સર્વશક્તિમાં શ્રદ્ધાને ચીવટાઈથી વળગી રહો. દીવ્ય જીવનમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખો. ઈશ્વરમાં જીવવાની સદાય તીવ્ર ઈચ્છા રાખો.

અથદ્વાળુઓને વેદના અને મહા-વાક્યોના સ્પષ્ટ અર્થો કાઢવમાં દટાઈ ગયેલી વસ્તુ જેવા હોય છે. આકાશ તરફ જોઈને ભસતા દૂતરા માફક તેમને મન તે હોય છે.

શંકા દ્વારા ભવ્ય ભયંકરતા પ્રવર્તે છે. શંકા મનને અસહ્ય રીતે પગિતાપ આપે છે ને શાંતિને ખલેલ પહોંચાડે છે. પ્રમાણુ (પ્રમાણુવાળા સિદ્ધાંત) સમઘી પણ શંકાઓ વિદ્વાન શિક્ષક પાસેથી કૃતિઓ સાબળવાથી દૂર થાય છે. પ્રમેય (પ્રમેયગત-સમસ્યા) સમઘી શંકાઓનું સમાધાન તમે જે સાબળ્યું હોય તેના પર મનન-ચિંતનથી થઈ શકે છે. અમગ આત્મા વિષે મનન-ધ્યાન અગર સતત નિદિધાસનથી વિપરીત ભાવનાને જડમૂળથી ઉખેડી નાખી શકાય છે.

ઈશ્વર પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખે ને ધર્મશાસ્ત્રોને વારતવિક રીતે સમજે. જે અસાત લોકો મહિન અંતઃકરણથી અને વિપરીત છુદ્ધિથી ગીતા, ગમાયણ, કે ભાગવત વાંચે તો તેઓ હોય દષ્ટિથી તેમા ભૂલો જ શોધવાનો પ્રયત્ન કરશે. તેઓ નરમા મુદ્દાઓ પર ચર્ચા કરશે જેવા કે, “ગમે જંગલમાં તપ કરતા શુદ્રને કેમ માર્યો હતો ? એ કાઈ બ્રાહ્મણી કહેવાય ? શ્રી. કૃષ્ણે આમ કેમ કહ્યું- તેમ કેમ કહ્યું ? ભગવાનના અવતારો પણ આવી ભૂલો કેમ કરે ?” ધાર્મિક ગ્રંથોના વાચનથી આવા માણસોને ઘણું કાપડો ન થાય. તેમના મન ગચ્છી જેવા છે તેઓ સમજવાનું તત્ત્વ છાંટી દે છે અને ઉંધી દષ્ટિએ બધી બાબતોને ખોટી જ રીતે જ ધટાવે છે. ફક્ત જેમણે પોતાના મન શુદ્ધ કર્યાં હોય તેઓ જ શાસ્ત્રની શિખામણનો ખરો અર્થ સમજવા સંકિતમાન હોય છે.

શ્રીરામે શુદ્રને માર્યો. તે શુદ્રને મરણાંત શિક્ષા ધટતી હતી કારણ તેણે બ્રાહ્મણના છોકરાને મારી નાખ્યો હતો. શ્રી રામે ધર્મ, ન્યાય ને વ્યવસ્થા જાળવવા માટે એ કાર્ય કહ્યું હતું. આ વિષયના સત્તાધીશ, જે સર્વશ છે, જે જીવોના કર્મોના પ્રકારો

પ્રમાણે તેના ક્રોધો નક્કી કરનાર છે, તેની ભૂલ દાદી શકાય ? કેટલાક ધર્મચુસ્ત ને સાંકડા મનના માણસો સ્વયંને ઉંધી જ રીતે ખેંચે છે ને ગરબડ મચાવે છે. એ ધાર્મિક હેતરપીંડીનો ધંધો છે.

શ્રીરામ પરમ-આત્મા, અંતર્યામી, સધળાના રક્ષક છે. તે સર્વજ્ઞ, સર્વશક્તિમાન અને સર્વત્ર છે. ભગવાન હરિ પણ તે જ છે. તે કદિ જન્મ્યા જ નથી કે કદિ મર્યા નથી. શ્રીહરિ શ્રીરામના રૂપમાં પૃથ્વી પર લોકસંગ્રહ માટે અવતર્યા હતા ને અંતરધ્યાન થઈ ગયા હતા. તેમનું શરીર ચૈતન્યમય હતું, જો કે સધળી રીતે તે માંસના જેવું દેખાતું હતું. આ વસ્તુ બરોબર યાદ રાખો.

શ્રીરામ કે શ્રીકૃષ્ણને સામાન્ય માણસની રૂક્ષામાં લેખવા અને તેમના કાર્યો સંબંધી ટીકા દરવી એ કેવળ મૂર્ખતા જ છે. કેટલાક એવા આળસુ લોકો હોય છે કે જેઓ ફક્ત મોજ ખાતર આવી નકામી ચર્ચા ને વિતંડાવાદમાં સમય ગાળવા અને પોતે પણ જાણે મહા વિદ્વાન અને ધર્મિષ્ઠ છે એમ બતાવવા આવી વાતોમાં મગ્યા રહે છે.

આવા લોકો કોઈ પણ જાતની સાધના કરતા નથી. તેમને વૈરાગ્ય હોતો નથી અને તેમનો વખત નાહક ગપાટામાં જ ગુમાવે છે. તેમને શાસ્ત્રોની વ્યાજબી સમજ હોતી નથી અને હંશ્વરમાં ને તેની લીલાઓમાં તેમને શ્રદ્ધા નથી હોતી. હમણાના સમયમાં વેદાંતનો અમલ પણ નથી હોતો. પણ વેદાંત વિશે ગપાટાઓ હોય છે. શ્રીરામે ખોટું કાર્ય કર્યું એમ કહેવું તે નિંદા છે. સાચા જ્ઞાસુ આવી નિંદાખોર વાતોમાં કદાપિ રસ ન લે. વખત વહો જાય છે. પ્રત્યેક ક્ષણનો ભગવાનની પૂજા ને સેવામાં બરોબર ઉપયોગ દરવે જોઈએ. વિવાદ કરવો નકામો છે. તમારે સક્રિય કાર્ય કરવું જોઈએ ને આજ જન્મમાં મોહના અધુવને ઝાળંગી જવો જોઈએ. ધર્મ એટલે સાક્ષાત્કાર. પ્રત્યેક

પગમા આદર્શ આધ્યાત્મિક જીવન જીવવું જોઈએ. જ્યારે જ્યારે મિત્રો ખોટા વિનાશમા ઉતરે ત્યારે તે તન્દ્ર કાન બહેગ કરે, શાંત રહેો અગર તે જગ્યા તુરત છોડી જાઓ. તો તમે શાંતિ મેળવી શકશો તમે તમારી આધ્યાત્મિક સાધના માટે ધણો સમય બચાવી શકશો.

ધર્મ વિષય કલ્પમાના ટેમલ આતુબાલુ બેસી વિવાદ કરવાનો વિષય નથી. ધર્મ એટલે ઈશ્વરને જાણવાને અને આગ-ધના કરવાને માટે શ્રદ્ધા અતિ તોફાની હૃદયોને સંકેલીને મનને કાણુમા લપ્પને વર્ષો સુધી મતત ને લાખી સાધના દ્વારા શાશ્વત આત્મામાં જીવન જીવવું તે ધર્મ.

જેમ એક શુદ્ધ સફેદ સ્વચ્છ કપડાના ટૂંકડામાં કોઈ પડુ રંગવાળું પાણી સર્વત્ર પેસી જાય છે, તેમજ મહાત્માની શીખામણ જ્યારે જીસાસુનું મન શાંત હોય, જ્યારે ભોગો માટેની તૃષ્ણાઓ ખીલકુલ શમી ગઈ હોય, જ્યારે તેના મનની અશુદ્ધિઓ નાશ પામી હોય, ત્યારે જ તેના હૃદયમા દાખલ થઈ તેમા વસે છે તેથીજ શ્રુતિઓના શ્રવણ કે ચિંતન, મનન કરવા અગાઉ જીસાસુ પાસે વિવેક, વૈગમ્ય, શમ, દમ, શ્રદ્ધા, અને ઉપરતીના ગુણોની આશા ગમવામા આવે છે સત્ય ને ઈશ્વર-સાક્ષાત્કારના માર્ગ માટે જીસાસુ પાસે પહેલા ઇદ્રિયો અને મનની શુદ્ધિ ને નિયંત્રણ આવશ્યક હોય જોઈએ.

જેમણે પોતાની ભૂલો ને અશુદ્ધિઓ સાફ કરી હોતી નથી, તેમના આગળ ઈશ્વરની સમજ આપવામા આવે તો તેઓ ઇંદ્ર, વીરાચન ઇત્યાદિ માફક માનવા ના પાડશે કે ઉંધું માની બેસશે તેથી જેણે આ જન્મમા કે અગાઉના જન્મોમા તપ વગેરેથી પોતાની શુદ્ધિ કરી હશે તેને જ સાચું જ્ઞાન સમજાય છે. અતિ કહે છે. “જેની ઈશ્વર પ્રત્યેની ભક્તિ અનન્ય હોય, અને જેની ગુરુ પ્રત્યેની ભક્તિ ઈશ્વર પ્રત્યેની ભક્તિ જેટલીજ અનન્ય હોય,

એવા મહાન આત્માવાળાને જ આ રહસ્યો (શ્રુતિના) સમ-
ન્વવામાં આવતાં તે (જ્ઞાન) પ્રકાશયુક્ત બને છે.”

ભગવાન શ્રીહરિજી શ્રીકૃષ્ણને શ્રીરામના સ્વરૂપોમાં
સાધુઓના રક્ષણ માટે, દુષ્ટોના વિનાશ માટે, અને ધર્મના સંરથા-
પન માટે અવતર્યા હતા. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે : “સર્વ સર્વનો
અધિપ્તાતા એવા મને મારા પરમ સ્વભાવથી અજ્ઞાન એવા મુખ
લોકો, મને માણસ જેવા રૂપમાં જોઈને મારી અવગણના કરે
છે” ગીતા, ગમાયણ, ભાગવત, અને બીજા ધર્મ—ગ્રંથોનો
અભ્યાસ કરો અને તેની વાજબી સમજ મેળવો. અતિ ચંચળ
ને વિલક્ષણ ધૃત્રિયોથી તમારા નકામા મિત્રો કે ખોટા વિતંડાવાદની
અસરોથી ખેંચાઈ જશો નહિ. ભકિત ને શ્રદ્ધા વડે, ધર્મશ્વરને
તાવ સાથે જણો, અને તેની કૃપાથી પરમ સૌખ્ય, પરમ શાંતિ,
પરમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો. ભગવાનના તમારા પર આશિષ
હિતરો !!

૪. પ્રેમનો પંથ

વેદાંત કે રાજયોગીના માર્ગ જોટલો જ પ્રેમનો પંથ
કહી શકાય છે. કોઈ પણ માર્ગ સહેલો નથી. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્ર માટે
કોઈ રાજ-માર્ગ નથી. ભકિત કે પ્રેમનો માર્ગ સૌથી સહેલો
છે એમ દૃષ્ટાંતો કહે છે, તે માત્ર જીજ્ઞાસુઓને ઉત્સાહ આપવા
માટે જ હોય છે. પ્રત્યેક માર્ગ કે દરેક પ્રકારના યોગ માટે
અહંભાવનો જડમૂળ નાશ આવશ્યક છે. કર્મયોગી નિઃસ્વાર્થ
સેવાદ્વારા પોતાની અહંતાનો નાશ કરે છે. ભકત આત્મ-
સમર્પણ (શરણાગતિ) દ્વારા પોતાની અહંતાનો ઉચ્છેદ કરે છે.
વેદાંતી આત્મ-ભોગ કે આત્મ-લાગ દ્વારા અહંતા નિર્મૂળ કરે છે.

આ સંસારમાં જ એક બીજા માણસના પ્રેમ અને આદર
સંપાદન કરવાનું કેટલું મુશ્કેલ હોય છે !” બીજાને પ્રસન્ન

કગવાનું કેટલું કઠીણુ હોય છે ! ! પતિ પોતાની પત્નીને મુદ્દ
મીળે આપે છે, કિમતી વસ્ત્રોને ધરેણાં ખરીદે છે દિવસ ને
રાત તેને અનેક રીતે મદદરૂપ થાય છે, તથાપિ તે તેને સપૂર્ણ
રીતે સતોષ આપી શકતો નથી એક પેઢીમાંના ગુમાસ્તો,
વહેલી સવારથી મોડી સાંજ સુધી પેઢીમાં કામ કરતો હોય છે,
તથાપિ તે તેના શેઠને ખુશ કરી તેની ચાહના મેળવી શકતો
નથી એક નણવી ભૂધને કારણે તેને ચોવીસ જ કલાકની
નોકરીમાંથી રૂબરૂની ચેતવણી મળે છે દીવાન, મહાગજનને ખુશ
કરવા પોતાનું બનતું સવળું કરે છે તથાપિ તે તેને સપૂર્ણ
રીતે સતોષ આપનામાં નિષ્ફળ થાય છે જો સસારીનો પ્રેમ
સપાદન કરવો આટલો કઠીણુ છે, તો ઇશ્વરનો પ્રેમ મેળવવા
માટે તો ભકતને કયા કયા પ્રયત્નોની ચાનનાઓમાંથી પસાર થવું
પડતું હશે ! તે પરમ પ્રેમના ગભ્યમાં દાખલ થાય તે અગાઉ
તેને કેવા કેવા પ્રયત્નોના ધીંગળાં સહેવા ગ્રહેતા હશે !

તમારે વાઈસરોય કે મહાગજનની મુલાકાત લેવી હોય તો
તે મેળવવી કેટલી મુશ્કેલ હોય છે ? ખાનગી મંત્રી લખે છે -
‘ નામદાર કે શ્રીમત સરકાર હમણાના દિવસોમાં ધણા જ
રોકાવેલા રહે છે પખવાડિયુ થોળી જાઓ ’ તમારે ઉપ-
ક્રમીશ્વરને મળવું હોય તો તેનો પગનાળો કહેશે આહેન, ધણા
રોકાણમાં છે. પરમ દિવસે આવો ” સાસાંગિક બાબતોમાં
જ્યારે આ પ્રમાણે હોય તો, ત્રીસોકના સ્વામી ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણની મુલાકાત લેવી કાંઈ ઓછી મુશ્કેલ હશે ?

પ્રેમનો પથ ખગ્ગવ્યકે, કાંટાળો ને સીધી ચઢાઈવાળો
સરકણો, અસ્થાની ધાર જેવો એ માર્ગ છે તે અતિશય
સાકડો પણુ છે. એ માર્ગે ફક્ત એક જ સખસ જઈ શકે.
જો ભગવાન હોય તો “ હું ” નહિ હોય અને ‘ હું ’ હોય
તો ભગવાન નહિ હોય જેમ નાયનાર, પાતળા તાગ પર ચાલે

છે તેમજ ભક્તને પણ પાતળા તાર પર ચાલવાનું હોય છે. જો તે સહેજ પણ દરકાર વગરનો થયો તો નીચે ભયાનક ખીણમાં ગયો જ સમજવો. વળી, તેના માથા પર માયાની તલવાર લટકતી જ હોય છે. નીચે ઉડી ખીણમાં મગરો હયાત જ હોય છે. સામે ભયાનક અગ્નિજવાળા હોય છે. પાછળ વિંછુઓને સાપો ફૂંકાડા મારતા હોય છે. ત્યારે જીસાસુને કેટલા હિસ્મતવાન બનવું જોઈએ! તેને સદાય અદ્રશ્યતા નહિ દેખાતા હાથોનો ટેકો હોય છે.

હૃદયના દગ્ધારમાં ત્રેમના ઝરામાંથી સદાય સુધામૃત ઝરતું જ હોય છે. ભક્ત તે પીતો હોય છે. એ પ્રત્યેક પગલે ભગવાનના આલિંગનની ઉષ્ણતા અનુભવે છે. એજ કારણે તે નિર્ભય જીવસાથી એ માર્ગે આગળ ધપતો હોય છે. ભગવાનની કૃપા સિવાય એ લકત જીતી શકતો નથી. તેની સહાય ને દયા વિના, તે આ અતિ દુસ્તર માર્ગે એક ડગ પણ ભરી શકતો નથી.

.ત્રેમનો માર્ગ અનન્ત ધૈર્ય ને સહિષ્ણુતા માંગે છે. તે પછી પરિણામે જેમ શરત— રમતમાં નગાઈ. ગોળ સળાઆની બારી, સરકણુ પાટીઉં વગેરે સફળતાપૂર્વક પહેલો ઓળંગી જનાર પહેલું ધનામ મેળવે છે, તેમ ભક્ત કે ત્રેમી ભગવાનની કૃપાથી વિજયી નિવડે છે એજ પ્રમાણે ભક્તને પણ નિર્જન ગાઢ જંગલો અને સખ્ત વાવાઝોડવાળા તોફાનોમાંથી પસાર થવું રહે છે. તેને ઘણાં ભયકારક શીણવાળા ઝરાઓ ઓળંગવા પડે છે. તેને અનેક સીધા હિંચા કુંગરો ચઢવા પડે છે. આ જીવન રૂપ તોફાની દરિયામાંનાં ભયંકર વમજોમાંથી તેને નિર્વિદ્ધે પસાર થવું રહે છે. તેણે અતિ કૂરને નિર્દય માતનાઓ ધીરજથી સહન કરવી રહે છે. એક હજાર ને એક કરતાં પણ વધુ મુશ્કેલીઓ આવે તો પણ હતાસપણુ કે શોકને સ્થાન મળવું નહિ જોઈએ. જો જીસાસુ સહાયી ને સીવટામવાળો હશે, જો તેનો નિશ્ચય

લોખડી ને આગ્રહ તીવ્ર જોમવાળો હશે, જે તે પોતાના પૂજા પ્રાર્થનામા નિયમિત હશે તો સૂર્યના આગળ ધુમ્મસ કે વાદળા વિખેરાઈ જાય છે તેમ તમામ પ્રકારની મુશ્કેલીઓ દૂર થઈ જશે.

જે માણસ હાલખાજી જાણતો હોય તે જ્યારે તેની તગદ ચારે ખાજીથી પથરોનો મારો ચતો હોય તો પણ કેવો હિંમતથી વર્તે છે તે દરેક પથરને કુશળતાપૂર્વક પોતાને લાગવા દેતો નથી એ પ્રમાણે અજ્ઞાન ગેતે પોતાનું રક્ષણ કરે છે. એવીજ રીતે પ્રેમ-પયના પૂજારીએ ભારે હિંમતવાન બનવું જોઈએ છે. જ્યારે ભટ્ટે જરીથી ચે જરી પણ અહતાનો છાગે માત્ર કે સુદ્ધમભાવે પણ છોડયો હશે, જ્યારે તેણે સપૂર્ણ આત્મ-સમર્પણ કર્યું હશે, ત્યારે જ ભગવાન તેને દર્શન આપશે. તેની અનેક રીતે પરીક્ષા લેવાશે જ્યારે દ્રૌપદીએ ભગવાનની મદદ પરજ સપૂર્ણ આધાર રાખ્યો અને તે કૃષ્ણના ચગ્લાગવિ-દમા સપૂર્ણપણે સરણ થઈ ત્યારે શ્રી હાગકાધીશ તુગતજ તેની બહારે ધાયા અને તેનાં ચિરો પૂર્વાં

મીરાંને પોતાના પ્રેમી શ્રીકૃષ્ણ જ્યાં પરમ રૈભવને ગોરવથી રાજ્ય કરે છે તે પરમ પ્રેમ-ગત્યના ક્ષેત્રના પગથીઆ ચડવા અગાઉ, અતિહૃદય ચાતનાઓમાથી પસાગ થવું પડ્યું હતું ત અનેક પ્રકારની રીયામણુમાંથી પસાગ થઈ હતી તે ગજપુતાનાની ધીકતા અગ્રિ જેવી રૈતીમાંથી ઉઘાડે પગે ચાલી હતી તેણે બીજા માંગીને પેટ ભર્યું હતું તે જમીન પર સુતી, દિવસોના દિવસ જૂળી ગઈ હતી આવી બધી ચાતનાઓ છતાં ભગવાનની કૃપાથી તે સદાય આનંદમાં રહેતી

ભગવાનની કૃપાથી પ્રહ્લાદને જાગવા સગવાવેયો અગ્નિ આર્ધસ (હીમ) થઈ ગયો કદાર્ધમા ઉઠાવેલું તેણે તેને હૃદય સુખ-ડતુ તેમ થઈ રહ્યું ગિરિધારી ગોપાળની કૃપાથી મીના પર નાખનામાં આવેલો સાપ (શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ ૩૫) પુલનો

હા ૨ થ ઈ ૨ હો, જે ૨ અ મૃ ત ય ઇ ગ યુ તી શ્ચા
ખીલાની પથારી તે ગ્રહાનુ ખીજાનું ચર્ધ ગયુ માધવની કૃપાથી
મૂંગો વાચાળ થાય છે. લગડો પર્વતની ટોચ મુધી ચડી જઈ
શકે છે

લકતે પોતાના જમણા પગના હાડકાનો બૂકો ઠરીને
તેમાથી તેવ કાદવુ જોઈએ અને તે તેલનો દિવો છ મહિના
મુધી અખડ બાળવો જોઈએ (અખડ-દીપ) ત્યારે જ તે ઈશ્વરનો
પ્રેમ સપાદન કરી શકે ત્યારે જ તે ભગવાનના દગબાગમા છૂટથી
દાખલ થઈ શકે ત્યારે જ તે સદાય ભગવાનમા વસી શકે
ત્યારેજ શ્રીહરિ તેના (લકતના) જીવનરૂપી નૌમાનું સુમાન
હાથમા લઈ લે છે અને તેને સહિસવામત ખીજા ઝિનાગ પગ
લઈ જાય છે

આ દીવ્ય-પ્રેમ શું છે ? એ સસારીઓના એ ખીજા
પાસેથી કાઢ ને કાઢ લેવા માટે ચાહના જેવો નથી સુદગ
કન્યાનું મોહક વદન કે કામજુગારી આખો કે ગોલામય પહેરવેશ
જોવાનો ચાહ જેવો એ નથી તે મોઈ અસ્પષ્ટ લાગણીનો ક્ષણિક
ઉભરો નથી પ્રેમની ભાષા તો આખના આમુધી લખાય
છે તે બધેએસ્તા વાખ્યોમા ભાગ્યેજ વર્ણવી શકાય એ તો
ભાગ્યશાળી ભક્ત જ આ મધુર પ્રેમ પોતાનામા અનુભવી શકે
છે. તીવ્ર તૃપાવુ લકતના હૃદયમા ત્રિ દિવસ દીવ્ય-પ્રેમની
ભયોન ઝગહળી રહે છે. તે ખોરા કે પાણીની પગવા કરતો
નથી તે કૃષ થઈ જાય છે, તે ભગવાનથી છુટો પડવા માટે ગળાતો
જાય છે તે ગરે ઉઘતો નથી તે જાણતો નથી કે તેનો પ્રેમી
ક્યારે દર્શન આપશે એથી તે આખી નત જાય છે જ્યારે
લકતે પેતાની અહતાનો નારા કર્યો હશે, જ્યારે તેણે ભગવાનને
સપૂર્ણ આત્મ-સમર્પણ કર્યું હશે પોતાના ઉપમાગ
કાંઈપણ છૂપી ઈચ્છા ગખી નહિ હશે, જ્યારે તે

બહાર નિકળેલી માછલી પાછી પાણીમાં જવા તરફ છે તેમ પોતાના પ્રેમીને મળવા તલસતો હશે, જ્યારે તેને ભગવાનનો વિરહ અસહ્ય લાગશે, જ્યારે તેને વિરહ—અગ્નિનો સખત દાહ અકળાવતો હશે, ત્યારે શ્રીહરિ ભક્ત સમક્ષ હાજર થાય છે. ત્યારે જ ભગવાન તેના આંસુ લૂંછે છે, પોતાના હાથે તેને જમાડે છે અને તેને પોતાના ખભા પર લઈ લે છે.

સંપૂર્ણ આત્મ-સમર્પણમાં કંઈ પણ ખોવાનું હોતું નથી. એ કોષ રીતે ખોટો ધંધો નથી. તેથી તો જબર નફો જ મળે છે. તમારે તમારું શરીર, મન, આત્મા, મિલકત વગેરે ભગવાનને આપવું જોઈએ. તો ભગવાન આપાચે તમને મળશે. ભગવાનની સઘળી સમૃદ્ધિ તે તમારી બનશે. ભગવાન પોતેજ તમારા બનશે. તમે તેમના પ્રત્યે પ્રેમ આપીને તેને ખરીદ્યા હોય છે. તે પછી તમારા કલ્યાણના બનશે. જેમ ખાંડ પાણીમાં નાખવાથી ઝાગળી જઈ પાણી સાથે એક થઈ જાય છે તેમ, તમે ભગવાન સાથે એક થઈ જાઓ છો. જે તે માંગે છે તે તમારું પવિત્ર પ્રેમથી ભરેલું સંપૂર્ણ અંતઃકરણ. ભક્ત કહે છે: “હું તમારો છું અને તમે મારા છો.” જે તમારામાં રજા માત્ર પણ સ્વાર્થ-પણું હશે તો તેને તમે મેળવી શકશો નહિ.

પરમ પ્રેમ જેણે સંપાદન કર્યો હોય તે સિદ્ધાંતો, આચારો કે વિધિઓનો બંધાયેલો હોતો નથી. તે સમાજના નિયમોથી પણ બંધાતો નથી. કોષપણુ જાતનો બહારનો દેખાવ તેનામાં હોતો નથી. તેને માટે ઘંટાનાદ જરૂરી નથી. જગતની માર્મિક ટીકાઓની તે સૃષ્ટિ કરતો નથી. તેની સ્થિતિ અવર્ણનીય છે. તે પોતાના પ્રેમી પર પ્રેમ દાઢવે છે, એ પ્રેમ સહજ સ્ફૂર્ણિત હોય છે. એ પ્રેમનું ઝગણુ ચાલુ પ્રવાહમાં રહે છે. તેમાં ભંગાણુ નથી હોતું કેટલીકવાર જ્યારે તેને પોતાના પ્રેમથી વિરહની વેદના એવી સખત આવે છે કે જાણે બળતી ભટ્ટી પર ગરમ તવા પર તેને

શેકવામાં આવતો હોય. પણ તુરત દીવ્ય સુધાનો ઇંટકાવ થાય છે ત્યારે તેને લાગે છે કે જાણે તેણે ગંગાના કંડા પાણીમાં ડૂબકી મારી.

પ્રેમી પોતાના પ્રેમપાત્રથી એક પણ પણ અલગ પડવું સહન કરી શકતો નથી. વિરહની એક ક્ષણ પણ તેને માટે મરણની વેદના તુલ્ય થઈ પડે છે. એક પણ તેને મન એક વર્ષ જેવડી થાય છે. જ્યારે જૂદા હોય ત્યારે, તેની હાજરી માટે ઝંખે છે તે ટળવળે છે. જ્યારે તેના હૃદયમાં એ વેદના હોય ત્યારે તેની આંખો તેજહિન અને ચહેરા બાવહિન બની રહે છે. તે ખોરાક, પાણી ઉંઘ છોડે છે. તે અસાંત બને છે. તે પ્રેમના અશ્રુ પ્રવાહ રેલાવે છે. આંસુમાં તે શાંતિ શોધે છે. તેની તરસ જાણે થોડીક છીપાતી હોય છે. તે આંસુવડે પ્રેમની અતિ નાજુક પણ મૂળવાળી વેલીને સિંચન કરે છે. તેના પ્રેમ સિવાય તેને બીજો વિચાર જ હોતો નથી. તેના હૃદયમાં પ્રેમનો પુવારો સદાય ભરપૂર જ હોય છે. તે કદાપિ મુકાતો નથી. એ પુવારામાંથી પ્રેમ ચાલુ પ્રવાહ રૂપે બહાર આવ્યા જ કરે છે. એ પરમ પ્રેમનો સર્વશક્તિવાળો પ્રવાહ છે. એ પ્રવાહને કાઈ પણ અટકાવી શકતું નથી.

પ્રેમનો પંથ નિઃસંદેહ મુશ્કેલીઓથી ભરેલો હોય છે. પણ જે ભક્ત પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ હોય, અને પોતાની સાધના અને વૈરાગ્યમાં જોમવાળો હોય, જેણે પોતે તથા પોતાનું સર્વસ્વ ભગવાનને સમર્પણ કયું હોય, જે તેને સદા સદા યાદ કરતો હોય, તે બધી જ મુશ્કેલીઓ સહેલાઈથી પાર ઉતરી જાય છે. તે પ્રત્યેક પગલે, દરેક પગથિએ ભગવાનની કૃપા મેળવતો હોય છે, તે સદાય ભગવાનમાં જ રહે છે.

ભક્ત કહે છે “હું તારો છું,” વેદાંતી કહે છે; ‘હું’ તેજ છું,’ ભક્ત જે ‘હું’ તારો છું’ કહે છે તે પરિણામે ‘હું’ તેજ છું’ નો

ભાવાર્થ સમજી લે છે, ન્યારે પરાભક્તિ—પરમ પ્રેમની પ્રાપ્તિ
માય છે ત્યારે “ હું દાસ છું ” “ શિવ છું ” “ તેજ છું ”
“ ગોપાળ છું ” એ સધળા એકજ અર્થના થઈ રહે છે. પ્રેમનું
રૂપ જ્ઞાન છે. પ્રેમ એ વચ્ચે શરૂ થઈ એકમાં પરિણમે છે.

હે પ્રિય રામ ! ભગવાનના નામ માત્ર સેવાથી આનંદાશ્રુથી
ઉભરાઈ ઉઠે એવું હૃદય નહિં જગૃત કરે ? તમારા હૃદયમાં
સતત પ્રેમના મોજાં ઉછળવા દો. દીવ્ય આલિંગનની હાંક મેળવો.
દીવ્ય-પ્રેમના તડાકામાં નાહો ! શાબ્દત પ્રેમના સૌખ્યનો રસા-
સ્વાદ લ્યો. દીવ્ય-પ્રેમની સુધા પીઓ ને સદાય સુખી બનો.

૫. વિરહ

વિરહ એટલે ભક્ત ભગવાનથી દુર હોવાને કારણે જે
વેદના અનુભવે છે તે. જે તમારે તમારા પ્રિયના દર્શન કરવા
હોય તો હૃદયના ઉંડાલુમાંથી મૂશળધાર અશ્રુધારા વહાવવી રહે
છે. માત્ર રમતથી—થોડાકે દારૂથી તેને ભાગ્યેજ મેળવી શકે.
શ્રી. ચૈતન્ય મહાપ્રજ્ઞનું જીવન વચ્ચે. તે વેદનાભર્યા આંસુઓ
સાથે ધૂળમાં આજોટતા. એનું નામ વિરહાગ્નિ. એનું નામ ખરી
ભક્તિ. પ્યારા મિત્રો ! તમારા પ્રેમીના દર્શન માટે રડવાને હાયક
તમારું હૃદય કામળ છે ? “ તમો પોતાને છેતરશો નહિ. તમે
તેને છેતરી શકશો નહિ. કારણ તે તમારા સધળા વિચારોના
સાક્ષી છે. જે તમારું હૃદય હજી સખત હોય તો, શ્રીરામના
જપથી, કીર્તનથી, ભગવતગીતાના વાંચનથી, સત્સંગ અને સેવાથી
તેને પીગાળો. એક પણ ક્ષણ વિલંબ કરશો નહિ : ઉભા થાઓ,
હે સુશીલ ! કમર કસો ! તૈયાર થાઓ ! સાધના કરો. એકાંતમાં
જઈ વિરહાગ્નિ, ભાવના ને હૃદયથી ખૂબ રડો. ભક્તિને વૃદ્ધિગત
થવા માટે રડવાનો એક પ્રકાર છે. પણ તે સાચો સાચ હૃદયનું
રડવું હોવું જોઈએ. તે ઈશ્વર મેળવવા માટેની તીવ્ર ઇચ્છાથી
આવડે જોઈએ.

ભક્તનો પ્રેમ કેવળ પ્રેમ ખાતર જ હોય છે તેનામાં કંઈ સોદાની વૃત્તિ હોતી નથી, જેમ કોઈ વડા જબની પત્ની કે પુત્રને તેમનાથી કોઈ બ્હીક હોતી નથી, પણ ગુન્હેગારો તેમનાથી ખૂબજ બ્હીએ છે, તેમ ભક્તને ઇશ્વરથી કે કોઈથી બ્હીક હોતી નથી. શિક્ષા કે દંડની જુની બ્હીક તેનામાંથી હવે નાશ પામી હોય છે. તે ઇશ્વર સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુને ગણકારતો જ નથી, પ્રત્યેક વસ્તુમાં તેને જ જૂએ છે. તે તેને જ માટે જીવે છે, તે બધુંય તેનું જ માને છે તેણે ઇશ્વરેજીને સંપૂર્ણ શરણ ક્યું હોય છે તે બધામાં જ પોતાના સ્વામીને જૂએ છે એથી તે બધાને સન્માને છે અને બધાની સેવા કરે છે. કેટલીકવાર ભાવાવેશમાં નાચે છે જ્યારે એક પણ માત્ર માટે પણ તેને પોતાના સ્વામીથી વિરહ જણાવ્યો કે તે ખૂબજ ખિન્ન જણાય છે અને વિરહાગ્નિ કહે છે.

જ્યારે ભક્ત વિરહની વેદના અનુભવતો હોય ત્યારે તે ખૂબ ખૂબ કુસકા ખાય છે અને પુષ્કળ નિસાસા નાખે છે, તે અતિવ રડે છે, કેટલીકવાર તે જોરજોરથી જૂમ પાડે છે કે : “મારા પ્રિય સ્વામી ક્યાં છે ? મારા બહાલા હરિ ક્યાં છે ? મારા વૃંદાવનવાસી બસીવાળા ક્યાં છે ? આગ અથોજાવાસી ધનુષધારી શ્રી રામ ક્યાં છે ? એક ક્ષણવાર પણ તેમનો વિરહ હું સાખી શકતો નથી ?” કેટલીકવાર તે સ્થિર દ્રષ્ટિથી, આંખોમાં અધુધારા સાથે પોતાના પાડોશીને જોયા કરે છે. કેટલીકવાર પોતાનું શરીર પર-સેવાથી બીજાનું જાય છે. કેટલીકવાર સવાગ ક્યારે પડી કે રાત્રિ ક્યારે થઈ તેનું તેને ભાનજ હોતું નથી. કેટલીકવાર તે મોટેથી બોલે છે : “હરિ, હરિ, હરે રામ ! હરે રૂણ !” કેટલીકવાર તેનું શરીર ઠંધે છે. કેટલીકવાર તે જમીન પર પડી જઈ આજોડે છે. કેટલીકવાર તે હસે છે ને મોટેથી ગાય છે. “ગોવિંદ રામ રામ, ગોપાલ હરિ હરિ.” કેટલીક વાર તે ઠેકઠા મારે છે અને ઉંચા હાથ સાથે નાચે ફરે છે અને ભાવમુક્ત બની હાથોના

અનેક પ્રકારના ચાળાઓ કરે છે. કેટલીકવાર તે ઉચ્ચે હવામાં લાંબા ઉંચા હાથ કરી ઉડવા પ્રયત્ન કરે છે. કેટલીકવાર તે છાતીફાટ રહે છે. ઇશ્વર સાથે યુક્ત થયેલાં ઉચ્ચ કક્ષાના ભક્તોના હૃદય ને લાગણીઓ સમજવી સામાન્ય માણસ માટે ઘણી જ મુશ્કેલ છે. તેમની રિચતિ વર્ણવી શકાય એવી નથી હોતી. સાચોજ ભક્ત ખીન્ન ભક્તને સમજી શકે છે. કેટલીકવાર તેનીયે પડી જાય છે ને મૂર્છાગત થાય છે. (મૂર્છાસમાધિ) કેટલીકવાર તેનો શ્વાસ અટકી પણ જાય છે અને કેટલીકવારે ધીમેથી પાછો ચાલુ થાય છે. જો તમો નવદ્વીપ અને વંદાવનની મુલાકાત લેશો અને થોડા દિવસો ત્યાં રહેશો તો તમને ત્યાં ઉચ્ચ કોટીના ભક્તો મળી આવશે કે જેઓ આવા ચિહ્નોયુક્ત હશે. જય હો, જય હો—આવા ભક્તોનો. તેમનો કૂળનો જય હો. તેમની જન્મભૂમિનો જય હો !

• ભક્તનું હૃદય જપ, કીર્તન, ભાગવતોની સેવા વગેરેથી માખણ જેવું પોચું થઈ જાય છે. વિરહનો અગ્નિ તેના હૃદયને પીગળાવી નાખે છે અને એથી તે મુશળધાર અશ્રુધારા વડે બહાર આવે છે—જે કેટલીકવાર તેના કપડાં પણ બીંજવી દે છે. જ્યારે હૃદયનાં અશ્રુઓ ગાલ પરથી સરે છે ત્યારે ભગવાન ભક્તને દર્શન આપે છે. આ પ્રેમના આંસુઓ ઇશ્વરના અવતાર રૂપ ને ભૂમિ પર લાવવાના કારણરૂપ હોય છે. આ વિરહ ભક્તિના આંસુઓ ભક્તની પવિત્ર પૂજા ને ધ્યાન માટે નિર્ગુણ બ્રહ્મ ને સચ્ચરુ રૂપ ધારણ કરવાની ફરજ પાડે છે.

વૃંદાવનની ગોપીઓ વિરહાગ્નિથી ખરેખર ખળી જતી. શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે તેમની કેવી અદ્ભુત ભક્તિ હતી ! તેઓ એક પળવાર પણ વિરહ સહી શકતી ન હતી. કેટલીક વાર શ્રીકૃષ્ણ તેમની સહૃદયતાની પરીક્ષા લેતા. તે એકાએક ક્યાંય છુપાઈ જતા. ગોપીઓ વૃંદાવનની ગલીઓ અને ઘટાઓમાં આમતેમ ભટકતી :

તેઓ કદમ્બના ઝાડને સંબોધતી: “હે કદમ્બના ઝાડ ! તમે અમારા સ્વામીને જોયા છે ? અમે વિરહના તાપથી બહીએ છીએ, તમે તેના તરફથી શું સમાચાર લાવ્યા છો ? તે હમણાં ક્યાં છે ? તે કેટલા ધાતકી છે ? અમે તેમના દર્શન માટે મરીએ છીએ.” વિરહ ના સમય દરમિયાન તેઓ ખૂબ અશ્રુધારા વહાવતી.

તેમને પોતાના શરીરનું જ્ઞાન નહિ રહેતું. ત્યારે સાંજ પછી ઘરમાં દીવાઓ સળગાવવા જતી ત્યારે કેટલીક પોતાની અંગિણાઓ ધણી બાળી મૂકતી, છતાં તેમને તેની ખબર નહતી પડતી. તેમના મન તેમના પ્રિય તરફ જ રહેતાં.

મધુર, આત્માને જગાડતું શ્રીકૃષ્ણની વાંસળીને મનોહર સૂર, અમર આત્માનું ગીત, સાંભળતાં વાર જ નેઓ એકદમ જથરપથર માથું ને વસોવાળી એવી, તેમને (શ્રીકૃષ્ણને) મળવા દોડતી. તેઓ શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમમાં તદ્દપ હતી.

વિરહની વેદના અનુભવતા ભક્તની લાગણીઓ શબ્દોથી જાગ્યેજ વર્ણવી શકાય. તે તો તમારી પોતાની મેજે અનુભવી જ રહી. વિરહ, જો કે ભક્ત માટે ધરો જ દુઃસહ અનુભવ હોય છે, પણ તેનાથી ભગવાન પ્રત્યેનો પ્રેમ વધુ દૃઢ થાય છે.

ગાંધી જેવા બનો. ગૌરાંગ જેવા બનો. મીરાં જેવા બનો;
ત્યારે જ તમને વિરહ ઐટલે શું તે સમજાશે. વિરહ વિના
જગવાનને મેળવી શકશે નહિં.

મીરાંએ પોતાના વિરહની વેદના હર કોઈના હૃદયને વિદારે
એવા ભજનમાં જણાવી છે.

× × × ×

— भीरांतुं - सज्जन —

$$\times \qquad \times \qquad + \qquad \times$$

જ્યારે તમે અતિ વ્યાકુળતાથી ભગવાનની પ્રાર્થના કરો ત્યારે તેને પૂછો: “હે દયાનિધાન ! શ્રીહરિ, હું હવે ખૂબજ

સહદયી બન્યો છું. મને તમે સાચેસાચ કહો કે, મારે માટે નજીકના લવિષ્યમા એવો દિવસ ઉગશે, કે જે દિવસે તમારા પ્રત્યેના હૃદયની લલિતને કારણે એકાતર્થા મારી આંખેમાંથી અશ્રુધારાઓ વહેશે, અને શ્રીમહાપ્રભુ ગોરાંગની માફક મારાં કપડા તેથી બીજી જશે, જ્યારે હું જાતીકાટ રકતા, ઓઝરી, હે કૃષ્ણ ! એમ ખૂબો પાડીશ, અને મારું શરીર, મારાં સર્ગા સંબંધીઓ, આજીવ્યાજીવ્યોને બૂલી જઈ જમીન પર આગોટીશ, અને પ્રાતઃસ્મરણીય મહાન લલિત પ્રહલાદની માફક સર્વત્ર હરિ ને હરિજ જોઈશ ! હે સ્વામી ! મારી સધળી વૃત્તિઓ શમી જાઓ તમારી મધુર જાતી સગસો મને ચાપો કે જેથી સદા માટે હું તમાગમા લાળી જાઉં.

૬. શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે ગોપીઓના પ્રેમ

કેટલાક અરાની લોકો કહે છે “શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા નથી. તે અવતારરૂપ નથી તે એક કામાધિ ગોવાળ છે, કે જે ગોવાળ સ્ત્રીઓ સાથે કામાતુર એટલા કરે છે” એ વખતે શ્રીકૃષ્ણની ઉમ્મર શી હતી ? તે સાત વર્ષના બાળક ન હતા ? એ ઉમ્મર કામનો અર્થ માત્ર પણ તેનામા હોય ખરો ? રાસલીલા ને માધુર્ય લાવ, જે લલિતની પરમાવસ્થા છે, જે પરમાત્મા ને સંપૂર્ણ આત્મ-સમર્પણ-આત્મનિવેદન છે, તેને કોણ સમજી શકે ? માત્ર નારદ, શુકદેવ, ચૈતન્ય, મીઠા, હાશીઝ, રામાનંદ, સખીઓ કે ગોપીઓ જ રાસલીલાનું રહસ્ય સમજી શકે સખીઓ આવી પરમાવસ્થાને પહોંચી હતી શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે બાળક જ હતા, ત્યારે તેમણે અહ્બૂત આશ્ચર્યો ન હતા બતાવ્યાં ! તેઓ શ્રીહરિના અવતાર જ હતા એમ નહતું બતાવી આપ્યું ! છેક નાના માળક હતા ત્યારે તેમણે પોતાની માતાને વિરાટનું દર્શન નહતું કરાવ્યું ! તેમણે કાળીનાગની ફેણ પર ઉભા ગઈ તેનો વધ નહતો કર્યો ? તેમણે પોતાના (કૃષ્ણના) અનેકનેક રૂપો નહતાં બતાવ્યાં ?

ગોપીઓ કાણુ હતી ? તે ઈશ્વર ભક્તિમાં ચકચૂર, જોણે સર્વત્ર એકલા શ્રીકૃષ્ણ જ ને નિહાળ્યા અને પોતાને પણ શ્રીકૃષ્ણ રૂપ જ જોયા, એવી ન હતી ? શ્રીકૃષ્ણનો મોરલીનો સૂર તેમને ભાવાવેશમાં કે ઈશ્વરી નાદમાં ફેંકી દેતો. તેઓને પોતાના શરીરનું જ્ઞાન ન હતું.

શ્રીકૃષ્ણએ તેમનાં કપડાં ચોરી લીધાં હતાં અને તેમને નમ્ન સ્થિતિમાં મૂકી દીધી હતી. આમાં ધણું ઉંડું તત્વજ્ઞાન સમાયેલું છે. તેમણે આથી તેમને (ગોપીઓને) શિખવ્યું: ‘ રે ! ગોપીઓ ! કાંઈ પણ માટે રાગ નહિં રાખો. આ શરીર તમારું છે એમ નહિં માનો. તમારી અમુક જાતિ (સ્ત્રી) છે એમ પણ મનમાં નહિં રાખો. પણ શરીરવગરનો, રૂપવગરનો, અને જાતિવગરનો અમર આત્મા છે તેને આત્મ કરો.

વૃંદાવનની ગોપીઓ ભગવાનની અનન્ય ભક્તિભાળી હતી. તેમણે સંપૂર્ણપણે ભગવાનને આત્મ-સમર્પણ કર્યું હતું. ગોપીઓ કે જે દેવી હતી તેઓ સહદયી પ્રેમદ્વારા શ્રીકૃષ્ણમય બની હતી. શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેનો તેમનો પ્રેમ દીવ્ય પ્રેમ હતો. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મધુર ચાંદરણામાં મોરલી વગાડતા એટલે ગોપીઓ જ્યાં તેમના સ્વામી હોય ત્યાં દોડી જતી. તેમના મન શ્રીકૃષ્ણમાં શુદ્ધતાન હતા. જ્યારે તેઓ મોરલીનો મધુર સૂર સાંભળતી ત્યારે તે બીજું બધું ભૂલી જતી.

કેટલીક ગાયો દોતી દોતી જ ઉડીને જતી. કેટલીક પોતાના પતિઓને જમાડતી જમાડતી જ ચાલી નિકળતી. કેટલીક ચૂલા પર ચોખ્ખા મૂક્યા હોય તે છોડીને જ ધર છોડી જતી. કેટલીક દુધ ગરમ કરવા મૂક્યું હોય તો તેને ચૂલા પર જ રહેવા દઈને ભાગતી. કેટલીક પોતાનાં બાળકો ને દુધ આપતાં, કેટલીક ખાતાં, કેટલીક પરાણાઓને જમાડતાં, એમ બધીએ પોતપોતાનું કામ અડધેથી જ છોડીને, પોતાનાં વસ્ત્રો, વાળા કે ધરેણાં પણ જેમ

તેમ રહેવા દધને, શ્રીકૃષ્ણને જોવા હાંકતી હાંકતી દોડતી. શ્રીકૃષ્ણ તેમનો આત્મા ને પ્રાણ હતા. તેઓ એક ક્ષણવાર પણ તેમનો વિયોગ સહી શકિત નહતી. કેવી તેમની અદ્ભૂત ભક્તિ પરાયણતા ! તમે કહી શકશો ! એ કલ્પનાતીતજ છે.

જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ એકાએક ગૂમ થઈ જતા, ત્યારે તેઓ જંગલે જંગલે ભટકતી. તેઓ ઝાડોને પૂછતી: કે ' શ્રીકૃષ્ણને તમે જોયા ? ' તેઓ વનવેલીઓ, જમીન ને મૃગલાને પૂછતી. તે શ્રીકૃષ્ણના હાવભાવો કરતી અને પોતાને કૃષ્ણ માનતી. તેમના સઘળા વિચારો શ્રીકૃષ્ણ તરફ જ હતા. તેઓ માત્ર તેગનાંજ ગુણાનુવાદ ગાતાં. તેમની વાતચીત પણ તેમના જ સંબંધમાં રહેતી. તેઓ કેવળ કૃષ્ણમય હતી. તેઓ તેમના પ્રત્યેના પ્રેમમાં જ મરગુલ હતી. તેમને બીજો કોઈ વિચાર જ ન હતો. તેમની બીજી કોઈ ઇચ્છા-તૃપ્તિ-આશા નહતી. તેઓ પોતાનાં ધરો કે સર્ગાઓનો કદી વિચાર જ નહતી કરતી. તેઓ જમના નદિને કહી જઈ શ્રીકૃષ્ણના ગીત સાથે મળી જાતી અને તેને મળવા માટે હૃદયથી પ્રાર્થના કરતી.

તેમની આવી ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈને શ્રીકૃષ્ણ ત્યાં હાજર થતા, અને કહેતા: " મહાત્માઓ બલેપધારી 'તમારે કંઈ પ્રકારનું બહું હું કરી શકું ! ' મનમાં બધા કુશળ છો ને ? તમારો અહીં આવવાનો હેતુ કહો. અહિં રાત્રી ધણી ભયાનક હોય છે અને જંગલી પ્રાણીઓનો વાસ હોય છે. જલદી મનમાં પહોંચી જાઓ, સ્ત્રીઓ માટે આ જગ્યા નથી, તમારા માતા, પિતા, ભાઈઓ પતિઓ, પુત્રો વાટ જોતા હશે. તમારી જોગ કરતા હશે. કાંઈને દુઃખરૂપ નહિં થાઓ. તમારે હવે વધુ શું જોઈએ ? રંગબેરંગી કૂલોથી શોભતું, પૂર્ણ ચંદ્રની કુમારભરી પ્રભાથી પ્રકાશિત આ ધનધટા (જંગલ) કે જ્યાં ઝાડો ને તેની કુમળી ડાળીઓ જમનાની પવન લહેરોથી ડાલતાં પોતાની સર્વભભતામાં ઉભાં છે, એ તમે હવે જોયું. હે સહચરણી કન્યાઓ, હવે તમે ત્વરાથી

તમારે ઘરે પાછા જાઓ ને તમારા પતિઓની સેવા કરો. વજ-રાઓ ને તમારા પુત્રો રહતા હશે. તેમને દુધ પાઈ સંતોષો. મારા પ્રત્યેના પ્રેમથી પ્રેરાઈ તમે અહિં આવ્યા હોવ તો તે ઠીક છે, કારણ સર્વ લોકો મને ચાહે છે. ઓઓ માટે પતિભક્તિ મહાન ધર્મ છે. તેમણે પોતાના બાળકોની સંભાળ ને ઉછેર કરવાની હોય છે અને સ્નેહી સંબંધીઓનું ભણું કરવું જોઈએ. પતિ દુષ્ટ, ધરડો, રોગી કે ગરિબ હોય, પણ જે ઉચ્ચ લોકો (સ્વર્ગ) ની અપેક્ષા રાખે તેમણે તો પતિનો ત્યાગ કરવો ન જોઈએ. પોતાના પતિ સિવાય બીજાની સાથેનો સંગ ગેરવ્યાજબી ને બદનામકર્તા છે. મારી નાજીક આવવા સિવાય બીજી રીતે તમે મને ભલે આહો, તેથી તમે પાછા ઘેર જાઓ. ”

આ સાંભળી ગોપીઓ કણવાર તો મૂઠ જ બની રહી. તેઓ ગમગીન બની રહી. તેઓ શ્રીકૃષ્ણ માટે પોતાનું સર્વસ્વ છોડીને આવી હતી એથી આવા સખત શબ્દો તેઓ સહન કરી શકી નહિ. આખરે તેઓ બોલી ઉઠી: “હે સ્વામી ! આવી નિર્દય વાણી તમને શોભતી નથી. અમે સર્વ વસ્તુઓને છોડી તમારા ચરણના આશ્રયની અપેક્ષા કરી છે. અરે તમે, નહિં પહોંચી શકાય એવા (અગોચર) અમને તરછોડો નહિં પણ મોક્ષની ઇચ્છાવાળાઓ માટે પહેલા પુરૂષ જેમ અનુગ્રહ કરે છે તેમ અનુગ્રહ કરો. હે પ્રેમ ! તમે અમારા પતિઓ, પુત્રો, મિત્રો, પ્રત્યેની ફરજો, જાણે તમે એક ધર્મગુરુ હોય, તેમ જણાવો છો; પણ તમે પોતેજ એ સધળા ધર્મોપદેશોનું અંતિમ ખ્યેય છો. એટલે એ તમારી પાસે રહેવા ઘો. તમે સર્વ પ્રાણી માત્રના મોટામાં મોટા મિત્ર છો, કારણ તમે જ તેના આત્મા છો ! પતિઓ ને પુત્રો દુઃખના મૂળ, એવા માટે અમને શું દરકાર છે ? અમે તો તમને ફક્ત જેઓ શાશ્વત સૌખ્યનું સ્થાન છે, તેને જ વળગ્યા છીએ. ” આવા શબ્દોમાં ગોપીઓએ શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેના ઘાઠ પ્રેમ વ્યક્ત કર્યો. ગોપીઓમાં આપણે સંપૂર્ણ ચરણાગતિ ભાવને તેના અરા સ્વરૂપ

માં જોઈ શકીએ છીએ. તેમણે પોતાની જાંઘળી માટે પણ દર-
કાર રાખી નહતી — તો પછી પોતાના સર્ગ-સંબંધીઓ, મિત્રો
કે દોર માટે તો શાની જ દરકાર કરે.

તમારે શ્રીકૃષ્ણ (ઇશ્વર) ને મેળવવા હોય તો ગોપી માફક
તેને લજવું જોઈએ. ગોપીના જેવા મનોભાવથી તમારે તેનું પૂજન
કરવું જોઈએ. ગોપીના જેવા ભાવથી જ ભકતો ઇશ્વરની ભક્તિ
કરે તે માધુર્ય રસનો ભોક્તા બને છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જેમણે સાધુતાના રક્ષણ માટે અને દુષ્ટ
તાના નાશ માટે અવતાર ધારણ કર્યો હતો તેઓ ગોપીઓ તરફ
કામાતુર ભાવથી પ્રેરાય એ અસંભવજ હોય તેઓ પોતાના ભકતો
ના દાસ બની જાય છે.

કેવળ ભક્તિથી જ ભગવાનની કૃપા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે
ને સંસારરૂપી દરિયાને ઓળંગી શકાય છે. હવે આપણે શ્રીકૃષ્ણનું
નામ કીર્તન કરીએ: “ ઓમ શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ હરે મુરારે, હે નાથ
નારાયણ વાસુદેવ. ” આપણને પરમ શાંતિ ને શાશ્વત સૌખ્ય લક્ષ-
નારો ભાગવત મંત્ર સદાય ગાઈએ : ૐ કૃષ્ણાય વાસુદેવાય હરયે
પરમાત્મને, પ્રણમ : કલેશનાશાય ગોવિંદાય નમોનમ : હે હરિ,
સર્વોત્તમ સ્વામી, હે ગોવિંદ, હે કૃષ્ણ, હે વાસુદેવના પુત્ર, (સર્વ
પ્રાણીઓના અંતરયામી) જે પોતાને આશ્રયે પડનાગઓના
દુઃખકલેશો દૂર કરે છે તેને પ્રણામ હો.

ભાગવતોનો જય હો ! શ્રીઓપાસનો જય હો ! ભકતોનો જય
હો ! શ્રીકૃષ્ણનો જય હો ! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને ભાગવતોના
સર્વ આશિષો તમારા પર ઉતરો !!

૭ ઇશ્વર ભકતોના દાસ બને છે

ભકતોની પવિત્ર ભક્તિ માટે નિર્ગુણ બ્રહ્મે સગ્રણ ૩૫ —
સાકાર બ્રહ્મનું ૩૫ ધારણ કર્યું છે.

ચર્યાતમાં ધશ્વર પોતાના ભક્તોની અનેક રીતે પરીક્ષા લે છે. તે તેમને અતિ સખ્ત યાતનાઓમાં ફેંકે છે. તેમાંથી ભક્ત પસાર થાય તો પછી ધશ્વર તેના (ભક્તના) દાસ બને છે. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે; " હું મારા પોતાના નિયંત્રણમાં નથી હું મારા ભક્તો ને સંપૂર્ણતઃ તાણે છું. તેમણે મારા હૃદયનો કબજો લીધો હોય છે. જ્યારે તેમણે મારે માટે તેમનું સર્વસ્વ છોડી દીધું હોય, પછી હું તેમને ઠેકો રીતે તરછોડી શકું. "

ધશ્વર સંપૂર્ણ દયામય, પ્રેમમય ને કૃપાનિધાન છે. તેને ' દયાના દરીઆ તરીકે વર્ણવાય છે. તેમની દયા ગંગા ને જમના ના પાણી માફક વહેલી હોય છે. તેઓ પોતે પોતાના ભક્તોને વેચાયા છે એમ કહેવાય છે. પોતાના ભક્તોના દુઃખો નિવારવા માટે દુનિયાની દૃષ્ટિએ તેઓ અનંત યાતનાઓ સહર્ષ ભોગવે છે. પોતાની છાતી પર ભૃગુરૂપિના લક્ષ્મીના પ્રદારને તેઓ એક ધરણી માફક ગણવે છે. તેઓ પોતાના ભક્તોના માથાની ખોપરીઓનો દાર પોતાના ગળામાં પહેરે છે. દાથીઓના રાગ ગજેન્દ્રની અંતરની ખૂમ સાંભળી મગરના રૂપવાળા દેવને મારવા માટે તેઓ પોતાના ચક્ર સાથે દોડ્યા હતા અને ગજેન્દ્રનો મોક્ષ કર્યો હતો.

અયોધ્યાના રૂપ કાલાજી શ્રીરામની સેવામાં તલ્લીન બની જઈ પોતાની તપાસણીનું કામ બૂલી ગયા હતા. ત્યારે શ્રીરામે પોતે શાળાના તપાસણીદાર (ઇન્સ્પેક્ટર) નું સ્વરૂપ ધારણ કરી શાળાઓની તપાસ લીધી હતી અને દફતરોમાં રોડા કર્યા હતા.

પંચજનમાંના એક ભક્ત જે લરકરી સીપાઈ હતા તે પોતાનો પહેરો ભરવાની ફરજ બૂલી જઈ સંકીર્તન મંડળીમાં બળી ગયા હતા ત્યારે શ્રીરામે સીપાઈનું રૂપ ધરીને પહેરો ભર્યો હતો.

દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં તાંબેર શુલ્હાના ત્રિવેદીના પ્રખ્યાત સંગીતકાર ભક્ત ત્યાગરાજની પાલખી શ્રીરામે ઉચકી હતી.

પોતાના એ ભક્તને પૂજા કરવા માટે પાણી પણ તેમણે આપ્યું હતું.

આપણે સધળા એ દૃષ્ટાંત જાણીએ છીએ કે, દેવોના ગમ્મ રાવણ, જ્યારે સીતાજી નું હૃદય કરીને તેમને લલ્પ જતો હતો ત્યારે જટાયુ (પક્ષી) એ સીતાજી ને ઉગારવા રાવણ સાથે બાથ બીડી હતી-જેમા જટાયુ મરણુ તોલ ધાયલ ચયું હતું. તેને તેવી મરણુ-આમ રિથિતિમાં શ્રી રામે પોતાના જોળામા લલ્પ જૂમ પંપાજયુ હતું શ્રી રામે પોતાના રંવાટાથી જટાયુનું શરીર લૂંછયું હતું. શ્રી રામના પોતાના ભક્ત પ્રત્યેના પ્રેમ ને અનન્ય બહાવસોથી દર કાર અદિં જોવાના છે

જ્યારે બાળક નામદેવે પંડરપુરની દેવ-મૂર્તિ વિઠોબા (ભગવાન કૃષ્ણ) સમક્ષ ભોજનનો થાળ ધર્યો ત્યારે ભગવાને તુરતજ મનુષ્ય શરીર ધારણ કરી તે આરોગયુ પડયું.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનના ગણક્ષેત્ર પર કૃષ્ણ સારથી બન્યા હતા. જ્યારે તેમણે દ્રૌપદીની અતિ કરુણાજનક જૂમ સાંભળી ત્યારે તેઓ તુરતજ દારકાથી ઉઘાડે પગે દોડ્યા હતા ને દ્રૌપદીના ચીંગ પૂર્ણ હતા. જ્યારે મીરાં નદિમા ડૂબી જતી હતી ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા ને તેને (મીરાં) પોતાના જોળામા લીધી. શ્રીકૃષ્ણએ આધળા બીલ્વમંગળને પોતાના હાથમા લાકડી પકડીને વંદાવન તરફ દોર્યા હતા જ્યારે પોતાનો હળમ ભક્ત માદો પડયો હતો ત્યારે તેમણે ભક્તનું રૂપ લલ્પને ગમ્મની પગ ચપી કરવાની દરજ પોતાને માથે લીધી હતી અને જેટલા દિવસ પોતાનો ભક્ત ગેરહાજર રહે તેટલા દિવસ તેમણે રાગની પગચાળી કરી હતી તેમણે પોતાના ભક્ત નરસિંહ મહેતાની કુન્તીનો સજ સમરંજ જાળવ્યો હતો. નરસિંહના પિતાના શ્રાદ્ધ માટે તેમણે ઘી આપી આપ્યું હતું અને નરસિંહની ઓના ઠોંસા શાંતિથી સહન કર્યા હતા.

પોતાના ભક્ત દામાજીનું દેવું ભરવા નોકર બનીને નવાબને ત્યાં ભરણું ભરવા શ્રીકૃષ્ણ ગયા હતા. પોતાના ભક્ત માટે તેમણે કુવો ખોદ્યો હતો, પંઢરપુરમાં. ભગવાને જાતે કેવા કેવા કાર્યો કર્યા એ જોવાનું છે કાર્ય એ પૂજા છે. કાર્ય એ નારાયણની પૂજા છે.

ભગવાન કેટલા માયાળુ છે. તેમના દયામય સ્વભાવનો વિચાર કરી છું ત્યારે મારા શરીરનાં રૂંવાટા ઉભા થાય છે. હું મૂક ને મૂક બની જતો છું — હું ભાઈઓ મને ખરેખર નિરીશ્વર વાદીઓ — નારિતકો ચાવીંકો અને તેમના સોજતીઓ ભૌકિતકવાદીઓ, સમાજવાદીઓ, વિગેરે માટે દયા ઉપજે છે. ધ્રુવર તેમને સદ્ગુણિ આપો !

દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં ત્રીનીવેલીમાં નામલવર નામના વૈશ્યુવ ભક્ત હતા. તે ધણા પ્રખ્યાત હતા. એક આમલીના ઝાડ નીચે તેઓ સમાધી કરતા. મદુરાનો એક કવિ જ્યાસુ હતો. તેણે ત્રણ દિવસ લાગલગત એક પ્રકારનો ઉગસ આકાશમાં જોયા કર્યો. પહેલે દિવસે જ્યારે એ પ્રકાશ તેની નજરે ચઢ્યો ત્યારે તે તેને સમજી શક્યો નહતો. જ્યારે ત્રણ દિવસ સુધી લાગલગત તે ઉગસ દેખાયા કર્યો ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે ઈશ્વર તેને અદ્ભૂત રીતે મદદ કરવા આહું છે. તેણે મદુરાથી દક્ષિણ દિશા તરફ જે દિશામાંથી પ્રકાશ આવતો હતો તે તરફ ચાલવા માંડ્યું. એ પ્રકાશ તેને દીનેવલીમાં નામલવર જે આમલીના ઝાડ નીચે તે વખતે સમાધિ કરી રહ્યા હતા ત્યાં લઈ આવ્યો. મદુરાના કવિએ એ પથર એકમેક સાથે અક્ષાંશ તથા નામલવરની સમાધિ છટી. નામલવરે મદુરાના કવિને આશિષ આપ્યા. અહિં જૂઓ કે પોતાના ભક્ત મદુરાના કવિને ભગવાને કેવી રીતે મદદ કરી.

મહારાષ્ટ્રના જાણીતા સંતપુરુષ એકનાથ જ્યારે હતાશ જેવા જણાયા હતા ત્યારે તેમણે આકાશમાં આકાશવાણી સંભળી કે સ્વામિ જનાર્દન ખાસે જાઓ. ઈશ્વરનો એ મંકેત સમજી તે

સ્વામી જનાર્દનના શિષ્ય બન્યા અને લગવાન શ્રી કૃષ્ણના દર્શન મેળવ્યા. લગવાને પોતાના લક્ષ્મીને મદદ કર્યાની આ ખીજ રીત.

દેવિના સંત તુકારામને શ્રી કૃષ્ણે ઉંઘમા “રામ કૃષ્ણ હરિ”ના મંત્રની દીક્ષા આપી હતી.

લગવાનની અતિ શુદ્ધ ને અદ્ભૂત રીતિઓ જૂઓ, ખૂરા નીલ વર્ણુ આકાશમાં લીલી હરિયાળી કૂપળોમાં, સૂર્યના કિરણોમાં બાળકના ઉં-ઉં રડવામાં, કાપલના ટહુકારમાં, ગંગાના સુમધુર પ્રણવ ધ્વનિમાં, સર્વત્ર ઇશ્વરની હાજરી જણે. તેના સુંદર રૂપના સદાકાળ ધ્યાન દ્વારા તેનામાં લળી જાયો!!

૮. અવતારો

જ્યારે જ્યારે ધર્મની ક્ષોભિતા-ગ્ધાનિ થતી જઈ અધર્મનો ઉદ્ભવ થાય છે. ત્યારે ત્યારે સાધુઓના રક્ષણ માટે અને દુષ્ટોના વિનાશ માટે અને ધર્મના સંસ્થાપન માટે લગવાન પોતે અવતાર ધારણ કરે છે. શ્રી રામ અને શ્રી કૃષ્ણના સ્થૂળ શરીરો ન હતાં. તેમના શરીરો પંચમહાબૂતનાં બનેલાં ન હતાં. તેમના શરીર દિવ્ય હતાં. તેમના શરીર ત્રિભુવ (અપ્રકૃતિક) હતાં. સામાન્ય માણસોની માફક તેમના જન્મ-મરણ ન હતાં. તેઓ પ્રકટ થયા અને અંતરધ્યાન થયા. જેમ યોગીઓ થાય છે તેમ. તેમના શરીર આ જગત પર રહ્યા ન હતાં. તેમના શરીરનો નાશ જ હોઈ શકતો નથી.

મનુષ્યોના ઉદ્ધાર માટે ઇશ્વરનો અવધાર (અવતાર) હોય છે. અવતાર એ ઇશ્વરના કિરણોરૂપ છે. ઇશ્વરતત્ત્વ-હિરણ્ય-ગર્ભના તે બનેલા હોય છે. જ્યારે લોક-સંગ્રહનું કાર્ય પુરું થયું હોય છે ત્યારે તેઓ જગતમાંથી અંતરધ્યાન થાય છે.

અવતારોમાં સર્વ કળાઓવાળા પૂર્ણ અવતારો હોય છે. અંશ-અવતારો (વિભાગ) હોય છે. આવેશ-અવતારો, લીલા-અવતારો, ને માયા-ગુણ-અવતારો હોય છે. સૃષ્ટિસર્જનમાં-માયા-ગુણ-અવતારો તપસ્વીઓ, બ્રહ્મા, રૂપિઓ અને નવ પ્રજાપતિઓ છે. સૃષ્ટિની સ્થિતિમાં તે ધર્મ, વિષ્ણુ, મનુ, દેવો અને રાજાઓ છે. સૃષ્ટિના પ્રલયમાં તે અધર્મો, શિવ, નાગ અને અસુરો છે. ભગવાન જે કૃપાના સિંધુ છે તેઓ માનવજાતિ પ્રત્યે દયાથી તેમનું સર્વ કલ્યાણ કરવા માટે અવતાર ધારણ કરે છે. તેઓ પોતાની સ્વતંત્ર મરણ્યો શરીર ધારણ કરે છે. ભગવાન પોતાની યોગ-માયા વિસ્તારે છે અને પોતે લીલાઓમાં અને કાંચોમાં પરોવાય છે. અવતારોના રહસ્યો અને અંતરગત ભાવોની કલ્પના પણ કરવા કોણ સમર્થ છે? ક્યાં ક્યારે ને કેવી રીતે ને કેવા કેવા સ્વરૂપોમાં તે લીલા કરતા હોય તે કોણ જાણી શકે? વિગ્રહને કારણે ભક્તની આંખોમાંથી સરતાં અશ્રુઓ કે જેની ધારા ગાલ પરથી વહેતી હોય, તે અંતરની અશ્રુધારા ભગવાનને અવતાર ધારણ કરવાને ફરજ પાડે છે. ભક્ત કેટલી જાગૃત શક્તિવાળો હોય છે? તેનું તપ કેટલું પ્રબળ હોય છે?

પૂર્વકાળના રૂપિઓએ એવો સિદ્ધાંત શોધી કાઢ્યો છે કે વિશ્વનાથ સોળ વિસ્તૃત કળાઓમાં (કિરણો અગર પ્રકટપણના અંશો) માં હયાત હોય છે; તેમાંનો એક અંશ વન-સ્પતિઓમાં, બે અંશો પશુ પંખીઓમાં, પાંચથી આઠ અંશો મનુષ્યોમાં (જંગલી અવસ્થા એક છેડે ને ઉચ્ચ જ્ઞાની અવસ્થા બીજે છેડે એમ) નવથી સોળ અંશોવાળો તે ધ્રુવ ભગવાનનો અવતાર. સાત્તો દશ, બાર ને ચૌદ અંશ અવતારના જણાવે છે. અંશાવતાર કે પૂર્ણાવતાર સોળે સોળ કળાઓથી યુક્ત હોય છે. શ્રીકૃષ્ણ પૂર્ણાવતાર હતા. ચીઓસોરી પણ જ્યારે તેઓ શિષ્ય અને ગુરૂ વચ્ચેના આધ્યાત્મિક પ્રગતિના પગથિયાનું વર્ણન કરે છે ત્યારે સાત, બાર કિરણો હોવાનું જણાવે છે.

હોલા-અવતારો કુલ ચોવીસ છે:

૧. વરાહ: પૃથ્વિને પાણીમાંથી ઉપર લાવવા શ્રીહરિએ વરાહ (રીંછ) નું શરીર ધારણ કર્યું હતું અને પોતાના દાંતથી હિરણ્યકશ નામના દૈત્યનો સંહાર કર્યો હતો.

૨. યજ્ઞ: તેઓ રૂપીને આકૃતિથી ઉત્પન્ન થયા હતા. સુપ્રમ દેવો યજ્ઞથી ઉત્પન્ન થયા હતા. તેમણે ત્રિલોકીની ભય દૂર કર્યો હતો.

૩. કપિલ: તેઓ હર્દમ પ્રજાપતિ ને તેના પત્ની દેવહૂતીથી ઉત્પન્ન થયા હતા. તેમણે સાંખ્યતત્ત્વ જ્ઞાનની સ્થાપના કરી હતી. તેમને પોતાની માતાનો બ્રહ્મ વિદ્યા શિખવવી હતી.

૪. દત્તાત્રેય: તેઓ ત્રિમૂર્તિ—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને શિવના અવતાર હતા.

૫. કુમારો: સનક, સનંદ, સનાતન, ને સનતકુમાર એ ચાર બ્રહ્માના સંકલ્પથી ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્માના માનસ-પુત્રો હતા. તેમને લગ્ન કરવાનું ગમ્યું નહિં, તેઓ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી (બાળ-બ્રહ્મચારીઓ) નહી જંગલમાં તપ ને જ્ઞાન કરવા આસ્થા ગયા, અને આત્મ—સાક્ષાત્કાર કર્યો. તેમણે બ્રહ્મ વિદ્યા—આત્માની વિદ્યાનો પ્રચાર કર્યો.

૬. નર-નારાયણ:—તેઓ ધર્મ અને તેની પત્નીમૂર્તિ જે દક્ષ પ્રજાપતિની પુત્રી હતી, તેમનાથી ઉત્પન્ન થયા હતા. તેમણે અદ્રિકાશ્રમ (અદ્રિનાગયણ) માં અતિતિવ્રત તપ કર્યું હતું. તેમને સ્વર્ગની પરીઓ પણ લલચાવવા અશક્ત બની હતી.

૭. કૃષ્ણ: તે પ્રલ્હાદ મારક બાગક-લકત હતા. તે તેની સાવડી માના શબ્દો સહન કરી શક્યો નહિં. તેથી તેણે જંગલમાં જઈ સખતતપ કર્યું. તેમને નારદ રૂપિએ મંત્ર—દીક્ષા આપી. તેમના તરફથી કૃષ્ણને હાથશાસ્ત્ર મંત્ર—ૐ નમો ભગવતે-

વાસુદેવાય નો મંત્ર મળ્યો. તેમને શ્રીહરિના સ્વરૂપ દર્શન થયાં હતાં. તેમણે ક્રુવલોક (ક્રુવના તારા વાળો પ્રદેશ) પ્રાપ્ત કર્યો. ફક્ત પ્રહ્લાદની જ ભક્તિ જ નિષ્કામ હતી. તેણે કેવળ શ્રીહરિ ને શ્રીહરિની જ ઈચ્છા કરી. જ્યારે ક્રુવની ભક્તિ શરૂઆતમાં સકામ હતી. તેને રાજ્યાધિપતિપણું જોઈતું હતું. જ્યારે પાછળથી તેનું હૃદય શુદ્ધ થયું ત્યાં પછી તેની ભક્તિ પણ નિષ્કામ પ્રકારની બની હતી.

૮. પૃથુ: તેમણે પૃથ્વીમાંથી ધન, ધાન્ય બહાર કાઢ્યાં હતાં.

૯. રૂપભદ્રેવ: તેઓ નાભીરાજ અને સુદેવી (મેરુ દેવી) થી ઉત્પન્ન થયા હતા. તેઓ પરમહંસની રિયતિમાં ર્યાં હતા.

૧૦. હૃથગ્રીવ: વેદ સુક્ત યજ્ઞના કુંડમાંથી તેઓ ઘોડાના માથાવાળા રૂપે બહાર આવ્યા હતા, તેમણે વેદનો પ્રચાર કર્યો.

૧૧. મત્સ્ય: તેમણે સર્વે પ્રાણીઓ તથા વેદોનો, પ્રલય સમયે પાણીમાંથી રક્ષણ કર્યું હતું.

૧૨. કૂર્મ: દેવો ને અસુરોએ ક્ષીરસાગરનું મંથન કર્યું ત્યારે તેમાંથી મંદરાચળ પર્વત નિકળ્યો તેનું ધારણ કરવા કૂર્મ રૂપે ભગવાન અવતર્યા હતા.

૧૩. નરસિંહ: સિંહના મસ્તકવાળા માનવ-દેહ રૂપે શ્રી-નૃસિંહ ભગવાન ચાંભલામાંથી પ્રગટ થયા હતા અને પ્રહ્લાદના પિતા હીરણ્યકક્ષનો મંદાર કર્યો હતો. ચાંભલામાંથી ભગવાનનું પ્રગટ થવું એ ભગવાન સર્વત્ર છે તે પુરવાર કરે છે.

૧૪ હરિ: હાથીઓનો રાજા ગજેન્દ્રને તેમણે ઝૂડની ચૂડ-માંથી ઉગારી ગજેન્દ્રનો મોક્ષ કર્યો હતો.

૧૫ વામન અવતાર: તેઓ બલીરાજા સમક્ષ હાજર થયા હતા અને પોતાના બે પગલાં વડે ત્રિલોકને માપ્યું હતું.

૧૬ હંસા: તેમણે નારદરૂપિને ભક્તિયોગ, જ્ઞાન ને ભાગવત સંભળાવ્યા હતાં.

૧૭. પ્રત્યેક મન્વન્તરના અધિષ્ઠાત દેવ.

૧૮. ધન્વંતરી: તેમણે આયુર્વેદશાસ્ત્રનો પ્રચાર કર્યો હતો.

૧૯. પરશુરામ :બ્રાહ્મણો અને ધર્મ-શાસ્ત્રોની અવગણના કરનારા ક્ષત્રિયોનો તેમણે વધ કર્યો હતો.

૨૦. રામ : તેમણે રાવણનો વધ કર્યો હતો.

૨૧. કૃષ્ણ: તેમણે કંસને માર્યો હતો અને અર્જુન અને ઉષ્ધવને બ્રહ્મવિદ્યા શીખવી હતી.

૨૨. વ્યાસ: તેમણે વેદો સંભળાવ્યા અને ફરી વ્યવસ્થિત કર્યા.

૨૩. વૃદ્ધ: અમુરો વેદોના રહસ્યો ને ગુપ્ત બેદો જાણી ગયા. તેઓ લોકોને રંજીતવા લાગ્યા. ભુષ્મનો અવતાર થયો. તેમણે ધર્મના અનેક પંથોનો પ્રચાર કરી અસૂરોમાં વિખવાદ જમાવ્યો.

૨૪. કલ્કી: અધર્મનો નાશ કરવા ને ધર્મનું સંસ્થાપન કરવા તેઓ કલીયુગને અંતે પ્રગટ થશે.

૯ રાધા શબ્દનો તત્વાર્થ

વૃંદાવન ધામ, જ્યાં મોરલીધર શ્રીકૃષ્ણ હમણા પણ પવિત્ર કુંજ-લતાઓમાં ને ખીજ સ્વળોએ ફરતા હોય છે, ત્યાંના લોકો, કંદા ભૌતિકવાદી, મકકમ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી, સમાજવાદી કે ચૂસ્તનાસ્તિકના પત્યર જેવા હૈયાને પણ કોરી નાખે એવા મધુર ને રંજક સૂરથી શ્રીકૃષ્ણના જુગલ નામ 'રાધેશ્યામ' કૃષ્ણ એમ લલકારે છે.

પશ્ચિમમાં સ્ત્રીઓનું અગ્રસ્થાને સમાન કરવામાં આવે છે. તેમને આગળની બેઠકો આપવામાં આવે છે. એ રીતે

પાશ્વિમાત્મે શક્તિદેવીની અગણપણે ઉપાસના કરે છે. સ્ત્રીઓ એ શક્તિનું સ્વરૂપ છે.

જે લુગલ નામો સંયુક્ત નામો 'રાધેશ્યામ' તે 'સીતારામ'માં રાધા ને સીતા પહેલા બોલાય છે. રાધા લોકતોને કહે છે, 'જે તમે મારું સ્મરણ કરશો તો હું તમને તમારા પિતા શ્રીકૃષ્ણને મેળવી આપીશ અને તમને શાંતિ, જ્ઞાન ને અમરતા અપાવીશ' રાધા શબ્દોમાં ગંભિર તત્ત્વજ્ઞાન સમાયેલું છે. આખા શબ્દનું પૃથકરણ કરો તો ૧ ૨ ૩ ૪ એ પ્રમાણે થશે.

હવે જે તમે ઉલટાવીને વાંચશો એટલે હેલા આથી વાંચશો
 આ+૧, આ+ધ+આરાધ થશે. આરાધનો અર્થ પૂજા કરો એમ થાય છે. રાધા લોકતોને કહે છે, 'જે તમે મારા સ્વામી શ્રીકૃષ્ણની આરાધના કરશો, પ્રેમથી, લાવથી, શ્રદ્ધાથી તેના નામો 'રાધેશ્યામ' 'રાધેકૃષ્ણનું', ગાન કરશો તો તમને તેનું જલ્દી દર્શન થશે ને તમારા સધળા દુઃખોનો અંત આવશે.

જે તમે પહેલા આ-થી શરૂ કરીને શબ્દને વાંચશો
 આ+ધ+આ+૨ તો આધાર શબ્દ વાંચશો. જેનો અર્થ ટેકા થાય છે. રાધા લોકતોને કહે છે: "ભગવાન શ્રીકૃષ્ણજ સમસ્ત જગતના અવલબંધ ટેકા રૂપ છે એવા ભાવથી તેમનું ભજન કરશો તો તે તમને જન્મ-મરણરૂપી સંસારચક્રવામાં જલ્દીથી મુક્ત કરશે.

તમે જે ધા થી શરૂ કરીને એ શબ્દ વાંચશો તો ધ+આ+૨ આ=ધારા શબ્દ થશે. જેનો અર્થ વહેણ થાય છે. રાધા કહે છે: શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કેમ કરવી તે હું જણાવીશ. જેમ પાણી અગર તેલ એક વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં રેડવામાં આવે ત્યારે પાણી કે તેલની ધારા ચાલુ ઉપરના વાસણમાંથી નીચેના વાસણમાં પડે તે પ્રમાણે નીલધારાવત્, તમારા હૃદયરૂપી વાસણમાંથી ભક્તિની .

અખંડ ધારા વહવી જોઈએ. તમારું મન સદાય (અતત) ભગવાનના ચગલુકમળ પર ચોટિલું એવું સ્થિર રહેવું જોઈએ મન બીજે કયાય ભટકતું રહેવું જોઈએ નહિ—(અનત્યચેત) ત્યારે જ તમને મુક્તિ મળી શકશે ત્યારે જ તમને ભગવાનનો સદા સાથ મળી શકશે ” એ ભક્તિની પગકાદા-પરાભક્તિ છે.

જાદુઈ શબ્દ રાધાના આ પ્રમાણે ચાગ શબ્દો અને છે. “ રાધા, આરાધ, આધાર, ને ધારા ” એ ચતુર્વિધ યાદ રાખશો ? ભક્તિ વધારવામાં તે મદદરૂપ થશે.

શ્રીકૃષ્ણ આ વિશ્વના આધાર છે એવા ભાવથી તમે ભક્તિ કરશો તો તે “ તદાશ્રય ભક્તિ ” છે. જેમ કમળ-પુષ્પને હંસ પોતાના જીવનના નિર્વાહ માટે પાણીવાળા તળાવ ઉપર આધાર-ભૂત હોય છે તેમ ભક્ત પોતાના જીવનના નીભાવનો સધજો આધાર શ્રીકૃષ્ણ પર રાખે છે તે માને છે કે શ્રીકૃષ્ણ તેના પ્રાણનાથ કે પ્રાણુવક્ત્ર છે.

બીજી તરૂપ ભક્તિ હોય છે. જેમ માખી પાણીમાં જ ડૂબકી માગીને રહી હોય છે, અને જો પાણીની બહાર તેને કાઢવામાં આવે તો તે જીવી જ શકતી નથી, તેમ ભક્ત તીવ્ર આગ્રહના દ્વારા ભગવાનમાં જ મસ્તુલ થઈ રહે છે એક ક્ષણ વાગ પછી તે તેમના સિવાય રહી શકતો નથી. આ આશ્રય મુક્તિ છે.

ત્રીજો પ્રકાર “ તન્મય ભક્તિ ” છે જેમ કપૂરને સળગાવવામાં આવતા તે જ્વાલા રૂપ જ બની જાય છે, તેમ ભક્ત ભગવાનરૂપ જ બની જાય છે. ધ્યાન ધરનાર ને જેનું ધ્યાન ધરવામાં આવે તે, વિચાર કરનાર ને વિચાર કરવામાં આવે તે ઉપાસના કરનાર, ને જેની ઉપાસના કરવામાં આવે તે બન્ને એક જ થઈ જાય. આને સાયુજ્ય મુક્તિ કહે છે સરસ્વતીમાં અજ્ઞાન ભક્ત કહે છે “ દાસેવહમ—હું તેનો (દાસ) છું. ” ન્યારે ભક્તિમાં તે

આગળ વધે છે ત્યારે કહે છે: “તવૈવદમ્ હું તારો છું.”
તે ભક્તિની પગકાપાએ (તન્મય ભક્તિ) પહોંચે છે ત્યારે
“ત્વમેયમદમ્—હું તે તું જ છે” વદ્રાવનની ધનધટા
શ્રીકૃષ્ણને શોધતી ફરતી ગોપીઓ અંતમાં જ્યારે તન્મય ભક્તિવ
બની હતી ત્યારે પોતાને શ્રીકૃષ્ણરૂપ જ માનવા લાગી, ભ્રમરો
જેમ કીટ બની જાય તેમ.

જય હો! રાધાનો! જય હો! શ્રીકૃષ્ણનો! જય હો!
ભક્તોનો! વદ્રાવનની ધનધટાઓ ધન્ય છે. જેઓ તેના નામે
‘રાધે-શ્યામ’ ‘રાધે-કૃષ્ણ’ ગાય છે તે ધન્ય છે. તેના નામનો જય હો!!

૧૦. ભાગવતનો મહિમા

જેણે ભાગવાનનાં દર્શન કર્યાં હોય અગર સાક્ષાત્કાર કર્યો
હોય તેને ભાગવત કહે છે. તે મુક્તાત્મા છે. વેદાતીઓ તેને
‘શ્રુવનમુક્ત’ કહે છે. જ્યારે ભક્તો તેને ‘ભાગવત’ કહે છે. આ
બન્નેનો ભાવાર્થ એક જ છે. જેમ પાણી ને જળ એક જ છે.

ભાગવતની ઉચ્ચ કક્ષા વર્ણવવા માટે યોગ્ય શબ્દો નથી.
તેમની દયામય દષ્ટિમાત્રથી લાખો માણુઓની વેદનાઓ નાશ
પામે છે. તેમના શબ્દો તેમની આણુઆણુના લોકોને આનંદ,
આશાપ્રદ, હિમ્મત ને શાંતિ આપે છે. તેમના વિચારો સર્વ
દિશાઓમાં શાંતિ ને શુભેચ્છના સંદેશ પાથરે છે. તેમની હાજરી
માત્ર નિરાશીને આશાવાન ને હતાશી ને જેમ આપે છે. ઇન્દ્ર
અને બીજા દેવતાઓ તેમનું સ્વાગત ને સન્માન કરવા માટે
અદ્વયભર્યા બે હાથ જોડી તત્પર હોય છે. સિદ્ધિ ને
રિધ્ધિઓ તેમના પગ આગળ આજોડે છે. રાગઓ, મહારાગઓ
ને સત્રાટો તેમના ચરણકમળ આગળ મરતકે ઝૂકે છે.
તેમના ચક્રનમાં ખાસ પ્રકારની શોભા, વદન પર દાન્તિ ને મોહ
કતા ભાષામાં માધુર્ય, ને મહત્તા અને હવન ચક્રનમાં ભવ્યતા

હોય છે. તેમની સદ્દાનુભૂતિ ભરી દ્રષ્ટિ મરેલા માણસમાં જીવ નો સંચાર કરે છે. તેમના શરીર પરનો મેલ અનેક જાતના અસાધ્ય રોગોને ફર કરનારી દવા છે.

છાદોગ્ય ઉપનિષદમાં ભાગવતનું ગૌરવાન્વિત વર્ણન છે.

“ જો તે પિતૃલોકની ઇચ્છા કરે તો તે તેને માન સાથે પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ જો ક્ષણે તે એવી ઇચ્છા કરે છે તેજ વખતે પિતૃઓ તેને માન સહિત આવકાર આપે છે.”

“ જો તે માતૃલોકની ઇચ્છા કરે તો તેને માન સાથે પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ જો ક્ષણે તે એવી ઇચ્છા કરે છે તેજ વખતે માતૃઓ તેને માન સહિત આવકાર આપે છે.”

એ પ્રમાણે સ્વઓ (ખેડ), સખા (મિત્રો), મંદ્રમાલા, અન્નાપાન, ગીત વાજાંત્ર, સ્ત્રી, પ્રદેશના લોકો તેને આવકારવા તૈયાર જ હોય છે.

કોઈ પણ લોકમાં જકત સ્વતંત્ર જ હોય છે. પોતાની માત્ર ઇચ્છા થતાં જ, તેના પિતા, માતા, ભાઈઓ, ખેડેના મિત્રો, ત્યાં આવી તેને મળે છે. તે શુદ્ધ સ્વભાવનો હોઈ, પ્રશ્નરની માફક, તેની ઇચ્છા અવશ્ય રહે જ છે. જે કોઈ સ્થળની તે ઇચ્છા કરે અને ઉપર વર્ણવેલી ચીજો સિવાય પણ કોઈ પણ ચીજની તે ઇચ્છા, કરે, તે સ્થળો ને ચીજો તેને આવી મળે છે, અને એ પ્રમાણે પોતાની સઘળી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થતાં તે સદાય સુખી ને મહાન રહે છે.

તે પોતા પર સ્વામિત્વ મેળવે છે. તે વાણી, આંખ, કાન, શ્રુતિ પર સ્વામિત્વ ધરાવે છે. સર્વ દેવો તેને અધ્ય આપે છે. વેદાંત સૂત્રોના પ્રકરણ ચોથાના અધ્યાય ચોથાના શ્લોક ૧૭માં જણાવ્યું છે કે “ જગતની ઉત્પત્તિ (સર્જન-કાર્ય) સિવાય,

ખીજી તમામ ભગવાનની શક્તિઓ ભાગવતને મળે છે. "ભાગવતોને સૃષ્ટિક્રમ સંચાલનની શક્તિ નથી હોતી, કારણ તેઓ મનયુક્ત મુક્તાત્માઓ હોય છે. અને મન હોવાથી મનો વિવિધ પ્રકારના હોય, કોઈ ને જગતક્રમ ચાલુ રાખવાનું મન હોય, તો કોઈને તેનો નાશ કરવાનું મન હોય. આવી પ્રકારની અથડામણ ત્યારેજ ઉગારી શકાય કે જ્યારે એકની ઈચ્છા ખીજની ઈચ્છા સાથે સદ્મત રહેતી હોય. આ પરથી એમ કહી શકાય કે ભગવાન સિવાયના સઘળા આત્માઓ સર્વેષ્ટ ભગવાન પરજ આધારભૂત છે.

ભકતની ઈચ્છા સામાન્ય માણસોની ઈચ્છા કરતાં જુદાજ પ્રકારની હોય છે. એકકક્ષ સંજોગોની જરૂરીઆતો પ્રમાણે જે કંઈ ન્યૂનતાઓ પૂરવાની આવશ્યક લાગે તે પૂરવાની તેનામાં શક્તિ હોય છે. જેમ એક દીવો ખીજ અનેક દીવાઓને સળગાવે છે, કારણ પહેલા દીવાના તેજમાં ખીજ દીવાઓને સળગાવવાની શક્તિ હોય છે, તે પ્રમાણે ભાગવતનો આત્મા એકજ હોવા છતાં, પોતામાં ધનુરી શક્તિને કારણે અનેકપણું થવાની શક્તિ હોય છે. શાસ્ત્રો કહે છે. આ પ્રમાણે એક અનેક પ્રાપ્ત થાય છે." તે એક ગણો, ત્રણ ગણો, પાંચ-ગણો, સાત ગણો છે. (છદોઅ ડિપન્ડ ૨૦ ૨૦) આત્મામાં સત્કાળનેમ સત્સંકલ્પ હોવાનો ગુણ હોવાથી, મૂળ અવયવ સાથે સુમેળ સાધતા એવા આંતરિક અવયવોવાળા ખીજ શરીરો સર્જી શકે એમ મનાય છે. અને આત્મા પોતાની ઉપાધીઓના વિભાગો વડે વિભક્ત થઈ, એવા પ્રત્યેક સર્જીત શરીરને જીવ આપી શકે એ સંભવિત હોય. યોગ પરના પુસ્તકમાં જીવનો ખીજ શરીરો સાથે સંબંધ સમર્જવતાં પ્રકરણોમાં આ વિષય ચર્ચાયો છે.

જ્યારે ભાગવતને શરીર ધારણ કરવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે તે ધારણ કરે છે, અને શરીરના ત્યાગની ઈચ્છા થાય ત્યારે તેમ કરી શકે, તેની સઘળી ઈચ્છાઓ પૂરણ થાય છે.

જય હો, જય હો, એવા મહાન ભાગવતોનો કે જેઓ આ અવનિ પર દરમ્યાન ને કરતા દેવો જ છે.

દરિઆ કિનારે રેતીના ઢણો હોય છે તેટલા આ દુનિઆમાં ધર્મ પથો છે. લોકો ધર્મના નર્મ સત્વને બૂલી જ ગયા છે. તેઓ આહોપચારો ને નજીવી બાબતો સબધી નાના નાના સિદ્ધાંતો વિષે ધરસ્પર્શ લડ્યા કરે છે તેઓ એક બીજાને બદનામ કરતાં અરાબ પત્રિકાઓ પ્રસિદ્ધ કરે છે. જાહેર મંચ પર એક પંથના પ્રચારક બીજા પંથના ઉપદેશકને ગાળો ભાડે છે. એક મતવાદી બીજા મતવાદીની ખામીઓ જાહેર કરે છે. અરો કહેવાતા શિક્ષિત લોકો પણ બેશરમ રીતે પોતા પોતાનામાં ઝગડે છે. કુંભ-મેળા જેવા પવિત્ર ક્ષેત્રમાં લાઠીઓ ઉછળે છે ને લોહી રેકાય છે. આ બધું શું કહેવાય? આધુનિક સમયમાં આવી ગોકળનક વસ્તુસ્થિતિ બની રહી છે. ખાસ કરીને ધર્મ ને નામે બની રહેલી આવી રિયાત જવી એ ત્રામમય છે.

દેલાશને શિખરે પહોચવું હોય તો જુદા જુદા રસ્તાઓ દ્વારા જઈ શકાય. જેવા કે આલમોગદ્વાગ, ગંગોત્રીદ્વારા, ખદ્ગિ-નારાયણદ્વારા, જોશીમઠદ્વારા, કે કાશ્મીર થકી - વગેરે. જો કે રસ્તાઓ જુદા જુદા છે પણ પહોચવાનું કેન્દ્ર એકજ છે. સુધળી નદીઓનું 'હેવટનું' સ્થાન દરિઓ છે. તમો મદ્રાસથી કલકત્તા, આગગાદી, આગબોટ, મોટર કે વિમાન દ્વારા જઈ શકો. સાધન ગમે તે હોય તેથી શું? પહોચવાનું તો એકજ સ્થાન છે.

મન પણ જુદા જુદા પ્રકારના હોય છે. લોકોને સાધના માટે જુદી જુદી પ્રકારની રીતિઓ હોય છે, જુદાજુદા પ્રકારની વધણો હોય છે, ભિન્નભિન્ન જાતનાં સ્વભાવો, લાગણીઓ, શક્તિઓ હોય છે. તેથી જુદાજુદા પંથો અનિવાર્ય આવશ્યક છે. એથી દ્વૈતમત, અદ્વૈતમત, વિશુદ્ધાદ્વૈતમત, થીઓસોફી, સુપ્રીવાદ, શીનશેનીઝમ, કન્દ્યુશીએઝમ, મઝદૈઝમ એવા, ઈઝમો, આર્યસમાજ, બ્રહ્મોસમાજ,

ધર્મસમાજ અને એવા સમાજોની જરૂર હોય છે. જેટલા જૂદાજૂદા મગજો તેટલા સમાજો ને ‘ધર્મો’. ભગવાન સદાશિવ કહે છે મતને કાણુમાં ગળવા માટે કરોડો રસ્તાઓ ને માર્ગો છે.

જેમ માર્ગો જૂદા તેમ એક બીજા પંથના મતો પણ એક બીજાથી નિરનિગળા જ હોય, પણ સંપાદન કરવાનો ખ્યેય જે આત્મ-સાક્ષાત્કાર છે તે સાચ એક જ હોય છે.

ફક્ત ધર્માંગ, અસહિષ્ણુ, સંકુચિત-હૃદયોવાળા ને કંગાલ-મતવાળાઓ જ સામાન્ય નજીવી બાબતો માટે એક બીજા સાથે ઝઘડે છે-જ્યારે હૃદય વિશાળ બને છે, જ્યારે આત્મ-સાક્ષાત્કાર થાયે છે, ત્યારે મતભેદો ઓગળી જાય છે. આત્મ-સાક્ષાત્કાર ક્ષેપી હોય એવા આત્માઓ કદિ ઝઘડતા નથી. તેમની દૃષ્ટિ સમાન હોય છે. તેમને મર્વ માટે સમાન પ્રેમ હોય છે. તેઓ પ્રત્યેક પંથ કે મતના મુળતત્ત્વને જૂએ છે કે જે બધામાં સમાન જ હોય છે.

પ્રત્યેક ધર્મ, પ્રત્યેક મત, પ્રત્યેક પંથ જણાવે છે. “સત્ય એકજ છે. તેને સત્ય બોલવાથી, સધળાને ચાહવાથી, અભયર્થ ના પાલનથી, આત્મ-સંયમથી, પવિત્ર જીવન ગુજારવાથી, ધ્યાન, ધારણાને લક્ષિતથી પહોંચવાનું હોય છે.”

ચાર આધળા માણસો પહેલી જ વાર હાર્થાને અડક્યા. એકે હાથીના ઠાનો પકડ્યા ને કહેવા લાગ્યો- “હાથી પવન નાખવાના પંખા જેવો છે. બીજાએ હાથીના પગ પકડ્યા તેણે કહ્યું: “હાથી ચામલા જેવો છે. “ત્રીજાએ પૂંછડી પકડી ને કહ્યું” હાથી મોટી ચાણુક જેવો છે. ” આ પ્રમાણે પોત પોતાના જૂદાજૂદા અનુભવો વિશે એક બીજા સાથે ઝઘડવા માડ્યા. એવી જ રીતે કેટલાક ગામડીઆઓએ પહેલી જ વાર આગ જુઝાવવાનો પાણીનો બબો જોયો અને પોતપોતામાં લડવા લાગ્યા એકે કહ્યું. “એ

આગરૂપ જ છે ” બીજાએ કહ્યું : “એ બધુ પાણી જ છે,” ત્રીજાએ કહ્યું : “ એ બધુ લોખંડ જ છે” આવા નજીવા કથયાનું કારણ અજ્ઞાન જ છે. એવી જ રીતે નજીવી બાજતો માટે પોત પોતામાં જઘડતા કેંગાળ મનવાળા અજ્ઞાન પંથવાદીઓનું સમજવું.

ટેકરીની ટોચે ચઢીને ઉભેલા માથુસને નીચેના ઝાડો બધા સરખી જ ઉંચાઇના જણાય છે, તેમ આત્મ-સાક્ષાત્કાર કરેલા ભાગવત, જે દીવ્ય જ્ઞાન ને ભાવ-સમાધિની નિર્મળ હ્રદય કક્ષાએ પહોંચ્યા હોય તેને બધા પથો ને લોકો સમાન જ જણાય છે.

બ્રહ્મ એક ને અદ્વિતીય છે. સત્ય અગર ઈશ્વરપણ્ય એક જ છે. શ્રુતિઓ પણ એક જ છે, વેદો એકજ છે. સદ્ગુણ, ભક્તિ, ધ્યાન, ધારણા, સમાધિ એ પણ એક જ છે. કર્મ પણ એક : ધર્મ પણ એક. સાક્ષાત્કાર, સાચો ધર્મ, પ્રેમ ધર્મ, આત્મ-સાક્ષાત્કાર નો ધર્મ એ બધા એક જ છે. ચેતન શકિત એક છે : સૂર્ય એક છે : ચંદ્ર એક છે : આકાશ એક છે. વિચાર-મૂર્તિ એક છે. જો કે ભાષાઓ જુદી જુદી હોય છે. દયા ને સહૃદયતા એક છે. અમેરીકન સહૃદયતા કે જાપાની સહૃદયતા એવી કોઈ ચીજ નથી. શરીર એક છે. તે ઇગ્ધાંકમાં કે ચીનમાં કે આફ્રીકામાં પાંચતત્વનું બનેલું હોય છે. લોહી પણ એક જ જાતનું હોય છે. ચીનાનું કે આફ્રીકાના સીદીનું કે ઇગ્ધાંકના માસેતુન્નરનું કે અમેરીકાના કોટયાધિયનું લોહી એક સરખુંજ હોય છે. દરેક નામાં લાગણીઓ સરખીજ હોય છે. કોઈને તમો મૂખાં કે બદ-માશ કહીને બોલાવો તો તે ગુસ્સે થશે. દરેકમાં જૂખ, તરસ ઝાડો, પિસાળ, કરવા આનંદ મંદતા, સુખી ને દિલગીરીના ભાવો હોય છે. દરેકનામા હૃદય, પેટ, પાંસળી આંતરડાં, કાર્ય કરવાના અવયવો, લાગણીઓ, સમજશક્તિ વગેરે હોય છે. પહોંચવાનો મ્યેય, જે, આત્મ-સાક્ષાત્કાર છે. તે પણ સમાન જ છે. “સાંભળો, મારા પ્યારા ભાઈઓ, જો તમો કરવાની લાકડીનું પૂજન

કરતાં, આ સંસારરૂપી દરિયો જે ઓળંગી જઈ શકે તો બીજા ગમે તે બોલે તેની દરકાર ન કરો, ને આગળ વધો. તમારા પોતાને રસ્તે આગળ ધવો. દીવ્ય પ્રેમનું અમૃત તમે જરૂર જ પીશો. હિમ્મત રાખો. ખુશમિનન રહો. આધ્યાત્મિક માર્ગે હિમ્મતથી આગળ ધવો. પ્રત્યક્ષતાની જરૂરી દરકાર ન કરો. ”

ગળને, મેદાને, સત્વને પકડો ને જાલ કે છોડા ને ધૂતકારી ફેંકી દો. દાણાઓ એજે જવા દઈ જૂસાં માટે જઘડવામાં સમય ગાળનારાઓ મુખાંઓ નથી. તેઓ ખરેખર ધ્યાનનક છે તેઓ માનવીઓમાં અતિમૂઢ ને નકામી જાત છે.

જીંદગી ટૂંકી છે ને સમય વહી જ જતો હોય છે. વખત ધણેજ કિંમતી છે. તમેજે જે કારણે ને જે ખ્યેય ને પહોંચવા આ મનુષ્ય દેહ ધારણ કર્યો છે તે યાદ કરો. જે અતિ પહોંચવા માટે તમે અહીં આ દુનિયામાં આવ્યો છો તેને પૂર્ણ કરવા માટે સખ્ત પ્રયત્ન કરો. પ્રત્યેક ખ્યેય તરફ હિમ્મત ભેર કૂચ કરો, પછી સાધન ટગિા, આગગાડી, મોટર કે એરોપ્લેન ગમે તે હોય. પ્રત્યેક સાચા ધર્મ માટે ચલશીલ રહો. સાચો ધર્મ સધળા ધર્મ પંથો, મતો કે માર્ગો માટે સમાન જ હોય છે.

મિત્રો, જે સધળા ધર્મોનું તથ્ય એક ને સમાન જ છે તો પછી જૂદા જૂદા ધર્મ પંથોએ વચ્ચે ટંટા શીસાદો શા માટે ? પરમાત્માને દીવ્ય-પ્રેમ, ભક્તિ, જે એક જ આ જન્મ-મરણરૂપી ચક્રાવાળા સંસાર-ચક્રમાંથી આપણે ને ઉઠારી શકે, ને ઉચ્ચ જ્ઞાન, અમાપ સૌખ્ય, પરમ શાંતિ, શાશ્વત સતોષ ને અમરતા આપી શકે, તે સર્વ ધર્મોના સત્વરૂપ, માનવી જીવનના મહાન અંતિમ ખ્યેય ને સંપાદન કરવા આપણે આજ ઘડીથી પ્રયત્નશીલ બનીએ.

૨. યુવાવસ્થામાં આધ્યાત્મિક બીજ રોપો

ભક્તિને વય, જ્ઞાતિ, મોભાં-સ્થિતિ કે જાતિ (શ્રી-પુરૂષ) સાથે જરૂરી પણ લેવા દેવા નથી. સામાન્યતઃ સંસારના માણસો

કહે છે કે “જ્યારે અમે નોકરી-ધંધામાંથી કારગ ચઢ્યું ત્યારે ધ્યાન-ભક્તિ વગેરે આવરીશું. આ ગંભીર ભૂલ છે. નોકરી વગેરેમાં તમારી સઘળી શક્તિઓ ચૂસાઈ ગયા બાદ તમે ઘેર પ્રકાશની આધ્યાત્મિક સાધના કેવી રીતે કરી શકશો ! તમે પંદર મિનિટ સુધમાં ભાગ્યે જ બેસી શકશો. તમારી ઇંદ્રિયોને તાલીમ આપવાનું કૌવલ તમારામાં રહ્યું હશે નહીં. જ્યારે તમારું અંતઃકરણ કામળ ને કાચ વિનાનું હોય, જ્યારે તમે યુવાનીમાં હોવ ત્યારે તમારા અંતઃકરણમાં ભક્તિનું આધ્યાત્મિક બીજ રોપાવું જોઈએ. ત્યારે જ તે ઉંડા મૂળ ધાલશે, અને મુંદર તરૂં-રૂપ ઉગી, જ્યારે તમે ધરડા થશો ત્યારે, જ્યારે નોકરી-ધંધામાંથી કારગ થશો ત્યારે ઉત્તમ ફળ આપશે. ત્યારે જ તમે મૃત્યુના દેવ ચમરાળથી બચ પામશો નહીં તમે તેને હસતે મૂખે બેઠશો.

મૂખ વડીલો ભક્તિભાવવાળા તેમના પુત્રોને ઘર આગળ કોઈ પણ પ્રકારની આધ્યાત્મિક સાધના કરવા દેતા નથી તેઓ તેમના માર્ગમાં જભરા અંતરાયો મૂકે છે. તેઓને ખ્હીક રહે છે. કે છોકરાઓ ઘર છોડી ને સન્યાસ ધારણ કરી લેશે. જો તેઓ ગીતા કે એવું કોઈ પુસ્તક વાંચે તો તેમના વાલીઓ તેમને તેમ કરતાં અટકાવે જે. કેવું શરમજનક! લાહોરનાં એક જીવાન વકીલે મને જણાવ્યું હતું કે તેના પિતા તેને હરદ્વાર સુધાં જતા અટકાવે છે. પોતાના પુત્રોમાં ભક્તિનો પ્રાદુર્ભાવનો નાશ કરનારા ઉમ્મરે વધેલા વડીલોની આવી સ્થિતિ હોય છે. કેટલી દયાજનક પરિસ્થિતિ ! છોકરાઓ હજી તો વીસ વર્ષના ન થયા હોય ત્યાં તેમને, તેમની શક્તિઓ ચૂસી લેવા ને તેમના જીવન ને ભવિષ્ય ચગદી નાખવા માટે પરજીવા દેવામાં આવે છે.

સર્વ પ્રાણીઓમાં મનુષ્ય દેહ પ્રાપ્ત કરવો મુશ્કેલ છે. તેમાય પુરૂષ દેહ વધુ મુશ્કેલ છે, તેથી વધુ મુશ્કેલ બ્રાહ્મણત્વ

પ્રાપ્ત કરવું તે છે. તેનાથી વધુ મુશ્કેલ આધ્યાત્મિક માર્ગ પ્રત્યે અનુગમ્ય અને સૌથી વધુ મુશ્કેલ આત્મ-સાક્ષાત્કાર છે. જગતમાં ત્રણ સ્થિતિઓ જવલ્લે જ પાપ થાય છે - અને જે કેવળ ધર્મગ્રામી કૃપાથી ભાગ્યવાનને જ મળે છે જેવી કે મનુષ્ય-દેહ, શ્રીહરિના દર્શનની તાલાવેલી (ભક્ત) અને ભાગવત (શુર) ની :ક્ષણાત્મક સંભાળ (કૃપા). જો કોઈ માણસે એન કેન પ્રકારેણ મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત કર્યો હોય, પુરુષદેહ મેળવ્યો હોય અને સાથે વધુમા વેદો પર કાણુ મેળવ્યો હોય, તે જો ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો પ્રયત્ન ન કરે તેના જેવો મુખ ખીન્ને નહિ મળે. તે પોતાની જાતે આત્મહત્યા કરે છે, કારણુ તે અસત્ય વસ્તુઓને વળગીને પોતાને મારી નાખે છે. ભાગ્યે જ પ્રાપ્ત થાય એવું મનુષ્ય શરીર મળ્યું હોય, વધુમાં પુરુષત્વ પ્રાપ્ત થયું હોય, તેવો માણસ આ જીંદગીનો સાચો અન્ત પ્રાપ્ત કરવાનું તરછોડે તો તેના જેવો બીજો મુખ કોણુ ! વેદો લલકારો, ચાર ધામો (બદ્રીનાગપણ, કાશી, પુરી ને રામેશ્વરના યાત્રા ધામો) કરો, કૌપીન પહેરી દુનિયામાં ફરો તોપણ મૂકિત મળશે નહિ. મૂકિત તો ભગવાન શ્રીહરિના આખો આખ દર્શન વિના નથી જ. ધનસંપત્તિ દ્વારા અમગ્નપણ ખરીદાવું નથી. તેથી સમજદાર ને શ્રદ્ધાળુ માણસે બાહ્ય વસ્તુઓ ને વિષયોના ઉપભોગની ઈચ્છા માત્રનો ત્યાગ કરી, ભક્તિ, ઉદ્યોગ ને આત્મ-સાક્ષાત્કાર કર્યો હોય એવા ભાગવતને ચરણે જઈ અને શ્રીહરિના ચરણકમળને પોતાના મનનુ કેન્દ્ર કરી, ધર્મ - સાક્ષાત્કાર માટે પોતાના બનતા સધળા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

૩. દોષપણ ભક્ત થઈ શકે

એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ભક્તિના ક્ષેત્રમાં જાતિ, જ્ઞાતિ વર્ણ વગેરેના ભેદો હોતા નથી શાંડી-પરિપણ પોતાના કહે છે: “તીય જાતિના પુરુષો ને સ્ત્રીઓને પણ ભક્તિ

હજી છે. “અધોરમાં અધોર પાપી ભંયકર પિતાય પણ ભક્તિને પ્રાપ્ત કરી શકે. ક્રોધને માટે નિરાશ થવાનું કારણ નથી. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે: “ મહા પાપી પણ જે એક હૃદયથી મારી ભક્તિ કરે તો તેને પણ સહગુણી બનેલો જાયવો. કારણ કે તે હવે બપોળખી રીતે ઉત્તત ચઢ્યો હોય. જલદીથી તે ધર્મયુક્ત બન્યો છે, અને શાશ્વત સ્થાનમાં જાય છે. હે કૌતેવ, એ જાણો કે મારો ભક્ત કદી વિનાશ પામતો નથી. હે પાર્થ, જેઓ મારામાં આશ્રય લે છે, પછી ભલે તે પાપીણી સ્ત્રીના ગર્ભમાંથી અવતર્યા હોય, વૈશ્વે હોય કે શુદ્રો હોય, તેઓ ઉત્તત માર્ગે જ ચડે છે ”

ચાણક્ય પણ જે તેના અંતરમાં ભગવાન માટે ભક્તિ હોય તો ભગવાનનો સાથ સેવી શકે છે. દક્ષિણ દિંદમાં ચિદંબરમ્ નામના ગામમાં હલ્લકામાં હલ્લકી એવી ગણાતી (જે સંસારીઓ પોતાને ઉચ્ચ માનવામાં અભિમાન રાખે તેમની નજરે) ટેક જાતિમાં નંદન નામનો મહાન ભક્ત યજ્ઞ ગયો. જેને ભગવાન નટરાજે દર્શન આપ્યા હતાં. તામીલ પ્રદેશમાં ભાગવતો હજી તેની કથાઓ કહે છે.

ધણા વખણાયેલા શિરકુરુલના કર્તા શિરંવલ્લુવર પણ નીચી જાતિના હતા. અવધૂત દાદુ વણકર હતા. કખીર પણ તેવાજ હતા. અન્વાયુર નામની કુમારી કન્યા જે મોટી ભક્તાણી હતી તે પણ નીચ કુટુંબમાં જન્મી હતી. ગુહ-નિપાદ પણ નીચ જાતિનો હતો. તે શ્રીરામનો પરમ ભક્ત હતો. બપોરે શ્રીરામ વનવાસમાં હતા ત્યારે ગુહ-નિપાદે તેમનું ભાવભર્યું સ્વાગત કર્યું હતું. ભગવાન શ્રીરામચંદ્રે તેનું સ્વાગત સદર્પ સ્વીકાર્યું હતું. ગુહ-નિપાદ શ્રીરામ સાથે તેમના સાથી તરિકે ફરતા હતા. રાયદાસ જે પ્રખ્યાત ભક્ત હતા તે મોત્યી હતા. સખરી જે બીલડી હતી તે શ્રીરામની ભક્ત હતી. શ્રીરામે તેના બોટલાં બેર ખાધાં હતાં. સાધન નામનો ખાટકી મોટો ભક્ત યજ્ઞ ગયો.

સ્ત્રીઓ પણ ધર્મરને મેળવી શકે. તેઓમા કુદરતી રીતે પ્રેમભર્યું હૈયું હોવાથી તેઓ જલદીથી ને સહેલાઈથી ધર્મર-સાક્ષાત્કાર કરી શકે. તેઓ પુરો કરતા વધુ લાકિતલાવવાળી હોય છે. તેમનામાં સ્નેહભાવ-સ્નેહવૃત્તિ ધણી આગળ પડતી હોય છે. મદાન સ્ત્રી લકતાણી સુરફરીજી પોતાના સસરા સાથે વૃંદાવનની ધનધટામા ગઈ હતી. ત્યાં તે સમાધિ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ (શ્રીકૃષ્ણ સાથે તન્મય બની ગઈ). એક મુસલમાન તેની લાજ લૂંટવા આવ્યો. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે વાકનું રૂપ ધર્યું ને તેને મારી નાખ્યો. જો ભગવાન પ્રત્યે સાચી લાકિત હોય, તેનું સતત સ્મરણ કરતો હોય, તો તેનું ભગવાન જરૂર જ રક્ષણ કરે છે. આ વખે જરીયે શંકાને સ્થાન નથી.

૪. ધર્મર સાથે ચોટો નહિં કરે

સાચો લકત કહેશે કે “મારે મારા સ્વામી પાસેથી કાંઈ પણ અપેક્ષા નથી. મારૂં મન સદાય ભગવાનના ચરણકમળમા ચોટી રહ્યો. મારો આત્મા સદાય તેને વળગી રહ્યો.” જો લકત એકવાર દીવ્યપ્રેમના માધુર્યનો સ્વાદ ચાખે પછી તેના સિવાય બીજા શાની ઇચ્છા કરે ?

બાળક-મુવ રાજ્યાસન મેળવવાના હેતુથી જ ગલમા તપ કરવા ગયો. શ્રીહરિને પ્રાર્થના કરતાં તેણે કહ્યું- “મારે રાજ્ય નથી જોઈતું. મારો પ્રેમી હવે મારી સાથે જ છે. શ્રી. હરિના દર્શન પછી મારી બધી ઇચ્છાઓ શાત થઈ છે મારૂં મન સાસારિક વસ્તુઓ માટે હવે તલસતું નથી.”

પ્રહલાદ સાચો લકત હતો. જ્યારે શ્રીહરિએ પ્રસન્ન થઈ તેને કહ્યું: “મારા પ્રિય પ્રહલાદ, હું તારી અંતરની લાકિતથી પ્રસન્ન થયો છું. ચાહે તે વરદાન માંગ તે હું હમણાજ તને બક્ષીશ.” પ્રહલાદે જવાબ આપ્યો- “મારા સ્વામી ! વરદાનની

લાલચથી મને લોભાવશે નહિ તમારે માટે—શુદ્ધ પ્રેમ માટે—
માત્ર પ્રેમ ખાતર જ પ્રેમ હોવા માટે મારી સધળી ઇચ્છાઓનો
સમૂહ નાશ કરવા, મે તમારો આશ્રય ગ્રાહ્યો છે. જે લલચમાં
કાંઈ ઉદ્દેશ ધાન્યુ દીને ભગવાનની ભક્તિ કરે છે તે
સાચો ભક્ત નથી ”

ઈશ્વર સાથે બ્રહ્મરૂપણું, લેન્ડરૂપણું, કે મોદાગરી કે વેપાર
કરવાનું છોડી દો જે સોતાના ઇશ્વર પામેથી તેમના પ્રેમ-ભક્તિ
સિવાય ખીજી જે કાંઈ, અગર વગ્દાન માગે છે તે ખરો ભક્ત
નથી. તે પ્રેમનો, ધર્મનો વેપારી છે (કાલેજનો) મહાપાકશાળાનો
વિદ્યાથી ઈશ્વર સાથે મોદાગરી કરે છે, તે કહે છે “હે!
શ્રીગણેશ ! આ વર્ષે મને પરીક્ષામાં પાસ કરો તો,
હું તમને ૧૦૮ નાણાંએર વધેરીશ ” આને તમે શુદ્ધ
દીવ્ય-પ્રેમ કહી શકશો ? એ ચોખ્ખી વાણીન્ય વિદ્યા છે.
ભગવાનના પવિત્ર મંદિરને ગાઉરીંગ બાજુ કે હજારો ગજમા
ફેરવો નહિ જે ભગવાન પાસે નજીવી સામારિત વસ્તુ કે વ્યવ-
હારિક માલમતાની માંગણી કરે છે તે નયો દંબી છે—તે ઈશ્વરને
સાચો સેવક કે ભક્ત નથી.

૫. ઈશ્વર પ્રણીધાન

ઈશ્વરના શુભગુણ, શબ્દોવદે તેનું રમણુને પૂર્ણ, તેમના જ
વિચારો તે તેમને નિમિત્તેજ કાર્યો અને તેમના પ્રત્યે નિશ્ચલ
ભક્તિને ઈશ્વર પ્રણીધાન કહે છે ઈશ્વર પ્રણીધાન ભક્તિ એટલે
ભગવાનના ચરણકમળ પ્રત્યે અખંડ પ્રેમધાગ, જે પ્રેમ જ તેનું
સર્વસ્વ થઈ રહે જાણે તે પ્રેમ માત્રમા જ સદા નિમગ્ન
થઈ રહેલો હોય

મધુસૂદન સરસ્વતીએ આને મનની અર્વોચ્ચ અવસ્થા વર્ણવી
છે કે જે અવસ્થા અગાઉનું મન સંપૂર્ણ વિનાશને પામ્યું હોય

છે અને પછી તે ગણી જતા, તે ભગવાનના સ્વભાવ રૂપ જની જાય છે

પતંજલિ મહર્ષિ પણ રાજયોગ વિદ્યામાં કહે છે ‘ઈશ્વર પ્રણીધાનાદા’ (પ્ર ૧ સ. ૨૩)

ભગવાન પ્રત્યે ભકિતથી સમાધિમાં સત્તર વિજય મળે છે. (આ શબ્દનો કેટલાકે એવો અર્થ કર્યો છે કે ઈશ્વરની સર્વત્રતાનો અનુભવ કરવો) યોગસૂત્રો (પ્ર ૨) પ્રમાણે ઈશ્વર પ્રણીધાન એ ક્રિયા યોગના ત્રણ અંગો-અવયવોમાંનું એક છે અહિં ઈશ્વર પ્રણીધાનનો અર્થ કર્મના ફળ ઈશ્વરને સમર્પણ કરવા એવો થાય છે એનો મૂળ અર્થ એકને આશ્રયે બીજું સંપૂર્ણત. મૂકવું એવો છે પ્ર=પૂર્ણ ની=નરક તળે-આશ્રયે ધાત=મૂકવું “જે કાંઈ મારે થાય, સાડ કે નરસુ, સમય કે નિષ્કામ, તે સધળું તારે નિમિત્તે હું ધર છું તારે સંપૂર્ણત શરણુ થઈને હું સધળું કર છું ફળનો ત્યાગ એવો કોઈપણ કાર્યના સંબંધમાં તેનાથી અમુક ફળ મળવું જોઈએ એવો વિચાર કર્યાં સિવાય કાર્ય કરવું તે તેથી જ શ્રીકૃષ્ણ કહે છે “કર્મણ્યેવાધિ કારસ્તે માં ફલેષુ કદાચન-મા કર્મ ફલ હેતુર્મ મા તે સંગોડરસ્વકર્મણિ ॥ તારે તો ફક્ત કર્મ જ કરવાનું છે ફળનો વિચાર કદિ પણ કરવાનો નથી તેથી ફળ પ્રાપ્તિના હેતુથી કદી પ્રેરાઈશ નહીં ” (ગીતા અ ૨/૪૭)

રાજયોગ વિદ્યા પ્રમાણે ઈશ્વર પ્રણીધાન એ નિયમના પાય પ્રકારોમાંનો એક છે અહિં તેનો અર્થ ઈશ્વરની ભકિત થાય છે. પતંજલિ મહર્ષિના મત પ્રમાણે ઈશ્વર એ ખાસ પુરૂષ છે કે જેને હાલિયત, કર્મોના ફળો ને ઈચ્છાઓ બાધ કરી શકતા નથી-સ્પર્શી શકતા નથી

૬. વિપત્તિઓ શુભ અર્થકારી છે.

સૈકરુપીઅર લખે છે કે “વિપત્તિઓ શુભ અર્થકારી છે જે કાળી નાગની માફક અતિ કપ્પીલીને કંઠગી જતા પોતાના

માથા પર મણિ મોઢાવે છે. ” આ દુનિયામાં સૌથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઝીજ દુઃખ અગર વિપત્તિ છે. જ્યારે દુઃખ પડે છે ત્યારે જ માણસ ઇશ્વરને સંભારે છે. દુઃખ એ આંખ ખોલનાર છે. આપત્તિથી ઇશ્વરની શોધની શરૂઆત થાય છે. વિપત્તિમાંથી તત્વજ્ઞાન નિકળે છે. આ જગતમાં જે દુઃખ ન હોત તો મનુષ્ય મોક્ષ માટે કદિ પ્રયત્ન કરતે નહિ-તે માત્ર સંસારી છાંદગીથી જ સંતોષ માન્યા કરતે. દુઃખથી મુક્ત થવાના પ્રયત્ન કરવાથી માણસ સત્ય, પરમ શાંતિસ્થાન-પરમધામ મેળવે છે. તે પ્રાર્થના, જપ, દાન, નિસ્વાર્થ સેવા, ધર્મ-મથિનો અભ્યાસ, વગેરેની શરૂઆત કરે છે. ભકતો સદાય ઇશ્વરને પ્રાર્થે છે કે “હે ભગવાન ! અમને સદાય આપત્તિઓ આપો જેથી અમો હમેશ તમારું સ્મરણ કરી શકીએ. ” કુન્તા દેવીએ શ્રીકૃષ્ણને પ્રાર્થના કરી હતી કે “ હે પ્રભુ ! મને સદાય દુઃખ આપો કે જેથી મારું મન હરધડી તમારા ચરણ-કમળમાં ચોટિયું રહે. ” વિપત્તિ સહનશક્તિ ને કંઠણાઈ વધારે છે. આપત્તિ પત્યર જેવું સખત હૃદય પણ પીગાળી તેમાં ઇશ્વર પ્રત્યે ભક્તિનો સંચાર કરે છે. દુઃખ એ છૂપા વેશે ઇશ્વરની કૃપા છે. માટે જ્યારે તમો કંઠણ સંજોગોમાં મૂકાઓ ત્યારે જરીયે ગભરાશો નહિ. દુઃખ ને પણ પોતાના ગુણો છે. જીવનના ધણા જ કપરા સંજોગોમાંથી કેટલાકો ઉચ્ચ સત્તા ને સ્થાને ચઢ્યા છે. વિપત્તિ માણસને સખત પ્રયત્નો કરવા ફરજ પાડે છે. મદ્રાસ હાઈકોર્ટના વડા જજ સહગત સર ટી. મુથુસ્વામી આયર ધણા જ કઠીણ સંજોગોમાં હતા. તેમણે રાત્રે સુધરાઈના દીવા વડે વાંચી ને અભ્યાસ કર્યો હતો. વિલાયતના ધણા વડા પ્રધાનો જીવનના ધણા કઠંગા સંજોગોમાં ઉંચે ચઢ્યા હતા. બધાજ શ્રીરસ્તાઓ, સંતો, ફકીરો, ભકતો, પુરાણ કાળના યોગીઓને ધણા દુઃખદ સંજોગોમાંથી પસાર થઈ પડ્યું હતું. ચંકર, જાનદેવ, રામતિલક, વૃંદાવાન એ બધા વિપત્તિદારક પરિસ્થિતિઓમાં મૂકાયા હતા. તે બધાયને આપત્તિઓથી ધણો લાભ થયો હતો. જે તેઓ વૈભવશાળી સ્થિતિ-

ઓમાં હોત તો મહાન ને ગૌરવાન્વિત, આધ્યાત્મિક-વિચ્છેદ કક્ષાઓને કદાપિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહોત.

દર્શન આપવા અગાઉ ભગવાન પોતાના ભકતોની અતિવ કષ્ટમય યાતનાઓ વડે કઠોર પરીક્ષાઓ લે છે. દુઃસ્વીદાસ, રામદાસ, સુરદાસ એ બધાને અનેક પ્રકારની યાતનાઓમાં મૂક્યા હતા. ભગવાન એક બાબુથી પોતાના ભકતોની કપરી કસોટી કરે છે અને બીજી બાબુ તેમનામાં અખૂટ આંતરિક શક્તિ, સહિષ્ણુતા ને આધ્યાત્મિક ધૈર્ય મૂકે છે. રાજકુમાર સુરેન્દ્રનાથે મને કહ્યું: “સ્વામીજી, મને ત્યાગનો કોઈ અર્થ જણાતો નથી. બધા જ સાધુઓ, સંન્યાસીઓ અને મહાત્માઓ રોગોથી પીડાતા હોય છે.” મેં જવાબ આપ્યો: “ત્રિવ રાજકુમાર, તમે બાળક છો. તમે સાધુઓની આંતરિક સ્થિતિ સમજી શકો એમ નથી. તેઓ કેવળ બેપરવાહ હોય છે. તેઓ પોતાના શરીરોમાં પોતાપણુ રાખતા નથી. તેઓ કદાપિ પીડાથી ખૂબો પણ મારી બેઠે, પણ તેથી તેમની જ્ઞાનયુક્ત સ્થિતિમાં ભંગ થતો નથી. તેઓ પોતાની બ્રહ્મનિષ્ઠામાં નિશ્ચલ હોય છે. તેઓ દુઃખને ગણુકારતા જ નથી હોતા. પાસે ઉભનાગઓ ભસે મૂર્ખતાથી કલધ્યા કરે કે તેઓ (સાધુઓ) દુઃખો ભોગવી રહ્યા છે. તેમના મન ઈશ્વર કે બ્રહ્મમાં જ ચોટલા હોય છે તેમની એ મજબૂત માન્યતા હોય છે કે ભૂત, વર્તમાન કે ભવિષ્યમાં આ શરીર હોતું જ નથી; પણ બધાય શુદ્ધ ચૈતન્ય સર્વવ્યાપક આત્મા જ છે. સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસ ને ગળામાં કંઠમાળ હતી. તેમનું મન સદાય કાલી માતામાં જ ચોટિયું હોવાથી તેમને રોગનું જરી પણ દર્દ સાલતું નહતું. તેમને પોતાના શરીરને વિચાર સરખો કરવાનો સમય નહતો. ત્યાગી, સાધુ, કે સંન્યાસી આંતરિક-શાંતિ, પરમાનંદ ને દીવ્ય-સૌખ્યમાં મસ્ત રહેતા હોય છે કે જોની અંશારીઓને કલ્પના પણ રહેતી શકતી નથી, તેમને રાજ્ય, ધનસંપત્તિ આપવામાં આવે તો તેને પણ તે ધૃતકારી કાઠો. તેમને ધનની કોઈ પણ કિંમત નથી.”

તેઓ તેના અનર્થકારી સ્વભાવને જાણે છે. મારા પ્રિય રાજકુમાર, સંન્યાસીના સુખમય જીવનનો તમને જરીએ ખ્યાલ ન આવી શકે. તમારામાં સહેજ ભક્તિનો અંશ છે. પણ તમે હજી સંસારી છો.”

રાજકુમાર સુરેન્દ્રનાથે કહ્યું: “સ્વામીજી, ધણે ઉપકાર કર્યો. હવે હું તમારો મુદ્દો સારી રીતે સમજ્યો. હવે એ બાબત મને બરાબર સ્પષ્ટ સમજાઇ. હું ખરેખર દિલગીર છું. મને તદ્દન ખેંટાજ ખ્યાલ હતો.”

“સાંભળો, રાજકુમાર, બે ભક્તોની ટચૂકડી વાત કહું છું: રૂપ અને સનાતન નામના બે રાજવીઓ હતા. તેઓ રાજગાદીનો વેભવ ભોગવી રહ્યા હતા. પણ તેમને ભગવાન ગૌરાંગ પ્રભુનો સંગ થયો ને શ્રી. ગૌરાંગની આજ્ઞાથી તેમણે રાજગાદીનો ત્યાગ કર્યો ને ઝાડ હેઠળ દિવસો નિર્ગમન કરી, જે કાંઈ આપ મેળે આવી હાગે તે ખાઈને બાકીની જીંદગી બ્યતીત કરી. સંસારીઓને મન કેવળ અસહ્ય એવી અનેક યાતનાઓ તેમણે ભોગવી છતાં, તેમના પોતાનાજ પ્રમાણુપત્ર અનુસાર, તેઓ પોતાના રાજમહેલમાં હતા તેના કરતાં ઝાડની નીચે અતિવ સુખી હતા. સંસારના મનુષ્યોને અજાણ્યો એવો દીવ્ય આનંદ ભક્તો અનુભવે છે.” સુરેન્દ્રનાથે કહ્યું: “સ્વામીજી તમે આ મુદ્દા પર ખૂબ જ અજવાળું પાડ્યું છે. મારા સંદેહો ટળી ગયા છે. હું આપનો ખૂબ આભારી છું”

૭. ઉપચારોનો સુમેળ

નામદેવ, એકનાથ, રામદાસ, વૃદ્ધસીદ્ધસ, વૃકારામ, મીરા, મધુસુદન સ્વામી વગેરે થોડાક ભાગ્યવાન આત્માઓ યજ્ઞ ગયા કે જેમને ભગવાને દર્શન આપ્યા હતાં. આ યોગબ્રહ્મ ભક્તો હતા. તેઓ આધ્યાત્મિક સંસ્કારોની મહાન સંપત્તિ સાથે આ

દુનિયામાં જન્મ્યા હતા. તેમણે અગાઉના કેટલાક જન્મો દરમિયાન ભગવાનની સહૃદયથી ભક્તિ કરી હતી. જીવન-મરણના ચક્રવાતના છેડારૂપ પોતાના એ છેલ્લા જન્મમાં તેમણે ઘણી સાધના નહતી કરી. ભક્તિના પૂર્વ જન્મોના સંસ્કારોના બળને કારણે તેમનામાં આ જન્મમાં ભક્તિ સહજ ને સ્વભાવિક જ હતી. સામાન્ય મનુષ્યો ને ભક્તિ જલદીથી વધારવા માટે કંઠણ ઉપચારો કે ખાસ પગલાં લેવાં પડે છે. પુરાણ પત્થર જેવા ભક્તિ-સત્તા હૈયામાં, નવી ગટર, નવી નહેરો ને નવા રસ્તાઓ કાતરવાના હોય છે. ભક્તિની પરાકાષ્ટાએ પહોંચવા અનેક રીતિઓના સુસંવાદીત સુમેળને કેળવવો જોઈએ. જે એક માર્ગ ભક્તિ જાગૃત કરવા નિષ્ફળ નિવડે તો બીજી પદ્ધતિનો આશ્રય લેવો જોઈએ. જેમ દાકતરો જુદી જુદી રીતે શરીરમાં પારો દાખલ કરે છે; જેમ કે ચામડી પર મલમ ઘસીને, સોયવડે ઇન્જેક્શન આપીને, પીવાની દવા આપીને, વગેરે એવી રીતે જુદી જુદી રીતિઓ વડે જેવી કે પ્રાર્થના, જપ, કીર્તન, ભક્તોની સેવા, દાન, ધર્મગ્રંથોનો-અભ્યાસ, સદ્ગુણોની કેળવણી, તપ, સમાધિ વગેરેથી તમારા હૃદયમાં ભક્તિનો સંચાર કરવો જોઈએ.

પ્રાણાયામ મનને ભમતું અટકાવી સ્થિર કરે છે. તેથી તે ભક્તિ વધારવામાં મદદ રૂપ છે. ક્યૂંજી શરીર ને સદૃઢ શરીરના સઘળા ઉપચારો કે જેના વડે મનની વૃત્તિઓ અગર મનના ભાવો કાબુમાં આવી શકે અને મન પરમાત્માનો સર્વવ્યાપકતાનો સાક્ષાત્કાર કરવાને લાયક બને, તે સઘળા ઉપચારો ને યોગ કહે છે. જેમ જ્યારે સરોવરમાં મોઝાં હોય ત્યારે સૂર્યનું પ્રતિબિંબ જોઈ શકતા નથી, કારણ પાણી ઊંઝાળાવાળી સ્થિતિમાં હોય છે, તેવીજ રીતે મનરૂપી સરોવર જ્યારે ગરબડવાળી સ્થિતિમાં હોય છે ત્યારે તેજસ્વી ઈશ્વર બાગ્મેજ જોઈ શકાય. મનને શાંત કરો. વિચારના પરપોટાઓને શમાવો. લાગણીઓના ઉલરાઓ ને ચૂપ કરો. તો આંખોઆંખ ઈશ્વરનું દર્શન કરશે. ઉપાસના અગર ભક્તિમાં યોગ એ સાધન છે.

પ્રકરણ ૪. સંકીર્તન

૧. સંકીર્તન શું ?

સંકીર્તન ઇશ્વરનું સ્વરૂપ છે. ખ્વનિ તે સંકીર્તન છે. સંકીર્તન વેદોનું તત્વ છે. ચાર વેદો ખ્વનિમાંથી નિકળ્યા છે. ખ્વનિઓ ચાર પ્રકારના છે: વૈખરી (મોહામાંથી નિકળતો) મધ્યમા (ગળામાંથી નિકળતો) પરચન્તી (હૃદયમાંથી નિકળતો) અને પરા (નાભિમાંથી નિકળતો) ખ્વનિ મૂળ નાભિમાંથી નિકળે છે. વેદો પણ નાભિમાંથી નિકળ્યા છે. સંકીર્તન ને વેદો એટલું મૂળરચનામાંથી ઉત્પન્ન થયા છે.

લોકો સમૂહમાં ભેગા થઈ શુદ્ધ અથવા દીવ્ય લાવથી, એકતાનતા ને સ્વસ્તુમેળ સાથે ધર્મવાનના નામોના ગાન કરે છે: એને સંકીર્તન કહે છે. સંકીર્તન શબ્દમાં 'સં' અક્ષર 'કીર્તન' ની આગળ આવે છે. 'સં' એટલે વાહનગ્રાહિ સાથે. સંકીર્તન એક પદ્ધતિસરનું ચાલે છે. તે મનને જલદીથી ઉન્નત કરે છે અને મનના લાવને ઉચ્ચતમ દેશાએ લઈ જાય છે.

નામ અને નામી અભેદ છે, નામી કરતાં નામ મોટું છે. સંસારની રીતે પણ માણસ મરી જાય છે, પણ તેનું નામ ડેટલાક સમય સુધી યાદ કરાય છે. ગલીઘસ, વાસ્તીઘસ, ગુલસીઘસ, વગેરે આજ પણ યાદ કરાય છે. નામ તે ચૈતન્ય સિવાય બીજું કંઈ નથી. સંકીર્તન એટલે લાવ, પ્રેમ ને દીવ્ય દીવથી ઇશ્વરના નામનું ગાન કરવું.

સંકીર્તન ચતુરું હોય ત્યારે એકસર, એકતાલ, સંપૂર્ણ સંવાદન ને એકતાનતા હોવા બેધએ ત્યારેજ આનંદ ને મનનો

ઉચ્ચ ભાવ પ્રાપ્ત થાય. આ ભાવો જલ્દીથી જાગૃત કરવા માટે મંડળીના સર્વ સભ્યોએ નિયમો પાળવા જોઈએ. તેમણે કોઈપણ એક મંત્રની જે માળા ઓછામાં ઓછી કરવી જોઈએ. એકાદશીને દિવસે ઉપવાસ કરવો જોઈએ, દરરોજ જે કલાક મૌન પાળવું જોઈએ, સાત્ત્વિક મીઠાદાર લેવો જોઈએ, અને ત્યાંસુધી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું જોઈએ, નહીં તો વિષય-ભોગ ખીલકુલ ઓછો હોવો જોઈએ, અને દરરોજ ગીતાનો એક અધ્યાય વાંચવો જોઈએ. તેમણે દરરોજ સવારે ચાર વાગે બ્રહ્મ-મુહૂર્તમાં ઉઠી, જપ ને ધ્યાન કરવાં જોઈએ. તેમણે તેમની આવકનો દશમો ભાગ દાનમાં વાપરવો જોઈએ. તેમણે કોઈપણ પ્રકારનું માદક પીણું કે માંસ નો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેમણે સત્ય બોલવું જોઈએ. તેમણે ખીમ્મની લાગણી દુભવવી જોઈએ નહિ. તેમણે ખીમ્મની નિંદા કરવી નહિ જોઈએ. આથી જલ્દીથી ચિત્ત શુદ્ધિ થશે. લગ્ન પ્રસંગો તેમજ માંગલિક અવસરોએ ધર આગળ સંકીર્તન કરવું જોઈએ. લાહોર, મયુરા, મીરત દરકોઇ વગેરે સ્થળોએ જો થાય છે. લગ્ન વગેરે પ્રસંગોએ બેદુદા ગીતો ગાવાના શિવાજને નાબુદ કરવો જોઈએ.

૨. સંકીર્તનનું શાસ્ત્ર

ધ્વજ અદ્ભૂત છે. મન પણ ગુણભેદ રૂપ છે. જગત પણ અતિગુણ છે. સંકીર્તન માનુષિક સ્વભાવને દીવ્ય સ્વભાવમાં ફેવી રીતે ફેરવે છે, તે જૂના, રૂઢ, ઝેરીલા સંસ્કારોને કેવી રીતે મુધારે છે, તે માનસ-સત્ત્વને કેવી રીતે ફેરવે છે, તે આસુરી સ્વભાવને શુદ્ધ સાત્ત્વિક સ્વભાવનો રૂપમાં કેવી રીતે બનાવે છે, અને તે ભક્તને ધ્વજરના સાન્નિધ્યમાં કેવી રીતે આણે છે, એ બધું પણ આશ્ચર્ય જ છે. શાસ્ત્ર ને શુદ્ધિ સંકીર્તનની આશ્ચર્યકારક પ્રકૃતિને ભાગ્યેજ સમજવી શકે એમ છે. શુદ્ધિ એ અપૂર્ણ હથિઆર છે. નાખળો શુદ્ધિવાળો માણસ તેના કરતાં વધુ દુંશીઆર શુદ્ધિવાળાથી

હાર પામે છે. બુદ્ધિ જીવનના કેટલાક પ્રશ્નોનો ઉકેલ આપી શકતી નથી. સહજ સ્ફૂરણ એ બુદ્ધિથી પર છે પણ બુદ્ધિનો વિરોધ કરતું નથી.

પ્રત્યેક શબ્દમાં મહાન શક્તિ ભરેલી હોય છે. ‘ ગરમ પકાડાં, એ શબ્દ કાને અથડાતાં મોઢામાં પાણી આવે છે. જે કાંઈ ખોરાક લેતો હોય તે વખતે ‘ ઝાડો ’ શબ્દ ખોલો તો તુરતજ તે માણસ ઉલટી કરશે. જ્યારે સામાન્ય શબ્દનો આવો પ્રભાવ છે ત્યારે ઇશ્વરના નામના પ્રભાવનું શું પૂજવાનું? ઇશ્વરનું પ્રત્યેક નામ અનેક દીવ્ય શક્તિઓ ને અમૃતથી ભરેલું હોય છે.

એક વિરોધી કહે છે: “ જો હું શેરડી-શેરડી એમ બોલું તો શું શેરડી આવી પડશે? હું ફક્ત રામ-રામ બોલું તો ઇશ્વર કેવી રીતે જોવાય? શેરડીની બાબતમાં શેરડી વસ્તુ તમારાથી ખૂબર બીજી વસ્તુ છે, જ્યારે ઇશ્વર તો તમારા પોતામાં જ તમારા હૃદયમાં વસે છે. તે તમારી નજીક જ છે, રામ, રામ બોલવાથી મન એકાગ્ર થાય છે. તે (મન) શાંતિમાં ઓગળી જાય છે અને હૃદયમાં તમને ઇશ્વરના દર્શન થાય છે. ઇશ્વરનું નામ ઇશ્વરના જેટલું જ શક્તિશાળી છે. ઇશ્વર એ ચૈતન્ય છે અને તેજ પ્રમાણે તેનું નામ પણ છે.

એક માણસ ભર ઉંધમાં છે. તેનામાં અને તેની સાથે જ પ્રાણો હોય છે. તમે તેને ‘ પ્રાણ ’-‘ પ્રાણ ’ કરીને બોલાવો તો સાંભળશે નહિં. પણ તેને પોતાના નામથી-દાખલા તરીકે ‘ રામ ’ કે ‘ શ્યામ ’ એવા નામે બોલાવશો તો તે સાંભળશે ને ઉંધમાંથી જાગી ઊઠશે. નામનો આ મહિમા છે. નામ બીજું કાંઈ નથી પણ ચૈતન્યનું સ્વરૂપ જ છે.

બધીય યીગ્ને કરતાં પૃથ્વી સૌથી મોટી છે, એ પૃથ્વી આદિ-શેષ પર ઉભી છે. એથી પૃથ્વી કરતાં આદિશેષ મોટા છે. શેષ (નાગ) ભગવાન શિવના હાથમાં આબૂપણ્ડ્રુપ છે, એથી

શેષ કરતાં સદાશિવ મોટા છે, શિવ સદાય શ્રીરામનું ધ્યાન ધરે છે, એથી સદાશિવ કરતાં શ્રીરામ મોટા છે. શ્રીરામનું નામ હજીયે રમરણમાં લેવાય છે, એથી શ્રીરામ કરતાં શ્રીરામનું નામ મોટું છે. કામ ને ખરાબ ઇચ્છાઓથી ભરેલા મન પર ઈશ્વરના નામનું કીર્તન અસામાન્ય અસર કરે છે. તે અગણિત લાભો આપે છે. તેમાં જરાયે શંકા હોતી નથી.

ઇશ્વર પ્રારંભમાં આકાશ અગર જ્વનિરૂપે પ્રગટ થયા. જ્વનિ એ આકાશનો ગુણ છે. જ્વનિ એ સ્પંદન આદોલનો છે. તે ચોક્કસ રૂપને ઉત્પન્ન કરે છે. આ દ્રવ્યમાન જગત પર પ્રત્યેક જ્વનિ ચોક્કસ રૂપ ઉપજાવે છે; એવા જ્વનિઓના મિશ્રણથી વાંકા-ચૂકા મિશ્રિત આકારો ઉપજે છે. વિજ્ઞાનના પુસ્તકોમાં એવા પ્રયોગોના વર્ણન છે કે વાહનના સૂરો વડે રેતીની પથારીમાં ચોક્કસ પ્રકારની ભૂમિતિની આકૃતિઓ પડી હતી. આ પરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે રાગ-તાલ-બધ્ધ-જ્વનિના આદોલનો ભૂમિતિની આકૃતિઓ બરોબર ઉત્પન્ન કરે છે. સંગિતના વિષય પરના હિંદુ-શાસ્ત્રના પુસ્તકો જણાવે છે કે જુદા જુદા પ્રકારના સૂરો-રાગ રાગિણીઓ દરેકનું ચોક્કસ રૂપ છે. દાખલા તરીકે મેઘરાગનું સ્વરૂપ હાથી પર બેઠેલા શેલાયમાન રાજવી જેવું કહેવાય છે. વસંત રાગ પુલોહી શણગારામેલા સુંદર યુવાનના રૂપને કહેવાય છે. આ બધું દર્શાવે છે કે ચોક્કસ રાગ કે રાગિણી ને બરોબર શુદ્ધ રીતે ગવાય તો તે આકાશમાં ચોક્કસ આદોલનો ઉત્પન્ન કરે છે, જે આદોલનો ચોક્કસ રૂપ ઉપજાવે છે. “જ્વનિની આકૃતિઓ”નો ઈશ્વરી બક્ષિસવાળા લેખિકા શ્રીમતિ વૉટસ હયુજીસે હાલમાં કરેલા કેટલાક પ્રયોગો પણ ઉપરના સિદ્ધાંતને પુષ્ટિ આપે છે. શ્રીમતિ હયુજીસે ઘણા વર્ષોની સતત ચીવટાઇલમાં મક્કમ ને ચાંન પરિશ્રમો વેડી જ્વનિના રૂપો વિષયમાં ઘણી અગમ્ય શાસ્ત્રીય શોધખોળ કરી હતી, તેના પ્રયોગો લોડ લેઈટનના જીબીધરમાં થોડાક આમંત્રિત તુલાવો સમક્ષ લાપણુ સાથે બતાવ્યા હતા, શ્રીમતિ

‘મહોદેવ’ નામનું સાદુ વાજીત્ર વગાડે છે, જે એક નમનીય પડદા અને ગજનું બનેલું છે, અને તે જૂએ છે કે પ્રત્યેક સૂર ચોક્કસ એકધારે રૂપ ધરે છે કે જે કાષ્ઠ સવૈદનિક ને ચચળ એવા સાધનદ્વારા જાણી શકાય છે. પોતાના ભાષણની શરૂઆતમાં તેણે નમનીય પડદા ઉપર ઝીણા બી મૂક્યાં, અને વાજીત્ર વગાડતા જે સૂરો નિકળ્યા તેનાથી ઉપજેલા હવામાંના અદિલનોથી તે બી ફેકાઈ ફેકાઈને ચોક્કસ ભૂમિતિની આકૃતિઓમાં ગોઠવાઈ ગયા. પછી તેણે જુદીજુદી જાતની ધુળ વાપરી. ધ્વનિઓથી ઉત્પન્ન થયેલી આકૃતિઓ સંબંધમાં જાપાના પ્રતિનિધિએ જાણાવ્યું હતું કે તે બરોબર જેમ્સ સ્કાય એવી ચોક્કસ બાજુઓ બતાવતી ભૂમિતિની આશ્ચર્યકારક આકૃતિઓ હતી, એવી રીતે તાગ, સાપ ચકકર વગેરે કલ્પનાને બળભળાવે એવી આકૃતિઓ બતાવવામાં આવી એક વખત જ્યારે શ્રીમતિ હયુજીસ પોતાનું વાજીત્ર વગાડતા હતા ત્યારે સ્વર્ગની પરિ દેખાઈને અદ્રશ્ય ચક્ર જતી ફરીથી પરિના દર્શન કરવા માટે તેણે તેમજ સૂર એક અઠવાડિયા સુધી વગાડ્યો ત્યારે તે સફળ થયા હતા. લોડ લેઈટનના જમીંદારમાં એવા અદ્ભૂત પ્રયોગો તેમણે બતાવ્યા હતા.

ફ્રાન્સમાં મેડમ પ્રીનલેંગે કુમારી મેરી વિગે ગીત ગાયું હતું. જે પરથી મેરી તેના બાળક ઈસુ તેના બોળા પર એવી આકૃતિ ઉત્પન્ન થઈ હતી. ફ્રાન્સમાં બલુતા બનારસના એક બગાણા સુવાને ‘લૈરવ’ નું ગીત ગાયું હતું જે પરથી ભગવની તેના વાહન કુતંગ સાથેની આકૃતિ ઉપજી હતી.

આ પ્રમાણે ભગવાનના નામનું વારંવાર કીર્તન, તમે જે દેવ ને પૂજવા ઇચ્છતા હોય તેનું રૂપ ધરે છે. આ આકૃતિ, સર્વાત્માની સર્વશક્તિ પર ધ્યાન કરવાનું કેન્દ્ર બને છે. એ કેન્દ્રમાંથી ઝરતી ઈશ્વરી શક્તિ કીર્તનકારના હૃદયમાં સચાર કરે છે ને શરીરમાં વ્યાપે છે.

ન્યારે ધ્યાનમગ્ન સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરાય છે ત્યારે આંતરિક વૃત્તિનું ઝરણુ પુષ્કળ વધી જાય છે. જેમ જેમ વધુ ધ્યાનમગ્નતા, તેમ તેમ આ અસર વધુ સ્પષ્ટ જણાય છે. મનના ઉર્ધ્વ ધ્યાનથી મસ્તક દ્વારા એ શક્તિનો ધસારો થાય છે અને પરિણામે કૂળાં વિઘ્નતંત્રણની આલ્સાદૃક વર્ષા વરસે છે. નીચે વહેતી એ શક્તિદ્વારા ઉદ્ભવતી અસર શરીરમાં ગજબ તેજનો સંચાર કરે છે, જાણે મૃદુ વિજળીમાં નાજ્જા હોય એવું લાગે છે.

ઉપરના પ્રયોગો નીચેની બાબતો સ્પષ્ટ કરે છે.

૧. ધ્વનિ રૂપ ઉત્પન્ન કરે છે.

૨. ચોક્કસ ગગ ચોક્કસ જ રૂપ ઉપજાવે છે.

૩. જે અમુક જ રૂપ ઉપજાવતું હોય તો અમુકજ રાગ અમુક રીતે ગવાવો જોઈએ.

૪. એવા હેતુ માટે કોઈ બીજો રાગ કોઈ બીજી રીત, લગભગ તેના જેવો જ બીજો રાગ પણ ચાલી શકે નહિ. દાખલા તરિકે ‘અગ્નિ મીલે પુરોહિતમ્’—“વહ્નિ મીલે પુરોહિતમ્” એમ ચાલી શકે, પણ “ધ્રુવે અગ્નિમ્ પુરોહિતમ્” ચાલી શકે નહિ, એવો ફેરફાર કરવામાં મંત્રની અસર નષ્ટ થાય છે.

અર્થાત્ મંત્રના શબ્દોમાં ફેરફાર કે તેનો તરજુમો કરી શકાય નહિ. જે મંત્ર, સ્વર કે વર્ણમાં ખામીવાળો હોય, તો તે ખોટી રીતે બોલાવાથી તેની અસર ધાર્યા ક્રમમાં તદ્દન ઉધીજ થવા પામે.

પણ શ્રીરામનું નામ કે ભગવાનના કોઈ પણ નામ જેવા કે શિવ, કૃષ્ણ, હરિ, વિગેરે માટે આમ નથી. આ નામો ગમે તેમ ને ગમે કોઈ રીતે ગવાય તો પણ કરકાવ નથી. “ઉદ્યા નામ જપત્ જગ જના; વાત્મીકિ ભયે આલસ્ય સમાન.” એ તો સુવિખ્યાત બીના છે કે વાત્મીકિ, જે પહેલાં ગ્તાકર નામને

પારધિ હતો, તે હિંદુ નામ. ‘રામ ગમ’ ને બદલે ‘મરા-મરા’ બોલીને બ્રહ્મ (ભગવાન) સાથે એક થયો હતો. “રામ નામ જપતે રહો-રીહ ભજો યા ખીજ-હિંદા પુણ્ય ઉપજે, છસા ધરતી ઠા ખીહ ” એવી ભગવાનના નામનું રટણ કરો. પ્રેમથી, સહૃદય ભાવથી બોલો કે ચોપમાં બોલો, તેની ચોખ્ખ અસર થવાની જ. જેમ ખીચાંના તર થાય ને ઝાડ થાય, પછી તે ખેડુતે બરોબર રીતે વાવ્યાં હોય કે ખેતરમાં ગમે તેમ નાખી મૂક્યા હોય.

૩. સંકીર્તનથી લાભો

જે સંકીર્તન કરે છે તે શરીર તથા જગતને બૂલી જાય છે. સંકીર્તન દેહાધ્યાસ (શરીર તે હું છું એવો અહંકાર) દૂર કરે છે. તે દેવી સ્ફુરણાવાળું જ્ઞાન આપે છે. તુકારામ ખેડુત હતા. તે પોતાની સહી પલુ કરી શકતા ન હતા. તે સદાય હાથમાં ઠીરતનીઆ લઇ ‘ વિકૃષ્ઠા ’—‘ વિકૃષ્ઠા ’ એ પ્રભાણે શ્રી કૃષ્ણનું નામનું કીર્તન કર્યા કરતા. તેમણે શ્રીકૃષ્ણનું માતૃપિત્ર દેહમાં દર્શન કર્યું હતું. તેમની આંતરિકચક્ષુ-જ્ઞાનચક્ષુ સંકીર્તનથી ખુલી હતી. તેમના પ્રેરણાત્મક અભગો મુંબઈ વિશ્વવિદ્યાલયના એમ. એ. ના વિદ્યાર્થીઓ માટે વર્ગ પુસ્તક છે. અશિક્ષિત, લખી નહિં જાણનાર તુકારામમાં એ જ્ઞાન ક્યાંથી આવ્યું ? તેમણે સંકીર્તન દ્વારા જ્ઞાનનું ઝરણું ફેડ્યું. ભાવ-સમાધિ કે જે ઉંડા સંકીર્તનથી તેમણે પ્રાપ્ત કરી હતી, તેના દ્વારા તેઓ દીવ્ય મૂળસ્થાનમાં પેસી ગયા હતા. આ સ્પષ્ટ બતાવતું નથી કે ઇશ્વર હયાત છે, અને જ્ઞાન ઇશ્વરનું સ્વરૂપ છે, અને એ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ માટે સંકીર્તન એક જળવાન અસરકાર આપે છે ?

આ કળિયુગમાં સંકીર્તન વડે ઇશ્વર દર્શનની અમર દીવ્ય-જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. સંકીર્તનથી પ્રેમ જન્ય થાય છે. સંકીર્તન ઇશ્વર—ચૈતન્ય પ્રાપ્તિ માટે સહેલો, ખાત્રીવાળો, સલામતીવાળો

ને જલ્દી ફળ આપનારો રસ્તો છે. જેઓ શરૂઆતમાં પોતાના મનને આનંદ માટે સંકીર્તન કરે છે તેઓને થોડા સમય બાદ સંકીર્તનની મનશુદ્ધિકારક અસર જણાશે, અને પછી તેઓ ભાવ ને શ્રદ્ધાથી તે કરશે. ભગવાનના નામમાં અદ્ભૂત શક્તિ છે. મનુષ્ય એકલો રોટલીથી જીવી શકશે નહિ, પણ એકલા ધમિરના નામથી જીવી શકશે.

ભગવાનના નામોના ગાનથી ઉપજેલ સંવાદિત અદિત્યનો ભક્તોને પોતાના મન સહેલાઈથી કાણુમાં લેવામાં મદદ કરે છે. તે મનો પર અતિ આસ્વાદક અસર કરે છે. તે મનને તુરત જ તેના પુરાણા ખાડામાંથી ઉંચકી લઈ દીવ્યાનંદને તેજોખારવાળા બળ્ય ઉચ્ચ કક્ષાએ ચઢાવી દે છે. જે હૃદયના ઉંડાણમાંથી પૂર્ણ-ભાવે પ્રેમથી સંકીર્તન કરવામાં આવે તો ઝાડો, પક્ષીઓ ને પશુઓ પર પણ ઉંડી અસર થાય છે. તેઓ જવાબ આપશે. સંકીર્તનની એવી જબરી અસર છે. જ્યાં સંકીર્તન થાય છે તે જગ્યાએ દેવો, ઋષિઓ ને સિદ્ધો આવે છે. ત્યાં મંડપની આલુખાણુ ચોતરફ દીવ્ય પ્રકાશ જોઈ શકાશે. સંકીર્તન આવા લાભદાયક પરિણામો કેવી રીતે આપે છે, તે ભક્તને ભગવાનના સાન્નિધ્યમાં કેવી રીતે લાવે છે તે હવે સમજવાશે.

જીવાત્મા અગર વ્યક્તિ-આત્મા-પરમાત્મા અગર સર્વશ્રેષ્ઠ આત્મા સાથે ઉત્કર્ષિત અગર ઉંચે ચઢવાના માર્ગ દ્વારા જ એક થઈ શકે છે. એ (ઉંચે ચઢવાનો માર્ગ) માર્ગે નાદ (બ્રહ્મ)ની ઉપાસના દ્વારા આધ્યાત્મિક નિઃસરણીના એક પછી એક પગથિઓ ચઢીને જવાય છે. નાદ એ પ્રકારના છે: એક સ્થૂલ (વ્યક્ત-અહત) અને બીજો સૂક્ષ્મ (અવ્યક્ત-અનહત). પહેલા દ્વારા બીજામાં જવાય છે. જીવાત્માનું પરબ્રહ્મ સાથે એકમ અગર ઉચ્ચ નિર્વિકલ્પ સમાધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રાણનો શરીરમાંના અગ્નિ સાથેનો સંયોગ અનિવાર્ય આવશ્યક છે. મૂલાધારનો અગ્નિ બીજ રૂપ છે.

જેને 'રા' ની સંજ્ઞા અપાય છે. તે મૂર્ધ્ન અગર બ્રહ્મરન્ધ્રમાંના પ્રાણને મળવા માટે ઉંચે ચઢે છે. એ પ્રાણને 'મ' સંજ્ઞા અપાય છે. એ પ્રમાણે 'રા' 'મ' નો સંયોગ એ તારક બીજ છે, જેના દ્વારા વ્યક્તિ આત્મા બીજે પાર અભય ને અમરતાને સ્થાને જઈ શકે અને શાશ્વત સૌખ્ય ને પરમાનંદ પ્રાપ્ત કરી શકે. સૂક્ષ્મ નાદને પહોંચવા માટે સાંકીર્તન સહેલો ઉપાય છે અને પરિણામે દીવ્ય-એક્યતા મેળવી શકાય છે.

અંતઃકરણ એ મૂલમ-મૂલ (ધાતુ) ના મૂળના સૂક્ષ્મ તત્ત્વો-એટલે તન્માત્રાઓનું બનેલું છે. મન એ વાયુ તન્માત્રામાંથી બનેલું છે. પાણીની તન્માત્રામાંથી ચિત્ત બનેલું છે. પૃથ્વી તન્માત્રામાંથી અહંકાર બન્યો છે.

જેમ તન્માત્રા વધુ ને વધુ સૂક્ષ્મ તેમ તે વધુ ને વધુ પ્રબળ છે. પાણી પૃથ્વી કરતાં વધુ પ્રબળ છે કારણ તે પૃથ્વી કરતાં સૂક્ષ્મ છે. પાણી પૃથ્વીને ધસડી જાય છે. અગ્નિ પાણી કરતાં વધુ પ્રબળ છે કારણ તે પાણી કરતાં સૂક્ષ્મ છે. અગ્નિ સર્વ ધાતુને સૂકવી નાખે છે. હવા અગ્નિ કરતાં વધુ પ્રબળ, કારણ તે અગ્નિ કરતાં સૂક્ષ્મ છે. વાયુ અગ્નિને ધરી દે છે. આકાશ વાયુથી વધુ પ્રબળ છે, કારણ તે વાયુથી સૂક્ષ્મ છે. હવા આકાશમાં રહે છે. આકાશ વાયુનું આશ્રય સ્થાન છે. આકાશમાંથી વાયુ ઉદભવે છે; વાયુમાંથી અગ્નિ; અગ્નિમાંથી પાણી; પાણીમાંથી પૃથ્વી ઉદભવે છે. વિશ્વના મહાપ્રલય સમયે, પૃથ્વી પાણીમાં ભળી જાય છે, પાણી અગ્નિમાં, અગ્નિ વાયુમાં અને વાયુ આકાશમાં ભળી જાય છે.

મન પાંચ વિષયોનો ઉપભોગ કરે છે. મન એ માણસને પરમાત્મા અગર સર્વત્રેષ આત્માથી જૂદી પાડનારી હૃદય છે. આ પાંચ સૂક્ષ્મ તત્ત્વો-તન્માત્રાઓ-પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, જેનું અંતઃકરણનું શરીર બન્યું છે, તે આત્મારૂપી

મણિને લૂંટી જનારા પાંચ લૂંટારૂઓ છે. આમાં આકાશ લૂંટારૂઓનો સરદાર છે. જે તમે આકાશને કાણુમાં લઈ શકો, જે તમે સરદારને નિયંત્રણમાં લઈ શકો તો ખીજા ચાર લૂંટારા-તન્માત્રાઓ સહેજે કાણુમાં આવી જાય. જે પાંચ તન્માત્રાઓને કાણુમાં લઈ લો તો મન આપમેળે કાણુમાં આવી જાય. આકાશનો ગુણ (કાર્ય) શબ્દ-સ્વર-ધ્વનિ. જે તમે શ્રીહરિનું નામ સ્વરબદ્ધ ને સંવેદન સહિત મધુર સૂરે ગાઓ, તો તમે આકાશ-તત્વને કાણુમાં લઈ શકો, અને પછી ખીજા તન્માત્રાઓ (તત્વો) ને મન પણ સહેજે કાણુમાં આવી જાય. આ પ્રમાણે સંકીર્તન જીતાસુ ને મનને સહેલાઈથી કાણુમાં લેવામાં અને તે દ્વારા ઇશ્વરના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરે છે. જ્યારે તેમનું નામ ગવાય છે ત્યારે જગવાન ખૂબ જ રોજી રહે છે.

મધુર સંગિત શરીરની નાડીઓને શાંતિ આપે છે. અમેરિકામાં દાકતરો સંગિતવડે પણ કેટલાંક દર્દો મટાડે છે. શેક્સપીયર જણાવે છે: "જેનામાં સંગીત નથી તે ખાનાખરાખી કરનાર, દ્રોહ કરનાર કે દાવપેચવાળો હોય છે. કાળ જેવી તેની ગતિ ને, અધકાર જેવી તેની લાગણી હોય છે. કોઈ તેનો જરોસો ન કરે. સ્વરૂ જ્ઞાન તપાસો."

સતત સંકીર્તનથી મન શુદ્ધ થાય છે. તે સારા ને સાત્વિક વિચારોવાળું બને છે. દરરોજના સંકીર્તનથી સારા સંસ્કારો વધુ પ્રબળ બને છે. જે માણસ પોતાના મનને સારા પવિત્ર વિચારો કરવા માટે કેળવે છે તેનું મન માત્ર સારા જ વિચારો કરવાની વલણવાળું બને છે. તેનું ચારિત્ર્ય સતત સારા વિચારો વડે જ ધકાતું ને બધાતું હોય છે. જ્યારે સંકીર્તન દરમિયાન મન ઇશ્વરના સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરે છે ત્યારે મનનું સદૃશ શરીર, ઇશ્વરના સ્વરૂપમાં જ ફેરવાઈ જાય છે. મન પર કોઈ અસર રહી જાય તેને સંસ્કાર કહે છે. એક પ્રકારનું

વારંવાર થવાથી તેના સંસ્કારો વધુ પ્રબળ બને છે અને તેના વડે મનમાં તે પ્રમાણેની વધણ કે ટેવ પડે છે. જે ઈશ્વરના વિચારો જ ક્યાં કરે છે તે, તે પ્રકારના સતત વિચાર અને ધ્યાનને કારણે, પોતાની જાતને ઈશ્વરીતત્વમાં ફેરવી દે છે. તેના ભાવો ને વધણો શુદ્ધ ને સાત્વિક બને છે ઉપાસ્ય ને ઉપાસક, પૂજ્ય ને પૂજારી, ધ્યાન કરવાનું સ્થાન ને ધ્યાન કરવાવાળો, વિચાર કરવાનું સ્થાન ને વિચાર કરવાવાળો એ એક જ બની જાય છે. એને સમાધિ કહે છે. એ સંકીર્તન અગર ઉપાસનાનું ફળ છે.

મારા બહાલા મિત્રો ! દરરોજ સંકીર્તન કરો. સંકીર્તન બક્ષિતો સર્વત્ર પ્રચાર કરો. સંકીર્તન દ્વારા વિશ્વપ્રેમને બહાલો-ઠેર ઠેર સંકીર્તન મંડળીઓ સ્થાપો. સંકીર્તન કરીને પૃથ્વી પર પ્રત્યેક ઘરને વૈકુંઠ બનાવો. તમારા સત્-ચિત્ત-ધ્યાન-સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરો !!

૪. સંકીર્તનકારો ! જાગો

હાલના સમયની સંકીર્તન મંડળીઓ ને સમાજોએ સંગીત-કલ્પોનું રૂપ લીધું છે. સભ્યો ફક્ત માનસિક તાજગી-આશ્વાયેશ માટે જ સંકીર્તન કરે છે. તેઓમાં આત્મિક ઈશ્વર-પ્રેમ કે શુદ્ધ ભાવ નથી હોતો. તેઓમાં નામ માટે રૂચિ કે ભગવાનના નામોમાં રહેલી અગાધ-શક્તિ માટે અંતઃકરણની શ્રદ્ધા હોતી નથી.

સંકીર્તન દરમિયાન જે સંગિત ન હોય, કે હારમોનિયમ વાગતું ન હોય તો સભ્યો તરત જ તે સ્થાન છોડી જવા માંડે છે. ત્યાં હાજરી તદ્દન કંગાળ બની જાય છે. ધણા તો માત્ર મનોરંજન ખાતર અગર અવલેખનિયને સહેજ ખુશ કરવા, સંકીર્તન કરતા હોય છે. એથી સંકીર્તનની ચળવળ આગળ વધતી

નથી. સંકીર્તન સમાજે ને મંડળાઓ ધાસની માફક જન્મે ને મરી જાય છે. સંકીર્તનકારોએ વાઘ—વાછ્રો વિના સંકીર્તન કરવું જોઈએ. જે દારૂનો નિયમ કે તબલાં નથી હોતા, તો સંકીર્તનકારોને કીર્તન કરવું—કરવાનું મુશ્કેલ લાગે છે. આ મંબીર પ્રધારની ન્યૂતતા કે નિર્જનતા છે. વાઘ—વાછ્રો વિના ન્યારે સંકીર્તન કરવામાં આવે છે ત્યારે ચોક્કસ પ્રધારનું અવર્ણનિય સૌખ્ય અનુભવાય છે; આગળ વધેલા વિદ્યાર્થીઓ, જેમના હૃદય શુદ્ધ થયાં હોય, તેઓ વાછ્રોનો ઉપયોગ કરે, કારણ તે મદદરૂપ છે. પણ જે હૃદય શુદ્ધિ નહિં હોય તો, સંગીત અમુકને અચાનકતા ને ઉડા અધંકારના ખાડામાં ફેંકી દે છે અને મનને તમસ ને કામથી ભરી દે છે.

સંકીર્તન ધ્વજ મુહૂર્ત અવારે ૪ થી ૬ કલાક દરમ્યાન કરવું જોઈએ. તેનાથી અમણિત ફામદ થાય છે. ખાસ પ્રયત્ન કે મહેનત થયાં સિવાય જનમૃત થશે. રાત્રે વાઘ—વાછ્રો સાથે સંકીર્તન કરવામાં આવે, તો કેટલાક આસુરી આત્માઓ, અજુગદ ને મૂઠ લોકોમાં સંગીત કામ ઉત્પન્ન કરવા સંભવ છે, કારણ તેમનામાં પાશવી વૃત્તિઓ પ્રબળ હોય છે. ઉચ્ચ ડેજવણી પામેલા મોટા નિષ્ણાત ગણાતા એવા પણ, જે તેમના મનમાં કામ વાસના, દાખલ થઈ તો, તેઓ તેના નિઃસહાય ભોગ થઈ જાય છે.

માણસો વર્ષ જે વર્ષ તો અતિ ઉત્સાહ અને ઉમંગથી સંકીર્તન કરે છે, પણ પછી તેવો જ રસ દેખાડતા હોતા નથી. તેઓ મંદ ને આજરૂપવાળા બની જાય છે. આ ઈચ્છવા—જેમ નથી. છંદગીભર સરઆતના જેવો જ ઉમંગ રાખવો જોઈએ. જેમ ખોરાક એક દિવસ પણ છોડી દેવાતો નથી, તેમ સંકીર્તન એક દિવસ પણ મૂકાવું નહિં જોઈએ. સંકીર્તન આધ્યાત્મિક ખોરાક છે, શરીર ને મનને તાજગી આપનાર પુષ્ટિ છે. તે સંકીર્તન વડે જીવી શકે છે.

આજે તમે જોઈ ગયા છે કે સંકીર્તન ચળવળ સર્વત્ર ફૂટે ને બૂસકે આગળ વધી રહી છે. હિંદુસ્તાનના અનેક ભાગોમાં અનેક મંડળીઓ સ્થપાઈ છે અને અગ્રેજી ભણેલા નારિતકો, પ્રભાણુવાદીઓ ને અંગ્રેયવાદીલોકો પણ હાથમાં કીરતનીઆ અને કીરતાલો લઈને સંકીર્તન કરી રહ્યા છે. બુલંદશાપર, ખેડા, ગ્વાલીઅર, રૂહડી, સહરાનપુર, જલંદર, લાહોર, જમ્મુ અને એવા બીજા સ્થળોએ સંકીર્તન પરિપક્વ મળી ગઈ છે. એથી એવી આશા ગમવામાં આવે છે કે ટૂંક સમયમાં એક મહાન ઇશ્વરી અવતાર યેા જોઈએ એ માટે ભૂમિકા તૈયાર ગઈ છે.

એ દિલગીરીની બીના છે કે આધુનિક સમયમાં ધણાખરા ભકતો સખી—ભાવને ખોટી રીતે સમજે છે, તેઓ આ સ્થૂળ શરીરને સખી તરીકે માને છે. તેઓ સ્ત્રીનો વેશ ધારણ કરે છે ને ધણું બેદુદા, મનસ્વી કાર્યો કરે છે. આ ગભીર ને શોકજનક બૂલ છે. જીવ ચૈતન્ય અથવા વ્યક્તિ આત્મા એ સખી છે સખી—ભાવ એ કેવળ આંતરિક સ્થિતિ છે તે માત્ર બાહ્યદેખાવ નથી. વ્યક્તિ આત્મા, આત્મ—નિવેદનથી પરમાત્મા સાથે જોડાય છે. પ્રેમપાત્ર ને પ્રેમ કરનાર એકરૂપ થાય છે. આ ભકિતનું ગુહસ્થ—અતિમ લક્ષ્ય છે ભકિત બે વચ્ચે શરૂ થઈ એકમાં પરિણમે છે. કેટલાક લોકો સખી ભાવનું ખરું ગુહસ્થ સમજી શકતા નથી. એથી કેટલાક સ્થળે સંકીર્તન મંડળીઓમાં બાદચાર —બગાડો થાય છે સંકીર્તન મંડળીઓના પ્રમુખોએ આ કીડાનો નાશ કરવો જોઈએ કે જે ભકિતરૂપી ઝાડનું સત્વ ચૂસી લઈ, ભકિતના સખી—ભાવના ગુહસ્થને નુકસાન પહોંચાડે છે

જ્યારે તમે શ્રીહરિના નામનું ગાન કરો ત્યારે માનો કે શ્રીહરિ તમારા અંત કરણમાં ખીરાજેલા છે ઇશ્વરના પ્રત્યેક નામ સર્વ શક્તિવાળા ઐશ્વર્યથી ભરેલા છે, નામની શક્તિથી જુના

ઝેરીલા સરકારો અને વાસ્તુઓ બની જાય છે મન સત્ય અને પવિત્રતાથી ભરાઈ જાય છે, રાજસ ને તમસ સંપૂર્ણ રીતે નાશ પામ્યા છે, અજ્ઞાનતાનો પડદો ચીરાઈ જાય છે. તેમના રૂપ ને શુભોત્ત્ત્વ આન કરો. ત્યારેજ તમને સંકીર્તનના સર્વ ફાયદાઓ મળશે.

૫. સંકીર્તનમાં બગાડ

ઘણા માણસો સંન્યાસીઓના વેશમાં ખોટી ઘટ્ટી ને માથા પર વાળના શુંછળાવાળા, ઘણા કહેવાતા યોગીઓ ને યોગના અભ્યાસીઓ, ઘણા ખોટા ધર્મ પ્રચારકોને શીરસ્તાઓ અને ઠટલાક પોતાને અવતાર કહેવડાવનારાઓ બહાર પડતા હોય છે અને લોકોને અનેક રીતે છેતરે ને ભ્રામવે છે. એક ઉપદેશક કહે છે: “ અરે, મારી સ્ત્રી ભકતો ! પુરુષો ને સ્ત્રીઓમાં કાંઈ ફેર નથી. સમગ્ર બ્રહ્મ અથવા કૃષ્ણ છે. હું કૃષ્ણ છું. તમે બધી ગોપીઓ છો, આવો, આપણે રાસલીલા રમીએ ! ” આવી રીતે તે વાતાવરણને મેદુ, ગંદુ બનાવે છે. એક કહેવાતા વેદાન્તી કહે છે: “ અસી બ્રહ્મનઃ તુસી બ્રહ્મન. હું બ્રહ્મ છું—તું બ્રહ્મ છે, આપણે બ્રહ્મ મુખનો ઉપભોગ કરીએ ! ” તેઓ શરીરને નિર્મળ આત્મા લેખે છે. નિર્રથક વેદાન્તી ! આ ગંદા શરીરને તે આત્મા લેખાતો હશે !

અરે બહાલા મિત્રો ! આવા ખોટા શીરસ્તાઓ, ધૃશ્વરના કહેવાતા દૂતો અને બની બેઠેલા યોગીઓથી સાવચેત રહો ! તેઓ સેતાનના દૂતો હોય છે કે જેઓ સનતાન ધર્મના સાચા શીરસ્તાઓની માફક જ પ્રચાર કરે છે. તેઓ યોગીઓ, સંન્યાસીઓ, સન્તોના વેશ ધારણ કરી (ઉદર નિમિત્તે બહુકૃત વેશઃ) પોતાના પેટ ભરવા, લોકોને ખોટું રસ્તું દોરે છે. તેઓ કાળાં મેંદાં છે. સખત તપાસ કરી તેમને હાંપી કાઢવા જોઈએ. આજની સમયે એક મજબૂત વ્યવસ્થિત આધ્યાત્મિક સંસ્થાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

સંકીર્તનના ક્ષેત્રમાં પણ બગાડાએ જગ પેસારો દર્શો છે. બગાડાનો એ કીડો દૂર થવો જોઈએ ને સંકીર્તન આચાર્યો ને પ્રચારકોએ સંકીર્તનના ક્ષેત્રનું સંરક્ષણ કરવું જોઈએ. સંયુક્ત-પ્રાંત, બીહાર અને એ પંજાબમાં સંકીર્તનની ચળવળ મગ્નપુત બની ગઈ છે, અને ગ્રાણીને આનંદ થાય છે કે, પ્રત્યેક મહોદ્ધા, પ્રત્યેક ધર્મમાં ખૂબ ઉમંગથી સંકીર્તન થાય છે.

ધણું વેપધારી સંકીર્તનકારો પોતાનું પેટ ભરવાના હેતુથી આ ચળવળમાં જોડાયા છે. કારણ દરેક સંકીર્તન સારી આવક આપે છે એથી તેને એક ધંધો બનાવી મૂક્યો છે. ધણી દહેવાતી મીરાંઓ ને દહેવાતા ભાવ-સમાધિવાળાઓ નીકળી પડ્યા છે. તેઓ માંચડા પર ખુલ્લી રીતે ભાવ-સમાધિનો ટોંગ કરે છે ને દહે છે કે તેમણે કૃષ્ણનું દર્શન કર્યું છે. લોકોને પણ તેઓ શ્રીકૃષ્ણ બતાવશે એમ કહી તેમને ઠગે છે. આ કેવળ છેતર-પોંડી છે. લોકોએ આવા વેપધારી સંકીર્તનકારોથી ઠગાવું નહિ જોઈએ. બગાડ છોડાઓને માંચડા પર લીલા ભજવવાની તાલીમ આપવામાં આવે છે અને પછી તેમને સંકીર્તનના સ્થાન પર લીલા કરવા લાવવામાં આવે છે. જોનારાઓના મન પર આ હાનીકારક ખૂસરુ કરે છે. લીલા તો માગ ખૂબ સંયમશીલ, ઉન્નત ધ્યેયા આત્માઓ, મહાત્માઓ કે સંન્યાસીઓ ચોડાક ખાસ પસંદ કરેલા ભક્તો આગળ જ કરી શકે. તે જાહેર માંચડા પર કદિ પણ બતાવવી નહિ જોઈએ. સંસારીઓ લીલા—કીર્તન જોવાની બહુ ઉમેદ ધરાવે છે ને જો એવી લીલા જોવામાં આવે તો ‘વાહ વાહ વાહ’ ના પોકારો કરે છે. કેવા અજ્ઞાનીઓ ! તેઓ સેતાનના દૂતોથી સહેલાઈથી છેતરાય છે.

શ્રીકૃષ્ણનું દર્શન એટલું સોધુ નથી. મીરાંઓ કે અવતારો પાંચસો વર્ષ દરમિયાન એક વાર થાય છે. મહાત્માઓ સાથે સત્સંગ રાખો. ધર્મશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરો. જપ કરો. ધ્યાન

ધરો. વિચારો કે ‘ હું કોણ છું ’ સાત્વિક ગુણો કેળવો. યમ નિયમોનું પાલન કરો. તમો સેતાન અને તેના દુતોના કંદામાંથી ઉગરશો. તેઓ તમારાથી ખૂબ ભયભીત રહેશે ને નાશી જશે.

ભગવાનને સંપૂર્ણ આત્મ-સમર્પણ કરી, નિયમિત સંકીર્તન કરતાં પૂર્ણ ઓજસવાળી સ્થિતિમાં દીવ્યાનંદના મદાસાગરમાં ડૂબેલા એવા તમો રહો !

૬ અખંડ કીર્તન

અખંડ એટલે આણુ-વચમાં અટક્યા વિના-કીર્તન એટલે ભગવાનના નામનું ગાન. અખંડ કીર્તન એટલે ભગવાનનું નામ આણુ જ ગાવું તે. અખંડ કીર્તન એ ધણી જ સરસ આધ્યાત્મિક સાધના છે. આ સમય દરમ્યાન સધળી અનિષ્ટ વૃત્તિઓ નાબુદ થાય છે. અખંડ કીર્તનથી મન સહેલાઈથી કાણુમાં લઈ શકાય. વિષયો તરફ ભમવાની ટેવવાળા મનને અખંડ કીર્તનથી સહેલાઈથી તેમ કરતાં અટકાવી શકાય છે. અખંડ કીર્તન કરવાથી મનને વિષયોનું ચિંતન કરવાનો અવકાશ કે તક મળતાં નથી. મનને સંઘમમાં રાખવા માટે અખંડ કીર્તન સહેલું પણ પ્રબળ અસરકારક સાધન છે. મન સત્વથી ભરાય છે. અખંડ કીર્તનમાં પરમાનંદ ને પરમ શાંતિ હોય છે.

અખંડ કીર્તનથી જલ્દીથી સમાધિ-સંયોગ પ્રાપ્ત થાય છે. તે હૃદયને ઝડપથી શુદ્ધ કરે છે. તે મનની ઉત્તમ પવિત્રતા અને ખીળ અગણિત લાભો આપે છે. ત્રણ દિવસના ઉત્સવથી ચીરકાળની અસર નથી ઉપજતી જલ્દીથી ઉચ્ચ ધ્વિરી ભાવ અને સામાધિ પ્રાપ્ત કરવા, અખંડ-કીર્તન કરતાં કોઇ ખીળું વધુ શક્તિશાળી સાધન નથી. સંયુક્તપ્રાંતમાં, ઝાંસી વગેરે સ્થળોએ બે મહિના, ત્રણ મહિના, છ મહિના અને એક વ સુધી પણ અખંડ-કીર્તન થાય છે.

અખંડ કીર્તન કરતાં કોઈ મોટો બીજો યત્ન નથી. કલિયુગમાં મુખ્યવસ્થિત અખંડ-કીર્તન એકસો અશ્વમેધ યજ્ઞોની બરાબર છે. જે ત્રાજવાની એક બાલુમાં, અખંડ-કીર્તનથી મળેલું ફળ મૂકવામાં આવે તે બીજી બાલુ એકસો અશ્વમેધ યજ્ઞોનું ફળ મૂકવામાં આવે તો, પહેલા ફળવાળું ત્રાજવું નમી જશે. આ કલિયુગ માટે અખંડ-કીર્તન ખાસ જ અનુકૂળ છે. તે માટે કાંઈ ખર્ચ હોતો નથી. અખંડ-કીર્તન દરમ્યાન મહામંત્ર

“હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે,
હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે.”

તેા ઉચ્ચાર કરવો.

દ્વાપરયુગને અંતે, રૂપિ નારદજી બ્રહ્મા પાસે ગયા અને કલિયુગમાં સંસાર સાગરને તરવાના સહેલામાં સહેલા ઉપાયની માંગણી કરી. બ્રહ્માએ જવાબ આપ્યો કે સોળ નામો (ઇશ્વરના) ન બનેલા મહામંત્રનું રમરણ-જપ કીર્તન કરવાથી, નનુબ્ધ સંસાર-ને સહેલાઈથી ઓળંગી જશે. એ સોળ નામો તે ઉપર જણાવ્યો તે મહામંત્રમાં આવેલા તે. આ છવ સોળ કળાઓથી ઘેરાયેલો છે, જેના વડે તેને પોતાપણનો (કૃં પણનો-અર્થ) ભાવ-આવરણ થાય છે. સોળ નામો વાળો મહામંત્ર એ આવરણને દૂર કરે છે. પછી જેમ સૂર્ય વાદળોના આવરણ દૂર થવાથી પૂર્ણ કાંતિમાં આવે છે, તેમ કેવળ પર-બ્રહ્મજ પ્રકાશે છે. આ નામોના જપ-કીર્તનમાં કાંઈ નિયમો પાળવાના નથી. બ્રહ્માએ એ પણ કહ્યું કે “જે કોઈ, પવિત્ર કે અપવિત્ર સ્થિતિમાં, આ નામોનું ઉચ્ચારણ કરે છે, તેઓ બ્રહ્મનું, જગત કે બ્રહ્મનું સામિપ્ય અગર બ્રહ્મરૂપ કે બ્રહ્મમયતા પ્રાપ્ત કરે છે. તે તુરત જ સઘળા બંધનોથી મુક્ત થાય છે.”

સામાન્ય સંકીર્તન દરમ્યાન ઇશ્વરનું, કોઈ પણ નામનું કીર્તન યર્થ શકે. શિવરાત્રી અને એવા ભગવાન સદાશિવની આરાધના ના પર્વો પર ‘ઓમ્ નમઃ શિવાય’ એ મંત્રનું કીર્તન કરવું.

પર્વના દિવસે! દરમ્યાન બધા ગામડાં, મહોલાઓને શંહેરમાં અખંડ—કીર્તન કરવું જોઈએ. બાર કલાક, ચોવીસ કલાક, એક અઠવાડિયું કે વધુ સમય, જે પ્રમાણેની સગવડ, અખંડ કીર્તન ગોઠવવું જોઈએ. અખંડ કીર્તનની શરૂઆત સવારે ૪ કલાકે અગર સાંજે ૬ કલાકે કરવી જોઈએ. સવારનો સમય વધુ સારો છે. કીર્તન જોડેલો વધુ સમય યાદ તેટલી વધુ અસર ઉપજે.

ચોવીસ કલાકનું અખંડ—કીર્તન ફક્ત ચાર, છ કે આઠ માથુસો સાથે થઈ શકે. એમાં જૂદી જૂદી ટૂંકડીઓ બદલવાની જરૂર રહેતી નથી. સધળા સાથે બેસીને ને સાથે ચાલુ ગાઈ શકે. કેટલાક બધાજ સાથે બોલીને કીર્તન થાય તેને પસંદ કરે છે. આથી બધા સાથે આક્રી જાય છે. જો એક માથુસ બોલે ને બીજા કીલે તો બંને બોલનાર ને કીલનારાઓને વચમાં થાક મળે. એ વધુ સારી રીતિ છે.

ચોવીસ ને વધુ સખશોની ટૂંકડીઓ અખંડ—કીર્તન કરી શકે. દરેક બે કલાકે ટૂંકડીઓમાં ફેરફાર કરી શકાય. કીર્તનમાં ભંગાણુ ન થવું જોઈએ. શરૂઆતથી અંત સુધી સંપૂર્ણ સંવાદિતા જળવાવી જોઈએ. મહામંત્ર મધુર સુરભ રાગે ગવાવો જોઈએ. આ માટે સખ્યોને પ્રારંભિક કેળવણી થોડો સમય આપવી જોઈએ. તાલીમ વિનાના સખસો વચમાં ભંગાણુ પાડી દે. ખાસ કરી જે બોલાવનારા હોય તેમણે તો સારી તાલીમ મેળવેલી હોવી જોઈએ. જે વચમાં ભંગાણુ પડે તો પછી અખંડકીર્તન નહિ કહેવાય. કીર્તનની અખંડીતતા જળવવા માટે સધળી દરકાર રાખવી જોઈએ. જે દોરનાર હોય તેણે ખૂબ જ સાવધાન રહેવું જોઈએ. કીર્તનારા પુરું ન કરે એટલે તેણે પાછું પકડી લેવું જોઈએ. સંપૂર્ણ શીસ્ત જળવાવું જોઈએ.

એક માથુસે મધુર સુરે મંત્ર બોલવો જોઈએ અને બીજા બધાએ તે એક સાથે કીલવો જોઈએ. સોળ નામો “હરે રામ,

હરે રામ, રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ, હરે કૃષ્ણ, હરે કૃષ્ણ, હરે હરે' એ એક મંત્ર થયો. 'હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે' એ પદ સાથે બે વાર કે 'હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે!' એ પદ એકી વખતે બે વાર, એમ બોલાવું નહિં જોઈએ. વ્યક્તિગત જપ કે કીર્તન માટે આખોય મંત્ર એકી વખતે બોલાવવો જોઈએ. પણ અખંડ-કીર્તનમાં વધુ શ્વાસ આમટો ખેંચવો ન પડે, કે લંગાણુ ન પડે, એટલા માટે મંત્રનું અડધું પદ । "હરે રામ, હરે રામ, રામ રામ હરે હરે," એટલું પહેલાં બોલવું અને પછી મંત્રનું બાકીનું અડધું પદ બોલવું. એક જ અડધું પદ બે વાર બોલવું નહિં. ટૂટ્ટ ઝોંના ફેરફાર વખતે પણ કીર્તનમાં લંગાણુ દદાપ થવું ન જોઈએ. તેમજ બોલનાર અને શ્રીલનારાઓ વચ્ચે પણ દદાપિ લંગાણુ ન થવું જોઈએ. કેટલાક માણસો મંત્રનું અડધું પદ પણ લંગાણુ વિના બોલી શકતા નથી. તેમણે મંત્રનું અડધું પદ જરી પણ લંગાણુ વિના બોલવાની તાલીમ લેવી જોઈએ. ખાસ કરીને બોલનારે આ મુદ્દો ખાસ લક્ષ્યમાં લેવો જોઈએ. ક્યાંકે કેમ વચ્ચે લંગાણુ પડ્યું તો તે પછી અખંડ-કીર્તન નહિં કહેવાય. કીર્તનની અખંડીતતા જળવાવી જ જોઈએ.

હરેક દલાકે બોલનારાઓ ખદલાવા જોઈએ. તેનું સ્થાન ખીજાયે લેવું જોઈએ. બોલનારાઓએ અડધો દલાક કે દલાક પોતાના માટે રાખવો જોઈએ. મધ્યરાત્રિ પછી અડધો દલાક બોલનારે પોતા માટે રાખવો એ સારું છે કારણ મધ્યરાત્રિ પછી ઉપથી ઘેરાઈ જવાનો સંભવ હોય છે. હરેક દલાકે દાણ બોલાવનાર યશો એ માટે કાર્યક્રમ પહેલેથી મુકરર કરવો જોઈએ. અને તે કાર્યક્રમ સંધ્યાને જણાવવો જોઈએ. બોલાવનારે હિસા રહીને બોલાવવું જોઈએ. રાત્રે જ્યોત્સના ઉપથી ઘેરાતા હોય તોએએ પણ હિસા ચક્રને કીર્તન કરવું જોઈએ.

અખંડ-કીર્તન ધણું લયે સુરે કરવું નહિં, તેથી વગ્ત
જ થાકી જવાય. તેમજ ધણા ધીમા સુરે ગાવામા આવે તો
સંખ્યાને ગસ પડે નહિં, ઉત્સાહ અને આનંદ રહે નહિ. એથી
મધ્યમ ગસ સુરથી ગાવું

કેટલીકવાર કીર્તન ઝીલવા માટે પૂગતી સંખ્યા નથી હોતી.
તેવી વખતે એક સખસે કીર્તન ચાલુ રાખવું. ન્યારે તેનો બદલો
કરનાર આવે ને તેને મુક્ત કરે ત્યારે જ તેણે તે રથાન છોડવું.
બદલો કરનારે પહેલાં પાંચેક મિનિટ અગાઉના બોલનાર સાથે
બોલવું અને પછી જ પહેલાના સખસે મૂકી દેવું. હાન્મોનિયમ
અને કીરતાલો ખાસ કરીને ન્યારે એક જ સખસ કીર્તન કરતો
હોય ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરવો. કીર્તન કરનારાઓ જે મૂર્તિ
કે છબી વચ્ચે ગાખીને કીર્તન કરતા હોય તેની ફગતે બેસીને
અગર ગોળ ફરીને કીર્તન કરી શકે. ખામી અગર એવી ગળાની
કુદરતી ઉપાધીઓ સમયે માનસિક રીતે કીર્તન કરવું. પણ એ
રીતે વધુ વાર અટકાયત થતી હોય તો કોઈ ઈશાગથી કે ન્યાં
ખાસ ગાખવામાં આવેલો ઘંટ વગાડીને બદલો કરનારને બોલા-
વવો. ગત્રિની ફેરીવાળાઓએ કીર્તન મંડપ આગળ જ સુવું
જરૂરી છે. મંત્રના અદિલનોથી તેમને પુષ્કળ લાલ થાય છે.
કીર્તન કરનારે પોતાનો વારો પૂરો થાય ત્યાં સુધી કોઈની સાથે
વાત કરવી જોઈએ નહિં. સામાન્ય રીતે આખ મીચીને કીર્તન
કરાય છે; કોઈ પણ વખત ઉધી બાલુએ તો જોવાવું જોઈએ
નહિં, પણ માત્ર મૂર્તિ તરફ જ નજર રહેવી જોઈએ.

કીર્તન કરો ત્યારે તમારા હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણ, શ્રીહરિ કે
શ્રીરામની મૂર્તિને સ્થાપન કરો અને મનને તે મૂર્તિ પર ચોંટાડો.
કીર્તન કરો ત્યારે આખો બંધ રાખો. કીર્તન મંડપમાં ભગવાનની
મૂર્તિ આગળ ઘીનો દીવો અખંડ બળતો રાખો. એ દીવાના
ગ્હાકે તરિકે એક અખસને મુકરર કરવા જોઈએ કે જે એ દીવો

બરોબર જ્યાં સુધી કીર્તન પુર થાય ત્યાંસુધી અખડીત બળે તે તપાસે

જેઓ સકીર્તન ગવડાવનારા હોય તે બવાએ એક સખા સરે જ બોલવું જોઈએ સરમા ફેરફારથી કીર્તનમા લગ પડે અને સવાદિતા નહિ રહે મહામત્ર એક સુરીલા સરમા ગાવાની સધળા સભ્યોને તાનીમ હોવી જોઈએ

સભ્યોની તપાસ રાખવા માટે બે સખસો હોવા જોઈએ શત્રિના સમય દગ્ગમાન સખો ઉધથી ઘેગડ જતા હોય તો આ તપાસ રાખનારાઓએ તે જોવું જોઈએ અને તેમને જાગતા રાખવા જોઈએ આવી તપાસમા થોડી મુશ્કેલીઓ હોય છે કેટલાક સભ્યો રાત્રે બે વાગ્યા બાદ ઉઘવા લાગે છે અખડ-કીર્તનમા લાગ લેનારાઓએ આ પીવી જોઈએ નહિ. તેઓ રાત્રે ગરમ દૂધ પી શકે સકીર્તનના આગંભમાં અને પૂર્ણાહુતિ વેળા બધા સભ્યોએ હાજર રહેવું જાઈએ.

અખડ-કીર્તનમા લાગ લેનારાઓએ સપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય પાળવું જોઈએ તેમણે સાત્ત્વિક ખોરાક લેવો જોઈએ તેઓ ફળાહાર, દુધ બટાટા લઈ શકે જો ચાંદ દિવસ સુધી તેઓ મીઠું ને ખાડો ત્યાગ કરે તો તે તેમને માટે સારૂ તપ કહેવાય આ બધું તોફાની ઇન્દ્રિય-જીભને સયમમા રાખવામા મદદરૂપ છે જો જીભને જીતાય તો બીજી ઇન્દ્રિયો સહેલાઈથી જીતી લેવાય આ પ્રકારની તાલીમ જાળવી શકતા ન હોય તેઓ તેમનો હ મેશનો ખોરાક લઈ શકે

અખડ-કીર્તનમા લાગ લેનારાઓએ પોતાના હાથે ધોએ ના કપડા મહેરવાં જોઈએ કીર્તન મડપે તેમણે ઉઘાડે પગે જવું. કીર્તન ખલાસ થયા પછી ઘૂંત સુવું નહિ.

જ્યારે અખડ કીર્તન પરિપક્વે લરાતી હોય ત્યારે કીર્તન માટે અલગ મન્ય હોવો જોઈએ. જ્યાં અખડ કીર્તન થાય ત્યાં

લાલ કાપડ પર મહામંત્ર લખીને ટંગાડવો જોઈએ, સ્ત્રીઓ પણ તેમને માટે ખાસ મુકરર થયેલા સમય દરમિયાન કીર્તનમાં ભાગ લઈ શકે.

અખંડ-કીર્તનની પૂર્ણાહુતિ ખીજે દિવસે સવારે હવન, મહામંત્ર, ગાયત્રી, ગીતાના શ્લોકો સાથે કરવી. દર્શાગમ-જપ, તથા, ચોળા, મુકું કોપરં, મુકો દ્રાક્ષ, ખારેક અને ઘી એ બધાને સારી રીતે બેળવો. દરેક સભ્યોને એ બેળ થોડો થોડો વહેંચી આપવો એ લેળને યજ્ઞકુંડમાં પવિત્ર મંત્રો બણી દરેક મંત્રને છેડે સ્વાહા કહીને હોમવા. અખંડ કીર્તનમાં એકસો માળાનો જપ (મહામંત્રનો) ક્યો હોય તો હવનમાં દસ માળાની આહુતિ આપવી જોઈએ, હવનની અંતે પૂર્ણાહુતિ શાંતિમંત્ર બણતો કરવી.

“ ॐ पूर्णमद पूर्णमिदम् पूर्णात्पूर्णमुदच्यते
पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवयिस्यते ॥

પૂર્ણાહુતિ માટે એક આખું નાળાએર ઘીથી ભરેલું રાતા કટકાથી વીંટીને ઘીમાં બોળીને હિપરના મંત્ર સાથે હોમવું. હવનની ભરમ એક દાખડામાં બળવી રાખવી ને સધળા સભ્યો તથા ખીજા લોકોને આપવી. આ ભરમ, લાવ ને શ્રદ્ધાથી કપાળ પર લગાડવાથી ધણા અસાધ્ય રોગો સારા થાય છે. પછી આરતી ને પ્રસાદ વહેંચવો. અખંડ-કીર્તન યજ્ઞને અંતે મહાત્માઓ, સાધુઓ, સંન્યાસીઓ અને ગરિબોને ત્રિપાન્ન ભોજન કરાવવું.

અખંડ-કીર્તન જ્યાં થાય તે સ્થળને ધન્ય છે. આવો ધાર્મિક સમારંભ (યજ્ઞ) જ્યાં જોઈએ છે તે બેગણા ધન્ય છે. જ્યાં એમાં ભાગ લે છે અને ભગવાનના મધુર નામોચ્ચારણ કરી દીવ્ય-સુધા પીએ છે તેઓ ત્રણગણા ધન્ય છે. આવડ સહૃદયો ને ઉત્સાહી ભક્તોને જ્ય હો !

પ્રકરણ ૫-ભક્ષિતા અનુચારીઓ

૮૬

૧. ગુરુભક્તિનુ મહત્વ

ધ્યાત મૂલ ગુરો મૂર્તિ પૂજા મૂલ ગુરુ પંદમ્ ।

મત્ર મૂલ ગુરો ઘોષય મોક્ષ મૂલ ગુરો જ્ઞાપા ॥

ગુરુની આકૃતિ ધ્યાનનું કેન્દ્ર છે તેમના ચરણ પૂજનનું સ્થાન છે, તેમના વાક્ય દીક્ષા મંત્રણ છે, અને તેમની કૃપા મોક્ષ આપે છે

ગુરુ તે છે કે જેમણે પૂર્ણ આત્મ-પ્રકાશનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હોય, અને જે ભક્તિ જીવ પરનો અજ્ઞાનતાનો પડો દૂર કરી શકે ગુરુ સત્ય, બ્રહ્મ, ધર્મ, આત્મા, પરમેશ્વર, ઐશ્વર્ય એ સઘળા એક જ છે જ્યાં મુખી સસાર છે ત્યાં મુખી આત્મ-સાક્ષાત્કારને માર્ગે પ્રવૃત્તિશીલ આત્માઓને દોરવા ગુરુઓને વેદો દોવોના સત્ય-યુગ કરતા ઈલિયુગમાં આત્મા સિદ્ધ મહાત્માઓની સખ્યા ઓછી હતી, પણ તેઓ સદાય જ્ઞાતિઓને પ્રદેહ કરવા હતા હોય છે તેઓ હમેશા મોક્ષ આધિકારીઓ અગર લાયક જ્ઞાતિઓને જાણતા હશે છે

ગુરુ તે જાણ જ પોતે છે ગુરુ ધર્મ છે, ગુરુ પરમાત્મા છે તેમના મુખમાં વાક્ય તે ધર્મરત્ના જ શબ્દો છે તેઓને કોઈ ઉપદેશ જ આપે એવું નથી તેમની હાજરી માત્ર, તેમનો સગળ ઉદ્ધારક, ત્રેલોક્યમંત્ર ને ચેતનદાતા છે તેમનો સગ એજ આત્મ-પ્રકાશ છે તેમના સગમાં રહેવું એજ આધ્યાત્મિક શિક્ષણ છે તેમના મોક્ષમાર્ગે જે કોઈ ઝરે તે સર્વ વેદો અથવા સત્યસિદ્ધાંત જ છે તેમનું જીવન વેદોનું રૂપ છે ગુરુ તમારા માર્ગદર્શક

અગર આધ્યાત્મિક ઉપદેશક છે, તમારા સાચા પિતા, મા, ભાઈ, સગા કે ગાઢ મિત્રો છે. તેઓ દયા ને પ્રેમની મૂર્તિ છે.

તેમનું ક્રોધન દાસ્ય પ્રકાશ, સૌખ્ય આનંદ, જ્ઞાન, શાંતિ પ્રસરાવે છે. દુઃખી માનવીઓ માટે તે આશીર્વાદરૂપ છે. ગમે તે, તે કહે તે ઉપનિષદ-શાસ્ત્ર છે. તેઓ આધ્યાત્મિક માર્ગ જાણે છે. તેઓ માર્ગમાં ખાડાઓ ને જાળોને જાણે છે. તેઓ અધ્યાત્મીઓને સવેજાની ચેતવણી આપે છે. તેઓ તેમના મસ્તક પર કૃપાનો વરસાદ વર્ષાવે છે. તેમની માત્ર હાજરીમાં સધળા પરિતાપો, દુઃખો, વેદનાઓ, સંસારના ડાઘો નાશ પામે છે.

નાના સરખા જીવને મહાન્ બ્રહ્મત્વમાં ફેરવનાર તે છે. જીસાસુઓમાંના જીના પુરાણ, ખરાબ, ઝેરીલા, સંસ્કારોને સુધારી તેમને આત્મ-જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે જાગૃત કરનાર તે છે. સ્થૂલ શરીર ને સંસારના કીચડમાંથી જીવને ઉદ્ધાર કરનાર, અવિદ્યા, સર્વ સંદેહો, મોહ, લય વગેરેના પડદાને ચોરનાર, કુંડીસીનીને જગાડનાર ને સ્ફૂરણાનું આંતરિક ચક્ષુ ખોલનાર તે છે.

ગીતામાં તમે જોશો કે “તદ્વિદ્ધિ પ્રણિપાતેન પરિપ્રજ્ઞેન સેવયા । ઉપયેક્ષ્યન્તિ તે જ્ઞાનં જ્ઞાનિનસ્તત્યદ્દર્શિનઃ ।” ખ્યાનમાં રાખ કે તે જ્ઞાન પ્રણિપાતથી, પ્રજ્ઞથી, અને સેવાથી તત્ત્વવેદના જ્ઞાની પુરૂષો તને ઉપદેશશે. (ગી. ૪. ૩૪).

ગુરુ માત્ર બ્રહ્મ-શ્રોત્રિય જ હોવા નહિ જોઈએ; પણ બ્રહ્મનિષ્ઠ પણ હોવા જોઈએ. માત્ર શાસ્ત્રોના અધ્યાસથી ગુરુ થઈ શકાય નહિ. જેમણે વેદોનો અધ્યાસ કર્યો હોય અને જેમને આત્માનુભવથી આત્મ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય તે જ ગુરુ થઈ શકે. જે મહાત્માની હાજરીમાં તમને શાંતિ મળતી હોય અને તેમની હાજરી માત્રથી જ તમારી ચંદ્રઓનું સમાધાન થઈ જતું હોય, તેને તમારા ગુરુ કહી શકો. જ્યારે ગુરુ

પોતાના શિષ્યને મંત્રદીક્ષા આપે છે, સારે તે પોતાની શક્તિ અને સાત્ત્વિક ભાવથી જ આપે છે.

જેમ નદિમાં પાણી રેલાય છે તેમ તેનામાં (ગુરુમાં) જ્ઞાન ને ભક્તિ સદાય રેલાતા હોય છે. તરરયો માણસ જ પાણી પીએ છે. પિપાસુ છતાંસુ જેને પોતાના ગુરુમાં અચળ શ્રદ્ધા હોય, અને જે તેમનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરવા માટે તૃપ્તાતુર હોય તેજ તેમના જ્ઞાન-સુધા પી શકે છે. ગુરુ પર પોતાની શ્રદ્ધાના પ્રમાણ અનુસાર, છતાંસુ તેમનું જ્ઞાન પોતાનામાં લઈ શકે.

ગુરુ વિદ્યાર્થીઓને ધણી રીતે કરી જૂએ છે. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ તેમને સમજવામાં બૂલ કરે છે અને તેમનામાંથી શ્રદ્ધા છોડી દે છે. એથી તેઓને લાભ થતો નથી. જેઓ હીમ્મતથી કસોટીમાં ઉભા હોય છે તેઓ અન્તે વિજયી થાય છે.

શિષ્યોની આધ્યાત્મિક વિશ્વવિદ્યાલયની અંતરંગ પરીક્ષાઓ સહેજ ધણી જ સખત હોય છે. પુરાણ કાળમાં તો પરીક્ષાઓ ખૂબ જ ખૂબ જ કઠીણ રહેતી. એક વખત ગોરખનાથે પોતાના કેટલાક શિષ્યોને ઉંચા ઝાડ પર ચઢી ત્યાંથી નીચું માથું રાખી નીચે ઘાટવામાં આવેલા તીણા ત્રીચળ પર પડવાનું જણાવ્યું. ધણી અશ્રદ્ધાળુ શિષ્યો મૂંગાજ રહ્યા. પણ એક શ્રદ્ધાવાન શિષ્ય વિજળી વેગથી ઝાડ પર ચઢી ગયો ને ઉપરથી ત્રીચળ પર પડતું મૂક્યું. ગોરખનાથના અદ્દશ હાથોએ તેનું રક્ષણ કર્યું. તેને છુરત જ આત્મ-સાક્ષાત્કાર થયો. તેને પોતાના શરીર વિષે દેહ અધ્યાસ-દેહાભિમાન ન હતું. જ્યારે બીજા અશ્રદ્ધાળુ શિષ્યોને પોતાના શરીરે માટે મોહ ને રાગ હતા.

ગુરુ ગોવિંદસીંગે એક વખત પોતાના શિષ્યોની પરીક્ષા કરી. તેમણે કહ્યું : “મારા બધા શિષ્યો! જે તમને મારે માટે ખરી ભક્તિ હોય તો તમારામાંથી ૭ જણા બહાર પડો

ને મને માયાં આપો, ત્યારેજ આપણા પ્રયત્નમાં આપણને સફળતા મળશે. " જે શ્રદ્ધાવાન શિષ્યોએ પોતાના માયાં ધયાં, ગુરુ ગોવિંદસીંગ તેમને લઈ અંદર તંબુમાં ગયા ને અંદર જે બકરાના માયાં કાપ્યાં.

ગુરુની આવશ્યકતાના વિષય પર ધણા લોકો વચ્ચે ખૂબ વિવાદ ને તકરાર થઈ રહી હોય છે. કેટલાક ધણાજ જુસ્સા ને ભારપૂર્વક જણાવે છે કે આત્મ-સાક્ષાત્કાર અને આધ્યાત્મિક પ્રગતિ માટે ગુરુની ખીલકુલ જરૂર નથી, પણ એકલા પોતાના જ પ્રયત્નો વડે આધ્યાત્મિક પ્રગતિને આત્મ-પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. તેઓ શાસ્ત્રોમાંથી અનેક વાક્યો વાંચી બતાવી પોતાના ટેકમાં અનેક સુદ્ધિયુક્ત સુદ્ધઓ ને વિવાદો રજુ કરે છે. ખીજાઓ દ્વિંમતભેર જણાવે છે કે માણસ ગમે તેટલો સુદ્ધિ પ્રગલ્ભ હોય, આધ્યાત્મિક માર્ગમાં તે ગમે તેટલા કઠીણ પ્રયત્નો ને શ્રેષ્ઠેશ કરે તો પણ જ્યાં સુધી તેને આધ્યાત્મિક ગુરુની શિતળ કૃપા અને તેમની સોધી દોરવણી ન મળે ત્યાં સુધી તેનામાં આધ્યાત્મિક પ્રગતિ થવી શક્ય નથી.

હવે તમારી આંખો ખોલો ને આ દુનિયામાં આપણી આજીવન જીવનના અનેક ક્ષેત્રોમાં શું સામેસાથ બની રહ્યું હોય છે તે ધ્યાનપૂર્વક તપાસો. એક રસોઈયાને પણ શિખવનારની જરૂર હોય છે. તે થોડાક વર્ષો એક અનુભવી રસોઈયાની હાથ નીચે રહે છે. તેને તે ખૂબ અદખથી આધિન રહે છે, તે પોતાના એ ગુરુને સધળી રીતે ખુશ કરે છે. એ પ્રમાણે તે પઠવાન શાસ્ત્ર શીખે છે. તે અનુભવી રસોયા-તેના ગુરુની કૃપાથી પઠવાનશાસ્ત્ર-વિદ્યા શીખે છે. વકીલાતના ધંધામાં દાખલ થનાર પહેલાં અગાઉથી વકીલાત કરનારા વકીલની મદદ ને દોરવણી ધ્રુષ્ટે છે. ગણિત-શાસ્ત્રી ને દવા-શાસ્ત્રના વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષિત નિષ્ણાતોની મદદ ને દોરવણી મેળવે છે. એ

સાર્વત્રિક માન્યતા છે કે આ સંસારમાં જ્ઞાનની સધળી શાળાઓમાં કુશળ શિક્ષકની જરૂર હોય છે. અને સારીરિક, જ્ઞાનસિક, નૈતિક કે આધ્યાત્મિક કેળવણી ને પ્રગતિ દૃષ્ટીઆર શિક્ષક કે ગુરૂની મદદને દોરવણીથી જ શક્ય છે. આ એક સાર્વત્રિક નહિ તોડી શકાય એવો કુદરતી કાનુન છે. ત્યારે મિત્રો, આ સાર્વત્રિક રીતે સ્વીકારાયેલા કાનુનને આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં લાગુ પાડવા કેમ ના પાડો છો ?

આધ્યાત્મિક જ્ઞાન ગુરૂ પરંપરાનો વિષય છે. તે ગુરૂથી પોતાના શિષ્યને અપાતું એમ ઉતરતું આવે છે. બ્રહ્મારૂપક ઉપનિષદ વાંચો. તમને આ સત્યખીનાનો ઉડો ખ્યાલ આવશે. ગૌપદાચાર્યે પોતાના શિષ્ય ગોવિંદાચાર્યને આત્મજ્ઞાન આપ્યું, ગોવિંદાચાર્યે પોતાના શિષ્ય મુરેશ્વરાચાર્યને આપ્યું. મત્સ્યેન્દ્રનાથે, પોતાના શિષ્ય ગોરખનાથને, ગોરખનાથે નિવૃત્તિનાથને, નિવૃત્તિનાથે જ્ઞાનદેવને આપ્યું. તોતાપુરીએ શ્રીરામકૃષ્ણને આત્મજ્ઞાન આપ્યું. શ્રીરામકૃષ્ણે સ્વામી વિવેકાનંદને આપ્યું. અષ્ટાવક્રએ ગજ જનકના શ્રવણને ધડધુ. રાજા ભટ્ટારિનું આધ્યાત્મિક ભાવિ ધડનાર ગોરખનાથ હતા. અશુન ને ઉલ્લવના મનો જ્યારે અસ્થિર હતા ત્યારે તેમને આધ્યાત્મિક માર્ગમાં સ્થાપિત કરનારા શ્રીકૃષ્ણ હતા.

કેટલાક શ્રદ્ધામુખો કેટલાક વર્ષો સુધી સ્વતંત્ર રીતે ધ્યાન ઈત્યાદી ક્રિયાઓ કરે છે. પાછળથી તેમને ગુરૂની જરૂર ખરેખર જણાય છે. તેમના માર્ગમાં કંઈ આવરણો નડતા જણાય છે, ત્યારે તેમને હવે આગળ કેમ વધવું, આવરણો કે વિધ્નો કેમ દુર કરવા તેની તેમને સમજ પડતી હોતી નથી. ત્યારે તેઓ ગુરૂની શોધ કરવા માંડે છે.

ગુરૂ અને શિષ્ય જન્મેએ પિતાને આધિન પુત્રની માફક સંપૂર્ણ સહાયતાને ભક્તિથી, સાથે રહેતું બોધ્યે. ગુરૂનો ઉપદેશ ઝીલી લેવા શિષ્ય આતુર વધાતુર વલણવાળો હોવો બોધ્યે.

ત્યારેજ શિષ્ય આધ્યાત્મિક લાભ મેળવી શકે, તે સિવાય શિષ્યના આધ્યાત્મિક ઉદ્ધારની જરૂરી પણ આશા ન રાખવી, તેમજ જીના આસુરી સ્વભાવમાં સુધાગની આશા પણ વ્યર્થ જ.

પારધો એકલવ્ય પોતાના ગુરુ દ્રોણાચાર્ય પ્રત્યે કેટલો ભક્તિવાળો હતો તે તમો સૌ જાણો છો. ધનુષવિદ્યામાં તે નિષ્ણાત બન્યો હતો તેનું એ કારણ હતું તેણે ફક્ત ગુરુની મૂર્તિનું પૂજન ને સેવા કરી હતી. એક વખતે શંકરાચાર્યે પોતાના શિષ્ય પદ્મપદની પરીક્ષા લેવાનો વિચાર કર્યો. કાવેરી નદિ રેલથી ઉભરાઈ ગઈ હતી શંકર નદિના કિનારા પર ઉભા હતા. પદ્મપદ નદિના બીજા કિનારે ઉભો હતો. પદ્મપદને તુરંત જ તેની નજીક આવવા ઈસારો કર્યો. તે વખતે નદીમાં હોડી ન હતી. પદ્મપદ પોતાની જીદગોની દગ્ગર નહીં કરતાં તુરંતજ નદીમાં ફૂદી પડ્યો. તેને તરતાં બીજકુલ આવડતું ન હતું. આખરી ભક્તિ. શંકરની કૃપાથી પદ્મપદ નદિના પાણી પર સુખેથી ચાલતો હતો. દરેક પગલે કમળનું ફૂલ પુડી નીકળતું. એથી તેનું નામ પદ્મપદ (પગમાં કમળ)

આધ્યાત્મિક ગુરુની દ્વા, વિજ્ઞાતીક સ્પર્શ ને દોરવણી સિવાય બૂધા પડેલા જીવ માટે ઉદ્ધારની આશાજ નથી હોતી. ગુરુ જ ફક્ત માણસોની દ્રષ્ટિકોણમાં જન્મગ ફેગ્દાર લાવી શકે અને તેમને આત્મતત્ત્વની નિર્મળ ને ઇદ્રિયાતિત્વ ઉચ્ચ દક્ષાએ ચઢાવી શકે.

૨ સંક્ષિપ્ત ભક્તિયોગ

તમાગ ગુરુની સલાહ અગર તમારા પોતાનો વલણ રૂપી પ્રમાણે અગર કોઈ સારા જ્યોતિષી કે જ્યોત તમારી કુંડળીને આધારે તમને લાલગરી એવા દેવ વતાવે, તે શિવ, રામ, કૃષ્ણ, વિષ્ણુ, દત્તાત્રય, ગાયત્રી કે ચક્રિતમાના કોઈ એકને તમારા

ધષ્ટ દેવતા સ્થાપો. ઓમ્ નમઃ શિવાય, ઓમ્ નમો નારાયણાય,
 ઓમ્ નમો ભગવતે વાસુદેવાય, ઓમ્ શ્રીરામ જય રામ જય
 જય રામ, એવો દોઢ એક યોગ્ય મંત્ર પણ મેળવો. તમારા
 ધ્યાનના ઓરડામાં એ ધષ્ટદેવની છબી તમારી સામે રાખો. ૭
 મહિનાઓ સુધી દરરોજ પંદર સેકંડથી પંદર મિનિટ સુધી એ
 છબી પર એકી દશો જોયા (ત્રાટક) કરો. એક ધ્યાનથી પંદર
 મિનિટ સુધી જરી પણ આંખ મીંચ્યા વિના કે પલકારો
 પાડ્યા વિના, આંખમાંથી ખુબ આંસુઓ પડે ત્યાં સુધી છબીને
 ખુબ નિઘાપૂર્વક જુઓ. ભાગવત, રામાયણ, નારદીય ભક્તિ-
 સૂત્રો ને સાણ્ડીય ભક્તિ-સૂત્રોનો અભ્યાસ કરો. એક વર્ષ
 અયોધ્યા, મથુરા, પંદરપુર, રૂપિકેશ, કે એવા પવિત્ર સ્થાનોમાં
 રહો. નવ વિદ્યા ભક્તિનો ક્રમ અનુસરો. તમારા શ્રુ મંત્રનો
 સતત જાપ કરો. ફક્ત ત્રણ જ કલાક ઉઘો. તમને રચિત
 એવો મધુર, સખ્ય, દારમ્ય, કે વાત્સલ્યમતિ એક ભાવ પસંદ
 કરો. ભગવાનને વિના કયાસ કે કચવાટ સંપૂર્ણ રીતે શરણ
 યાઓ. હૃદયના ઉંડાણમાંથી આંતરિક પ્રાર્થના કરો. પ્રાર્થના
 પર્વતોને પણ પીગળાવી નાખે છે. પ્રાર્થના એવા ક્ષેત્રોમાં પહોંચી
 શકે કે જ્યાં શુદ્ધિ ભાગ્યેજ દાખલ થઈ શકે.

એક નિષ્ટા (એક આદર્શ પ્રત્યે ભક્તિ) રાખો.
 અનન્ય અવ્યભિચારિણી (જરી પણ કંઈ નહિં એવી,)
 એકાગ્ર ભક્તિ સેવા. ક્રમશઃ અનુરાગ, પ્રેમ, પ્રીતિ, વિરહ,
 ભાવ ને મહાભાવ કેળવો. મહાભાવમાં ભક્ત પોતાના શરીરનું
 તથા દુનિઆનું જ્ઞાન જૂલે છે અને ઇશ્વરમાં કે પોતાના
 ઇષ્ટમાં સંપૂર્ણતઃ મળી ગયેલો હોય છેઃ અપર એટલે
 સામાન્ય ભક્તિમાંથી પરા-અગર અભેદ-ભક્તિની કક્ષાએ પહોંચી
 છે. ભક્ત સાલોક્ય, સામીપ્ય અરૂપ ને આયુન્ય મુક્તિ
 મેળવ્યા બાદ કર્મ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.

“દશમિ સુદિપોતે તામ્ દેત મામુપવન્તિને—દુઃ તેમને વિશેઃ સુદિને એક વ્યાપ્તિ પુઃ ૩ જેથી તેઓ મારી પાસે આવે. (ત્રીતા. અ. ૧૦-૧૦)

સામ્ય મુક્તિ મેળવ્યા પછી જાતિ અજ્ઞાને ઈશ્વર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે જે સિદ્ધિ કાનીની છે. અતિ ઉત્સાહી સ્ત્રી સ્વતંત્ર પરિસ્થિતિ ઉત્સાહથી મે ૩ મળે વર્ષમાં આત્મ-સાધના કરી શકે. એ દુઃ સિદ્ધિમત્થી ને અજ્ઞાતી ૧૬૩. સદાચ પ્રવર્તે કરો અને પરિજ્ઞામની વાટ જુઓ.

અવધાન મેળવે ત્રીતામાં અપેક્ષા નોંધ. મધ્યસ્થ મુક્તિ. માવદ—મેને અનુમોદ.

૩. પ્રેમયોગ

પ્રેમ પ્રત્યે અતિશય નિઃસ્વાર્થ, શુદ્ધ મદદના ને પ્રેમ એ આશ્રમ આદિ પ્રેમથી હજાર, જાતની અનુભવ થાય છે. અતિ પ્રેમમાં પરિણમે છે. પ્રેમ એ શુદ્ધ અમૃત છે. પ્રેમ દુઃખનો નાશ કરે છે, સિદ્ધિથી દુઃ કરે છે, અને સ્થિતિ-હીનને ને અમરતા બદલે છે. પ્રેમનું ૧૫ વર્ણવતું બદ્ધ મુરોલ છે. તેને તો જાતેજ અનુભવ થઈ શકાય. જ/૧, રમરજ, કીર્તન, સત્કર્મ, બાંહેધારી સેવા અને ગમાવજ—આગવત વમેરના વર્ણનથી તે કેળવે.

સાત્ર સ્ત્રોત્રોમાં અમર સ્ત્રોત્રોના વારંવાર પાઠથી તમારું મન પ્રદુષ્ટ મર્તે અને પ્રિત્તિદિન જની ઉચું ચડશે. તે તમારા મનને અમરના સ્થાને સમીક્ષામાં રાખી મુકશે. તે તમારા હૃદયમાં, આનંદ, સ્થિતિ ને સૌખ્ય રચાવશે. સ્ત્રોત્રો દરોજ જાઓ ને અમરનાની કૃપા મેળવો. સદાચ તેનામાં જ વસો. અનેક પ્રકારની ક્રિયા યોગથી તપશ્ચર્યામાં મીઠાનું. રમરજ એ સૌથી ઉત્તમ તપ છે. (વિ. પુ., ઇ. ૨-૧-૧૩૪-૩૫.)

જેમ અગ્નિ ધાતુઓને ગાળી નાખનાર ઉત્તમ દહિયાર છે તેમ ભગવાનના નામના ગાન અનેક પાપોને ગાળી નાખનાર ઉત્તમોત્તમ ઉપાય છે. (વિ. પુ. ૬-૭-૯)

એક ક્ષણ પણ જો ભગવાનના નામનું સ્મરણ કરનાર આવે તો માણુમના ધોરતમ પાપ પણ તુરત જ નાશ પામે છે. (વિ. પુ. ૬-૮-૧૦)

જે ભગવાનનું નામ લેતો નથી તેનું જીવન બ્યર્થ છે. તેના નામ વિના જીવવા કરતાં મરવું બહેતર છે.

પ્રત્યેક અહોરાત્ર ભગવાનનું સ્વરૂપ જોવાની તમારી આંખને ટેવ પાડો. સર્વ પ્રાણીમાત્રમાં ભગવાનનું રૂપ જુઓ. તમારા કનિષ્ઠ ભગવાન શ્રીહરિના મધુર સુરીશ કીર્તનો સાંભળવાની ટેવ પાડો. તમારી જીભને ભગવાનના ગુણગાન ગાવાને, અને મધુર, પ્રેમાળ અને સત્ય વચન જોલણને ફેળવો. તમારા હાથને દાન આપવા માટે ને ગરીબોની સેવા કરવા માટે ફેળવો, તમારા મનને સદાય આનંદી, શાંત રહેવા માટે અને કૃષ્ણ શ્રીહરિનો જ વિચાર કરવા માટે ફેળવો. પ્રેમ ફેળવવાનો આ સાચો માર્ગ છે.

સર્વશ્રેષ્ઠ સત્યની શોધ કરો; વહેલી સવારે ઇશ્વરનું ધ્યાન, સુબ્યવસ્થિત અને નિયમિત જીવન, ધર્મશરણે અમર ગુણ, અને આંતરિક તેમજ બાહ્ય જીવનમાં પ્રત્યેક રૂપોમાં તેની હાજરી જોવી-જાણવી. આ બધાથી તમારા જીવનમાં સમત્વ ને સરળતા આવશે ને આંતરિક આધ્યાત્મિક શક્તિ ને બળ આવશે.

સત્ય પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિ રાખો. તેને માટે તમારા સપજાનો ભોગ આપવા તૈયાર રહો. તમો જગત્તર ઇચ્છાશક્તિ પ્રાપ્ત કરશો. તમો નિર્ભય થશો. સર્વના અંતર્યામિમાંથી પ્રચૂર શક્તિ ને હિમ્મત મેળવશો. તમો ધર્મશર-સાક્ષાત્કાર કરશો.

એક જ માત્ર સત્ય છે. તે જ ધર્મશર, અને ખીજું કંઈ નથી. આ જગત તેનું સ્વરૂપ છે. સપજા બનાવો, કર્મો બધું તેનું

જ છે. સધળું તે જ છે. આ જગત નાશવંત, ચલચિત્ર જેવું, ક્ષણિક દેખાવ માત્ર છે. વ્યક્તિના અસ્તિત્વ જેવું કાંઈ નથી. વ્યક્તિ ભાવ એ માત્ર કલ્પના ને મનની અસાન સ્થિતિ છે.

ધન્યરની વ્યાખ્યા કરવા જવું એટલે તે છે જ નહિ એમ કહેવું ખરાબર છે. તમે માત્ર આકૃતિવાળી કાંઈ ચીજનું જ વર્ણન કરી શકો. મર્વના મૂળ કાગળ એવા અનન્ત પુરુષ જેની સીમાબદ્ધ એવી કાંઈ આકૃતિ જ નથી તેનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકો. જે તમે ધન્યરની વ્યાખ્યા કરવા જાઓ તો તમે અમાપનુ માપ કરવા જેવું અને તેને મનના પ્યાલની અંદર ગોંધી રાખવા જેવું કરો. ધન્યર રચૂલ મનથી પર છે. પણ તે શુદ્ધ, સૂક્ષ્મ, અને એકાગ્ર મનના ધ્યાન વડે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

સાત્વિક ખોરાક મનને સાત્વિક કરે છે. આ બતાવે છે કે ઇન્દ્રિયોથી ગ્રહણ થતા બધા વિષયો શુદ્ધ-સાત્વિક હોવા જોઈએ. કાં તો ગીતા, રામાયણ, ભાગવતમાંના પવિત્ર ઉપદેશો ને શ્રી. હરિના કીર્તન સાંભળતા હોવા જોઈએ. તમારા કપડાં શુદ્ધ હોવા જોઈએ. તમારા શબ્દો શુદ્ધ પવિત્ર હોવા જોઈએ. તમારા સાથીદારો સાત્વિક માણસો હોવા જોઈએ. જે પુસ્તકો તમે વાંચો તે શુદ્ધ પવિત્ર વિષયો સંબંધી હોવા જોઈએ. તમારું સ્થાન શુદ્ધ-સાત્વિક હોવું જોઈએ, તમારો ધ્યાન કરવાનો ઓરડો ભગવાનની સાત્વિક છબીઓથી શણગારેલો હોવો જોઈએ. ત્યારે જ તમે જલ્દીથી ધન્યર-ભાવ પ્રાપ્ત કરી શકશો. સાતિ-મંત્રમાં પણ તમે જોશો કે : = હે દેવો ! અમે અમારા કાનો વડે માત્ર મંગળ હોય તે જ સાંભળીએ ! હે ! વંદનીય ! અમે અમારી આંખો વડે મંગળ હોય તે જ જોઈએ.”

બીલડી સજરીએ જે મનોભાવથી ભગવાન રામચંદ્રને બેટ ધરી હતી તેવા જ માનસિક ભાવથી તમારે ભગવાનને ધરવી જોઈએ. દ્રૌપદીએ પોતાના ચિર-દરબુ વખતે

અધિશ્વર શ્રીકૃષ્ણને તેમજ ચૂકથી પકડામેલા મળેન્દ્ર શ્રીહરિને જે ભાવથી સ્મર્યા હતા તે ભાવથી તમારે ભગવાનને બોલાવવા બેઠાએ. આ ભાવ કેળવો તમને ભગવાનના દુરત દર્શન થશે.

પ્રેમ વિના માણસનું જીવન ખાલી છે. પ્રેમ વિના માણસ ફેાગદ જીવે છે, પ્રેમ એ જીવન છે. તે સર્વવ્યાપક છે. પ્રેમ એ જખડું ખળ છે. પ્રેમ એ જીવનનો ગસ છે. ચાહો—પ્રેમ કરો અને તમને તે બદલામાં મળશે. સેવાથી, જપથી, સત્સંગથી અને ખ્યાનથી પ્રેમ કેળવો.

જપ, કીર્તન, ગરિબોની સેવા અને ખ્યાન વડે ધૃશ્વરમાં સતત અવિશેષ રહેવાનો પ્રયત્ન કરો. ત્યારે જ તમે કાળ ને મરણને જીતી શકશો.

ભગવાન સદાય તમારી સાથે છે. તે તમારું રક્ષણ કરશે ને મૂકત કરશે. તેમનામાં જ આશ્રય હોયો. તેના આસીર્વાદો તમારા જીવનમાં ઉતરશે ને તમારાં મન ને શરીરને ફેરવી નાખશે. આખ્યાત્મિક વસ્તુઓની સમજને કેળવો. દરરોજ તમારા વિચારો, શબ્દો ને કાર્યો પર સંયમ મૂકવાનો ખાસ અભ્યાસ કરો. તમારા ઓરડામાં તેની હાજરી માનો. પ્રાર્થના ને ખ્યાન દરરોજ અચૂક જ કરો.

મિત્ર ! થોડાક સમય માટે તમારું ખ્યાન તમારાં હૃદયમાં વસેલા અંતર્યામિ તરફ એકાગ્ર કરો ને તમારા મનને તેનામાં ઓટાડો. સધળી સંસ્કારિક મજાહનો ત્યાગ કરો. સદાચારીઓ જે માર્ગે જાય છે તે માર્ગે ગ્રહણ કરો. એક અઠવાડિયું ફક્ત દૂધ ને ફળો પર રહો. તાઢ ને તાપ, બૂખને તરસ વેઠો. કોઇ પણ પ્રાણીને સહેજ પશુ હાની નહિ પહોંચાડો. સંતોષી જીવન જીવો. નિંદા ને પ્રસંશાને સરખી જ માનો. અંતરાત્મામાંથી આનંદ મેળવો.

જો સવારે ૪ કલાકે ઘઠમૂહૂર્તમાં ઉઠશો તો મન સ્વચ્છ ને શાંત થશે. સવારના પહેાર દરમ્યાન આખ્યાત્મિક વાતાવરણ ને

નિરવ—અદ્ભૂત શાંતિ હોય છે. સધળા સતો ને યોગીઓ આ સમયે ધ્યાન ધરતા હોય છે અને તેમના આધ્યાત્મિક અદિલને દુનિયા પર મોકલે છે, આ સમયે તમે તમારા જપ, પ્રાર્થના, ધ્યાન કરતા હોવ તો તમને પુષ્ટળ લાભ થાય છે. તમારે ખાસ ભારી મચડીને ધ્યાનાવસ્થા લાવવી નહિ. મનની તે સ્થિતિ આપ-મેળે જ ક્રમશઃ અભ્યાસથી આવી જશે.

તમારા મિત્રોને, પડોશીઓને, અજણાઓને, પરાણાઓને અને નોકરોને સારામાં સારી ચીજો, ઉત્તમ જોરાક, કીંમતી ફળો, ચોખ્ખું દૂધ, સુંદર કપડાં આપો. તમને ખૂબ આનંદ, બળ ને સૌખ્ય મળશે. આ અમલમાં મૂકો ને કાયદોનો અનુભવ લ્યો. તમારામાં પ્રેમ જન્મી જશે.

માંદાઓની માવજત કરો. દુઃખીઓને આસ્વાસન આપો. ઇશ્વરમાં જ જીવો. પ્રેમના મહામંત્રનો પ્રચાર કરો. સ્વાર્થ—ત્યાગ ને સેવામય જીવન જીવો. પવિત્ર ને શુદ્ધ બનો. આ તમને ઇશ્વર—ભાવની પ્રાપ્ત કરાવશે.

શ્રીકૃષ્ણ ઉદ્ધવને કહે છે: “ મરકરીમાં હસનારાઓ તરફ ધ્યાન નહિ આપતાં, શરમ શું છે તે નહિ જાણતાં, શરીરનું ભાન બૂલીને, જમીન પર લાંબા યર્ધને સર્વ પ્રાણી માત્રોને, કૂતરા, ચંડાળ, ગાય અને ગધેડા—બધાયને સાષ્ટાંગ, દંડવત પ્રણામ કરવા જોઈએ. બીજાઓને સાષ્ટાંગ, દંડવત પ્રણામ કરવાથી માણસ ન ત્ર ય ઇ શ કે—પ્રણામ કરતાં જો તે બધાંમાં નારાયણ-ભાવ જો કેળવે, તો જો કાંઈ તે જૂએ તે ઇશ્વર જ છે, અને ઇશ્વર સિવાય બીજું કાંઈ જ નથી, અને આ જગત્ જો ઇશ્વરનું વિરાટ—સ્વરૂપ છે એમ સમજવામાં તે મદદરૂપ થશે. બીજાઓને નારાયણ-ભાવે પ્રણામ કરવાથી તે ભક્તિને વધારવામાં ઘણી જ મદદ કરશે. ગાય, ગધેડા કે કુતરાને માનસિક પ્રણામ કરો અને માનો કે તમે શ્રીહરિને પ્રણામ

રજા છે. સધળા સજીવ પ્રાણીઓ, સવળી નિર્જીવ વસ્તુઓ શ્રીહરિના રૂપે જ છે.

પ્રેમ યોગના અધ્યાયથી તમે સર્વે ઇશ્વર ભાવને—પ્રાપ્ત કરો. તમારા હૃદયે ભગવાન પ્રત્યેના પ્રેમથી હિમરાઈ જાઓ. તમારા સર્વ પર ભગવાનના આશિષ ઉતરે. તમે સર્વે ભગવાનના નામ ગાતા, ભગવદ્-પ્રેમનો ફેલાવો કરતા, સર્વજ્ઞ આનંદ, શાંતિ ને સૌખ્યનો સંચાર કરતા ભાગવતો તરિકે ઝળકી રહો.

૪. પૂજા અથવા ઉપાસના

પૂજા એટલે ભગવાનનું પૂજન આ ઉપાસના છે એટલે કે ભક્તને ભગવાનની નજીક જવામાં કે તેમની સાથે યોગ મેળવવામાં મદદરૂપ થાય છે. તે મનને ભગવાન પ્રત્યેના શુદ્ધ-ભાવ-પ્રેમ-શુદ્ધ પ્રેમથી ભરી દે છે. તે ક્રમશઃ માનુષ્યને ઇશ્વરમય બનાવે છે.

મૂર્તિ (વિગ્રહ), સૂર્ય, અગ્નિ, પાણી, ગંગાનદિ, શાલિગ્રામ, (શિવ) લિંગ એ બધાં ઇશ્વરના પ્રતિકો-ચિહ્નો છે. જે જીવાત્માને મનની એકાગ્રતા અને હૃદયની પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરવામાં મદદરૂપ થાય છે. મનને ચોંટાડવા માટે ચિહ્નની અનિવાર્ય જરૂર હોય છે. ખ્રિસ્તીઓનું પશુ ક્રાસી (ક્રોસ)નું ચિહ્ન છે. રથૂગ મનને અવલંબન-આધાર માટે સાકૃતિક પ્રત્યક્ષ ચિહ્ન જોઈએ છે. ન્યારે સૂક્ષ્મ મનને ભાવરૂપ (અપ્રત્યક્ષ) ચિહ્ન જોઈએ છે. વેદાન્તી પણ ભમતા મનને ચોંટાડવા માટે ‘ઓમ્’ ચિહ્નને રાખે છે. શરૂઆતમાં ચિહ્ન-પ્રતિક સિવાય મનની એકાગ્રતા કે ધ્યાન શક્ય નથી.

શરૂઆતમાં મનને પ્રતિક કે પ્રત્યક્ષ ચિહ્ન પર ચોંટાડવાથી તેને કેળવાય છે. ન્યારે તે સ્થિર ને સૂક્ષ્મ બને, ત્યાર પછીથી તેને ‘અહં શ્રદ્ધાશિમ્’ કે એવા ભાવવાદો વિચાર પર ચોંટાડી શકાય.

ભક્ત પ્રત્યક્ષ મૂર્તિમાં ભગવાન અને તેના ગુણોનો અધ્યાસ કરે છે. પૂજના સોળ ઉપચારો જેવા કે પાઘ (ચરણો ધોવા આટે પાણી) અર્ધ્ય, આસન (બેઠક) સ્નાન (નાહતું) વસ્ત્ર ધારણ મંધ (ચંદન) પુષ્પ (અર્ચન) આરતી (કપૂર) મહાનૈવેદ્ય વગેરેથી તે મૂર્તિનું પૂજન, સત્કાર-સેવા કરે છે. પૂજના આ પ્રકારથી ભમતું મન એકવૃત્તિવાળું થાય છે. જીઝાસુ ક્રમશઃ ભગવાન નજીક છે એમ અનુભવે છે. તેનું હૃદય નિર્મળ થાય છે ને પોતાના અહંકાર (હું પણું) નો નાશ કરે છે.

જેણે કેટલાક સમય સુધી ફૂલ અને ખીજ પૂજના ઉપચારો વડે ઉપાસના કરી હોય તેઓ પછી માનસિક પૂજા કરી શકે. માનસિક પૂજામાં ભક્ત મનથી સધળા પૂજના ઉપચારો ભગવાનને અર્પણ કરે છે. આ ઉપાસનાનો મૂર્તિ-પૂજા કરતાં જરી ઉચ્ચ પ્રકાર છે. ભક્ત ભગવાનને કહે છે: “ હે ભગવન, હું તારો પું. સધળું તારું છે. તારું જ ધારું” થાય. તું જ સર્વ છે. તું જ સર્વ કરે છે. તું ન્યાયી છે. હું તારા હાથમાં હથિયારરૂપ છું. હું કાંઈ જ નથી. હું કાંઈ જ કરી શકું એમ નથી. મારું કાંઈ જ નથી, આ પ્રમાણે પોતાનો અહંભાવનો નાશ કરે છે ને ભગવાનને આત્મ-સમર્પણ કરે છે.

એક નાની સરખી મૂર્તિની પૂજા કરતાં તેણે ‘પુરુષસૂક્ત’ નો વેદપાઠ દરરોજ બણવો જોઈએ ને અર્ગણિત માયાઓ, અર્ગણિત આંખો, અર્ગણિત હાથોવાળા એવા વિરાટ પુરુષ કે જે આ દષ્ટ જગતથી પણ વધુ મોટા છે તેમાં (મૂર્તિમાં) પ્રાણી માત્રના હૃદયમાં રહેલા અંતર્યામિ આત્મા-ભગવાનનું ધ્યાન ધરવું જોઈએ.

ઉપાસકને ક્રમશઃ સાગવા માટે છે કે, જે ભગવાનની તે પૂજા કરે છે તે મૂર્તિમાં, સર્વ પ્રાણીઓના હૃદયોમાં, અને આ જગતના સર્વ નામો અને રૂપોમાં છે. તે તેમની હાજરી સર્વત્ર જૂએ છે.

પૂજા દરમ્યાન ભગવાનનો મંત્ર બોલતાં, તે પોતાના હૃદય પોતાના માથાને, ચોટલીને, હાથો ને બાહુને અડકે છે. મંત્રના પ્રત્યેક અક્ષરમાં ચેતન્ય હોય છે. મંત્રનું વારંવાર પઠનથી અને મંત્રના ભાગો સાથે શરીરના ભાગોને અડકવાથી, ઉપાસક ધીમે ધીમે દૈવી શક્તિવાળો બને છે. તેનામાં આધ્યાત્મિક જાગૃતિ આવે છે. આધ્યાત્મિક કિરણો ઝરે છે. તમસ્ ને રજસ્ નાશ પામે છે. તે શુદ્ધ સત્વથી ભરાઈ જાય છે. તે ઉપાસનાના વિષય સાથે એક ધર્મ જાય છે. તે ભગવાનના જ સ્થાન સામિધ્ય, સાર્ધ્ય, સાધુન્ય પ્રાપ્ત કરે છે.

ભક્ત કે યોગી માટે કોઈ વસ્તુ જડ કે રચૂલ નથી. સર્વ વસ્તુ વાસુદેવ-ચેતન્ય—સર્વ વાસુદેવમ્ इति । ભક્ત મૂર્તિમાં ખરે-ખર જ ભગવાનને જૂએ છે. નરસિંહ મહેતાની રાગએ કસોટી કરી હતી. રાગએ કહ્યું, “હે નરસિંહ ! જો તું શ્રીકૃષ્ણનો ખરે-ખરો ભક્ત હોય, અને તું કહે છે તેમ આ મૂર્તિ પોતે શ્રી-કૃષ્ણ જ છે, તો એ મૂર્તિને ચલાવ !” નરસિંહ મહેતાની પ્રાર્થનાથી મૂર્તિ ચાલી. તુલસીદાસે આપેલું ભોજન શિવના પોઠીયા નંદિ (શિવની મૂર્તિ આગળ બળદની મૂર્તિ હોય છે તે) એ ખાધું હતું. શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ મીરાંબાઈ સાથે રમતી. તેને માટે તે ચેતનવાન સજીવ ને ચેતન્યવાળો હતી.

હિંદુઓનું તત્વજ્ઞાન અને તેમની ઉપાસનાની પદ્ધતિ કેટલી સુંદર છે ? તે માત્ર મૂર્તિની જ પૂજા આગળ જ અટકતી નથી. મૂર્તિપૂજા દ્વારા સાધકને ક્રમશઃ ભક્તિની ઉચ્ચ કક્ષા અને સમાધિ અગર યોગની સ્થિતિએ લઈ જાય છે. તે મૂર્તિની પૂજા કરતો હોય પણ તેની માનસિક ચક્ષુ સમક્ષ તેને સર્વવ્યાપક પરમાત્માને સ્થાપી રાખવાના હોય છે. તેણે પોતાના હૃદયમાં અને સર્વ વસ્તુ માત્રમાં તેની હાજરી જાણવાની હોય છે. હિંદુ-શાસ્ત્રોમાં પૂજના નિયમો અને પ્રકારો તથા પૂજની વિધિ ચોક્કસ શાસ્ત્રીય

અને ઉચ્ચ ભુષિયુક્ત હોય છે. આ અજ્ઞાન માણસો કે જેમણે શાસ્ત્રોનો બરોબર અભ્યાસ કર્યો નથી અને જેઓ સાચા ભક્તોના અને મહાત્માઓના સમાગમમાં આવ્યા નથી તેઓ મૂર્તિપૂજની નિંદા કે બદનામી કરે છે.

સાધક જે શરૂઆતમાં મૂર્તિપૂજા કરે છે તે ભગવાનને સર્વત્ર જૂએ છે અને પરાભક્તિને પહોંચે છે. વિધિ ભક્તિ પરથી તે રાગાત્મિકા અગર પ્રેમભક્તિ તરફ વળે છે. તે આખા જગતને ભગવાનનું રૂપ જ જૂએ છે. સારું ને નરસું; સાચું કે ખોટું, હુઆ વગેરે અભિપ્રાયો નાશ પામે છે. તે ખલમાં, હુટારમાં, સાપમાં વિંછી, ઠીડી, ફૂતરો, ઝાડ, લાકડું, પત્થર, સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, અગ્નિ, પાણી વગેરે સર્વમાં ભગવાનને જૂએ છે. તેની દૃષ્ટિ કે અનુભવ વર્ણવી શકાય એવાં નથી. આવા ઉચ્ચ ભક્તોનો જય હો ! કે જેઓ આ પૃથ્વી પર અવતરેલા દેવ જ છે. જેઓ ખીજાઓને સંસારના કીચકમાંથી હિંચકી લેવા અને તેમને મૃત્યુના પંજમાંથી ઉગારવા જીવતા હોય છે.

દુલ્હસીદાસે સર્વવ્યાપક સત્વનો અનુભવ કર્યો હતો. તેને વિરાટનું દર્શન થયું હતું, તે સર્વવ્યાપક નિર્ગુણ બ્રહ્મ સાથે મળી ગયા હતા છતાં, ધનુર્ધારી શ્રીરામ માટેની તેની તાલાવેલી ઓછી થઈ ન હતી. જ્યારે તે વૃંદાવન ગયા ને લાં મેરલીધારી શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ જોઈ ત્યારે જોડ્યા, હું આ રૂપ આગળ મારૂ માથું નમાવીશ નહીં. સારે શ્રીકૃષ્ણની તે મૂર્તિ શ્રીરામની મૂર્તિમાં ફેરવાઈ ગઈ. પછી જ તેણે તેને (મૂર્તિને) પ્રણામ કર્યાં. દુલ્હરામને પણ દુલ્હસીદાસ જેવો વિરાટનો અનુભવ થયો હતો. તેઓ તેમના અભંગમાં લખે છે; 'જેમ શેરડીમાં મીઠાશ ફેલાયેલી હોય છે તેમ હું મારા સ્વામિ (પરમાત્માને) સર્વત્ર વ્યાપક જોઉં છું. છતાં તે સદાય પોતાના નિતમ્ય પર હાથ ગ્રાપી રહેલા પંડરપુરના દેવ વિઠ્ઠલાનાજ તેઓ મુણુગાન ગાયા કરતાં, મીરાંએ પણ સર્વવ્યાપક

પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો તથાપિ તે “મારા ગિરિ-ધર નાગરનું” જ રટણ કરવાથી જરીયે અટકતી નહીં.

મધુસુદાન સ્વામિ જેઓએ અદ્વૈતનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો જેઓ પરમાત્મતત્ત્વની એકતા નિહાળતા જેમનામાં અદ્વૈતભાવ રચીપચી ગયો હતો. તેઓ હાથમાં મોરલીવાળા શ્રીકૃષ્ણના રૂપના અતિભાવ સાથે અનુરાગી હતા, ઉપરોક્ત બીનાઓ પરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે મૂર્તિપૂજા દ્વારા ઇશ્વર પ્રાપ્તિ યશ્ન શકે. ભગવાનની સગુણ રૂપે પૂજા વેદાન્તીઓના નિર્ગુણ બ્રહ્મના સાક્ષાત્કાર કે ભગવાનના સર્વવ્યાપક નિર્ગુણ પ્રકારના અનુભવ માટે ધણીજ મદદરૂપ છે, એકાગ્રતા ને ધ્યાન માટે સરસ્વાતમાં મૂર્તિપૂજાજ ધણી જ અગત્યની છે, અને ઇશ્વરભાવની પ્રાપ્તિમાં આવી પૂજા કોઈ પણ રીતે હાનીકરતા નથી. જેઓ મૂર્તિપૂજાનો વિરોધ કરે છે તેઓ અગાધ અધિકાર ને અજ્ઞાનતામાં ફાંસા મારતા હોય છે. જેમને પૂજા ને ઉપાસનાનો સાચો ખ્યાલજ નથી. પોતે મહાન પંડિત છે એમ ખતાવવા માટે તેઓ મૂર્તિપૂજા વિષય પર નિરર્થક ખોટા વિવાદો ને ચર્ચાઓ કરતા હોય છે. તેમણે કદાપિ સાધના કરી હોતી નથી. નકામા ગપાટાઓ ને મોટી મોટી વાતો કરવાનો ધધાજ તેમણે માંડ્યો છે. તેઓ પોતાને જ તુકસાન પહોંચાડે છે. સમસ્ત જગત એક યા બીજે પ્રકારે મૂર્તિ કે ચિહ્નોની પૂજા કરે જ છે. જ્યારે ધ્યાનમાં આગળ વધે છે ત્યારે તે રૂપ અરૂપતામાં નિર્ગુણતામાં મળી જાય છે અને તે (અરૂપ) નિર્ગુણ સત્ત્વમાં ભળી જાય છે.

ખાલી વાસણોજ ખુખશુટ કરે છે, સાંધક જે પૂજા ને ધ્યાન કરતા હોય, જે જ્ઞાન ને ખરી ભક્તિથી ભરેલા હોય તેઓ સદા મૌન જ રહે છે. તે પોતાના મૌન દ્વારાજ બીજાને અસર કરે છે, ને શિષ્યામણુ આપે છે. તે ફક્ત સમજે છે કે સરસ્વાતમાં ચિત્તને એકાગ્ર કરવા માટે મૂર્તિની જરૂર છે કે નહિ.

ગમે તેટલો બુધ્ધિશાળી હોય, પણ શરૂઆતમાં કોઈ ચિહ્નની મદદ સિવાય ચિત્તની એકાગ્રતા મેળવી શકતો નથી. બુધ્ધિશાળી લોકોએ માણસ પોતાના અભિમાન ને મદને લીધે જ કહે છે, હું મૂર્તિ પસંદ કરતો નથી. હું મૂર્તિ પર ધ્યાન કરવા માગતો નથી.” તે નિર્શુણ્ય ક્ષણ પર પણ ધ્યાન કરી શકતો નથી. તે માને છે કે તે મૂર્તિની પૂજા કરે છે એમ લોકો જાણે તો તેની મશકરી કરશે. તેમ તે નિર્શુણ્ય પર પણ કદિ ધ્યાન કરતો નથી. તે માત્ર વાતો કરે છે, ચર્ચા કરે છે, તે દંબ કરે છે. તે તેનું જીવન અર્થ ચર્ચામાં નકામું વિતાડે છે. હજારો ટન જેટલા સિંચવાતો કર્તા એક ઔસ ક્રિયા વધારે સારી છે, બુધ્ધિમાન માણસોમાંના મોટા ભાગને બુધ્ધિ જ તેમને હાની કરતા થાય છે. બ્રહ્મનું અસ્તિત્વ એ અનુમાન છે, સમાધિ એ મનનો ખોટો દાઢિ છે, આત્મ-સાક્ષાત્કાર એ વેદાન્તીઓની માત્ર કલ્પના છે. કેવા બ્રમિત આત્માએ ! તેઓ અજ્ઞાનતામાં દટાઈ ગયેલા છે. તેઓ પોતાના બાહ્ય વિષયના જ્ઞાન કે જે આત્માના જ્ઞાનને મુકાબલે માત્ર ઉપરના ઊંડા જેવું જ છે, તેનાથી ઘેરાઈ ગયેલા હોય છે. આવા માણસો માટે મુકિતની આશા જ નથી. પહેલાં તેમના અગળ સંસ્કારોને સતસંગ દ્વારા સારા સંસ્કારોથી ઘોષ નાખવા જોઈએ. તે પછી જ તેઓ પોતાની જૂનો સમજી શકશે. ભગવાન તેમને સદ્બુદ્ધિ ને સતજ્ઞાન માટેની તૃપા આપે ! તમે સર્વ અંતર્યામિ આત્માના શાશ્વત સૌખ્યને પામે !

૫. પ્રસાદનો મહિમા

પ્રસાદ તે છે કે જે શાંતિ આપે છે. કીર્તન, પૂજા, ઉપાસના, દવન, આરતિ વગેરે દરમ્યાન બ્રહ્મ, કીસમીસ, દુધ, મીઠામ, ક્રેલો ભગવાનને અર્પણ કરાય છે. બીજીપક્ષે, ફૂલો, તુલશી, વિભૂતિ વગેરેથી પૂજા કરાય છે અને તે ભગવાન તરફથી પ્રસાદ વરિષે અપાય છે. પૂજા ને .

દરમ્યાન મત્રોચ્ચારણથી આ વસ્તુઓમાં અદ્ભૂત શક્તિનો સંચાર થાય છે.

પ્રસાદ મહાન શુદ્ધિકારક છે. પ્રસાદ રોગ વિનાશક રામબાણ જડીશુદ્ધિ છે. પ્રસાદ આધ્યાત્મિક આસન છે. પ્રસાદ એ ભગવાનની કૃપા છે. પ્રસાદ શક્તિનું સ્વરૂપ છે. પ્રસાદ એ ઈશ્વરની સાકૃયતા છે. ધણા સાચા ભક્તો ફક્ત પ્રસાદથી જ આશ્ચર્યકારક અનુભવો મેળવે છે. ધણા અસાધ્ય રોગો સાધ્ય થાય છે. પ્રસાદ ભક્તિ ને શક્તિ આપે છે—બદાવે છે, પુષ્ટિ આપે છે ને ફેલાવે છે. તે પૂરી બ્રહ્મથી લેવા જોઈએ.

જ્યેષ્ઠ આધુનિક શિક્ષણ ને સંસ્કૃતિમાં ઉછર્યા છે તેઓ પ્રસાદનો મહિમા ભૂલી ગયા છે. આ ગંભીર ભૂલ છે.

વૃંદાવન, પંદરપુર કે કાશીમાં એક અઠવાડિયું રહો. તમે પ્રસાદની અદ્ભૂત અસર ને મહિમાનો અનુભવ કરશો. પ્રસાદ સર્વને શારીરિક સુસ્વાસ્થ્ય, ઘાંતી છુંદગી, શાંતિ અને મહોજલાલી આપે છે, પરમાનંદ ને પરમ સૌખ્ય દાતા છે. પ્રસાદના ભગવાન, અમરતાને અક્ષય સૌખ્ય દાતાનો જય હો!

વિભૂતિ :-શિવ ભગવાનનો પ્રસાદ છે. તેને કપાળ પર ઘાગડવો નાની સરખી ચપટી મોઢાંમાં પહોં ચૂકાય.

ક્રમક્રમ :-શ્રી દેવી—શક્તિદેવીનો પ્રસાદ છે. જે ભમરની વચ્ચે ઘાગડવાનો.

તુલસી :-શ્રીરામ, શ્રીકૃષ્ણ, શ્રીવિષ્ણુનો પ્રસાદ છે. મોઢામાં લેવાનો. બદામ, કીસમીસ, મીઠાઇને ફળો, વગેરે પણ.

આ પ્રસાદો સધળા અગત્યના ધાર્મિક સમારંભો વખતે અપાય છે.

૬. ભગવાન સુબ્રહ્મણ્યની ઉપાસના

ભગવાન સુબ્રહ્મણ્ય, જેઓ પરમાત્મા છે, જેઓ આ જગતના અધિપતિ છે, જેઓ આપણા હૃદયોમાં વસી રહેલા છે, જેઓ ભગવાન સદાશિવના ત્રીજા પુત્ર છે, જેઓ પોતાના ભક્તોને સહેલાઈથી વરદાનો આપે છે, જેઓ શક્તિ, જ્ઞાન, પ્રેમ અને સુખની મૂર્તિ છે, તેમને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામો ને વંદન હો !

તારક નામનો દેવ દેવાને ખૂબ ત્રાસ આપતો. તેણે તેમને સ્વર્ગમાંથી કાઢી મૂક્યા. સધળા દેવો બ્રહ્મા પાસે ગયા. બ્રહ્મા એ દેવો ને કહ્યું : ' હે દેવો, હું તારક નો વિનાશ કરી શકતો નથી કારણ તેણે અતિ ઘેર તપ દ્વારા મારી કૃપા મેળવી છે. પણ હું તમને સૂચના આપી શકું. કામદેવ-મદનની તમે મદદ મેળવો. યોગ-સમાધિમાં મસ્ત બની રહેલા ભગવાન શિવ પાર્વતિ સાથે સંભોગ કરે એમ તેને (કામદેવને) પ્રેરવા કહ્યો. તેમના દ્વારા એક અતિ શક્તિશાળી પુત્ર જેનું નામ ભગવાન સુબ્રહ્મણ્ય અથવા કાર્તિકેયનો જન્મ થયો. તે આ અસુરને મારી નાખ્યો. " ઈદ્રે કામદેવને પોતાની પત્ની રતિ તથા મિત્ર વસન્ત (વસંતઋતુ)ની સાથે શિવના નિવાસસ્થાન કૈલાસ પર્વત પર દુરતજ જવા કહ્યું. દુરત જ વસંતઋતુનો સંચાર થયો. કામદેવ એક ઝાડની નીચે છૂપાઈને પાર્વતિજી શિવજીના હાથમાં ફૂલો મૂકતાં હતાં ત્યારે તેણે શિવ પર પોતાના કામબાણો ફેંક્યાં. પાર્વતિજીના હાથનો શિવના હાથને સ્પર્શ થતાંજ સદાશિવને કોઈ લાગણીનો અનુભવ થયો. શિવને આશ્ચર્ય થયું કે પોતાના યોગને અંતરાયરૂપ આ શું છે ? તેમણે આબુખાણુ બોલ્યું ને કામને ઝાડ નીચે છૂપાયેલો દીઠો.

સદાશિવે પોતાનું ત્રીજું નેત્ર ખોલ્યું ને એ ત્રીજા નેત્રમાંથી નિકળેલા અગ્નિએ કામદેવને બાળીને ભસ્મ કરી દીધો.

કારણથી કામદેવ (કામના આધિષ્ઠાતા દેવ)ને અનંગ અથવા શરીર વિનાના કહેવાય છે.

કામદેવને બાળીને ભસ્મ કર્યા પછી સદાશિવને પોતાની યોગદૃષ્ટિથી જાણ્યું કે અતિ પ્રમળ બનેલા તારકાસુન્દે નાશ કરવા માટે ભગવાન સુબ્રહ્મણ્યના જન્મની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. શિવનું બીજ અગ્નિમાં નાખવામાં આવ્યું; અગ્નિ તે ગ્રહણ ન કરી શકવાથી, તેણે તેને ગગનાદિમાં નાખ્યું. ગગાએ તેને બહુના જંગલમાં કાઢી નાખ્યું, જ્યાં કાર્તિકેય (ભગવાન સુબ્રહ્મણ્ય) જેઓ શર-જન્મ (મર્યાદાથી ઉત્પન્ન થયેલા) કહેવાયા તે જન્મ્યા.

ભગવાન સુબ્રહ્મણ્ય ભગવાન શિવનો અવતાર જ હતા. સધળા અવતારો એકજ પરમાત્માના પ્રગટ સ્વરૂપો છે. ભગવાન સુબ્રહ્મણ્ય ને શ્રીકૃષ્ણ એક જ છે—શ્રી કૃષ્ણ ગીતામાં કહે છે: સેનાનીઓમાં હું રહું છું.” ધર્મ સ્થાપના માટે અને દુષ્ટોના વિનાશ માટે સમય સમયે જૂદા જૂદા નામો નેરૂપોમાં ભગવાન પોતે જ પ્રગટ થાય છે.

ભગવાન સુબ્રહ્મણ્ય એ સદાશિવના ચૈતન્યમાંથી જન્મેલું કિરણ છે તેઓ ભગવાન શિવની શક્તિ છે. વાલી ને દેવનાઈ તેમની બે પત્નીઓ છે. તેઓ ભગવાન સુબ્રહ્મણ્યની ક્રિયાશક્તિ ને જ્ઞાનશક્તિરૂપ છે આ કવિયુગમાં તેઓ હનુમાનની મારફત પ્રત્યક્ષ દેવતા છે. તેમની થોડીક જ ભક્તિ કરનારા ભક્તોને તેઓ આધિભોક્તિક ને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ ને સુધળા હાથમાં સરળતા બક્ષે છે. દક્ષિણ દિગ્ગત્તાનમાં તેમને ધણા માને છે. તેમના જૂદા જૂદા નામો શુભ, મુરઘા, કુમારેશ કાર્તિકેય, સન્મુખ (છ માયાવાળા) સુબ્રહ્મણ્ય, વેદજ્ઞ, (જેઓ ભાષે રાખે છે) વગેરે છે.

જેમ ભગવાન શિવ પોતાના હાથમાં ત્રિશુળ ધારણ કરે છે તેમ ભગવાન સુબ્રહ્મણ્ય પોતાના હાથમાં ભાલો ધારણ કરે છે.

એ બતાવે છે કે તેઓ આ વિશ્વના અધિષ્ઠાતા છે. ભગવાન સુબ્રહ્મણ્યના ઉપાસકો ભાલાની પૂજા કરે છે. તેમનું વાહન મોર છે. તેઓ મોર પર સ્વારી કરે છે. આ બતાવે છે કે તેમણે અભિમાન, અદ્વૈતા, દંભ પર સદંતર જય મેળવ્યો છે. તેમના પગ હેઠળ સાપ હોય છે. એ બતાવે છે કે તેઓ બીજકુલ અભય, અમર ને શાની છે. એક બાળુ વાલી ને બીજી બાળુ દેવનાઈ ઉભે છે. તેમને દડપાણિ પણ કહે છે. માયાથી મૂકત એવો એ એમનો નિર્ગુણ પ્રકાર છે.

છ માથાઓ, છ કલાઓ કે છ ગુણો જેવાં કે જ્ઞાન, વૈરાગ્ય બળ, કીર્તિ, શ્રી અને ઐશ્વર્યના સૂચક છે. એ બતાવે છે કે તેઓ ચાર વેદો, વેદાંગો અને તત્ત્વજ્ઞાનના છ મતોના પ્રણેતા, અને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને મન એ છ ના નિયંત્ર છે. આ બતાવે છે કે તેઓ હજારો માથાવાળા, અગણિત હાથોવાળા વિનાટ પુરુષ છે. એ સૂચવે છે કે તેઓ તેમનું મસ્તક સર્વત્ર વિશ્વતોમુખ છે એટલે તેઓ સર્વ વ્યાપક છે. આ જગાવે છે કે તેઓ પોતે અનેક ગણા થઈ શકે છે અને પોતાની ઇચ્છાનુસાર રૂપો ધરી શકે છે.

ત્રીશ્યન્દુર (ત્રીનીલી જીભો) ઉડીપી, પાલની ટેકરી, કથીર આમમ (જરના પાસે) સીલોન અને ત્રીશ્ચુન્દરમમાં ભગવાન સુબ્રહ્મણ્યના મોટા દેવળો છે. ભગવાન સુબ્રહ્મણ્યે ત્રીશ્યન્દરમમાં પોતાની બાળ-લીલા કરી હતી. ને કથીર આમમાં સમાધિ લીધી હતી. જે કોઈ શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને પવિત્રતાપૂર્વક કથીર આમ જાય ને બે ત્રણ દિવસ દેવળમાં રહે તો ભગવાન સુબ્રહ્મણ્ય તે ભક્તને માર્ગદર્શન આપે છે. તેને કેટલાક અદ્ભૂત અનુભવો થાય છે. સ્કન્દપદ્ધિ (કાર્તિક સુ. ૬) ને દિવસે અહિં મોટો મેળો ભરાય છે. હજારો માણસો ત્યાં આવે છે. આ ઉત્સવ દરમ્યાન કપૂરના ટગલાઓ બાળનાર્મ આવે છે.

સ્કન્દપદ્ધિને દિને કે દિવસે ભગવાન સુબ્રહ્મણ્યે તારક દેવ નો સંહાર કર્યો હતો. તે સમયે ઉપર જળાવેલા સ્થળોએ ધણા

દમામ ને ખૂબ શોભાથી મોટા ઉત્સવો-મેળાઓ થાય છે, સ્કન્દ-
પદ્મિ નવેખ્ખર માસ દરમ્યાન આવે છે. વ્યક્તિગત રીતે પણ
લકતો પોતપોતાને ત્યાં ભજન, કીર્તન, પૂજન વગેરે મોટા પાયા પર
કરે છે. દમરો માણસોને અન્નદાન અપાય છે. પાલની ટેકરીઓ
પરના દેવળામાંના ભગવાન સુખભણ્યના દર્શન અને પૂજનથી ધણી
અસાધ્ય રોગો નાશ પામ્યા છે. દક્ષિણ દિગ્દુરતાનમાં ભગવાન
સુખભણ્યની લીલાઓ નાટક રૂપે ભજવાય છે.

ગણીતા નારકરે ભગવાન સુખભણ્યની પ્રશંસામાં તીર-
પુરુષતૃપદી રચી છે. જેઓ આ ગ્રંથ દરમિયાન લલિતભાવે વર્ણિ
છે તે શ્રવનમાં સફળતા, શાંતિ અને ગૃહોજ્જ્વલાથી પ્રાપ્ત કરે છે.
તામીલ ભાષામાં 'તીરપુગલ' નામનું ગ્રંથકૃતિ પુસ્તક છે. જેમાં ભગ
વાન સુખભણ્યની પ્રશંસાવાળા અરણ્યાગીરીના યરના પ્રોત્સાહક
ભજનો છે. અરણ્યાગીરીને ભગવાન સુખભણ્યના આઘોઆંખ દર્શન
થયાં હતાં ભગવાન સુખભણ્યની પ્રશંસા અંગે કવદીચીન્દુના પણ
ભજનો ગણીતા છે.

હે ભગવાન સુખભણ્ય ! હે સર્વમાયાળુ દેવ ! અમારામાં
નથી લલિત કે નથી શ્રદ્ધા. તમારી યોગ્ય રીતે પૂજન કરવાનું કે
તમારું ધ્યાન ધરવાનું અમે જાણતા નથી. અમે ભૂલ્યાં પડેલાં,
જ્યેષ્ઠને ને તમારા નામને વીસરી ગયેલા એવા તમારાં બાળકો
છીએ. હે દયામય પિતા, ભૂલ્યાં પડેલાં આ તમારાં બાળકોને પાછા
તમારી પાસે લેવા, તેમને તમારું રક્ષણ આપવા, તેમને લાડ લડા-
વવા ને તેમની સલામતી જોવાની અને તેમના પર તમારી કૃપા
ને આશિષ વરસાવવાની તમારી કરજ નથી ? હે મા વાલી ! તું
અમને તારા સ્વામી આગળ નાંદિં લઈ જાય ? પોતાના બાળકો
પ્રત્યેના માના પ્રેમ કરતાં દુનિઆની કોઈ પણ વસ્તુ વધુ મહાન
નથી, જો કે અમે નકામા ને કરજહીન બાળકો બની ગયા છીએ
પણ હે મા તું ક્ષમા કર ! અમને કરજવાન ને શ્રદ્ધાવાન કર.

આ હાલુથી અમો તારાં છીએ સદાય તારા-સર્વતાર છે. જ્યારે બાળકો ખોટે માર્ગે ખ્યેય વિના ભટકે છે ત્યારે પોતાના એ બેદરકારી બાળકોને સુધારવા લાણાવવા, અને કેળવવાની ફરજ માની છે. અમને તમારાથી જુદા કરે છે તે પડદો દૂર કરો. આશિષ આપો. તમારા ચરણકમળમા ફરી હ્યો. અમારે વધુ કહેવાનું નથી આ અમારી દર્દભરી તમને, તમારા સ્વામીને અમારા પ્યારા મૂળ માતા પિતાને પ્રાર્થના છે

૭ શ્રીગણેશની ઉપાસના

ભગવાન શ્રીગણેશ જેઓ પોતેજ બ્રહ્મ છે, જેઓ સર્વશ્રેષ્ઠ પરમાત્મા છે, જેઓ ભગવાન મહાશિવની શક્તિ રૂપ છે, જેઓ સર્વ સોખ્યનું મૂળ છે, જેઓ સધળા સદ્ગુણોના દાતા ને સધળા કાર્યોમા સધળતા આપનાર છે, તેમને વદન હો !

મૃપિક વાહન મોદક હસ્ત ચામરકર્ણ ચિલંપિત સૂત્ર ।

ધામનરૂપ મહેશ્વર પુત્ર વિજ્ઞ વિનાયક પાદ નમસ્તે ॥

હે ભગવાન વિનાયક ! સવળી ઉપાધિઓને દૂર કરનાર સદા-શિવના પુત્ર, નાના રૂપવાળા, ઉદરના વાહનવાળા, હાથમાં લાડુ વાળા, પહોળા કાનો અને લાખી લટકતી સૂડવાળા, હું તમ રા ચરણકમળમા સાદાશ્ પ્રણામ કરું છું

શ્રીગણેશ હાથોના માથાવાળા દેવ છે તેઓની પૂજા પહેલી થાય છે કોઈ પણ મગવકાર્યના સમારભ અગાઉ અને કોઈ પણ પૂજાની શરૂઆત અગાઉ તેમના નામોનો જપ થાય છે.

તેઓ સત્તા ને જ્ઞાનના દેવ છે તેઓ સદાશિવના મોટા પુત્ર ને ભગવાન રકન્દ અથવા કાર્તિકેયના મોટા ભાઈ છે. તેઓ શિવની શક્તિ છે એથી તેઓ શક્ત ને ઉમાના પુત્ર કહેવાય છે

તેમના જન્મ અને તેમના હાથોના માથા વિષેની આખ્યા-યિકા નીચે પ્રમાણે છે એક સમયે રૂદ્રના પત્ની દેવી ગૌરીએ

પોતાના સ્નાન કરવા ના પ્રસંગે પોતાના શરીરના મેલમાયી ગણપતિ ને શુદ્ધ નિર્મળ સફેદ એવા સર્જવા અને તેમને પોતાના ઘરના બહાર દરવાજા આગળ ગમ્યા. ગૌરીએ તેમને એવું ફરમાન આપ્યું કે કોઈને પણ ઘરમાં દાખલ થવા દેવા નહિ એમ કહી તેઓ (ગૌરી) નાહવા ચાલ્યા ગયા. ભગવાન શિવ પોતે ધણી તરસ્યા થયેલા હોઈ ઉતાવળા ઉતાવળા ઘર આગળ આવ્યા ગણપતીએ તેમને દનાગળ આગળ અટકાવ્યા. શિવ ગુસ્સે યજ્ઞ તેઓ કોઈ બહારનો છે એમ માની તેનું માથું ધડથી ઉડાવી દીધું ગૌરી આ જાણીને ધણી ખેદ પામ્યા. શિવે તેમના અનુચરો ને જે કોઈ ગ્રાણી ઉત્તર તરફ માથું ગમીને સુતું હોય તેનું માથું લઈ આવવા આજ્ઞા કરી. અનુચરોએ એવા ગ્રાણીની ખૂબજ શોધ કરી ને આખરે એક દાથી એ રીતે સુનેવો મળ્યો. તે દાથીનું માથું કાપી લેવામાં આવ્યું અને શિવ સમક્ષ લાવવામાં આવ્યું. શિવે એ દાથીનું માથું શ્રીગણપતીના ધડ સાથે જોડી દીધું.

ભગવાન શિવે તેમને માણસોના સર્વ મંગલ-કાર્યોની શરૂઆતમાં, લગ્નમાં, મુસાફરીમાં, અભ્યાસમાં, વગેરેમાં પહેલા આરાધ્ય દેવ તરીકે સ્થાપ્યા તેમણે એ પણ ફરમાન કર્યું કે ભાદ્રપદ મહિનાના શુકલ પક્ષની ચોથને દિને પ્રતિવર્ષે શ્રીગણેશનું પૂજન કરવું

શ્રીગણેશની મદદ અને તેમની કૃપા સિવાય કોઈ પણ સિદ્ધ થતું નથી. તેમના શુભાશિષ્ય કૃપા કે મદદ વિના કોઈ પણ કાર્ય હાથ ધરી શકાતું નથી

બાળકને અક્ષરજ્ઞાન આપવાની શરૂઆતમાં તેને " ઠક શ્રીગણેશાય નમઃ " ના મંત્રની નિદ્રા અપાય છે અને પછી જ અક્ષર જ્ઞાન શિખવાડાય છે

તેમના કેટલાક જાણીતા નામો શુન્ભુજ, એકદન્ત, કપિલ, ગજકર્ણ, લબોદર, વિઘ્નરાજ, વિનાયક, ધૂમકેતુ, ગણાધ્યક્ષ,

બાલચંદ્ર, ગંગાનન, વક્રતુંડ, સુષકલ્પ, હેરબ, રકન્દપૂર્વજ, સિદ્ધિ વિના-
યક, વિદ્યેશ્વર વગેરે છે. તેઓ મહાગણપતી પણ કહેવાય છે. તેમનો
મંત્ર: ॐ ગંગા ગણપતયે નમઃ ॥ એ છે. શ્રીગણપતીને ઇષ્ટદેવ તરીકે
ભજતા સાધકો એ અગર ॐ શ્રી ગણેશાય નમઃ—એ મંત્રનો જાપ કરે છે.
તત્પુરુષાય વિદ્મહે વરુણાય ધીમહિ તન્નો દન્તઃ પ્રચોદયાત્ આ શ્રીગણેશ-
ની ગાયત્રી છે. તેમના ભકતો આ મંત્રનો પણ જાપ કરી શકે.

ભગવાન ગણેશ જ્ઞાન ને સૌખ્યની મૂર્તિ છે. તેઓ બ્રહ્મચારિ-
ઓના દેવ છે. તેઓ આદિ-બ્રહ્મચારી છે.

તેઓ નાના ઉંદરરૂપી વહાન પર બેસે છે. તેઓ મૂલધારા
ચક્રના અધિષ્ઠાતા દેવ છે. તેમનું રૂપ 'ઓમ્' અગર 'પ્રણવ' પણ
છે. એ દેવ આધ્યાત્મિક માર્ગમાં ને સાંસારિક સદ્ગતિને આડે
આવતા અંતરાયોને દૂર કરે છે. તેથી તેઓને વિઘ્ન વિનાયક કહે
છે. તેમનો ખીજાક્ષર ગંજ છે. તેઓ ઐક્યતા ને શાંતિના દેવ છે.

નાના ઉંદરનું વાહન કરવું એ પરથી તેમણે અહંતાનો નાશ
કર્યો છે એ ખતાવે છે. પોતાના હાથમાં અંકુશ ધરે છે, જે ખતાવે છે
કે તેઓ વિઘ્નના અધિષ્ઠાતા છે. એ ઇશ્વ દેવી ઐશ્વર્યનું ચિહ્ન છે.

શ્રીગણેશ એ આદિ-દેવ છે. ઉંદર એ નાનું સરખું પ્રાણી છે.
હાથી એ પ્રાણીઓમાંનું મોટામાં મોટું છે. ઉંદર પર બેસવું ને
હાથીનું મરતક ધરવું એ ખતાવે છે કે તેઓ મોટામાં મોટા હાથીથી
માંડી નાનામાં નાના ઉંદર-બધામ પ્રાણીઓના સર્જક છે. હાથીઓ
ધણા શણા હોય છે. હાથીનું માથું ખતાવે છે કે શ્રીગણેશ જ્ઞાન
(વિવેક) ના મૂર્તિરૂપ છે. તે ઉર્કાંતિની ક્રિયા પણ નિર્દેશી છે.
ઉંદર ક્રમશઃ હાથીના રૂપને પામે છે અને અન્તે માણસ બને છે.
એજ દારણે શ્રીગણેશને માણસનું ધડ, હાથીનું માથું ને વાહન
તરીકે ઉંદર છે તેમના રૂપનું આ તત્ત્વજ્ઞાન છે.

તેઓ ગણો (સમૂહો) જેવા કે અણુઓના સમૂહો, ઇંદ્રિયોના
સમૂહો અને તત્ત્વોના સમૂહોના અધિષ્ઠાતા દેવ છે. ભગવાન સદા-
શિવના અનુયાયીઓના તેઓ સરદાર છે.

વૈષ્ણવો પણ શ્રીગણેશની પૂજન કરે છે. તેમણે તેમને 'યુબીકાઈ અસ્વા' એટલે સુંદવાળા એવું નામ આપ્યું છે

શ્રીગણેશની બે શક્તિઓ છે એક કુંડલીની ને વધામ. શ્રીગણેશ સ્વાદિષ્ટ લાડુઓના (ચોળાના લોટના) ઘણા શોખીન છે. એક ગણેશ પૂજના દિવસે તેઓ ઘરે ઘરથી લાડુઓ ઉધરાવતા ફર્યા હતા એકઠા થયેલા લાડુઓમાના સારી સખ્યામા ખાધા પછી તેઓ રાત્રે ઉદર પર બેમીને બહાર ફરવા નિકળ્યા ગરતામાં ઉદરની નજરે સાપ પડ્યો ને તે ખૂબ ગભગભ ને પડી ગયો. પરિણામે ગણુપતી પણ ગમડી પડ્યા. તેમનું પેટ ફાટી ગયું ને લાડુઓ બહાર નિકળી આવ્યા ગણુપતીએ તે પાછા પેન્મા મીઝ્યા ને પેલા સાપને પકડીને તેનાથી પેટ બાંધ્યું આ બધું જોઈને ચંદ્ર ને આકાશમાં ઉગેયો હતો તે ખડખડાટ હત્યો. ગણુપતી ચંદ્રની એ વલણથી ક્રોધે બરાયા. તેમણે પોતાનો એક દાંત બેચી કાઢ્યો ને ચંદ્ર સામે ફેંક્યો અને તેને સાપ આપ્યો કે ગણેશ પૂજને દિવસે ક્રોધ તાર મોઢું જોશે નહિ. જે ક્રોધ તે દિવસે ચંદ્ર જોશે તેનું બદનામ, નિંદા, કે ખોટા આક્ષેપ તેના પર ચઢશે. જો ક્રોધથી તે દિવસે ચંદ્રે જોવાઈ જાય તો શ્રીકૃષ્ણે સ્થામલકમણિના સબધમાં પોતાના ચારિત્ર્ય ને શુદ્ધ બતાવ્યું હતું તે વાર્તા બોલશે કે સાબળશે તો તે ખોટા આરોપ કે બદનામથી ઉગરી જશે શ્રીગણેશ આવું ફરમાન આપ્યું હતું શ્રીગણેશની જ્ય હો ! પોતાના ભકતો પર કેટલા તે દયાળુ છે !

શ્રીગણુપતીના ઉપાસકો તેમને પરમધ્વજ રૂપજ માને છે. શ્રીગણુપતી ઉપનિષદમા તેઓને પરધ્વજ જ જણાવ્યા છે

ભકતોના સર્વ વિધ્નો દૂર કરનાર શ્રીગણેશના આશિયો તમે સર્વ પર ઉતરો તમારા આધ્યાત્મિક માર્ગમા આડે આવના સધળા અતરાયો તેઓ દૂર કરે અને તમને ભક્તિ ને મુક્તિ આપે !

પ્રકરણ ૬ : પ્રેરણાત્મક ધ્વનિઓ

(ગાઓ ને ભાવ સમાર્પિમાં મગ્ન થાઓ)

૧. જય ગણેશ, જય ગણેશ, જય ગણેશ પાહીમામ,
શ્રી ગણેશ, શ્રી ગણેશ, શ્રી ગણેશ રક્ષમામ,
જય સરસ્વતિ, જય સરસ્વતિ, જય સરસ્વતિ
પાહીમામ,
શ્રી સરસ્વતિ, શ્રી સરસ્વતિ, શ્રી સરસ્વતિ રક્ષમામ,
રાજરાજેશ્વરી, રાજરાજેશ્વરી, રાજરાજેશ્વરી
પાહીમામ.
ત્રિપુરાસુંદરી, ત્રિપુરાસુંદરી, ત્રિપુરાસુંદરી રક્ષમામ.
સર્વના ભાવ, સર્વના ભાવ, સર્વના ભાવ પાહીમામ,
મુખ્ધાણ્ય, મુખ્ધાણ્ય, મુખ્ધાણ્ય રક્ષમામ.
વેલ મુરહ, વેલ મુરહ, વેલ મુરહ પાહીમામ, (મુહને)
વેલા પુડા, વેલા પુડા, વેલા પુડા રક્ષમામ. (વેલને)
શ્રી વ્યાસ ભગવાન, વ્યાસ ભગવાન, વ્યાસ ભગવાન
પાહીમામ,
શ્રી બદ્રિનારાયણ, બદ્રિનારાયણ, બદ્રિનારાયણ
રક્ષમામ.
શ્રી શંકરાચાર્ય, શંકરાચાર્ય, શંકરાચાર્ય પાહીમામ,
શ્રી વેદાન્ત ગુરુ, વેદાન્ત ગુરુ, વેદાન્ત ગુરુ રક્ષમામ.
શ્રી દત્તાત્રેય, દત્તાત્રેય, દત્તાત્રેય પાહીમામ,
શ્રી દત્ત ગુરુ, દત્ત ગુરુ, દત્ત ગુરુ રક્ષમામ.

- શ્રી સીતારામ, સીતારામ, સીતારામ પાહીમામ્,
 શ્રી હનુમન્ત, હનુમન્ત, હનુમન્ત રક્ષમામ્.
૨. જય ગુરૂ, શિવ ગુરૂ, હરિ ગુરૂ રામ,
 જગત ગુરૂ, પરમ ગુરૂ, સદ્ગુરૂ શ્યામ.
૩. થસૈ-નાતેશ શરણુ-શરણુ શ્રી વ્યાસ ભગવાન,
 શ્રી શંકરાચાર્ય શરણુ-શરણુ શ્રી વ્યાસ ભગવાન.
 શ્રી દત્તાત્રેય શરણુ-શરણુ શ્રી રાધેકૃષ્ણ,
 શ્રી સીતારામ શરણુ-શરણુ શ્રી હનુમન્ત.
૪. થસૈ: રામ રામ નમોસ્તુતે.
 શ્રી વ્યાસ ભગવાન નમોસ્તુતે, જય વિષ્ણુ
 ભગવાન નમોસ્તુતે.
 શ્રી બાહરાયણ નમોસ્તુતે, જય કૃષ્ણ દ્વિપાયન
 નમોસ્તુતે.
 શ્રી શંકરાચાર્ય નમોસ્તુતે, જયજગદ્ગુરૂ
 નમોસ્તુતે.
 શ્રી અદ્વૈતાચાર્ય નમોસ્તુતે, જય શંકર અવતાર
 નમોસ્તુતે.
 શ્રી દત્તાત્રેય નમોસ્તુતે, જય શ્રી અવધૂત ગુરૂ
 નમોસ્તુતે.
 શ્રી ગુરૂદેવ દત્ત નમોસ્તુતે, જય ત્રિમૂર્તિ અવતાર
 નમોસ્તુતે.
૫. દીનબંધુ, દીનાનાથ, વિન્ધનાથ હે વિભો,
 પાહીમામ્ ત્રાહીમામ્, પ્રાણનાથ હે પ્રભો.
૬. ॐ શિવ ॐ શિવ ઓંકાર શિવ,
 ઉમા મહેશ્વર તવ ચરણમ્.

પરાત્પર શિવ તવ ચરણમ્,
નમામી શંકર ભવાની શંકર.
ગિરિજા શંકર તવ ચરણમ્.

૭. ॐ શિવ ॐ શિવ ॐ શિવ ॐ
ૐ શિવ ॐ શિવ શિવ શિવ ॐ
ૐ હર ॐ હર ॐ હર ॐ
ॐ હર ॐ હર હર હર ॐ
ॐ હરિ ॐ હરિ ॐ હરિ ॐ
ॐ હરિ ॐ હરિ હરિ હરિ ॐ

૮. હર હર હર હર ભોમ ભોમ ભોમ.
હરિ હરિ હરિ હરિ ॐ ॐ ॐ
હર ભોમ, હર ભોમ, હર ભોમ, ભોમ ભોમ.
હરિ ॐ હરિ ॐ હરિ ॐ ॐ ॐ
હર હર હર ભોમ ભોમ ભોમ
હરિ હરિ હરિ ॐ ॐ ॐ
હર ભોમ, હરિ ॐ હર ભોમ, હરિ ॐ
હરિ ॐ હર ભોમ હરિ ॐ હર ભોમ.
ભોમ ભોમ ભોમ ભોમ ભોમ ભોમ ભોમ.
ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ
ભોમ ૐ ભોમ ૐ ભોમ ૐ ભોમ
ૐ ભોમ ૐ ભોમ ૐ ભોમ ૐ

૯. શિવ શંકર હર શંકર જય શંકર પાહી,
નામ શંકર ઉમા શંકર જટા શંકર માહી.

- ૧૦ કાશી વિશ્વનાથ સદાશિવ—

ભોમ બોલો કૈલાસ પતે
ભોમ બોલો કૈલાસ પતે.....

૧૧. જય શિવ શંકર હર ત્રિપુરારી,
પાહી પથુપતિ પીનાકધારી.
જય શિવ શંકર જય અમુરારી,

જય ગંગાધર જય મદનારી.
જય મુરલીધર જય અમુરારી, (કામકારી)
જય મદનમોહન કુંજવિહારી.

૧૨. શંભો શંકર હર મહાશિવ

શંભો શંકર હર સદાશિવ
શંભો શંકર હર સદાશિવ

શંભો શંકર હર સદાશિવ
શંકર શંકર જય મહાદેવ

શંકર શંકર જય મહાશિવ
શંકર શંકર જય પરમેશ્વર

શંકર શંકર જય હરો હર.

૧૩. શંકર શિવ શંકર શિવ શંકર શિવ શંકર
શંકર શિવ શંકર શિવ શંકર શિવ શંકર.

માધવ હરિ માધવ હરિ માધવ હરિ માધવ
માધવ હરિ માધવ હરિ માધવ હરિ માધવ.

રાધવ રઘુ રાધવ રઘુ રાધવ રઘુ રાધવ
રાધવ રઘુ રાધવ રઘુ રાધવ રઘુ રાધવ.

અચ્યુતાનંદ ગોવિંદ હરિ સમ્યક્દાનંદ શાશ્વત
અચ્યુતાનંદ ગોવિંદ હરિ સમ્યક્દાનંદ શાશ્વત.

૧૪. હર હર ગિવ સર્વેશ

સમ્યક્દાનંદ સર્વેશ

શંભો શંકર સર્વેશ

સર્વ લૂતાદિવાસ સર્વેશ

આનંદાત્મક સર્વેશ

હરિ ગોવિંદ સર્વેશ

શાવન્તસત્વા સર્વેશ

કેશવ માધવ સર્વેશ

સર્વાન્તરાત્મા સર્વેશ

અખંડ અદ્વૈત સર્વેશ

વ્યાપક પરીપૂર્ણ સર્વેશ:

૧૫. જય જય સીતારામ રમાપતિ

જય જય રાધેશ્યામ રથામ

જય જય શંકર કૈલાસપતિ

જય જય ઉમાપતિ મહાદેવ.

૧૬. રામ રામ રામ રામ—રામનામ તારકમ

રામ કૃષ્ણ વામુદેવ—લક્ષ્મિ મૂર્તિ હાયકમ.

બીનકી મનોહરમ સર્વલોક નાયકમ

શંકરાદિ સેવ્યમાન દિવ્ય નામ કીર્તનમ

રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ,

રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ.

૧૭. શ્રી રામ, રઘુ રામ પરમ ધામ, બાલ ભીમ

શ્રી રામ રામ રઘુ રામ રામ

પરમ ધામ રામ—બાલ ભીમ

લક્ષ્મિ પાલ પાલ, શક્તિ લોલ યુક્તિ નીલ—વિકૃલ

વિકૃલા વિકૃલા, વિકૃલા વિકૃલા, વિકૃલા

વિકૃલા—વિકૃલા

લક્ષ્મિ પાલ પાલ, શક્તિ લોલ લોલ

યુક્તિ નીલ નીલ—વિકૃલ

૧૮. રામ હો કૃષ્ણ હો-રાધાકૃષ્ણ દેવ હો
વેણુગણ હોલ નીલમેઘશ્યામ હે કૃષ્ણ.
૧૯. જય રામ, શ્રી રાધેકૃષ્ણ લજ્જે સીતારામ
લજ્જે સીતારામ પ્યારે લજ્જે રાધેશ્યામ
૨૦. પતિત જનકો કરો પુનિત
-હે રામ સીતા હે રામ સીતા
રામ વંદે દશરથ બલમી
-સીતા નાયક રઘુકુલ તીલકમ
કૃષ્ણ વંદે નંદકુમારમ
-રાધાવલ્લભ નવનીત ચોરમ
૨૧. જય ગોવિંદમ જય ગોપાલ-કેશવ માધવ દીનદયાળ
જયજય હામોદર કૃષ્ણ મુરાર-જનકી વલ્લભ સર્વાધાર
૨૨. જય ગોપાલ, જય ગોપાલ જય મનમોહન
જય નંદલાલ
જય જય વિઠ્ઠલ, જય હરિ વિઠ્ઠલ, વિઠ્ઠલ વિઠ્ઠલ
જય પાંડુરંગ.
૨૩. ગોવિંદ હરે-ગોપાલ હરે
જય જય પ્રભુ દીનદયાળ હરે.
૨૪. જગમે સુંદર હય હો નામ, રાધેશ્યામ સીતારામ.
દેવનિઓ.
૧. કૃષ્ણાનંદ મુકુંદ મુરારે-વામન માધવ ગોવિંદ
ગોવિંદ ગોવિંદ ગોવિંદ ગોવિંદ
કૃષ્ણ રામ ગોવિંદ. રામકૃષ્ણ ગોવિંદ
કેશવ માધવ ગોવિંદ હરિ હરિ હરિ હરિ ગોવિંદ.
૨. જય સીતારામ જય, જય સીતારામ જય
જય સીતારામ જય, જય સીતારામ.

- જય સીતારામ જય, જય સીતારામ જય,
જય સીતારામ જય, જય સીતારામ
જય સીતારામ જય; જય સીતારામ જય,
જય સીતારામ જય, રામ રામ રામ.
સીતારામ, સીતારામ, સીતારામ, જય, સીતારામ.
૩. જય જય સીતારામકી, જય જોલો હનુમાનકી
રામ લક્ષ્મણ બાનકી, જય જોલો હનુમાનકી
જય હનુમાન જય, જય હનુમાન જય
જય હનુમાન જય, જય હનુમાન
૪. અવધ વિહારી સીતારામ-કુંજ વિહારી રાધેશ્યામ
ધનુષધારી સીતારામ-મુરલીધારી રાધેશ્યામ
જય હશરથ નંદન સીતારામ, જય નંદ નંદન
રાધેશ્યામ.
૫. રાધેશ્યામ, રાધેશ્યામ, રાધેશ્યામ જય રાધેશ્યામ
વિપીન વિહારી રાધેશ્યામ, મુરલીધારી રાધેશ્યામ.
જય હુઃખનાશક રાધેશ્યામ, પ્રેમ પ્રકાશક રાધેશ્યામ
જય નંદ નંદન રાધેશ્યામ, યશોનંદન રાધેશ્યામ.
ગિરિવરધારી રાધેશ્યામ, અધમ ઉદ્ધારણ રાધેશ્યામ
ખંસીવાલા રાધેશ્યામ, કમલેવાલે રાધેશ્યામ.
મોહન પ્યારે રાધેશ્યામ, શ્યામ પ્યારે રાધેશ્યામ
રાધા વલ્લભ રાધેશ્યામ, ગોપી વલ્લભ રાધેશ્યામ
લક્ષ્મણ વલ્લભ રાધેશ્યામ, પતીત પાવન રાધેશ્યામ
જનમન રંજન રાધેશ્યામ, લાવ લય લંજન
રાધેશ્યામ
જય મુખાકારી રાધેશ્યામ, જય હુઃખહારી રાધેશ્યામ.
૬. શ્રી રામ સીતારામ
જય રામ જય જય રામ.

૭. સીતારામ, સીતારામ, સીતારામ રામ.....
 રામ શીયા, રામ શીયા, રામ શીયા રામ.
 સીતારામ, સીતારામ, સીતારામ રામ—
 રાધેશ્યામ રાધેશ્યામ રાધેશ્યામ શ્યામ.
 શ્યામ હરિ, શ્યામ હરિ, શ્યામ હરિ શ્યામ
 રામ હરિ, રામ હરિ, રામ હરિ રામ.
૮. ગોવિંદ ગોવિંદ ગોપાલ રામ
 ગોપાલ ગોપાલ ગોવિંદ રામ
 ગોવિંદ રામ—ગોપાલ રામ.
૯. ગોવિંદ રામ રામ, ગોપાલ હરિ હરિ
 ગોપાલ રામ રામ ગોવિંદ હરિ હરિ.
૧૦. સીતારામ સીતારામ રામ રામ
 રાધેકૃષ્ણ રાધેકૃષ્ણ કૃષ્ણ રાધે.
 રાધે રાધે રાધે રાધે રાધે રાધે
 જય શ્રી રાધે જય શ્રી રાધે જય શ્રી રાધે.
 સીતે સીતે સીતે સીતે સીતે સીતે
 જય શ્રી સીતે જય શ્રી સીતે જય શ્રી સીતે.
 હરિ ૐ તત્સત્ હરિ ૐ તત્સત્ હરિ ૐ તત્સત્
 હરિ ૐ શાંતિ હરિ ૐ શાંતિ હરિ ૐ શાંતિ.
૧૧. વિહારી, મુરારી, ગિરિવર ધારી,
 શ્રીકૃષ્ણ, ગોપીકૃષ્ણ, રાધે કૃષ્ણ
 નંદલાલા, કંવલીલાલા, બંસીલાલા
 ગોકુળ કે રહેનેલાલા, મુરલીલાલા.
૧૨. બોલ હરિ બોલ હરિ હરિ હરિ બોલ
 દેશવ માધવ ગોવિંદ બોલ.

- બોલ હરિ બોલ હરિ, હરિ હરિ બોલ
શ્રી રાધેકૃષ્ણ ગોવિંદ, ગોપાલ હરિ બોલ.
- ૧૩ મદન મોહન લાલે વૃંદાવન ચંદ્ર લાલે
રાધે ગોવિંદ લાલે રાધે ગોવિંદ લાલે,
૧૪. હરિ હરયે નમઃ, કૃષ્ણ યાદવાય નમઃ
યાદવાય, માધવાય, કેશવાય નમઃ
ગોપાલ ગોવિંદ રામ શ્રીમધુસુદન.
૧૫. જય મુરલીધર, જય ગિરીધારી
જય મનમોહન કૃષ્ણ મુરારી
જય સારંગધર જય અમુરારી
જય મનમોહન રામ ખરારી.
જય રાધા વલ્લભ કુંજવિહારી,
મુરલીધર માધવ કૃષ્ણ મોરારી.
૧૬. જય રામ હરે, સુખ ધામ હરે
જય જય રઘુનાયક રથામ હરે.
ગોવિંદ, હરે ગોપાલ હરે,
જય જય પ્રભુ દીન દયાળ હરે.
૧૭. રાધા કૃષ્ણ લાલે કુંજવિહારી
મુરલીધર ગોવર્ધન ધારી
મુરલીધર ગોવર્ધન ધારી—મુરલીધર પિતાંબર ધારી;
રાધા કૃષ્ણ જય કુંજ વિલાસ
ગોપી માનસ રાજહંસ
ગોપી માનસ રાજહંસ—ગોપી માનસ રાજહંસ.
૧૮. ગોપાળ કૃષ્ણ, રાધે કૃષ્ણ
કૃષ્ણ મુરારી, ગિરીવરધારી

મુરલી ધારી (બીજો પક્ષ)	રાધેશ્યામ
કૃષ્ણ મુરારી	” રાધેશ્યામ
ખાંસીવાલો	” રાધેશ્યામ
મુરલીવાલો	” રાધેશ્યામ
કમ્પલીવાલો	” રાધેશ્યામ
રાધા વલ્લભ	” રાધેશ્યામ
ગોપી વલ્લભ	” રાધેશ્યામ.

૨૩. વિપિન વિહારી	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
કુંજ વિહારી	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
ખાંકી વિહારી	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
દેવકી નંદન	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
ગોપી વલ્લભ	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
રાધા વલ્લભ	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
જય હુઃખ નાશક	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
યશો નંદન	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
જય નંદનંદન	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
જન મન રજન	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
ભવ ભય ભજન	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
કૃષ્ણ મુરારી	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ
ખાંસીવાલો	રાધેશ્યામ-હરે કૃષ્ણ હરે રામ.

૨૪. હૃદ્ય લેલો મેરે ગોપાલ બાલ, નંદલાલા
(હૃદ્ય લેલો.....)

રાધે ગોવિંદ કૃષ્ણ, મધે ગોપાલ કૃષ્ણ
નંદ નંદન કૃષ્ણ, નવનીત ચાર કૃષ્ણ
વેણુ વિનોદ કૃષ્ણ, વેદાંત વિદ્યા કૃષ્ણ
ગોવિંદ રામ કૃષ્ણ, ગોપાલ રામ કૃષ્ણ
ગોપાલ મુકુંદ કૃષ્ણ, હરિ હરિ રામ કૃષ્ણ.

૨૫. પઢા પોઘે મેં રામ
 લીજો તકતે પર રામ
 ગીનો ગીનતીમેં રામ
 (દિજો કંઠેમેં રામ)
 હરે રામ રામ રામ.
 પીઓ દોઢી મેં રામ
 છુમે ખાને મેં રામ
 બોલો ધૂમને મેં રામ
 (જપો બેઠક મેં રામ).
 હરે રામ રામ રામ.
 દેજો આંખોસે રામ
 સુનો કાનોસે રામ
 બોલો છબ્હાસે રામ
 હરે રામ રામ રામ.
 બોલો બ્રમ્હતમેં રામ
 દેજો સ્વપ્નેમેં રામ
 પાવો સુપ્તિમેં રામ
 હરે રામ રામ રામ.
 બાલ્યાવસ્થામેં રામ
 યુવાવસ્થામેં રામ
 વૃદ્ધાવસ્થામેં રામ
 હરે રામ રામ રામ.

૨૬. શરણુ મેં આયા હૈ હમ તુમારે
 દયા કરો હે દયાળુ ભગવાન.
 ના હમમેં ગ્રાધન
 પા હમમેં શક્તિ
 ના હમમેં પૂજા
 ના હમમેં ભક્તિ

શરણુમેં આયા હૈ હમ તુમારે.

૨૭. ઈસ આસરા મંસાર સીંધુમેં—રામ નામ આધાર હૈ
 છને મુખમે રામ કહા ઉસ જનકા બેડા પાર હૈ
 રામ નામકા યશ મહેશને ગાયા,
 રામ નામકા પાલ ગણેશને પાયા.
 રામ નામને વાલ્મીકિકો તારા,
 રામ નામ નારદ મુનીકો હેં ખ્યારા.

હિંદુસ્તાની સૂર

(લા, લા, લા, લા.)

૨૮. (અ) રાધેશ્યામ શ્યામ શ્યામ શ્યામ શ્યામ-
 જય જય શ્યામ શ્યામ શ્યામ શ્યામ
 ધનશ્યામ શ્યામ શ્યામ શ્યામ
 જય મનમોહન કુંજવિહારી (રાધેશ્યામ)
 રાધેકૃષ્ણ-ગોપાલકૃષ્ણ (જય મુરલીધર)
 સીતા રામ રામ રામ રામ
 જય જય રામ રામ રામ રામ
 લતનકી રામ રામ રામ રામ
 જય મારંગધર જય અમુરારી
 જય મનમોહન રામ ખરારી
 જય જય રામ શીયાવર રામ (જય મુરલીધર)
- (બ) રાધેશ્યામ શ્યામ શ્યામ શ્યામ શ્યામ
 જય જય શ્યામ શ્યામ શ્યામ શ્યામ
 ધનશ્યામ શ્યામ શ્યામ શ્યામ.
 જય મુરલીધર જય કંશ અરિ
 જય મનમોહન કુંજવિહારી (રાધેશ્યામ)
 રાધેકૃષ્ણ-ગોપાલકૃષ્ણ.

હમ શ્રીરામજી કે ફત હો,
ખૂબ પ્રેમસે ચૂડામણી દેરકે
રામજીકી દીલ ખહૂત ખુશ હો.

૩૧. લજે રાધેકૃષ્ણ—ગોવિંદ
લજરે ખ્યાય—ગોવિંદ
આવો ખ્યારે—ગોવિંદ
મીલકર ગાયો—ગોવિંદ
પ્રસો પ્રસીદ—ગોવિંદ.

૩૨. પતીત જનકો કરે પુનિત
હે રામ સીતા હે રામ સીતા

૩૩. હરિ હરિ જપ—ઔર સખ સ્વપ્ન
શુર શુર જપ—ઔર સખ સ્વપ્ન.

૩૪. હર હર મહાદેવ શંભો—કાશીવિશ્વનાથ ગંગે
વિશ્વનાથ ગંગે—કાશી વિશ્વનાથ ગંગે.

૩૫. દીન ધારિણી ધૂરિત હારિણી
સત્ય રજ તમ ત્રિશુણા ધારિણી
સશુણી નિશુણી અનિર્વચનીય અધ્યાંગી
સંધ્યા સાવિત્રી, સુરસ્વતી ગાયત્રી—
રૂઝિમણી, જનકી, પંકજ લક્ષ્મી.

૩૬. રાધાકૃષ્ણ ત્રિલોકનાથને
વેણુગણ લોલા નીલ ગ્રેણ ક્યામને.

૩૭. હરિ હરિ જોલ—જોલો હરિ જોલ
મુકુદ માધવ જોવિંદ જોલ.—(હરિ હરિ જોલ)

૩૮. સુનાજે સુનાજે સુનાજે કૃષ્ણ
તુ ગીતાવાલા જ્ઞાન સુનાજે કૃષ્ણ.

પિલાથે પિલાથે પિલાથે કૃષ્ણ
 તું પિતાંબર પીલા પિલાથે કૃષ્ણ.
 દિખાને દિખાને દિખાને કૃષ્ણ
 ઓ મધુરકે મૃતિ દિખાને કૃષ્ણ.
 લગાને લગાને લગાને કૃષ્ણ
 મેરા નખ્યાકે પાર લગાને કૃષ્ણ.
 ખિલાતે ખિલાતે ખિલાતે કૃષ્ણ
 માખખન ઓર મીસરી ખિલાતે કૃષ્ણ.

૩૯. લોલા શંકર લોલા શંકર, શંકર શંકર લોલા,
 હર હર હર હર મહાદેવ, શંભો શંકર લોલા,
 શિવ શિવ શિવ શિવ સદાશિવ શંભો શંકર લોલા.

૪૦. જયતિ શિવ શિવ જનકી રામ,

જય રઘુનંદન રાધેશ્યામ
 અવધ ણિહારી સીતારામ, કુંજ વિહારી રાધેશ્યામ
 અવધ સરયૂ સીતારામ, કમળા વિમલા મીઠા ધામ
 (ગંગ તુલશી શાલિગ્રામ)

દશરથ નંદન સીતારામ, અવધ ઉદ્ધારણ રાધેશ્યામ
 ધનુષધારી સીતારામ, મુરલીધારી માધવ શ્યામ.
 જય રઘુનંદન સીતારામ, જય ચંદ્ર નંદન રાધેશ્યામ
 જય જય વંદન સીતારામ, દંદ નિકંદન રાધેશ્યામ
 જયતિ કરારી રાધવ રામ, જયતિ મુરારી

માધવ શ્યામ.

જય દુઃખ નાશક સીતારામ, ગ્રેમ પ્રકાશક રાધેશ્યામ
 ભવ નિધિ તારણ સીતારામ, અધમ ઉદ્ધારણ
 રાધેશ્યામ

જય જય રઘુવર રાજારામ, જય જય નટવર
 મોહન શ્યામ
 જય આર્તજન સીતારામ, જય મુખ સુખેતિ
 દાતા શ્યામ.

૪૧. જય નંદલાલા દીન દયાળા, જય કૃષ્ણ જય હરે હરે
 જય નંદલાલા કૃષ્ણ ગોપાલા,
 જય કૃષ્ણ જય હરે હરે
 જય નંદલાલા કૃષ્ણ દયાલા,
 જય કૃષ્ણ જય હરે હરે
 જય નંદલાલ વેણુ ગોપાલા,
 જય કૃષ્ણ જય હરે હરે
 જય નંદલાલા દેવકીખાલા,
 જય કૃષ્ણ જય હરે હરે
 જય નંદલાલા ખાલ ગોપાલા,
 જય કૃષ્ણ જય હરે હરે
 જય નંદલાલા યશોદા ખાલા,
 જય કૃષ્ણ જય હરે હરે
 જય નંદલાલા ગોપી લોલા,
 જય કૃષ્ણ જય હરે હરે
 જય નંદલાલા ચંદુકુલ તિલક,
 જય કૃષ્ણ જય હરે હરે.

૪૨. ખાંસુરી ખાંસુરી ખાંસુરી શ્યામકી
 શ્રી રામ, રાધેશ્યામ, સીતારામ શ્રી ગોપાલ
 હરે રામ, હરે રામ, હરે રામ શીય:રામ
 સીતારામ રાધેશ્યામ, સીતારામ રાધેશ્યામ.

(ભૈરવી રાગ)

૪૩. સાવર ખંખીવાલા, નંદલાલા,
ગોકુલ કે રહેનેવાલા....

અન્તરાય.

કોઈ કોઈ કહે કૃષ્ણ મુરારી
કોઈ કોઈ કહે નટવર ગીરધારી
જપે તુમારી માલા-નંદલાલા-ગોકુલકે રહેનેવાલા
ઓમ્ નમો ભગવતે વામુદેવાય
—ઓમ્ નમો ભગવતે વામુદેવાય
(સાવર ખંખીવાલા....)

૪૪. ભજ મન નારાયણ નારાયણ-નારાયણ
શ્રીમન નારાયણ નારાયણ-નારાયણ
ખત્રી નારાયણ નારાયણ-નારાયણ
લક્ષ્મી નારાયણ નારાયણ-નારાયણ
હરિ ૐ નારાયણ નારાયણ-નારાયણ
હરિ ૐ....હરિ ૐ....હરિ ૐ....હરિ ૐ.
હરિ જોલ....હરિ જોલ....હરિ જોલ હરિ જોલ.
(ભજ મન નારાયણ....)

૪૫. જય ગણેશ, જય ગણેશ, જય ગણેશ ગંગ
નમઃ શિવાય, નમઃ શિવાય નમઃ શિવાય ભોં.

૪૬. જય શિયા રામ જય-જય શિયા રામ
જય રાધે શ્યામ, જય-જય રાધેશ્યામ
જય હનુમન જય-જય હનુમન.

૪૭. મહામંત્ર હૈ ચક્ર, જપ કર જપ કર
હરિ ૐ તત્સત્—જપ કર જપ કર.

૪૮. ॐ તત્સત્, ॐ તત્સત્, ॐ તત્સત્ ॐ
 ॐ તત્સત્, ॐ તત્સત્, ॐ તત્સત્ ॐ
 ॐ તત્સત્, ॐ તત્સત્, ॐ તત્સત્ ॐ
 હરિ ॐ તત્સત્, શ્રી ॐ તત્સત્,
 શિવ ॐ તત્સત્ ॐ
 ॐ તત્સત્, ॐ તત્સત્, ॐ તત્સત્ ॐ
 ॐ શાંતિ, ॐ શાંતિ, ॐ શાંતિ ॐ.....
૪૯. ॐ શક્તિ, ॐ શક્તિ, ॐ શક્તિ ॐ
 પ્રદ્ધા શક્તિ, વિષ્ણુ શક્તિ, શિવ શક્તિ ॐ
 આદિ શક્તિ, મહા શક્તિ, પરા શક્તિ ॐ.
૫૦. જય લલિતે, શ્રી લલિતે ત્રિપુરાસુંદરી જય લલિતે
 જય ગંગે, શ્રીગંગે, રાજ રાજેશ્વરી જય ગંગે.
 જય ગારી, શ્રી ગારી, ઉમા મહેશ્વરી જય ગૌરી.

બે પક્ષોએ બોલાવાના ધ્વનિ

૫૧. (અ) મદન મોહન લલે—વૃંદાવન ચંદ્ર લલે
 (એક પક્ષ)
 રાધે ગોવિંદ લલે—રાધે ગોવિંદ લલે
 (બીજો પક્ષ)
- (બ) હરે કૃષ્ણ હરે રામ (એક પક્ષ)
 રાધે કૃષ્ણ રાધે શ્યામ (બીજો પક્ષ)
- (ક) હરે કૃષ્ણ હરે રામ (એક પક્ષ)
 ગોપીય વલ્લભ રાધે શ્યામ (બીજો પક્ષ)
- (ડ) અંજનેય (એક પક્ષ)—વીરા (બીજો પક્ષ)
 હનુમન્ત (એક પક્ષ) સૂરા (બીજો પક્ષ)

જય જયકાર

પર. ગજવદન ગણેશ મહારાજ કી	જય
સીતાપતિ રામચંદ્રજી કી	જય
મંદાવન કૃષ્ણચંદ્રજી કી	જય
ઉમાપતિ મહાદેવ કી	જય
સર્વાનોદ્રલવ શન્મુખ મહારાજ કી	જય
સર્વાક્ષી સ્વરૂપા મહાદેવી કી	જય
પવનમુત હનુમાન કી	જય
સખ સંતન કી	જય
ગૌરાંગ મહાપ્રભુ કી	જય
દત્તાત્રેય મહારાજ કી	જય
ગંગા મહારાણી કી	જય
સનાતન ધર્મ કી	જય

જય જય સીતારામ

જય જય રાધેશ્યામ

હરિ: ૐ

ૐ પૂર્ણમદઃ પૂર્ણમિદમ્ પૂર્ણાત્ પૂર્ણમુદચ્યતે

પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવ ઘણિષ્યતે ॥

ૐ શાંતિ ! ૐ શાંતિ !! ૐ શાંતિ !!!

૦ નોંધ: જ્યારે જ્યારે સંકીર્તન થાય ત્યારે ઉપર પ્રમાણે જય જયકાર સંકીર્તનને અંતે કરવો. સંકીર્તનની શરૂઆત 'જય ગણેશ' અને મહામંત્ર "હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે. હરે હૃષ્ણ હરે હૃષ્ણ હૃષ્ણ હરે હરે" થી કરવી.

પ્રકરણ ૭ : ભકતોના જીવનો

૧. ભક્ત પ્રહલાદ

એક સમયે જ્યારે બ્રહ્માના પુત્રો સનતકુમારો ભગવાન શ્રીહરિના ધામમાં ગયા હતા, ત્યારે તેમની વય પાંચ ૭ વર્ષની હતી. તેમના વદન પર દીવ્ય-કાંતિ આપતી હતી. વયમાં તેઓ બાળક હતા પણ જ્ઞાનમાં તેઓ મરિચિ વગેરે ઋષિઓ કરતાં ચઢીઆતા હતા. શ્રીહરિના દ્વારપાળો દંડવક અને શિશુપાળે આ બાળકોને દરવાજા આગળ રોક્યા, અને શ્રીહરિને મળવા દીધા નહિં. તેથી તેમણે તેમને શાપ આપ્યો. એથી આ દ્વારપાળો દીતિના પુત્રો તરિકે અવતર્યા. મોટાનું નામ હિરણ્યાક્ષ અને નાનાનું નામ હિરણ્યકશ્યપુ.

હિરણ્યાક્ષ ને ભગવાન વિષ્ણુએ વરાહ રૂપ ધરીને માર્યો. પોતાના ભાઈના મરણથી હિરણ્યકશ્યપુ ને ભારે ક્રોધ થયો. તેણે કહ્યું: “નાલાયક નમાલા દેવો મારા બળવાન ભાઈ સામે ઉભવા અશક્ત હતા એથી તેમણે નાસી જઈ ભગવાન હરિનો આશ્રય લઈ મારા ભાઈને મરાવ્યો. હું એ વિષ્ણુના ગળામાં મારું ત્રિશૂળ ભેંટી દહશ, કે જેણે મારા ભાઈને મારવા માયાવી વરાહનું રૂપ ધારણ કર્યું” હતું. હિરણ્યાકશ્યપુના હુકમથી અસુરોએ દેવાને સંહાર કરવા માંડ્યો. હિરણ્યકશ્યપુએ પોતાની માતાને આશ્વાસન આપ્યું.

એવે સર્વલૌક સત્તાધીશ બને, અજ્ઞેય જનુ વિદ્યનો, તેમજ ધડપણથી, કાળથી કે શસ્ત્રથી મરણ ન પામે એવો બને એ હેતુથી હિરણ્યકશ્યપુએ મંદ્ર પર્વત પર ઉંચા હાથે, ઉંચી આંખે રાખી,

ભૂમિપર ફેંકત પગના અંગુઠાઓ જ ટેકવી રાખીને અતિ ઘોર તપ આદ્યું. સો વર્ષ પર્ણત એ પ્રમાણે પાણી પીધા વિના તેણે તપ કર્યું. ત્યારે બ્રહ્મા તેની સમક્ષ હાજર થયા. તેમણે કહ્યું: “હે હિરણ્યકશપુ, હું તારા તપથી પ્રસન્ન થયો છું. વરદાન માગ. હું તે આપીશ. બ્રહ્માના દર્શનથી હિરણ્યકશપુ ધણો ખુશ થયો. તેણે કહ્યું: “હે દેવ, તમે સર્જેલા કોઈ પણ પ્રાણીથી મારું મૃત્યુ નહિં થાય. ” બ્રહ્માએ તેની અરજ સ્વીકારી. એ વરદાનના પ્રતાપે હિરણ્યકશપુએ ઇંદ્રને તેના ઇન્દ્રાસન પરથી ખસેડી મૂક્યો. તે દેવોને અતિ કષ્ટ આપવા લાગ્યો. દેવોએ ભગવાન હરિની સ્તુતિ કરી તેની મદદ માટે પ્રાર્થના કરી. તેમણે આકાશવાણી સાંભળી: “હે દેવો! ગભરાશો નહિં. હિરણ્યકશપુના અતિ ભયાનક કૃત્યો હું જાણું છું. હું તેનો નાશ કરીશ સમય આવવા દો. મારા દર્શનથી તમે સર્વને મુખશાંતિ થશે.”

હિરણ્યકશપુને ચાર પુત્રો થયા. તેમાં પ્રહલાદ મુખ્ય હતો. બાળક વયથી જ તે ધણો પવિત્ર હતો. તે જીતેન્દ્રિય હતો. તેનું હૃદય ભગવાન પ્રત્યેની સાચી ભક્તિથી ભરેલું હતું. તે બધાનો મિત્ર હતો. તેનામાં વિશ્વપ્રેમ હતો. તે સર્વ કાળે માર્યું જ બોલતો. તે હંમેશાં બ્યાનાવસ્થ રહેતો. તેનામાં સર્વ દેવી ગુણો હતા. તેને શ્રીહરિ પ્રત્યે અચળ શ્રદ્ધા હતી. કેટલીકવાર તે ગડતો. કેટલીકવાર તે હસતો. કેટલીકવાર તે ભગવાનના નામો ગાતાં ભાવથી મૃત્યુ કરતો. તે ભક્તિપૂર્ણ આનંદાશ્રુ વહાવતો ત્યારે તેના ફાટાં ઉભાં થઈ જતાં, તેની દૈનિક ચર્ચામાં, બેસતા, ચાલતાં, ખાતાં વગેરે દરમ્યાન તે સતત ભગવાનનું નામ ઉચ્ચારતો.

પ્રહલાદને દેત્યોના ગુરુ શુક્રાચાર્યના પુત્રો ચંદ ને મકન ત્યાં વિદ્યાભ્યાસ માટે મોકલવામાં આવ્યો. ગુરુએ તેને ખીજ શિષ્યો સાથે વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો. પ્રહલાદે વિચાર્યું કે જે વિદ્યાર્થીઓને માત્ર એક જ યીજની સતત યાદ અપાવ્યા કરે. જે યીજ

ભગવાન હરિનું નામ જ છે તેજ સાચો ગુરુ, તેજ પિતા, તેજ માતા ને મિત્ર પોતાના ગુરુઓ પાસેથી પ્રહલાદને આવું શિક્ષણ મળતું નહિ એથી તેને વિદ્યાભ્યાસ નિર્ધાર લાગ્યો. તેના પિતાએ પ્રહલાદને પોતાના જોળામાં બેસાડી કહ્યું “ બહાલા બેટા ! તારા અભ્યાસમાથી તને સારામાં સારું લાગે તે થોડુંક મને કહે ” પ્રહલાદે તુરત જ જવાબ આપ્યો, “ પિતાજી, નરકના કારણે રૂપ ધરને ત્યજી શ્રીહરિનો આશ્રય લઈ તેનું ધ્યાન ધરવા એકાંતમાં ચાહ્યા જવું એજ સર્વ એટલું છે ” હિરણ્યકશ્યપુ હસ્યો ને તેણે કહ્યું, “ ખીખરોના ખોટા ઉપદેશથી તેના પુત્રની ભુદ્ધિ ખગડી ગઈ છે ” તેણે ગુરુઓને તેને સાચો ઉપદેશ આપવા સૂચના કરી. દેવોના ગુરુઓ પ્રહલાદને તેમને ઘેર લઈ ગયા ને પૂછ્યું “ પ્રિય પ્રહલાદ ! સાચું કહેજે ! આવું ખોટું શિક્ષણ કે જે બાળક-ભુદ્ધિથી સમજાઈ શકતું નથી તે તું કયાથી શિખ્યો ? ” પ્રહલાદે જવાબ આપ્યો, “ પૂજ્ય ગુરુજી જેમ લોકચુલક આગળ લોક ચક્ષર ચક્ષર ભમે છે તેમ શ્રીહરિની હાજરીથી મારી ભુદ્ધિ પણ આપ મેળે દેરે છે ખીખરોના ભરોસો નથી કાઈ પણ ક્ષણે તે અટકીએ જાય તેથી બાળવયથી જ દરેક શ્રીહરિનું નામ માત્ર અને તે સિવાય ખીજું કાઈ પણ ઉચ્ચારણ કરવું નહિ આથી ગુરુઓએ પ્રહલાદને ધમકાવ્યો “ સોટી લાવ, જે કૂળનો નાશ લાવે છે, કૂળને લજવાવે છે, શ્રીહરિના નામ લેવારૂપી ભુદ્ધિ જેની કુઠિત થઈ છે તે સિક્કાને પાત્ર છે ચંદનના ઝાડોના વનમાં આ કાટાવાળું ઝાડ છે કુઠિત ભુદ્ધિવાળો આ બાળક અસુરોના નિકેદન કરનાર વિષ્ણુના કુહાડા રૂપ જ છે ભવિષ્યમાં તારે કદાપિ હરિ શબ્દ પણ બોલવો નહિ ”

થોડાક મહિનાઓ બાદ પ્રહલાદને ચાર વેદનો અભ્યાસ કરાવ્યા બાદ ગુરુઓ તેના પિતા પાસે લઈ ગયા હિરણ્યકશ્યપુએ પુત્રને જોળામાં બેસાડી પૂછ્યું “ મારા બહાલા બેટા ! તું શું બણ્યો તેનું તાત્પર્ય મને કહે ” પ્રહલાદે જવાબ આપ્યો, “ ભગવાન

હરિની કથાઓનું શ્રવણ, તેના નામો ને ગુણાનુવાદોનું ધીર્તન, તેનું સતત સ્મરણ, પવિત્ર ચરણકમળ સમક્ષ પ્રણિપાત ને સેવા (પાદસેવન) તેની અર્ચના, વંદન, સેવા (દાસભાવ) મૈત્રી (સખ્ય) અને પોતાનું આત્મ-સમર્પણ (આત્મ-નિવેદન) એ શ્રીહરિની ભક્તિના નવવિધ પ્રકાર-એજ મારી સમગ્ર મુજબ ઉત્તમોત્તમ શિક્ષણ છે. ” પોતાના પુત્રના આ પ્રમાણેના શબ્દો સાંભળી હિરણ્યકશ્યપુ ધણે જ ગુસ્સે થઈ ગયો ને તેણે ગુરુ-ઓને કપકો આપ્યો: “ હે દુર્બુદ્ધિવાળા બ્રાહ્મણો ! શા માટે તમે મારા પુત્રને આવું નિર્થક શિક્ષણ આપ્યું ? મારા શબ્દોથી તદ્દન જ વિરૂધ્ધ મારા શત્રુ વિષ્ણુનો તે ઉપાસક બન્યો છે. મારી પડતી ને વિનાશ કરનાર જ શિક્ષણ તમે તેને આપો છો. ” શિક્ષકોએ ધૂજર્તા કહ્યું: “ કૃપા કરી અમને કોપ નહિં દેશો. અમે આવું કાંઈપણ શિક્ષણ તેને સિખવ્યું નથી. એ બુદ્ધિ એની સાદરજી છે. તે અમારું કહ્યું કદિ માનતો નહિં અને અમે આપેલું શિક્ષણ ભણતો નહિ. અને તેથી અમે તેને આપનો પાસે લાવ્યા છીએ. ”

ત્યારે હિરણ્યકશ્યપુએ પોતાના પુત્રને પૂછ્યું: “ જો આ શિક્ષણ તને તારા ગુરુઓ પાસેથી નથી મળ્યું તો આ અનિષ્ટ ને ઉંધી બુદ્ધિ તને ક્યાં અને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ ? ” પ્રદક્ષાદે શાંતિથી જવાબ વાળ્યો: “ સંસારીઓ ફરી ફરીને ઇન્દ્રિયોસુખના ઉપભોગમાં રમ્યાપર્યા રહે છે. તેમના મન અશુદ્ધ ને ઇન્દ્રિયો સ્વચ્છંદી હોય છે. તેઓ ફરી ને ફરી ગર્ભમાં દાખલ થાય છે. તેમનાં મન શ્રીહરિના પવિત્ર ચરણોમાં ચોંટતાં નથી. તેમનાં મનો ઇન્દ્રિયસુખોની વાસનાઓમાં ગોંધાયાં હોય છે. તેમનામાં વિચાર શક્તિ (સાચું ને ખોટું પારખવાનો વિવેક) નથી હોતી. તેઓ ઇશ્વર-સાક્ષાત્કાર કે મુક્તિની પરવાહ કરતા નથી. તેઓ માત્ર ઇન્દ્રિયસુખોપભોગો તરફ જ દોડતા હોય છે. તેમનાં મનો ને ઇન્દ્રિયો નિર્નર્થક, વિનાશી, ભૌતિક વસ્તુઓ તરફ બહિર્મુખ થઈ રહી હોય છે. તેઓ અજ્ઞાન, અંધ હોય છે. જ્યારે

તેઓ સત્સંગ ને ભગવાન હરિ પ્રત્યે લક્ષિતથી પોતાની અસા-
નતા દૂર કરે ત્યારે તેમની બુદ્ધિ શુદ્ધ થાય ”

આ શબ્દો સાંભળી હિરણ્યકશ્યપુ ખૂબ જ ક્રોધે ભરાયો.
ક્રોધાવેશથી ઓઠ કંપીત થઈ તેણે પુત્રને બોળી પરથી દૂર ફેંકી
દીધો. તેની આંખ લાલચોળ બની તેણે અમુરોને કહ્યું ‘હે બળ-
વાન યોધાઓ ! આ બાળકને તરકાગ જ મરણ શરણ કરો.
તેની ગળચી દબાવી મારો તેણે ખરેખર દ્રોહ કર્યો છે તે
પોતાના કાકાને મારનાર વિધ્યુનો ઉપાસક છે પાંચ વર્ષના એ
બાળકે પોતાના માતા પિતાનો પ્રેમ છોડી દીધો છે સધળા
ઉપચારો વડે તેનો નાશ કરો. જરૂર પડે તો હાથીના પગે ચગદીને,
અતિ ઝેરીલા સર્પોના દંશથી, વિનાશક મત્રો, પર્વત પરથી
ગળડાવીને, અધારી કોટડીમાં ગોળીને, ઝેર પાઈને, ભૂખે
મારીને, બરફ પગ કે આગ પર મૂકીને, જે કંઈ ઉપાય ઘટે
તેથી તેનો નાશ કરો અમુરોએ સધળા ઉપાયો કર્યા પણ
નિર્ણયક ગયા તેઓ પોતાના પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ નિવડ્યા. સધળી
ચાતનાઓ દરમ્યાન પ્રહલાદ આનંદથી ભગવાનનું નામ લઈ
રહ્યો હતો કાંઈ પણ તેને દુઃખ આપી શક્યું નહિ હિરણ્ય-
કશ્યપુ આ બાળકને મારી નાખવા અશક્ત હતો આખરે તે
ભરેલે દેવે બોલ્યોઃ “આ બાળક ભગમૂક્ત ને મરણમૂક્ત છે.
તે અસામાન્ય મહાન છે તેના તિરસ્કાર માટે જ મારું મરણ
થનાં છે નહિ તરફ મરણથી પણ દુઃખ.”

ચંદ ને મહા ગુરુઓએ હિરણ્યકશ્યપુને આશ્વાસન આપતા કહ્યું
“હે અમુરોના ગૌરવસ્પ મહારાજા શુભચાર્ય આવે ત્યાં સુધી
આ છોકરાને વશ્ય-પાશથી બાંધીને કાણુમાં રાખવો કે જેથી
તે નહાસો જઈ શકે નહિ સમય જતા તે મહાપુરુષોના શિક્ષણથી
તે પાછો યોગ્ય સમજવાળો બની શકે ” હિરણ્યકશ્યપુએ તેને
રાજધર્મ શિખવતા કહ્યું

પ્રદલાદ પોતાના સાથીભાઈઓને ઉપદેશ આપવા લાગ્યો કે “પ્રિય મિત્રો ! અહ્યાથી માંડી એક ઘાસના તણખલા સુધીનો આ સંસાર કેવળ ભ્રમ છે. જે કાંઈપણ સત્ય હોય તો તે માત્ર શ્રીહરિનું નામ જ છે અને એજ ત્રણવાર સાચું છે. ભગવાન શ્રીહરિ સર્વના અધિષ્ઠાતા, શુભેચ્છક અને સર્વપ્રાણીના આત્મા છે. સર્વેએ તેના ચરણોની પૂજા કરવી જોઈએ. તે સર્વનો પરમઆશ્રય છે. તે પરમસુખ, અમરતા ને શાશ્વત શાંતિ બક્ષે છે. સંસારિઓ નિર્જીવ ધન માટે પોતાની અમૂલ્ય જીંદગી વેચે છે. તેઓ ધન અને સ્ત્રી-કામિની ને કાંચન માટે મરે છે. હતભાગાં ભક્તિ જીવો ! તેઓ પોતાની પ્રજાના ધંદિયોથી જ ભરમાય છે.”

વિદ્વાન માણસ પણ સંસારમાં ધૂમે છે. ભગવાનનું સત્ય સ્વરૂપ સમજવા માટે તેને મિનિટની ચે પ્રસન્ન નથી હોતી. આ શોકજનક ને દિનસ્થિતિ નથી ? પોતાનામાં વિદ્વતા છતાં પોતાના નાશકારક શરીરમાં પોતાપણ માનવાણી અચાનકતામાં તે ડૂબેલો હોય છે. તે હંમેશાં કહે છે : “હું બ્રાહ્મણ છું. હું પંડિત છું. હું ધનવાન છું. હું શુદ્ધ છું. હું નબળો છું. હું બહેરા છું. હું અધિજો છું. આ મારી પત્ની છે. આ મારો પુત્ર છે. આ મારું ઘર,” તેનામાં ‘હું’ પછાના ને મારા-પછાના આગ્રહો ઉઠા મૂળવાળા હોય છે. એવાને તમે સાચા શિક્ષણવાળો કેવી રીતે કહી શકો ?” ૭ દેશકારો-જેવાકે-હયાતી, જન્મ, વૃદ્ધિ, વિકાર, ક્ષય અને મરણ એ શરીરના છે અને નહિં કે અમર આત્માના. આ આત્મા સનાતન, અબેદ, સંપૂર્ણ, અક્ષય, અમર, શુદ્ધ, અવિકારી, સ્વપ્રકાશીત, કાળ સ્થાન ને કારણથી પર, અનાસક્ત, અઆધિત, છે. જેમ સોની સાફસુરીની પદ્ધતિથી માટીમાંથી સોનાને જૂદું કરે છે, તેજ પ્રમાણે સત્ય આત્માને જાણનાર પોતાની સાધના (આધ્યાત્મિક ઉપચારો) વડે પોતાને ભ્રાંતિરૂપ પાંચ પડે-કાપાયો અગર તણ શરીરો ને જૂદા કરે છે અને અહ-આત્મ પ્રાપ્તિ કરે છે. આ શરીર પાંચ તત્ત્વોથી બનેલું છે. ‘આ નહિ’-‘આ નહિ’.

(નેતિ નેતિ) ના સિદ્ધાંતથી અધ્યાસવાળા તત્ત્વોને દૂર કરવા જોઈએ અને એમ એક પછી એક તત્ત્વોને ઝાઝા કરતાં કરતાં શુદ્ધ આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો જોઈએ. સમસ્ત સૃષ્ટિ બ્રહ્માથી માંડી ધાસના તણખલાં સુધીની કેવળ મિથ્યા છે. એ મિથ્યા જગતને શૂન્ય ઠર્યા બાદ જે ચમકે છે તે સર્વ સચેત સર્વ સુખમય અને સર્વ શુદ્ધ શ્રીહરિનું નામ ને શ્રીહરિ જ એક છે. ”

“ પ્રિય મિત્રો, સધળી મધુર ચીજો કરતાં જે કાંઈ વધુ મધુર હોય, સધળી સુભગ વસ્તુઓથી જે કાંઈ વધુ સુભગ હોય, સધળા શુદ્ધકારક તત્ત્વોમાંથી પણ જે કાંઈ વધુ શુદ્ધ હોય તો તે એક શ્રીહરિનું નામ અને શ્રીહરિ જ છે. સંસાર પ્રત્યે મનરાજા અમુરોનો સંગ છોડો સર્વ અનિષ્ટ ઠારોથી દૂર રહો. સત્સંગ (મહાત્મા પુરુષોનો સહવાસ) કરો—પરમેશ્વર ‘નારાયણ’માં આશ્રય લ્યો. તે શાંતિ, સૌખ્ય ને જ્ઞાન સ્વરૂપ છે.

“ શ્રીહરિ સર્વમાં બિરાજમાન છે. જ્યાં તેના ભક્તો ભાવથી ભક્તિથી શ્રીહરિનું નામ ને બીજું કાંઈ નહિં બોલતાં હોય ત્યાં તે સદાય વસેલા હોય છે. ભગવાન હરિ પ્રત્યે ભક્તિ કેળવો. ત્યારે જ તમે શાશ્વત સૌખ્યને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકશો. ક્ષણિક ઈન્દ્રિયસુખો તરફ દોડવાનો શેષ અર્થ છે? તમારા જ હૃદયરૂપી મંદિરમાં બિરાજેલા, તમારા સાચા મિત્ર, શુભેચ્છક, પિતા માતા, ગુરુ રૂપ શ્રીહરિને ભજવામાં કાંઈ દુઃખ નડતાં નથી. માણસ જેનું સર્વ સુખોની તૃષ્ણાવાળો બની રહે છે તે આ મળમૂત્રવાળું દૂર્ગંધી શરીર નાશવંત છે. તે શિયાળવાં, માછલાં કે કૂતરોનો ખોરાક છે. શ્રીહરિ શુદ્ધ પ્રેમથી પ્રસન્ન થાય છે. તમારું હૃદય તેને અર્પણ કરો. તમારી પાસેથી તે કાંઈ માંગતા નથી. શ્રીહરિ અતિ વિદ્યાથી, દાનથી, તપથી કે વ્રતથી મળતા નથી. માણસની અધીર જીંદગી હૃદયમાં વીતે છે. તે સિવાય બાકીની જીંદગીનો મોટો ભાગ ધડપણમાં, નાનપણની અજ્ઞાન દશામાં, દુઃખો, યાતનાઓ ને રોગોમાં

વીતે છે. આ પ્રમાણે તમારી પાસે થોડાકેજ સમય હોય છે તો શા માટે ઇન્દ્રિયસુખો તરફ દોડો છો? આ થોડો પણ સમય ભગવાનના નામ સ્મરણમાં અને તેમના ચરણ પ્રત્યે ભક્તિ કેળવવામાં ગાળો અને આ જન્મ-મૃત્યુ રૂપ સંસારસાગર ને તેના દુઃખોને તરી જાઓ. એથી સર્વ સમયે શ્રીહરિ પ્રત્યે શુદ્ધ ભક્તિ અને પ્રેમ કરો. ભગવાન શ્રીહરિનું નામ વરદ છે, જે પાપોના પહાડોને વિદારનાર ત્રિશૂળ રૂપ જ છે, જે સંસારના રોગોને નિર્મૂળ કરનાર રામબાણ દવારૂપ છે, જે બ્રાંતિરૂપી રાત્રિના ધાદતમ અંધકારને ભારી દહાવનાર સૂર્યોદયરૂપ છે, જે સંસારના દુઃખોરૂપી બળવાન ઝાડને બાળી ભસ્મ કરનાર ભયંકર મહા વડવાનળ છે, અને જે પરમ સૌખ્યના ધામના દરનામ્નરૂપ છે. એક પણ ક્ષણ ગુમાવો નહિ. તમારા અંતરના ઉંડાણમાંથી ગાઓ:

પદો પોથેમે હરિ (રામ), લીખો તખ્તેમે' હરિ (રામ)
દેખો કમ્બેમે' હરિ (રામ), હરે હરિ (રામ) હરિ (રામ) હરિ (રામ)

સૂનો કાનોસે હરિ (રામ), દેખો હૃદયેમે' હરિ (રામ)
બોલો છબ્બાસે હરિ (રામ), હરે હરિ (રામ) હરિ (રામ) હરિ (રામ)

અસુર બાળકોએ પ્રહલાદના આ મધુર સખ્દો ઝાંઝ્યા પછી તો ગુરુઓના શિક્ષણ તરફ તેઓ ખ્યાન આપતા નહિ. પ્રહલાદે આપેલી સોનેરી શિખામણથી તેઓ ખૂબ આકર્ષાયા હતા. કુહાડીના શસ્ત્રવાળા અસુરબાળકો શ્રીહરિના સેવક બનવા લાગ્યા, પોતાના ખરાબ અવગુણોને છોડી તેઓ પ્રહલાદની શિખામણને અનુસરવા લાગ્યા. ગુરુઓએ જોયું કે બધા જ શિષ્યો ભગવાન વિષ્ણુનું નામ જપવા લાગ્યા ને પ્રહલાદ સાથે આનંદમાં નાચવા લાગ્યા. તેઓ પ્રહલાદને પકડીને રાજ પાસે લઈ ગયા અને બધા બાળકોની વર્તણૂક તથા પ્રહલાદની શિખામણ વગેરે જણાવ્યાં. પોતાના પુત્રની વર્તણૂક તથા સઘળાં અસુર બાળકો પર તેની શિખામણની અસર જાણીને દિરવ્યકથાપુ ધણો જ ગુરુસે થયો.

પ્રહલાદને તુચ્છકારતા તે બોલ્યો : “ હે નીચ-અધમ ! હે દુર્મતિ ચાંડાળ ! હે કુળદ્રોહી ! હું તત્કાળ જ તારૂં કાસળ કાઢું છું. તેં મારા શબ્દો અને તારા માતાપિતા પ્રત્યેની ફરજની અવગણના કરી છે. ”

પ્રહલાદે જવાબ વાળ્યો : “ હે મહારાજ ! હું કે આપ બળવાન છો એમ કાંઈ નથી. શ્રી હરિ કે જેઓ ત્રિલોકના સદ્ગુણ અને સધળા પ્રાણીમાત્રના આધાર છે તેઓ જ સર્વશક્તિમાન છે. તેઓ જ સર્વ પ્રાણીમાત્રના આત્મા છે. તેઓ કાળ છે. તેઓ પ્રાણુ છે. તેઓ ઇન્દ્રિયો અને મનને ગતિ આપનાર છે. તેઓ ત્રણ શક્તિઓના નિયંત્ર છે. તેઓ અંતરૂપામિનુ છે. તેઓ જ આપણા સર્વ કર્મોના સાક્ષી છે. તેઓ જ રક્ષક છે. તેઓ જ લોકોને સજો છે, નિભાવે છે, સંહારે છે. હા ! કેટલું શોક જનક ! કેટલું બારે દયાજનક છે કે ઇન્દ્રિય મુજોરૂપી કાચના ચળકતા ટૂંકડાની પાછળ પડી સંસારીઓએ શ્રી હરિના નામરૂપી અમૂલ્ય હીરાને બાણુ પર ફેંકી દીધો છે ! બહાલા પિતાશ, તમારા ગર્વ ને અભિમાનથી કે તમારી ઇન્દ્રિયશક્તિઓથી ભરમાઈ કૂલાશો નહિ. તમારો આસુરી સ્વભાવ છોડો. મનની શાંતિ મેળવો. શ્રી હરિની ભક્તિ કેળવો, આ દુષ્ટ મન તમારૂં વૈરી છે. જ્યારે તમને છ બળવાન શત્રુઓ (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર,) તમારા મનમાં છે પછી તમો રાજા કેવી રીતે કહેવડાવો છો ? જેણે આ છ શત્રુઓને મારી મારી મનને શુદ્ધ હોય તે સાચો સમ્રાટ છે. રાજાનો રાજા છે, અને નહિ કે જે પ્રદેશ જમીન ધરાવતો હોય તે. જેણે પોતાનું મન નથી શુદ્ધ તેણે કાંઈ શુદ્ધ નથી, તે પોતાના કાળુમાં આલોટને રાખતો હોય તો પશુ.

શ્રીવિષ્ણુ આગળ, અગાઉના સર્વ બળવાન માણસો ને આસુરો, જેમ પવનથી રૂ ઉડે તેમ, તેની અગ્નિભરેલી દષ્ટિમાત્રથી

સહેજમાં નાશને પામ્યા છે. શ્રી વિષ્ણુથી બહીતો નહિ હોય એવો હવે જાણ નથી. ભક્તિદ્વારા શ્રી વિષ્ણુમાં સાચો આશ્રય શોધો. આ જ દ્વણ્ણથી તમારું મન શ્રીહરિમાં આશ્રય શોધો. મહામંત્ર 'નારાયણ' 'નારાયણ' તમારી આંખો ઉઘાડો. જેઓ ભગવાનની પૂજા ને વંદન કરે છે, તેઓ જ્યારે શુદ્ધ હૃદયની ભક્તિ વડે તેનું જ્ઞાન ધરે છે ત્યારે જ પોતાના ઇચ્છિત ક્ષણો પ્રાપ્ત કરે છે. એથી સદાયે તેનું સ્મરણ કરો અને તેના શુભગાન ગાઓ. ”

આ શબ્દો સાંભળતાં જ હિરણ્યકશ્યપુનો મિનનજ તપી ગયો. તેણે રાહ નાખી : “ હે મૂર્ખ ! તું ખૂબ જ વધી ગયો. તત્કાળ જ હું તને યમને ત્યાં પહોંચાડું. જગત પરનો ખીજો સમ્રાટ તે ક્યાં છે ? તે ક્યાં છે ? ક્યાં છે તારો હરિ નારાયણ કે વિષ્ણુ જેને માટે તું બહુ બોલે છે ? ”

પ્રહલાદે તુરત જવાબ આપ્યો : “ ભગવાન હરિ અદિ છે, ત્યાં છે; સર્વત્ર છે. ”

હિરણ્યકશ્યપુએ ત્યારે પૂછ્યું : “ ત્યારે આ ચાંબલામાં કેમ નથી ? ”

પ્રહલાદે જવાબ આપ્યો : “ તે એ ચાંબલામાં પણ છે જ. ” હિરણ્યકશ્યપુએ ચાંબલામાં હરિને જોયા નહિ તેથી એણે બરાડે પાડ્યો. “ હે મૂર્ખ છોકરા ! હું એ ચાંબલાને લાત મારીશ. હું જોઉં છું કે તારો હરિ ત્યાં છે કે નહિ. જો એ ચાંબલામાં હરિ નહિ હશે તો આ જ તલવારથી તારું ડાકું કાપી નાખીશ. હું જોઉં છું કે તારો હરિ તારું કેવું રક્ષણ કરે છે ! ” આમ બોલતાં હિરણ્યકશ્યપુ પોતાની બેઠક પરથી છલંગ મારીને ચાંબલાને લાત મારવા ગયો. એટલે ચાંબલામાંથી અતિ ભયંકર મજના નિકળી જેના વડે આશ્રુ જગત મૂક

ઉઠ્યું. ભગવાન શ્રીહરિ નૃસિંહના રૂપમાં થાંભલામાંથી પ્રગટ થયા. આ રૂપ અતિ વિકરાળ હતું. અદ્ભૂત આશ્ચર્ય ! તે નહતું માણુ-સના આકારનું કે પશુનું; પણ માણુ અને સિંહનું સંયુક્ત રૂપ હતું. એનાથી ખૂબ ભય પામીને ધણા અમુરો ત્યાંથી નાસી ગયા.

• ભગવાનના તેજસ્વીરૂપથી હિરણ્યકશ્યપુ ઝંખવાણો પડી ગયો તેણે તુરંત જ પોતાની તરવાર અને ઢાંધ ઉપાડી. ભગવાન નૃસિંહ સામે ધસ્યો. પણ જેમ સાપ દેડકાને હડપથી પકડી લે તેમ ભગ-વાને હિરણ્યકશ્યપુને પકડી લીધો ને તેમણે તેને ઉંબર પર મૂકી ગરક સાપને ફાડે તેમ નખોરાવડે તેને ફાડી નાખ્યો.

ત્યારે આકાશ દેવોના વિમાનો અને રથોથી ઘરાઈ ગયું. દેવી દુર્ગુલી અને વાહુત્રી વાગ્યાં. ગંધર્વો દીવ્ય ગાનો ગાવા લાગ્યા. અપ્સરાઓ નૃત્ય કરવા લાગી. સર્વે અનેક પ્રકારે ભગ-વાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

પ્રહલાદ દીવ્યાનંદને લક્ષિતમાં તનમય બની ગયો. તેના શોભામાં ખડા થઈ ગયા. તેની આંખોમાંથી લક્ષિતપૂર્ણ અશ્રુધારા સતત વહેવા લાગી. ભગવાનના ચરણકમળમાં સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરતાં તે બોલ્યો:

“ પરમ આત્મા શ્રીહરિની લક્ષિત આગળ ધન-સંપત્તિ, ઉચ્ચકુળમાં જન્મ, શરીર-કાંતિ, ઉચ્ચતપ, શાસ્ત્રજ્ઞાન, ઇન્દ્રિયોનું કોશલ્ય, મળતાવડાપણું, હિમ્મત, કૌવત, હુંશિવારી, કહાપણ ને યોગ-એ બધી બારે લાયકાતો હું કાંઈ અર્થની લેખતો નથી. કારણ તે સર્વ શક્તિમાન ભગવાન ગજેન્દ્રથી, તેની બીજી કોઈ-પણ લાયકાતથી નહિ પણ કેવળ શુદ્ધ અંતરભાવ ને ભક્તિથી જ સંતોષ પામ્યા હતા. ”

“ પોતાના વિચારો, શબ્દો, કાર્યો, ધન, જીવન ભગવાનને અર્પણ કરનારો શ્વપચ (કુતરાનું માંસ ખાનાર દેડ) ને ઉપરોક્ત

બાર લાયકાતોવાળા પણ ભગવાનના ચરણકમળનું પૂજન કરવાથી આધાર રહેતા થાણાણુ કરતા હું વધુ બહેતર માનું છું. પહેલે પોતાના વંશને પવિત્ર કરે છે જ્યારે બીજો અતિ દંભથી ઉન્મત્ત થઈ તેમ કરી શકતો નથી. ”

“ હે અનાથોના પરપ્રેમ કરનાર ! જન્મ-મરણરૂપી સંસાર-ચક્રમાં ભરમાતા પ્રાણીઓના અસહ્ય દુઃખોથી હું અતિ બીકું છું. મારા કર્મબંધનોથી બંધાઈ હું તેના વડે અનુકૂળ સંજોગમાં ફેંકાયો છું. હે પવિત્રમાં પવિત્ર, તારા સદાય કલ્યાણમય ચરણ-કમળ (જે દયાનો ઝરો છે) આગળ તું મને ક્યારે ફરી બોલાવી લેશે ? ”

“ તારી અગાધ શક્તિના શુભગુણરૂપી અમૃતપાનથી મારું મન મસ્ત થયેલું હોવાથી, આ સંસારરૂપી અગ્નિ નદિ વૈતરણી ઝોળાંગવામાં મને જરી સરખોમ ભય નથી, પણ એ મધુરપાનનો સ્વાદ સરખોયે લેવા આનાકાની કરતા, ને મિથ્યા ને અતિ નાશી-પાસ કરનારી ઇદ્રિય શુભોપભોગ માટે તાણાવેલી ફરી રહેલા અને એ ખોટા ભારથી કચરાઈ રહેલા પામર પ્રાણીઓની અતિદુઃખદ ને દયાજનક સ્થિતિ માટે હું અતિ ખેદ પામું છું. ”

“ ભગવાન બ્રહ્મા, દેવો ને ઋષિઓ પણ તમારું યોગ્ય રીતે પૂજન કરવા અશક્ત છે તો, હે ભગવાન ! અસુર જાતિનો આ બાળક તારી ભક્તિ કેવી રીતે કરી શકે ? કાંઈ પણ કામના વિનાનો હું તારો ભક્ત-સેવક છું. તું મારો સ્વામિ છે. તું જ સમસ્ત વિશ્વનો આધાર છે, રાજાઓનો રાજા છે. સંસારનો ત્યાગ કરનાર ને જેણે પોતાની સર્વ કામનાઓને સંઘલી લીધી છે, અને મનની અતિ એકાગ્રતા લાવીને ધ્યાનમોગથી અને તારી ભક્તિને કારણે માનવીના મન પરનો અજ્ઞાનતાનો પરોડો જેની માનસિક આંખ આગળથી ખસી ગયો છે, એવા ભક્તના મનના દ્વાર આગળ તું ખડો હોય છે. તું સર્વ-દયાળુ, મુક્તિદાતા,

હુઃખમાં મિત્ર છે. તારા ચરણકમળ આગળ હું સાદાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરું છું. મને કામના રહિત કર ! ”

ખાળકની આ હૃદયની પ્રાર્થનાથી ભગવાને તેને આશિષ આપ્યા અને કહ્યું : ‘ તારી અતિ શુદ્ધ ને ઉચ્ચ પ્રકારની ભકિતથી હું ખૂબ પ્રસન્ન થયો છું. તારી સાચી ભકિતથી તે તને, તારા પિતાને અને તારી એકવીસ પેઢીને તારી છે. જ્યાં મારો ભકત રહે છે તે જૂમિ પણ પવિત્ર બને છે. જે તારામાં આશ્રય મેશે તે પણ મારા ભકત થશે. ’

જેઓ ભકતોમાં મહાન ભકત એવા પ્રહલાદની ગૌરવાન્વિત આ કથા શ્રદ્ધા, ભકિત, હૃદયની નિર્મળતાવડે સાંભળશે તેઓ અમરતા, શાશ્વત્ શાંતિ, પરમ સૌખ્ય અને આત્માનું પરમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે.

૨. નારદ મુનિ

(ભાગવતમાંથી)

“ પૂર્વના દેવમાં મારો જન્મ એક વૈદિક ઋષિથી તેમની આકરણીય થયે હતો. વર્ષાઋતુ ગાળવા માટે ઋષિઓ એક સ્થળે એકઠા થયા હતા અને મને તેમની સુશ્રુષા માટે ત્યાં રોકાયેલો હતો. મારી ઉચ્ચર ઊકરવાદ હતી છતાં મારામાં ઊકરવાદની અંચળતા નહિં જોતાં, તેમજ મને સ્વસ્થ જોતાં મુનિઓ જેઓ સર્વે તરફ સમાન દ્રષ્ટિ રાખતા તેઓ મારા દ્વારકે માયાળુ રહેતા. ખાસ કરીને હું રમત ઊડીને તેમને અનુસરતો, તેમની સેવા કરતો અને વધુ જોલતો નહિં એથી, તેઓ મારા તરફ વધુ પ્રસન્ન રહેતા. તેમની આગ્રાથી એક વખત તેમના બોજનમાંથી ઉત્પિચ્છેદ મેં ખાધું અને મારા મનની સધળી અશુદ્ધિઓ તત્કાળ દૂર થઈ. જ્યારે આ પ્રમાણે મારું મન શુદ્ધ

બન્યું, એટલે તેના ધર્મ તન્ક મારી વૃત્તિઓ જાગી. તેમની કૃપાથી મેં તેમને શ્રીકૃષ્ણની સુંદર દેહિઓ માતાં સંલગ્ન દરરોજ શ્રદ્ધાથી એ કથાઓ સંલગ્નવાદી માનમાં શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે પવિત્ર પ્રેમ જાગ્યો. તે પ્રેમથી મારું મન તેનામાં ચોટ્યું, અને મને જણાયું કે આ મારા સ્વચ્છ અને સુદૃઢ શરીરો સત્ય આત્મા અગર બ્રહ્મા માત્ર જોળા જ છે. માનમાં જાગેલી ભક્તિએ મારામાંના રજસ ને તમસ તત્વોનો નાશ કર્યો. પછી જ્યારે દયાળુ ઋષિઓ એ સ્થાન છોડી જનાર હતા ત્યારે તેમણે મને તેમને ખુદ ભગવાને આપેલા વિજ્ઞાનનો બોધ આપ્યો. એ જ્ઞાનથી હું ભગવાનની માયાને જોળખી શક્યો. એજ જ્ઞાનથી ભગવાનને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. મેં એ વિજ્ઞાનનો વિવેકવડે અભ્યાસ કર્યો એથી ભગવાન પોતે પ્રસન્ન થયા અને મને સીધા જ્ઞાન અને ઐશ્વર્ય બક્ષ્યાં. ”

[ભાગવત પુરાણના ટીકાકાર શ્રીધર સ્વામી ઉપરોક્ત કથામાંથી નીચેના મુદ્દાઓ તારવે છે—(૧) સેવા-મહાત્માઓની સેવા (૨) તેમની કૃપા (૩) તેમના ધર્મમાં શ્રદ્ધા (૪) ભગવાનની કથાઓનું શ્રવણ (૫) ભગવાન પ્રત્યે અનુરાગ (૬) સ્વચ્છ અને સુદૃઢ શરીરોના વિવેક વડે આત્માનું જ્ઞાન (૭) દૃઢ ભક્તિ (૮) ભગવાનના અસ્તિત્વનું જ્ઞાન (૯) ભગવાનની કૃપાથી તેમની સર્વવ્યાપક તથા અન્ય સર્વ શક્તિઓનું અતિ-દર્શન.)

પછી શું ? એમ વ્યાસે પૂછ્યું : નારદે પોતાની કથા આગળ રહી : “ મારા ગુરુઓ-ભિક્ષુઓ ત્યાંથી ગયા બાદ થોડાક દાળ પછી મારી માતા સર્પદંશથી મરણ પામી. એને મેં દશિરનું કાર્ય માન્યું ને હું ઉત્તર તરફ ચાલી નિકળ્યો. કેટલાક જંગલો, નદિઓ અને પર્વતો વટાવી અતિ હું એક નિર્જન વનમાં આવ્યો અને ત્યાં એક પિપ્પલાના ઝાડ નીચે બેઠો. મારા ગુરુએ શિષ્યવ્યા પ્રમાણે મેં આત્માદ્વારા આત્મામાં આત્મા

વિશે ધ્યાન ધર્યું. મારું મન ભકિતએ સંપૂર્ણત ન જતી લીધું હતું. આખોમાં અશ્રુઓ સાથે ભગવાનના ચળકમળોનું હું ભકિતપૂર્ણ ધ્યાન ધરી રહ્યો હતો, તેવામાં શ્રીહરિ ક્રમશઃ મારા અંતરમાં પ્રકટ થયા. હે મુનિ ! પવિત્ર પ્રેમના આવિર્ભાવથી માગ શરીર-માના રૂંવાટા ઉભા થયા, હું આનંદાભાવમાં સંપૂર્ણતઃ ગૂમ થઈ ગયો. પોતાનું કે બીજા કામનું મને જાન રહ્યું નહિ. અવલુંનિવ ઇશ્વર અતિ પવિત્ર ગૂઢ વચનો બોલ્યા :

“ હે આ તારી જીવગીતા મારે દર્શન કરવાને અયોગ્ય એવા ! જન્મમનામાંના શયો ને દેવો સંપૂર્ણરીતે બળી ગયા નથી એવા અપરિપક્વ યોગીઓને મારા દર્શન સાધ્ય નથી. મેં તને એથી દર્શન આપ્યું છે કે તારા સઘળા કામોનું કેન્દ્ર હું હોઉં. ત્યારે હું કામનાનો વિપવ બનું છું ત્યારેસાધુ બીજા સઘળા ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કરે છે. મહાત્માઓની હાંના કાળ સુધીની સેવાઓ-વડે તારું મન મારામાં ચોટ્યું છે. તેથી તું આ ખોટું શરીર છોડી માગ સાથીપણાને પામશે. મારામાં ચેરિલું મન સૃષ્ટિસર્જન કે પ્રલય સમયે પણ વિનાશ પામતું નથી તેમજ સ્મરણ ચૂક પણ થતી નથી. ”

“ આમ કહેતા ઇશ્વર અંતર્યામિ થઈ ગયા. સમય જતા ભગવાનની કૃપાથી પ્રાપ્ત કરેલા શુદ્ધ શરીર તરફ હું આકર્ષાયો, ત્યારે માગ પ્રારબ્ધ કર્મો નિઃવશેષ થવાથી પાપ મહાબૂતોનું બનેલું મારું શરીર પડ્યું. જ્યારે કલ્પનો અંત આવ્યો ત્યારે નિદ્રા લેવા તત્પર થયેલા બ્રહ્માના આસમાં મારું નવું શરીર ખેંચાયું. એક હજાર યુગનો કાળ વિત્યા બાદ જ્યારે બ્રહ્મા નિદ્રામાંથી જાગ્યા અને સૃષ્ટિ સર્જવાની ઇચ્છા કરી ત્યારે હું, મરિચી અને બીજા ઋષિયો બહાર આવ્યા. ત્યારથી મેં નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યનું પાલન કર્યું છે અને શ્રી. વિષ્ણુની કૃપાથી ત્રિલોકલરમાં હું ફરી રહ્યો છું. અંદર કે

બહાર ક્યાંયે મારો માર્ગ સદાય કાંઈપણ અંતરાય વિનાનો રહ્યો છે. દેવોએ મને આ વીણા જે સ્વર બહારથી સુશોભિત છે તે આપી છે. એ વીણા વગાડીને હું સર્વત્ર શ્રીહરિના ગુણાનુવાદ ફેલાવું છું. જન્મમરણના ચક્રાવારૂપી અણુવને ઝોળાંગવા માટે આ જ ગીતો માત્ર સાધન છે.”

પુરાણોમાં વર્ણવેલું નારદમુનિના જીવનનું આ રહસ્ય છે, નારદ પૂર્વ કલ્પથી બ્રહ્મવિદ્યા લઈઆવનાર મુનિ છે. એથી આ કલ્પના આદિ ને પ્રથમ ઋષિ હોઈ, સતત સમસર વગાડતાં બ્રહ્મવિદ્યાનો ફેલાવો કરવાનો તેમનો જીવન સંદેશ છે. તેઓ સદા સચેતને સર્વ કાળોતરોમાં પોતાની સમયસૂચકતા વાપરી લે છે. દેવી સરસ્વતિની માફક વીણા જેમની સતત સંગાથી છે એવા તે એક જ ઋષિ છે. તેમનું કાર્યક્ષેત્ર ત્રણેબ્રોક છે અને જૂઃ જૂવઃ સ્વના નિવાસીઓ સર્વે તેમને સમાન રીતે સન્માન આપે છે, તેઓ જગત સમસ્તના મહાનમાં મહાન દેવોના તેમજ મહાનમાં મહાન ઋષિના સલાહકાર છે. જગતનું કલ્યાણ એજ એમનો જીવન સંદેશ છે, એમને માટે એક બાબત કહેવાય છે કે તેઓ કેટલીકવાર એક ખીખની સામે લડાવી પોતાનો હેતુ સાધે છે અને એથી અચાનીઓમાં તેઓનું નામ કહાયાખોર તરિકે જાણીતું થયું છે. ગમે તે હોય પણ આ કલ્પમાં જગતનું મહાન કલ્યાણ તેમણે સદાય કર્યું છે. તેમની જ પ્રેરણાથી વાલ્મીકી ને વ્યાસે તેમના બ્રહ્મવિદ્યાના શાઓ લખ્યાં છે, અને સઘળા મુગાન્તરોમાં તેમની અતિ ભગવતી અસર કલ્યાણપ્રદ થઈ રહી છે. ભાગવતમાં તેમની સતત કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિઓનું વર્ણન છે.

૩ ધ્રુવ

(ભાગવતમાંથી)

“ પહેલા મનુનો ઉત્થાનપદ નામનો એક પુત્ર હતો. ઉત્થાનપદ એટલે એક પગ ઉંચો કરેલો હોય તે. કદાચ આ એ કાળદર્શક હશે કે જ્યારે જીવ આધ્યાત્મિક તત્ત્વમાં મજબૂત હોઈ

પંચભૂતતત્ત્વોમાં ઉતર્યો નહિં હોય, પણ તેને એક પગ મહલોક તરફ ઉંચકાયો હોય. ઉત્થાનપદને એ ઓઝો હતી એક સુરચિ (સારા દર્શનવાળી) અને ખોજ સુનીતિ (સારી નીતિવાળી). સુરચિને ઉત્તમ નામનો પુત્ર થયો ને સુનીતિને ધ્રુવ નામનો પુત્ર થયો. એક વેળા ધ્રુવે ઉત્તમને તેના પિતાના ખોળામાં બેઠેલો જોયો અને તેને પણ ત્યાં બેસવાનું મન થયું. સુરચિની બહીકથી ઉત્થાનપાદે ધ્રુવને ખોળામાં લઈ લેવા હાથ લાંબો ન કર્યો. સુરચિએ પણ ધ્રુવને એવી ધૂંટતાભરી આકાંક્ષા રાખવા ઠપકો આપ્યો. સારંગી માતા આવ્યા કઠોર શબ્દોથી ધ્રુવનું મર્મ વેધાઈ ગયું. તે તુરતજ તે જગ્યા છોડીને સીધો પોતાની મા પાસે ગયો ને સઘળી દહીકત જણાવી. સુનીતિએ પોતાના પાંચ જ વર્ષના એ બાળકને તપ કરવા કહ્યું. ધ્રુવે સમય નહિં ગુમાવતાં પોતાની માતાની સલાહ પ્રમાણે તપ કરવા ધર લીધું. માર્ગમાં તેને નારદ મળ્યા. તે મહામુનિએ કહ્યું : "તું હજી છેક બાળક છે, ધ્રુવ ! અનેક જન્મોના જન્મોમાં અભ્યાસવાળા ઉચ્ચોગ ધ્યાન અને રાગ દ્વેષથી મુક્તિથી જે દુઃસાધ્ય છે તેને તપથી તું કેવી રીતે શોધી શકીશ ? હમણાં તું થોભ. જ્યારે સંસારનો તે સંપૂર્ણ ઉપભોગ કર્યો હોય અને ધરડો થાય ત્યારે પ્રયત્ન કરજો. પણ ધ્રુવ પોતાના નિશ્ચયમાં દૃઢ હતો અને તેણે નારદને ધ્યાન ધરવાની વિધિ શીખવવા આજીજી કરી. નારદે તેને મહામંત્ર ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાયથી દીક્ષા આપી, વાસુદેવનું કેવી રીતે ધ્યાન ધરવું તે શિખવ્યું અને મથુરા કે જ્યાં ભગવાન સદાકાળ વસે છે ત્યાં તપ કરવા કહ્યું. ધ્રુવે એક પગે ખડા રહી, માત્ર હવાનો આહાર લઈ ઉચ્ચ તપ આદર્યું. આખરે તે ક્રમારે પ્રાણને કાળુમાં લીધો ને ઉંડી એકાગ્રતાથી હૃદયમાં દીવ્ય જ્યોત નિહાળી. ભગવાને તે જ્યોતિ તેના હૃદયમાંથી જોઈ લીધી. અને સમાધિ પૂરી થતાં ધ્રુવે તેજ જ્યોતિ પોતાના સમક્ષ પોતાની બહાર ઉભેલી નિહાળી. થોડીવાર તો તે રતબધજ બની રહ્યો. ભગવાને તેને કહ્યું : "હે ક્ષત્રિય વીર ! હું

તારો નિશ્ચય જાણું છું. તારું સદાય કલ્યાણ હો ! હું તને એવું સ્થાન આપું છું કે જ્યાં નિર્વાણ મૂકિત સદા રહે છે ને જે સદાય જયોતિર્વંત છે. એ સ્થાનમાં નક્ષત્રો અને તારા રહેલા છે. એક દૃષ્ટિ સુધી જીવનારાંઓ પણ અંતે મરણ પામશે પણ આ સ્થાન કદાપિ નાશ પામશે નહિં. ધર્મ, અગ્નિ, ઠરયપ ધંદ્ર અને સપ્તર્ષિઓ આકાશમાંના સઘળા તેજ પુંજે સાથે આ સ્થળની ફરતે ફર્યા કરે છે. તું તારા પિતા પછી તેની ગાદી ૭૬ હજાર વર્ષ સુધી ભોગવશે. તારો ભાઈ ઉત્તમ જંગલમાં આલ્ષે જશે. તારી સાવકી માતા સુર્ય પોતાના પુત્રની શોધમાં મરણ પામશે. અંતે તું મારા પોતાના જ ધામને પ્રાપ્ત કરીશ કે જે સ્થાન ઋષિઓના સ્થાન કરતાં ઉંચું છે ને જ્યાંથી ફરી આવવાનું હોતું નથી. ”

ધ્રુવ પોતાના માતપિતા પાસે પાછો આવ્યો ને તેના પિતાએ તેને ગાદી આપી. તે શીશુપારની પુત્રી બ્રાહ્મીને પરણ્યો અને તેનાથી તેને બે છોકરાઓ દૃષ્ટ ને વત્સર થયા. તેને ખીજ પત્ની ઉલાથી ઉત્કલ નામનો પુત્ર થયો. ઉત્તમ જંગલમાં મૃગયા બેસવા ગયો હતો ત્યાં અતિબળવાન યક્ષને હાથે મરાયો—ધ્રુવ પોતાના ભાઈનું વેર લેવા યક્ષો સામે ઉત્તર તરફ નિકળ્યો. તેણે લડાઈમાં હજારો નિર્દોષ યક્ષો ને કિત્તરોને મારી નાખ્યા. મનુને તેમના પર દયા આવી ને પોતાના પૌત્રને લડાઈ કરતાં અટકવા કહ્યું : ધ્રુવ મનુની આજ્ઞાને આધિન થયો એથી યક્ષોના રાજા કુબેર તેના પર પ્રસન્ન થયા અને તેને આશિષ આપ્યા. ૩૬ હજાર વર્ષો બાદ વિષ્ણુના પાપદો નંદ ને સુનંદ રથ સાથે આવ્યા ને ધ્રુવને તેને વચન અપાયેલા સ્થાને લઈ ગયા.

૪. રત્નાકર

રત્નાકર મહાન હુંડાર પારધી હતો. રસ્તામાં આવતા જતા માણસોને અટકાવી તેમને લૂંટી લઈ નિર્દય રીતે મારી નાખતો. તે

છતે છે. પ્રેમનો અતે વિષય છે. તિરસ્કાર તિરસ્કારથી નહિ. પણ પ્રેમથી અટકે છે. પ્રાણમામના અવ્યાસથી તમે મજબૂતમાં મજબૂત લોખંડની સંકળ તોડી શકો છો. પણ શુદ્ધ પ્રેમની સંકળ તોડી શકશો નહિ. પ્રેમ અજ્ઞેય છે. પ્રેમ ઇશ્વર છે. ઇશ્વર પ્રેમ છે. એથી દીવ્ય પ્રેમ કેળવો.

૬. ચોરની કથા

શ્રી. ગમકૃષ્ણ પરમહંસના સમયમાં થઇ ગયેલા પાવહારી બાબાની ઝૂંપડીમાં એક દિવસ ચોર ભરાયો. ઝૂંપડીમાંના સઘળા વાસણો તેણે ભેગા કર્યાં ને તેનું પોટલું બાધી લઈ જવા તત્પર હતો. એટલામાં પાવહારી બાબા જોયો ચોર અંદર દાખલ થયો. હતો ત્યારે બહાર હતા, તેઓ આવી રહ્યા. સાધુને ઝૂંપડીમાં દાખલ થતા જોઈ ચોર ત્યાંથી એમને એમ પલાયન કરી ગયો. તેણે એકઠી કરેલી બધી ચીજો ત્યાંજ પડી રહી. ચોરે એકઠી કરેલી ચીજોનું પોટલું ખોલે ઉંચકી પાવહારી બાબા ચોરની પાછળ દોડ્યા. તેણે કહ્યું: “હે ચોર નારાયણ! મને ખબર ન હતી કે તમે ઝૂંપડીમાં દાખલ થયા હતા, આ બધી તમારી ચીજો છે. કૃપા કરી તેનો સ્વીકાર કરો!” તેમણે ચોર આગળ દંડવત્ પ્રણામ કરી એ પોટલું તેના ચરણ આગળ ધર્યું. ચોર આંધી ધણોજ વિરમય ખામ્યો. પોતાના દુષ્કર્મ માટે તેણે ખૂબ પરતાવો કર્યો. તુરત જ તે બદલાઈ ગયો. હવે તેના પર ભગવાનની કૃપા ઉતરી. સાધુને દંડવત્ પ્રણામ કરીને તેણે કહ્યું: “મારા સ્વામિ! મેં ભયંકર ગુન્હો કર્યો છે. મને આશ કરો. મને તમારો શિષ્ય કરો. મને ગુરુમંત્ર આપો. દીક્ષા આપો.” તેને ગુરુ-મંત્ર મળ્યો. તેણે ઉગ્ર સાધના અને ધ્યાન કર્યાં ને ઉચ્ચ પ્રકારનો સંત ગન્યો.

તે દિમાધયમાં સ્વામી વિવેકાનંદને મળ્યો હતો અને ઉપરની તેની હકીકત તેણે તેમને કહી હતી. સ્વામી વિવેકાનંદ આ સાધુથી ધણા આકર્ષાયા હતા.

પાવહારી બાળાને માત્ર સમદ્રષ્ટિ જ (સર્વ તરફ સમાન દ્રષ્ટિ) નહિં હતી, પણ તેને સમવૃત્તિ (સર્વ પ્રત્યે સમાન વૃત્તિ) પણ હતી.

૭. નામદેવ

પંદરપુરના ભકત નામદેવ એક સવારે રોટલાનો ટૂંકડો ને લી લખને નાસ્તા માટે તૈયારી કરી રહ્યા હતા. એટલામાં એક કુતરો અંદર દોડી આવ્યો ને રોટલાનો ટૂંકડો ઝૂંટવી લખને નાસી ગયો. નામદેવ પોતાના હાથમાં ઘી લખને કુતરા પાછળ દોડ્યા ને બોલ્યા: " હે ભગવાન વિકૃષ્ટા ! સૂકો રોટલો તને બાવશે નહિં, કૃપા કરી રોટલા સાથે આ ઘી પણ લ્યો. " તેણે કુતરાને ઘી ચોપડીને રોટલો ખવડાવ્યો. તેણે તે દિવસે કંઈ અદ્વાર લીધે નહતો. નામદેવ, જેને પરા ભક્તિ હતી, તેને કુતરો પણ ભગવાન વિકૃષ્ટા (શ્રીકૃષ્ણ) હતા. તે દીવ્ય પ્રેમનો મહિમા જૂઓ ! નામદેવમાં પરાભક્તિ હતી. તે સર્વમાં શ્રીકૃષ્ણ જોતો.

૮. બે બીલાડીઓ સાથે પૂજની કથા

જ્ઞાનપોરના રામનાથ મીત્ર દરરોજ સવારે શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરતા. ભગવાન માટે ધરાતો પ્રસાદ બે બીલાડીઓ ખાઈ જતી. એથી બંને બીલાડીઓને ત્યાં એક ચાંબલા સાથે બાંધીને પછી તેઓ પૂજા કરતા. રામનાથના પુત્ર બોલાનાથ પણ એ પ્રમાણે પોતાની પૂજના સ્થાન આગળ બે બીલાડીઓને બાંધીને દરરોજ સવારે પૂજા કરતો. એક દિવસ એ પ્રમાણે પૂજા સ્થાન આગળ બે બીલાડીને બાંધીને પૂજા કરતાં પોતાના પુત્રને રામનાથે જોયો અને તેને પૂછ્યું: " બોલેનાથ, આ બે બીલાડીઓને કેમ બાંધી છે ? " બોલેનાથે જવાબ આપ્યો: " પૂજ્ય પિતાજી મેં તમારી પૂજા સ્થાનમાં પૂજા સમયે તમારી આગળ બે બીલાડીઓને બાંધેલી જોઈ છે. એથી મેં પણ મારા પૂજા સ્થાનમાં બે બીલાડીઓ બાંધી

છે. મે માન્યું કે ભગવાનની પૂજા કરતી વખતે પૂજા સ્થાનમાં બે બીલાડીઓ બાંધવી જોઈતી હશે. "

ધણા માણસો આ પ્રમાણે દેખાદેખી પૂજા કરતા હોય છે. પિતા કાઈ રીતની સંજ્ઞા, પૂજા, પ્રાર્થના કે વિધિ કરતા હોય તેનું અનુ-કરણ કરીને પુત્ર પણ લોકોને બતાવતો હોય છે કે તે ધર્મિષ્ઠ છે !

પૂજાની વિધિની તમને બરાબર સમજ હોવી જોઈએ. તમે જોલો તે મંત્રોના અર્થ જાણવા જોઈએ, મંત્ર ને વિધિનું તાત્પર્ય સમ-જવું જોઈએ, જપ ને પૂજના લાભો જાણવા જોઈએ. તમારે શ્રદ્ધા, ભાવ ને ભક્તિ કેળવવાં જોઈએ. તમને હૃદયરના નામ માટે શ્વિ-રસ હોવો જોઈએ. તમને ઉપાસના, જપયોગ, મંત્રયોગ અને ભક્તિયોગ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. તમને હૃદયર અને ધ્યેયનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ હોવો જોઈએ. તમારામાં વૈરાગ્ય હોવો જોઈએ. મંત્રનો જપ મન પર કેવી રીતે શુદ્ધકારક અસર કરે છે, તમારામાંના કે આસપાસના રજસ્તમસનો કેવી રીતે નાશ કરે છે, મનને સત્વથી શુદ્ધતત્વથી કેવી રીતે વ્યાપ્ત કરે છે અને મનુષ્ય સ્વભાવને દેવરૂપમાં કેવી રીતે ફેરવે છે તે તમારે જાણવું જોઈએ. ત્યારેજ તમને ધણો લાભ થશે. ત્યારેજ તમે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં જલ્દી પ્રગતિ કરી શકશો. આપણા મિત્ર ભોલેનાથની માફક પૂજા સ્થાનમાં બે બીલાડીઓને બાંધી નહિં. પૂછો વિચારો, ચિંતન કરો.

નાસ્તિક પિતાના બાળકો નાસ્તિક જ થશે. માતાપિતાએ ધાર્મિક ને પવિત્ર જીવન ગાળવાં જોઈએ. તેઓ ઉપાસના, મંત્ર-યોગ, જપયોગ, અને ભક્તિયોગ શાસ્ત્રમાં નિપુણ હોવા જોઈએ. તેમણે તેમના બાળકોને નાનપણથી જ આધ્યાત્મિક માર્ગની શાસ્ત્ર પ્રમાણે તાલીમ આપવી જોઈએ. ત્યારેજ તે ધર-જગત પર વૈકુંઠ, રૂપ બની રહે. ત્યારેજ તે ધરમાં સંપ, શાંતિ, સંપત્તિ, ઐશ્વર્ય વસે. ધર્મનિષ્ઠા વિનાનું જીવન કેવળ દુઃખનું ને જીવતું મરણ છે.

૯ અંબરીષ

રાગ્ન અંબરીષમાં વિવેક ને વૈરાગ્ય હતાં. તેની ભક્તિ મહાન હતી. તેનું મન શ્રીવિષ્ણુના ચરણકમળ પર એકાગ્ર હતું, તેના શબ્દો માત્ર શ્રીવિષ્ણુના ગુણાનુવાદ વિષે જ હતા. તેના હાથે શ્રીવિષ્ણુના મંદિરોની સાક્ષુકીમાં જ શેકાયા હતા, તેના કાને કૃષ્ણ શ્રીવિષ્ણુની કયાઓ ને વૈભવો સાંભળતાં. અને તેની આંખે શ્રીવિષ્ણુની ભૂતિઓ જ જ્યાં ને ત્યાં જોવા તત્પર રહેતી. તેના શરીરને વૈષ્ણવોના સ્પર્શમાં જ આનંદ મળતો. તેનું નાક શ્રીવિષ્ણુના ચરણકમળ આગળની ઘુલશીની સુગંધ લેતું. તેની જીભ શ્રીવિષ્ણુને નૈવેદ્ય કરેલા આહારનો સ્વાદ લેતી. તેના પગ શ્રીવિષ્ણુના મંદિરોમાં જતા. તેનું મસ્તક શ્રીવિષ્ણુને પ્રણિપાત કરવામાં જ રોકાયું. જો તે કાંઈ પણ સંસારની વસ્તુને ઉપભોગ કરતા તો તે પોતાની ઈન્દ્રિયોના સુખોપભોગ માટે નહીં પણ શ્રીવિષ્ણુની સેવા અર્થે જ કરતા. જો તેને કાંઈ આસક્તિ હતી તો તે ફક્ત જોઈ શ્રીવિષ્ણુના ભક્તો હતા તેઓ માટે જ હતી. પોતાના સર્વ કર્મોના ફળો તે શ્રીવિષ્ણુને અર્પણ કરતા. પોતાના સ્વધર્મનું અનાશકત રીતે પાલનથી અને ભક્તિથી તેણે ભગવાનને પ્રસન્ન કર્યા ને કમલઃ તેણે સધળી કામનાઓનો ત્યાગ કર્યો. એ રાગથી શ્રીવિષ્ણુ એટલા પ્રસન્ન થયા હતા, કે તેમણે તેના રક્ષણ માટે પોતાનું ચક્રજ તેને બદલ્યું હતું.

અંબરીષે પોતાની પત્ની સાથે એક વર્ષ સુધી દ્વાદશી વ્રતના પાલન માટે સંકલ્પ કર્યો. દ્વાદશીવ્રત એટલે દર એકાદશીને દિવસે અનશન કર્યા બાદ બારસ ને દિવસે પારણા-ભોજન કરવાં તે. એક સમયે તેણે ત્રણ દિવસ લાગલાગટ ઉપવાસ કર્યા. તેણે યમુનામાં સ્નાન કરી મથુરામાં શ્રીવિષ્ણુનું પૂજન કર્યું. તેણે બાહણેને પુષ્કળ ધન તથા ગૌધન અર્પણ કર્યા. પછી તેમણે બાહણેને ભોજનથી તૃપ્ત કર્યા બાદ તેમની પાસે પોતાને ભોજન લેવાની આજ્ઞા માગી.

આજ સમયે દુર્વાસા ઋષિ અભ્યાગત તરિકે ત્યાં હાજર થયા. રાજાએ તેમનો યોગ્ય પ્રકારે સત્કાર અને સન્માન કરીને તેમને ભોજન લેવા વિનંતિ કરી. ઋષિએ તે વિનંતિ કબૂલ કરીને પોતે સ્નાન-સંખ્યાદિ નિત્યકર્મ કરવા ગયા. રાજાએ ઋષિની આવવાની વાટ દીર્ઘકાળ સુધી જોઈ, પણ તે પાછા ફર્યા નહિં. હવે ફક્ત દ્વાદશીનું અધુરું મહર્ત જ બાકી રહ્યું હતું. જો રાજા કંઈ ખાય નહિં તો તેના મતનો ફેક થાય. જો તે ભોજન લે તો ઋષિ પ્રત્યે અનાદર થાય. આવા કઠંગા સંજોગોમાં રાજાએ પાણીનું આચમન લઈ બન્ને સ્થિતિ સાચવવાનો નિર્ણય કર્યો, કારણ પાણીનું આચમન એ ખાવું ને નહિં ખાવું બન્ને છે એમ બ્રાહ્મણોએ કહ્યું. દુર્વાસા પાછા ફર્યા. પોતાની યોગ વિદ્યાથી જો બન્યું હતું તે તેમણે ત્રણી લીધું અને બારે કોષે બરાયા. તેણે તેના માથા પરના વાળનો ગુચ્છ જેથી કાઢ્યો ને અંબરીષનો નાશ કરવા માટે તેમાં શક્તિમંત્ર પૂર્યો. ગગન સ્વરથ જ રહ્યો દુર્વાસાએ મોઢલેલા વિનાશી તત્ત્વોનું શ્રીવિષ્ણુના ચક્રે પાન કરી લીધું અને તે દુર્વાસાના વિનાશ માટે ધરત્યું. ઋષિ ચારે દિશાઓ તરફ દોડવા લાગ્યા. તે જ્યાં જતા ત્યાં ચક્ર જતું. ઋષિ બ્રહ્મા પામે પોતાને બચાવવા દોડ્યા. બ્રહ્માએ કહ્યું: 'તમને બચાવવા હું અશક્ત છું.' તે વિષ્ણુના લકતનું સ્પર્શમાન થયું છે. ઋષિ શિવ પાસે જઈ બચાવવા આજીજી કરવા લાગ્યા. 'હે તાત !' શિવે કહ્યું: 'વિષ્ણુનું એ આયુધ મારે માટે પણ અહુ બારે છે. તું વિષ્ણુ પાસે જ. દુર્વાસા વિષ્ણુ પાસે ગયા ને ક્ષમા આપવા તથા બચાવવા પ્રાર્થના કરી. શ્રીવિષ્ણુએ કહ્યું: 'હે બ્રાહ્મણ ! હું માગ લકતોને આધીન છું. હું તેમને બ્હાલો છું. એ લકતો સિવાય, હું પોતે પણ રહેવા માંગતો નથી. મારી સર્વ શક્તિઓ પણ ઇચ્છતો નથી, હું તેમનો એકલો ને પરમ આશ્રય છું. તેઓ પોતાની પત્નીઓ, ધરો, હોકરાં, ધનસંપત્તિ મારે માટે છોડે છે; તો પછી હું તેમને કેમ તરછોડી શકું? તેમનાં હૃદયો મારી સાથે મૂંઝાયાં છે. તેઓ સર્વ પ્રત્યે સમાનદષ્ટિ રાખે છે. જેમ

પતિપરાયણા પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના સ્વામીને જીતી લે છે તેમ ભક્તિથી તેઓ અને વશ કરી લે છે. તેમને મન મારી સેવાએ સર્વસ્વ છે. જો કે સાકાલ્ય, સાયુજ્ય, સામિધ્ય શાન્નિધ્ય એ ચાર પ્રકારની મુક્તિઓને તેઓ લાયક હોય છે તથાપિ તે તેઓ ઇચ્છતા નથી. તો પછી તેમને કયી વિનાશી વસ્તુ માટે ઇચ્છા હોય ? સાધુઓ મારું હૃદય છે. અને હું સાધુઓનું હૃદય છું. તેઓ મારા સિવાય બીજું કંઈ જાણતા નથી તેમજ હું તેમના સિવાય બીજું કંઈ જાણતો નથી. હે બ્રાહ્મણ ! તારે માટે એક જ ઉપાય છે તે જાણી, જેને કારણે તારામાં આ લય ઉપજ્યો છે તેની પાસે તું વિના વિલંબે જા. સાધુઓ સાથે ન્યારે બળ વપરાય છે ત્યારે તે બળ વાપરનારના પોતાના તરફ જ ધસે છે. સાચી સાધુતા ને જ્ઞાન બંને બ્રાહ્મણોની મુક્તિ માટે હોય છે. પણ અપરિપક્વ સાધુતા ઉઠ્ટી અસરો ઉપજાવે છે, તેથી તમે ના ભાગના પુત્ર (અંબરીષ) પાસે જાઓ. તેની મારી માર્ગો ને તમારો બચાવ થશે.”

દુર્વાસા અંબરીષ પાસે જઈ તેને પગે પડ્યા. બ્રાહ્મણના આ વર્તનથી અંબરીષ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. ઋષિને હેતુ જાણી અંબરીષે ચક્રને પોતાનો માર્ગ સંકેતી લેવા અને બ્રાહ્મણને બચાવવા પ્રાર્થના કરી, ચક્ર બ્રાહ્મણના વિનાશની શરૂઆત જ કરતું હતું. પણ અંબરીષની પ્રાર્થનાથી તેણે પોતાની શક્તિ સંકેતી લીધી. દુર્વાસાએ ખૂબ આશ્ચર્ય માન્યો અને રાજા અંબરીષની પ્રસંસા કરી: “હે રાજા ! આજે મેં વૈષ્ણવોની મહત્તા જાણી: જો કે મેં તારે ભૂરું ઇચ્છ્યું હતું તથાપિ તમે મારા કલ્યાણ માટે પ્રાર્થના કરી. જેમણે શ્રીવિષ્ણુ પોતાને જીત્યા છે તેમને માટે કંઈપણ આશ્ચર્યવિત્ત નથી. તમે મારા પ્રત્યે ખૂબ માયાળુ રહ્યા છો. તમે મારા પર અતિ અનુમદ્ધ કર્યો છે. તમે મારા ચુંદનો ખ્યાલ માત્ર પણ ન કર્યો; પણ મારી જીદંગી બચાવી.”

રાજા આ બધા સમય દુર્વાસા માટે ભોજન લેવા માટે વાટ જોઈ રહ્યા હતા. તેમણે ઋષિના ચરણે આગળ સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા ને તેમને ભોજન લેવા વિનંતિ કરી. ઋષિએ આનંદથી ભોજન લેવાનું સ્વીકાર્યું ને રાજાને ભોજન લેવા જણાવ્યું.

દુર્વાસા પછી બહારલોકમાં ગયા. અને એક વર્ષ સુધી પાછા ફર્યા નહિં. ઋષિને પાછા આવવાની વાટ જોતા રાજાએ એ બધા સમય માટે કાંઈપણ આહાર લીધો નહિં, પણ ફક્ત પાણીનો જ આહાર લીધો. ભક્ત અંબરીષ રાજાની આ રીતે પવિત્રતા છે.



પરિશિષ્ટ. ૧

૧. ભક્તિ યોગ પ્રશ્નોત્તરી

૧. જીવનનો ખ્યેય શું છે ?

આત્મ-સાક્ષાત્કાર અગર બ્રહ્મની (ધર્મરમયતા) પ્રાપ્તિ.

૨. મોક્ષનું સ્વરૂપ શું છે ?

સર્વ દુઃખની નિવૃત્તિ અને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ. સર્વ પ્રકારના દુઃખોનું નિવારણ અને પરમ સૌખ્યનો આસ્વાદ.

૩. આ કલિયુગમાં મોક્ષ મેળવવાનો સહેલો ઉપાય કયો ?

શ્રીહરિના નામનું રમરણ અને દરરોજ શ્રીહરિનું નામકીર્તન.

૪. ભક્તિયોગ એટલે ?

મનુષ્ય જીવના સાથી ઈશ્વર તરફ અનુરાગ અને ભક્તિનો એ ભાગ છે. એના દ્વારા સાંસારિક જીવનના દુઃખો, તૃષ્ણાઓ અને કામનાઓથી નિવૃત્તિ આવે છે. એ પ્રેમનો ભાગ છે કે જે જીવને ઈશ્વર સાથે જોડે છે.

૫. રામથી પણ શ્રેષ્ઠ કયો સીજ છે ?

રામનામ.

કેવી રીતે ?

શ્રીહનુમાને શ્રીરામને કહ્યું: “ હે મારા સ્વામી: તમારાથી પણ કાંઈક શ્રેષ્ઠ છે ! ” શ્રીરામ એ સંભળી આશ્ચર્યચકિત થયા. તેમણે હનુમાનને પૂછ્યું: “ હે હનુમાન ! મારાથી પણ શ્રેષ્ઠ છે તે કઈ સીજ છે ? ” હનુમાને જવાબ આપ્યો, “ હે પ્રભુ ! તમે હોડીની મદદથી દરિઓ ઝોળંગી ગયા, પણ હું તમારા નામની શક્તિથી

જ તે ઝોળંગી ગયો. પત્યરો પણ તમારા નામથી જ તર્યા. તેથી તમારા કરતાં તમારું નામજ શ્રેષ્ઠ છે.

૬. ઇશ્વરના અસ્તિત્વના પૂગવાઓ શા છે ?

શરીરમાંના કોષોને ગ્રંથીઓ લોહીમાંથી ધાતુ, દૂધ, પિત્ત, લાળ, જઠરીય રસ વગેરેનો આવ કરવાની ચૈતન્ય શક્તિ કોણે આપી ? પત્યરોના બિતરમાં રહેતાં દેડકાંને ખોરાક કોણ આપે છે ? બાળકને માતાના ઉદરમાં રહેવાનો અને વૃદ્ધિ પામવાની શક્તિ ક્યાંથી આવે છે ? ધાતુના માત્ર એક ટીપામાંથી વાળો, આંગળીઓ, અંગો, નાક, પગો વગેરે વાળું મોઢું શરીર બહાર લાવતી છૂપી અદ્ભુત શક્તિ કયી ? તેજ ઇશ્વર, પરમાત્મા, સર્વસત્તાધીશ કે સૃષ્ટા.

૭. ઇશ્વરનો સ્વભાવ કેવો ?

ઇશ્વર સત્ય છે: ઇશ્વર પ્રેમ છે. ઇશ્વર તેજોના તેજ છે. ઇશ્વર પરમશાંતિ, જ્ઞાન, પરમસૌખ્ય અને સૌંદર્ય છે.

૮. ઇશ્વર ક્યાં છે ?

તે તમારા હૃદયમાં છે. તે આપણા હૃદયોમાં અંતર્યામિ છે.

૯. આ કલિયુગમાં સહેલાઈથી મુક્તિ આપનારો મહામંત્ર કયો ?

“ હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે

હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે. ”

૧૦. ભક્તિ શું છે ?

તે પરમ શ્રદ્ધા અને ઇશ્વર પ્રત્યે અનદદ અનુરાગ.

૧૧. ભક્તિ બદાવવા કે વધારવાના ૭ ઉપાયો કયા ?

ભાગવતો, સાધુ, સન્યાસીઓની સેવા, ઇશ્વરના નામનું સ્મરણ, સત્સંગ, હરિકીર્તન, ભાગવત-રાગાયણનો અભ્યાસ, વૃંદાવન, પંદર-પુર, ચિત્રકૂટ, અયોધ્યામાં નિવાસ, ભક્તિ વધારવાના આ ૭ ઉપાયો છે.

૧૨. હરિનું નામનું ગાન કાણ કરી શકે ?

તૃણાદપિ સુનિચેન તરોઽપિ સહિષ્ણુના ।

અમાનીન માનાદેન કીર્તનીય સદા હરિ ॥

જે ધાસના તણખલાથી પણ નમ્ર છે, ઝાડની માફક જે સહિષ્ણુતાવાળો છે, જે માનની દરકાર કરતો નથી પણ સર્વને સન્માને છે, તે સદાય હરિનામનું ગાન કરવાને લાયક છે.

૧૩. ભક્તિના માર્ગમાં પાંચ કાંટાં પ શું છે ?

જાતિવિદ્યા મહત્વાચ્છ રૂપ યૌવનમેઘ ચ ।

યતે મર્તિઃ માર્ગેષુ જાનીથ પંચે કંટકાઃ ॥

જાતિ અભિમાન, વિદ્યાનું અભિમાન, મોટાઈ, શરીરના રૂપનું અભિમાન, યુવાની આ પાંચ ભક્તિ માર્ગમાં કાંટાં પ છે.

૧૪. દીવ્યામૃત શું છે ?

વિદ્વાનો કહે છે : " સમુદ્રમાં, ચંદ્રમાં, નાગલોકમાં, સ્વર્ગમાં અમૃત મળે છે. જે આ સાચું હોય તો સમુદ્રમાં ખારાશ કેમ ? ચંદ્રનો ક્ષય કેમ ? નાગના મોંમાં ઝેર કેમ ? ઇંદ્રનો પરભાવ કેમ ? તેથી દીવ્યામૃત તો ભગવાનના ભક્તો ભાગવતોના ગળામાં (તેમના વચનામૃતો ને ઉપદેશમાં) છે.

૧૫. ભક્ત કેવી રીતે જાણે ?

ભક્તો કોઈની પણ દરકાર કરતા નથી. તેમના હૃદય ભગવાનના ચરણકમળ આગળ જ ચોટલા હોય છે. તે ઘણા નમ્ર હોય છે. તેઓ સમદ્રષ્ટિવાળા હોય છે. તેમને કોઈપણ વસ્તુ કે કોઈ મનુષ્ય પ્રત્યે અનુરાગ હોતો નથી. તેઓમાં 'હું-પણ' 'મારા-પણ' હોતું નથી. તેમને સુખ અને દુઃખ વચ્ચે તફાવત નથી હોતો. તેઓ બીજાઓ પાસેથી કાંઈ લેતા નથી. તેઓ તાપ તાડ કે દદાં સહન કરે છે. તેમને પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે પ્રેમ હોય છે. તેમના કોઈ શત્રુ હોતા નથી. તેઓ શાંત સ્વભાવના હોય છે. તેઓ આદર્શ

ચારિત્ર્યવાળા હોય છે. તેમની જીભને ટેરવે સદાય ભગવાનનું નામ હોય છે. તેઓ ધણા પવિત્ર હોય છે. તેઓ સર્વ વસ્તુઓમાં શ્રીહરિને જૂએ છે. તેઓ ખીજની ઘાગણી દુભાવતા નથી. તેઓ સર્વ પ્રત્યે મિત્ર ભાવથી વર્તે છે. તેઓ ક્રોધ, તિરસ્કાર અભિમાનથી યુક્ત હોય છે.

૧૬. ભક્તિ વધારવાના માર્ગમાં બે શત્રુરૂપ શું છે ?
કામ અને ક્રોધ.

૧૭. કામને ઉત્તેજન આપનાર દસ અવગુણો કયા ?

શિકારનોશોખ, જુગાર, દિવસના સમયમાં સુવું, ક્રોધની ચાડી ચૂગલી કરવી, સ્ત્રીઓ (ખરાબ) સાથે સહવાસ, મદ્યપાન, કામો-માદક ગીતો ગાવાં, વૃત્ય, ખીજત્સ સંગીત અને વિનાશરણે ભટકવું

૧૮. ક્રોધના અનુસંગી આઠ અવગુણો કયા ?

અન્યાય, અવિચારીપણું, દુઃખ આપવું, અદેખાઈ, દોષદષ્ટિ, ઠગાઈ (ખીજઓની વસ્તુઓ લઈ લેવી), કર્કશ ભાષણ ને નિર્દયતા.

૧૯. ભક્તિના આઠ ચિન્હો કયા ?

અશ્રુપાત, આશ્વર્થમયતા (પૂલક), કંપન, રૂદન, હાસ્ય, પરસેવો આવવો, મૂર્છા, અને સ્વર-ભંગ. (બોલી નહિ શકવું)

૨૦. ભગવાને પોતાના ભક્તોને કેવી કેવી મદદ કરી ?

શ્રીકૃષ્ણે પોતે નરસિંહ મહેતાની પુત્રીનાં લગ્નનો સમારંભ પોતાની દેખરેખ હેઠળ ઉજવ્યો હતો. નરસિંહ મહેતાના પિતાના શ્રાદ્ધ માટે શ્રીકૃષ્ણ પોતે ધી આપી ગયા હતા. અંધ બિલ્વમંગળને શ્રીકૃષ્ણ પોતે તેની (બિલ્વમંગળની) લાકડી પોતાના હાથે પકડીને તેને વૃદ્ધાવન લઈ આવ્યા હતા. પોતાના હળમ ભક્તની ગેરહાજરીમાં શ્રીકૃષ્ણે પોતે રાજની પગચાળી કરી હતી.

૨૧. ભક્તિ માર્ગમાં પાંચ અનિવાર્ય જરૂરીઆતો કયો ?

ભક્તિ નિષ્કામ હોવી જોઈએ. તે અવ્યભિચારિણી પણ હોવી જોઈએ. તે તેલધારા માફક સતત ચાલુ હોવી જોઈએ.

સાધકે સદાચાર-શુભ્ય ચારિત્ર્યનું પાલન કરવું જોઈએ. પોતાની ઉપાસનામાં તે બીલકુલ સહૃદયી અને ખંતીલો હોવો જોઈએ. ત્યારે જ ફક્ત ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર જલદી થઈ શકે.

૨૨. ઠોઠપણ પ્રકારની અતિ તીવ્ર સાધના કેવી રીતે કરવી ?

સવારે ચાર વાગે ઉઠો; તમને શવે તે એક આસન નક્કી કરી જપ કરવા શરૂ કરો. ચઢિદ કલાકો દરમ્યાન ઠોઠપણ પીણું કે ખોરાક લ્યો નહિં. આસન પરથી ઉઠો નહિં. બની શકે ત્યાંસુધી સૂર્યાસ્ત સુધી પિશાબ પર કાણુ રાખો. બની શકે ત્યાંસુધી આસનમાં ફેરફાર ન કરવો. સાંજે જપ પૂરા કરો. પછી દુધ ને ફળનો આહાર કરો. આ પ્રકારની સાધના અઠવાડિયામાં એકવાર, અગર પંખવાડિયામાં એકવાર કે મહિનામાં એકવાર કરો.

૨૩. ચાલીશ દિવસનું અનુષ્ઠાન કેવી રીતે કરવું ?

દરરોજ ત્રણ હજારના પ્રમાણે મુજબ એક લાખને પચ્ચીસ હજાર 'રામ રામ'ના જપ કરો. સવારે ચાર વાગ્યે ઉઠો તે જપ કરો. રૂપિકેશ, હરહાર, પ્રયાગ, નાસિક, બનારસ, વૃંદાવન, અયોધ્યા, કે ત્રિવેદી એમાંના એક સ્થળે અનુષ્ઠાન કરો. તમારા પોતાના ધર આગળ નહિં કરો. છેલ્લા પાંચ દિવસો દરમ્યાન દરરોજ ચાર હજાર જપ કરો. એકજ આસને તમે દરરોજ એક લાખ જપ કરી શકો. છેલ્લા દિવસે હવન કરો ને સાધુ સંન્યાસી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવો.

૨૪. નિરાકાર સાકાર કેવી રીતે બને ?

જેમ પાણી બે સ્થિતિમાં, એક ઝરણુની સ્થિતિમાં (આકાર વગરની સ્થિતિમાં) અને બીજી બરફની સ્થિતિમાં (આકારવાળી સ્થિતિમાં) રહી શકે છે, તેમ બ્રહ્મ નિરાકાર અને આકાર એમ બે સ્થિતિમાં રહે છે. પોતાના પવિત્ર ભક્તોની ઉપાસના પૂર્ણ માટે નિરાકાર બ્રહ્મ સાકાર રૂપ ધારણ કરે છે. જેમ વાયુ રૂપ

વગરનો છે પણ કોઈકવાર વટોળીઆનું રૂપ ધારણ કરે છે તેમ અભિરૂપ ધારણ કરે છે.

૨૫. તેમજ અને દ્વારની આકૃતિ ભક્તિ ને જ્ઞાન વચ્ચે મેળ હોતો નથી ?

ના. જ્ઞાન ભક્તિને લગાવે છે. ભક્તિનું રૂપ જ્ઞાન છે, પરા-ભક્તિ ને જ્ઞાન એકજ વસ્તુ છે. કેળવ અદ્વૈતવાદી જ્ઞાની શ્રી શંકરાચાર્યભગવાન શ્રીહરી, હર (મહાદેવ) અને દેવી (દુર્ગા)ના પરમ ભક્ત હતા, શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ શ્રી કાલીના ઉપાસક હતા અને તેમને પોતાના અદ્વૈતવાદી ગુરુ સ્વામી તોતેપુરી દ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. દક્ષિણ હિંદુસ્તાનના ભણીતા જ્ઞાની તાપાયા શ્રી દીક્ષિત્ શ્રી સદાસિવના પરમ ભક્ત હતા.

૨૬. આંધજો માણસ કોણ ?

માંસાદિથી બનેલી શારીરિક આંખો વડે જે જોતો નથી તે આંધજો માણસ નથી, પણ સર્વનામ રૂપમાં છૂપાઈને રહેલા અવિનાશી સત્પરૂષ શ્રીહરીને જે જોઈ શકતો નથી તે આંધજો માણસ કહેવાય છે.

૨૭. મરેલો માણસ કોણ ?

જો પોતાના માનુષિક દેહમાંથી જેના પ્રાણો નીકળી ગયા છે તે મરેલો માણસ નથી, પણ જે પોતાનું જીવન ફક્ત ખાવા પીવાને ઉત્તરવામાં જ વિતાડતો હોય ને જે મૂક્તિ મેળવવા માટે શ્રીહરીની ઉપાસનાનો પ્રયત્ન પણ કરતો નથી, તે મરેલો માણસ છે.

૨૮. ચાણક્ય કોણ ?

જે જોડા બનાવે છે તે ચાણક્ય નથી, પણ જે ફક્ત પોતાના શરીર અને શારીરિક સંબંધોની જ ફક્ત વાતો કરે છે અને જેનામાં આત્મ-દષ્ટિ નથી પણ ચર્મ-દષ્ટિ છે તે ચાણક્ય છે.

૨૯. જપ શું છે ?

ધનવરના કોષપથ મંત્રનું વારંવાર ઉચ્ચારણ તે જપ છે.

૩૦. જપ કેટલા પ્રકારના છે ?

ત્રણ પ્રકારના. વૈખરી (મોઢેથી), ઉપાંસુ (આંઠે બોલાતા) અને માનસિક (મનમાં બોલાતા).

૩૧. પ્રત્યેક પ્રકારના જપના ફળ શા છે ?

વૈખરીના ફળ કરતાં ઉપાંસુના ફળ હજાર ધણા શ્રેષ્ઠ છે; અને વૈખરીના ફળ કરતાં માનસિકના ફળ દશહજાર ધણા શ્રેષ્ઠ છે.

૩૨. જપ અને ધ્યાન વચ્ચે શું ફેર છે ?

જપ એટલે કોષપથ મંત્રનું વારંવાર બોલવું. શ્રીકૃષ્ણ કે શ્રીહરિના રૂપ અને સુષો વિષે મનન તે ધ્યાન છે.

૩૩. શ્રીહરિનું ધ્યાન કેવી રીતે કરવું ?

મનમાં તેના ચરણકમળ સ્થાપિત કરી તેના પર તમારું મન એકાગ્ર કરો. પછી મનને તેના પિતાંબર પર ચોંટાડો, પછી (હૃદય પર) શ્રીવત્સ ચિન્હપર, પછી કૌસ્તુભમણિ પર, પછી હાથ પરના બાણ-બધો પર, પછી કાન પરના કુંડળો પર, પછી માથા પરના મુકુટ પર, પછી (હાથોમાં) શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ, પછી ચરણકમળ પર, એમ વારંવાર સર્વ અંગો તથા આયુધો પર મનને ચોંટાડો.

૩૪. મનને કયા આગળ એકાગ્ર કરવું ?

તમારી પોતાની રૂચિ પ્રમાણે હૃદયકમળ પર (અનાહત ચક્ર) અગર બે પાપણોની વચ્ચેના (મકૂટિ અગર અમબ્ય ચક્ર) પર.

૩૫. બે પ્રકારની ભકિત કયી ?

અપરાભકિત (સામાન્ય પ્રકાર) અને પરાભકિત (ઉચ્ચપ્રકાર).

૩૬. અપરાભકિત કેવી ?

ભકત પોતાની પસંદગીની મૂર્તિ સ્થાપીને તેની વિધિઓ અનુસાર પૂજા અને ઉત્સવો કરે છે.

૩૭. પરાભક્તિ કેવી ?

આ પ્રકારના ભક્ત સર્વત્ર અને સર્વ વસ્તુઓમાં શ્રીહરિને જ જુએ છે. તેણનો ધારા માફક તેનું મન સતત શ્રીહરિના ચરણ કમળ પરજ સદાય ચેટિલું હોય છે. તેનામાં સર્વાત્મક સર્વભાવી સર્વપૂર્ણ સાર્વાત્રિક પ્રેમ હોય છે. તેને કોઈની માટે પણ જરી પણ તિરસ્કાર હોતો નથી. તે સારાય જગતને વિશ્વ-વૃંદાવન જ જુએ છે.

૩૮. સકામ્ય ભક્તિ કેવી ?

ધન સંપત્તિ, પુત્ર કે કોઈ કાર્યમાં યશની ઈચ્છાથી કે કોઈ રોગથી મુક્તિ માટે ઈશ્વરની ભક્તિ કરવો તે સકામ્ય ભક્તિ છે.

૩૯. નિષ્કામ્ય ભક્તિ કેવી ?

ભક્તને કોઈ પણ કામના-ઈચ્છા કે ફલેચ્છા હોતી નથી. તે કેવળ ઈશ્વર ને ફક્ત ઈશ્વરને જ મેળવવા ઇચ્છે છે. તે માત્ર પ્રેમ ખાતર જ પ્રેમ કરતો હોય છે.

૪૦. વ્યભિચારિણી ભક્તિ કેવી ?

બે કલાક ઈશ્વરની ભક્તિ કરવી અને પછી બાકીનો બધો સમય, પુત્ર, સ્ત્રી, કે ધન સંપત્તિ માટે સ્પૃહા-ઈચ્છા કર્યા કરવી તે વ્યભિચારિણી ભક્તિ છે.

૪૧. ભક્તિના નવ ભાવો કયા ?

શ્રવણ-ભગવાનની લીલા-કથાશ્રવણ સાંભળવા; કીર્તન-ભગવાનના ગુણાનુવાદોનું ગાન; સ્મરણ-ભગવાનના નામનો જાપ; પાદસેવન-ભગવાનના ચરણકમળનો (માનવ સમાજની દેશની, ગરિબોની) પૂજા-સેવા; અર્ચના-ફૂલો વગેરેથી ઈશ્વરની આરાધના, -વંદના-પગે પડવું; દાસ્ય-સેવા-પૂજા; સખ્ય-મૈત્રીભાવ; આત્મ-નિવેદન-સર્વભાવે તેમને ઘરણે જવું.

૪૨. સ્નેહ, પ્રેમ, શ્રદ્ધા અને ભકિત એ દરેક વચ્ચે તફાવત શું?

પોતાથી નાના પર બાળક ભાવે પ્રેમ કરવો તે સ્નેહ; પત્ની, મિત્ર જેવા સમાન પર પ્રેમ કરવો તે પ્રેમ; માતાપિતા, ગુરુ, વડિલો એવાઓ તરફનો પ્રેમ તે શ્રદ્ધા; અને ઈશ્વરની આરાધના તે ભકિત.

૪૩. પાંચ પ્રકારની પૂજાઓ કયી?

ગણેશ, હરિ, શિવ, સૂર્ય અને શકિતની પૂજાઓ.

૪૪. પાંચ પ્રકારના ભાવો કયા?

હાંતભાવ (આત્મ-સ્વસ્થતા-શાંતિ), ઘસ્યભાવ (સેવાવૃત્તિ) સખ્યભાવ (મિત્રતા), વાત્સલ્ય ભાવ (પિતા-પુત્ર સંબંધ) અને માધુર્ય ભાવ (ઐક્ય-તાદાત્મ્ય)

૪૫. પાંચ પ્રકારની ઉપાસના કયી?

(૧)પંચ મહાભૂતોની અને પ્રેતોની પૂજા (૨)રુપિયોની દેવોની અને પિતૃઓની પૂજા, (૩)અવતારોની પૂજા(૪)સગુણ બ્રહ્મની પૂજા અને(૫)નિગુણ બ્રહ્મની પૂજા.

૪૬. ચાર પ્રકારની મુક્તિ કયી?

ભગવાન વિષ્ણુ જ્યાં રહે છે તે લોકમાં તે રાજ્યના વતની તરિકે ભકત રહે છે; તે સાલોક્ય મુક્તિ. રાજ્યના અંગરક્ષકની જેમ ભક્ત ભગવાનની તફન નજીક રહે છે; તે સામીપ્ય મુક્તિ રાજ્યના ભાઈ કે સુવરાજની જેમ ભકત પણ ભગવાનનું જ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે. તે સાદૃશ્ય મુક્તિ. પાણીમાં મીઠું કે ખાંડ ગળી જઈ એક ચર્ષ જાય તેમ ભકત ભગવાનમાં ભળી જાય; તે સામુજ્ય મુક્તિ.

૪૭. ભકિતની ચાર કક્ષાઓ કયી?

કામગ લાગણી, ધાંડ સ્નેહ, ઉન્મત્ત પ્રેમ, અને ઝળઢળતી કામના-વેદના. બીજી રીતે પણ વર્ગીકરણ થાય છે. સદ્ભાવ, આકર્ષણ, અનુરાગ અને પરમ પ્રેમ.

૪૮. ઇશ્વર સાક્ષાત્કાર કર્યો હોય એવા ભક્તનો પુનર્જન્મ થાય છે ? તેની બધી વાસનાઓ સંપૂર્ણતઃ નાશ પામે છે ? તેને દુઃખ-ચાતના સાલે છે કે ?

તેનો પુનર્જન્મ નથી. તેની સઘળી વાસનાઓ નાશ પામે છે. તેને કાંઈ પણ દુઃખ સાલતું નથી તે ઠર્મમાંથી મુક્ત થાય છે. (પ્રગતિકારક મુક્તિ) તે બ્રહ્મલોક (ગો-લોક અગર વૈકુંઠ) માં જાય છે. પરીણામે તે નીર્ગુણ બ્રહ્મમાં ભળી જાય છે.

૨. ભક્તિયોગની ખારાખડી.

બીજા કાંઈ પણ સીરાય કેવળ ભગવાનની જ એકાંતિક એક મનથી ભક્તિને અનન્ય ભક્તિ કહે છે.

આ કલિયુગમાં ઇશ્વર સાક્ષાત્કાર માટે ભક્તિયોગ જ સહેલામાં સહેલો ઉપાય છે.

પાપોના નાશ માટે અને ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા માટે સાધકો આંદ્રાધણુ મ્લત પાળે છે.

ભક્ત પોતાના સ્વામી (ઇશ્વર) પ્રત્યે સેવાવૃત્તિ દાખવવી તેને હાસ્યભાવ કહે છે.

ઇવિણ્ણા-ત્રીયમ્ (ત્રણ ઇચ્છાઓ-અર્થની ઇચ્છા, પુત્રાદિકની ઇચ્છા અને સ્વર્ગની ઇચ્છા) એ સાચા ભક્તિભાવની વૃદ્ધિમાં અંતરાયરૂપ છે.

ઇશ્વરના અસ્તિત્વમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા એ ભક્તિનો પાયો છે. ગુરુ એ ભક્ત માટે પૃથ્વી પર પ્રત્યક્ષ ઇશ્વર છે.

પૂલક અગર આશ્ચર્યભાવ એટલે ભક્ત જેમ ભક્તિમાં આગળ વધે છે તેમ તેના શરીરના ફેવાટા ખડાં ચર્તા અનુભવે છે તે.

હૃદ દેવતા એટલે પોતાની પસંદગીના દેવ કે જેની પૂજા-આરાધના વડે ભક્ત ઇશ્વરભાવ પ્રાપ્ત કરે છે.

ઈશ્વરના નામોના જાપથી મનની પવિત્રતા આવે છે અને મનની એકાગ્રતા પણ ઘણી દૃઢ થાય છે.

કૃષ્ણ એ પરમ દેવ છે જે કલિયુગના પાપોનો નાશકર્તા છે.

ઈશ્વરના નામોના ઉચ્ચારણ કરવામાં શરમ એ ભકિત માર્ગમાં શરૂ કરનારાઓને એક મોટા પ્રકારનો અંતરાય છે.

માધુર્યભાવ એ ભકિતની પરામણી છે.

ભકિતયોગના અનુચર સર્વ સાધકોએ નવવિધા ભકિતનું આચરણ કરવું જોઈએ

શરીર, મન અને આત્મા કેવળ ઈશ્વરની સેવામાં અર્પણ કરવા તે શરણાગતિ અથવા આત્મ-નિવેદન છે.

પાદસેવન એટલે ભગવાનના ચરણકમળની સેવા અગર માનવજાતમાં નારાયણભાવથી તેની સેવા.

વેદાંત અને ભકત જનેમાં મનની નિર્મળતા એ સમાન ગુણો છે.

રૂચિ એટલે ભગવાનના નામોના ઉચ્ચારણ-જાપનો આસ્વાદ.

સાક્ષાત્કાર એટલે ઈશ્વરભાવનો અનુભવ.

વિષયોના ઉપભોગ માટે આંતરિક વૃત્તિઓ-તૃષ્ણા એ ભકિતના વધારામાં અતિ વિધ્નરૂપ છે.

ઉપાસના એટલે ઈશ્વરની પૂજા.

વિરહ એટલે અતિ સહૃદયી ભકતને ભગવાનથી અળગા-પણું લાગવાથી જે તીવ્ર વેદના થાય છે તે.

ભગવાનથી અળગા રહેવા માટે રહે; પણ સગાંસંજ્ઞાથીના મરણ માટે કે ધનસંપત્તિના નુકશાન માટે રહે નહિ.

કોઈ નહિ તો તમારા હૃદયના એક પુરસ્કરણ કરવામાં નાતાલના તહેવારોનો સદુપયોગ કરો.

ભગવાન ભક્તોનો યોગક્ષેમ સંભાળે છે.

તીવ્ર મનોરૂઢિ અને સહૃદયતા ભગવાનના સાક્ષાત્કાર કરવામાં ધણી જ ઉપયોગી થાય છે.

૩. રામનામનો મહિમા

ભગવાનનું નામ એ આત્માવિષયક ઝાઝ છે. તે મનના મેલનું નાશક છે. તે પરમ શાંતિ, શાશ્વત, સૌખ્ય, અને અનંત જ્ઞાન દાતા છે. નામ જપનારાઓના હૃદયોની અંદર તે દીવ્ય પ્રેમનો સંચાર કરે છે. તે સર્વ મુખનું મૂળ ઝરણુ છે. અમરતા બક્ષનાર તે નામ તમારા હૃદયમાંની સધળી બીતિ દૂર કરે અને સર્વને શાંતિ અને પરમ આનંદ બક્ષે !

મધુરમાં મધુર વિષય-વસ્તુ કરતાં પણ શ્રીરામનું નામ વધુ મીઠું છે. તે શાંતિનું સ્વર્ગ છે. પવિત્ર આત્માઓનું તે જીવન જ છે. સમજા શુદ્ધિકારક તત્ત્વોને શુદ્ધ કરનાર તે છે. સાંસારિક તૃષ્ણાઓના સદા અતુલ અગ્નિને તે શાંત કરે છે. આપણા અંતરમાં છુપાયેલા ધનુષ સંબંધી જ્ઞાન તે જાગૃત કરે છે. તે સાધકને દીવ્ય સૌખ્યના દરિયામાં નવરાવે છે. શ્રીરામનો જય હો ! શ્રીરામ નામનો જય હો !

સર્વ વસ્તુની કિતરમાં બીલકુલ લગોલગ એક રામ વસે છે. જે કાંઈ હું જોઈ છું તે રામ છે. તે સદાય આનંદમાં મદાલે છે. સારું જ જગત્ તેની લીલા છે. પુલમાં, ઝાડમાં, આકાશમાં રામ છે. પાણીમાં, અન્નમાં ગમ છે. છત્રીમાં, પેન્શીલમાં, કાગળમાં રામ છે સર્વત્ર રામ છે. રામ સિવાયની દુનિઆજ નથી. આ જગત રામથી બરેલું છે. તેના અપાર ને અમાપ મહિમા દેવી રીતે વર્ણવું ? રામનો જય હો ! રામનો વિજય હો ! રામને વંદન હો ! રામને નમન હો !

ધન્ય છે તે પવિત્ર આત્માને કે જે શ્રીરામ નામની સુધા તૈલ ધારાવત્ પીધા કરે છે—શ્રીરામનામ કે જે વૈદોરૂપી દરિયાના મંથનમાંથી મથી કાઢ્યું છે, જે કલિયુગના મેલો—પાપોનો નાશ કરે છે; જે ભગવાન સદાશિવના મુખમાં સદા વસે છે, જે સંસાર પરિતાપો ને દુઃખોને દૂર કરનાર અમોઘ—કદાપિ નિર્ધ્વજ નહિં જનારી (રામઆયુ) મહાન દવા છે, અને જે માતા જાનકીનું જીવન જ છે.

સંત તુલસીદાસ કહે છે : “ ભગવાન કરતાંય તેનું નામ મહાન છે, કારણ કે નામની શક્તિથી જ બ્રહ્મના નિમિત્ત અને સર્ગી પ્રકરોનો આસ્વાદ અને સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે. રામે રક્ત એક જ સ્ત્રી—અહલ્યાને ઉગારી, પણ રામ નામે કરોડો દુર્જનોને પવિત્ર થયાં છે. રામે રક્ત પોતાના બે વંશદાર સેવકો—જટાયુ ને સળરીને મુક્તિ આપી, પણ રામનામ તો અસંખ્ય દુર્જનોને મુક્તિદાયક થાય છે. ”

રામનામના મહત્વ પર હાર મૂકતાં તે શકતાજ નથી. તે કહે છે : “ ધન્ય છે તે પુત્રને અને તેના માતા—પિતાને, જે શમે તે રીતે શ્રીરામ નામનું રટણ કરે છે. જે જુલથી પણ રામનામનું ઉચ્ચારણ કરે છે તે મારા શરીરની ચામડીના બનાવેલા જોડા પહેરવાને લાયક છે. જે ટેક અને ચાંડાલ રાત દિવસ રામનામ બોલે છે તેને ધન્ય છે, જે રામનામ બોલતા નથી તેનો ઉચ્ચ વર્ણમાં જન્મ તો પણ શો અર્થ ? પર્વતોના ઉચ્ચ શિખરો માત્ર સાપોને જ આશ્રય આપે છે પણ સર્વને આનંદ આપનાર જમીનમાં ઉગનારાં શેરડી, ધાન્ય કે તાંબુલ ને ધન્ય છે. ”

તે વધુમાં કહે છે, “ બે મધુર મોહક અક્ષરો ‘ ર ’ ‘ મ ’ બારાખડીની બે આંખો રૂપ અને લકતોના પ્રાણરૂપ છે. તે સહેલાઈથી યાદ રહે ને સર્વને પ્રિય લાગે એવા છે. આ જન્મમાં આપણને તે આશિષરૂપ અને ખીજા ભવમાં તે આધારરૂપ છે ”

તે કહે છે : “ગમનામ રૂપ જ્યોતિર્મણિ ને જીવરૂપ દરવાગ આગળ ચોટાડો, જે તમારે આંતર- બાહ્ય પ્રદાસમાન થવું હોય તો આખીયે દુનિયા જાણે છે કે રામ ગમને બદલે ઉલ્ટું નામ મરા-મરા બોલવાથી પણ લૂટારૂ રત્નાકર મહાન વાલ્મીકી ઋષી થઈ બ્રહ્મને પામી ગયા હતા.” જે ઉલ્ટા નામનો આવડો પ્રભાવ છે, તો સાચા અને યોગ્ય રીતે બોલાતા નામના મહિમાની તો શી વાત ?

ઈશ્વરના સધળા નામો દીવ્ય શક્તિ ને સુધાથી બરેલાં છે. શ્રીરામની પ્રાપ્તિનો ઉપાય તેનું નામ રમણુ કરવામાં અને તેમાં મગ્ન રહેવામાં છે. ભગવાનનું મધુર નામ બોલતા સદા તેમાં તરબોળ-મસ્ત રહો. પવિત્રતા અપવિત્રતાનો વિચાર સરખો તમારા મનમાં આવ્યો નહિ-આવવા દો નહિ. આ વિશ્વમાં અપવિત્ર વસ્તુ જેવી કંઈ ચીજ નથી. જે કંઈ ચીજ અપવિત્ર હોય તો તે ભગવાનના નામના સંપર્કથી પવિત્રમાં પવિત્ર બની જાય છે. ભગવાનના નામ અને પ્રેમમાં ખૂબ તલ્લિન રહેનારને જ્ઞાતિ અવિદ્યા, તેના સધળા પ્રયત્નો છતાં, તેને અડી શકવા પણ અશક્ત છે. શ્રીરામનો જય હો ! શ્રીરામને વંદન હો !

૪. મહાકુંભ મેળો

‘(તેની યાત્રાનું મહત્વ)’

મહાકુંભ મેળો બાર વર્ષમાં એક વાર હરદ્વાર, અલ્હાબાદ, ઉત્તર કે નાસિકમાં મળે છે. છેલ્લો કુંભમેળો સને ૧૯૩૮ ના માર્ચથી મે મહિના દરમિયાન મળ્યો હતો. મેળાના સમય દરમિયાન ગંગાના નાદે ચોકકસ દિવસો મુકર કરવામાં આવે છે. જે દિવસોએ ગંગામાં સ્નાન કરવાનો પરમ પવિત્ર મહિમા મનાયો છે. આ મેળા દરમિયાન લાખો માણસો ભેગા મળે છે.

અમૃત, જે અમરતા આપે છે તે કુંભ-કળશમાં જળવી રાખવામાં આવ્યું હતું. એ અમૃત મેળવવા માટે અસુરો અને

દેવો વચ્ચે બાર દિવસ સુધી સખ્ત ઝુંબેશ થઈ હતી. આ ઝપાઝપી દરમ્યાન કુંભ ચાર વાર હરહાર, અલ્લાખાદ, ઉર્જન અને નાસિક આગળ ભૂમિ પર પડ્યો હતો. બાર દિવસને અંતે ત્યારે સૂર્ય મેષ રાશીનો થયો ને ગુરુ (ગૃહસ્થિતિ) વૃષભ રાશીનો થયો હતો, ત્યારે ભગવાન વિષ્ણુ પ્રગટ થયા અને સર્વ મોઘ સખ્સોને અમૃત વહેંચી આપી સર્વમાં શાંતિ સ્થાપી. દર બાર વર્ષે મેળો ભરાય છે. તે બાર વર્ષ એટલે દેવોના બાર દિવસ. વિષ્ણુપુરાણમાં જણાવ્યું છે : “કુંભના દિવસે ગંગાસ્નાન પૃથ્વિની ફરતે એક લાખ પ્રદક્ષિણા જેટલું આધ્યાત્મિક પુણ્ય વધે છે.” એ પવિત્ર દિવસે ગંગાશ્રમાં સ્નાન કરવા લાખો લોકો હરહાર વગેરેમાં એકઠા થાય છે.

પુરાણ કાળમાં કુંભ મેળાનો મહાસમારંભ લોકોના નૈતિક ને આધ્યાત્મિક ઉત્કર્ષ માટે થતો હતો. અનેક મહાત્માઓ, ઋષિઓ, યોગીઓ, અને ધર્મગુરુઓ, જેઓ દિમાલયમાં, જંગલોમાં કે ગુફાઓમાં શાંત ધ્યાનને તપ આદરી રહ્યા હોય છે, તેઓ તૃપાત્ જાણીને, સાધકો ને ગૃહસ્થીઓને આધ્યાત્મિક બોધ આપવા કુંભમેળામાં આવતા. તે સમયે મેળામાં બહુ આડંબર કે દેખાવ કે ધમાલ-ધોંધાટ નહતાં. લોકો શ્રદ્ધાને ભાવથી મહાત્માઓના દર્શન કરવા અને એ મહાન ઉચ્ચ આત્માઓના ઉપદેશ મદ્દલું કરવા મેળામાં જતા. ધાર્મિક વર્ગો ગોઠવાતા, કથાઓ-પ્રવચનો થતાં, મહાન અનુભવી મહાત્માઓ બાવણે આપતા : સાચા સફળથી જાણીને કેવલ્ય (બ્રહ્મ) ની ગુણ વિદ્યાની દીક્ષાઓ અપાતી.

હમણાના સમયમાં તમો શું જૂઓ છો ? જમ્યા જમ્યાએ ભંડારાઓ (બોજનાલયો) ભેરો. અનેક પ્રકારે લોકો કમાણી કરવામાં મૂંઝાયેલા ભેરો. એ ત્રણ મહિના દરમ્યાન ખૂબ ખૂબ પૈસાદાર બની જવાની તેમની તાલાવેલી ભેરો. એ

મહાસમારંભની પવિત્રતાનું તો નામ નિશ્ચય રહ્યું નથી. તેનું ખરું મહત્વ-મહિમા તો અદરશ થયો છે. હવે તે માત્ર એક મહાલવાનો મેળોજ રહ્યો છે. સાચા, સિદ્ધ, શાંત મહાત્માઓ અહિં આવવા ઠગ્ગતા નથી. પ્રાચીન કાળનો એ કુંભમેળો-અગર એ પવિત્ર, ભલ્ય અખિલ હિંદુ ધાર્મિક પરિપક્વ, જેમાં જાપિઓ, મુનિઓ, યોગીઓ પરસ્પર વિચારોની આપ લે કરવા અને જ્ઞાસુઓ ને ગૃહસ્થીઓને આધ્યાત્મિક ઉપદેશો આપવા માટે આવતા, તે સમારંભ હવે એક મહા તમાશા રૂપ, અતિશય ધમાલ, ધાંધલ, ઘોંઘાટવાળો મગડોળો વગેરેથી ભરપૂર મેળ શોખનો મેળો થઈ રહ્યો છે. હવે કુંભ મેળામાં લોકોનાં ટોળાં, ઘોંઘાટ, ગાળાગાળા, મારામારી, ગંદકી, દુર્ગંધ સિવાય બીજું કંઈ જોવાનું હોતું નથી. આ માટે સરકારે એક ખાસ પોલીસ થાણું-અનામત ફોજ સાથેનું સ્થાયી છે. અહિં હવે ધાર્મિક પ્રચાર થઈ શકતો નથી. અતિશય ઘોંઘાટવાળા ટોળાંઓને કારણે માણસોના મન અર્થાત અને ઉચ્ચકાર્થ જાય છે. તેમણે અનેક પ્રકારના માણસો વચ્ચે અટવાયા કરવાનું હોય છે અને કંગાળ સગવડોવાળી નિદ્રા વિનાની રાત્રિઓ પસાર કરવી રહે છે. સઘળાં અતિ ધીમ વસ્તીવાળા સ્થળોમાં સામાન્ય એવા એવી રાગોનો ભોગ થઈ અતિ દુઃખમાં પડે છે. માણસો થોડાક દેખાવો, ભાત ભાતના લોકો, કેટલોક ઘોંઘાટ, કંઈ સપાટા ખાઈ ને નિરર્થક પૈસાનું ખાણી કરી ને ઘેર જાય છે. આમ જતાં હજીયે લાખો માણસો કુંભ મેળામાં આનંદ, સુખ, આધ્યાત્મિક લાભની આશાએ આવે છે. આજ માયાનો પ્રભાવ છે કે જેમણે સારું નરસું પારખવાનો વિવેક જોયો છે એવા-એમાં કુતુહલ ઉપજીવી તેમને જમમા નાખી દે છે.

આ મેળા દરમિયાન સાધુ, સંન્યાસિઓ માટે પુણ્ય પ્રમાણમાં મહત્ત્વ ભોજનની વ્યવસ્થા હોવાથી ગેર રંગવાળા કપડામાં

સળંગ થયેલા અસંખ્ય લિખારીઓ છ મહિના સુધી નિરાંત ને સગવડભર્યું જીવન ગાળવા અદિ ભેગાં થઈ જાય છે. પૈસાનો દુર્બંધ જ થાય છે. સંસારીઓને છેતરવામાં આવે છે, તેઓ સાચા ઉન્નત મહાત્માઓ શોધી શકવામાં અશક્ત નિવડે છે. આ માટે તો વ્યવસ્થિત ને મુનિચત્રિત પ્રચાર થવો જોઈએ. તો જ કુંભગેળો એ માનવસમાજને શુભાશિષરૂપ થઈ શકે.

હમણાનાં સમયના સંસારીઓ મહાત્મા સંબંધી ધણા મુખર્જતા ભરેલા ખ્યાલો સેવે છે. તેમને છેતરવાને પૈસા પેદા કરવા ધણા માણસો ગેરરંગના કપડાં સોઢાવે છે, જટા ને ઘઢી વધારે છે, વળી કેટલાક સુવાનો અને પ્રીટો પણ પોતાના કપડાં અને કૌપીન ફેંકી દઈ ગૃહસ્થીઓમાં નામા ફેરે છે અને પોતે મહાન જીતેન્દિય યોગી છે એવો દંભ કરે છે. ધણા કહેવાતા શિક્ષિતો નકામી અર્થાં અને લુદ્ધ લુદ્ધ પંથ વિષયક કજીખામા સમય વિતાડે છે. અને જાણે પોતે જીવનમુક્ત હોય એમ ડાળ કરે છે. ખાલ દેખાવોથી લોકોએ ભરમાઈ જવું નહીં જોઈએ. લોકો નામા સાધુને મહાન મહાત્મા તરિકે લેજે છે, તેમના નિકટ સંબંધમાં આવ્યા પછી તેના પરતી આરથા નાશ પામે છે. જે જોઈએ છે તે માનસિક નગ્નતા—એટલે કે વાસનાઓનો, અદંભાવનો સંપૂર્ણ નાશ. બહાલા મિત્રો, દેખાવોથી છેતરાશો નહિ. એક જે દિવસ સાધારણ સામાન્ય વાતચિત પરથી તમે મહાત્માને પારખો નહિ શકો. જે તમારે તેમનો ખરોખર ખ્યાલ લેવો હોય તો તેમની સાથે નિકટ સંપર્ક કેટલાક સમય સુધી રાખવો જોઈએ.

જો કે અનેક પ્રકારના માણસોથી એ જગ્યા લરાઈ જાય છે, તો પણ હજી કેટલાક ઉચ્ચ આત્માઓ, મંડલેશ્વરો, અને સનાતન ધર્મસલાના વિદ્વાન પંડિતો અવિચારીત મદેનત લઈ જીજ્ઞાસુઓની શંકાઓના સમાધાન કરી તેમને આધ્યાત્મિક માર્ગે દોરે છે. તેઓ જનતાના આધ્યાત્મિક ઉત્કર્ષ

માટે ઝહેમત કરતા હોય છે. વળી કોઇ કોઇ ખૂણાઓમાં એવા મહાન વિરકન મહાત્માઓ કે યોગીઓ પણ મળી આવે છે. સાધુઓ, સંન્યાસીઓ, યોગીઓ ને નાગા બાવાઓમાં એવા મહાન આત્માઓની શોધ કરવી જોઇએ. તેઓ તમને સાચે માર્ગ દોરશે. આવા મહાત્માઓના દર્શન કરો અને તેમની પાસેથી આધ્યાત્મિક બોધ લ્યો. ત્યારે તમે આત્મ-લાભ મેળવી શકશો.

ગૃહસ્થીઓએ સંન્યાસીઓને તેમના પૂર્વજીવન સંબંધી તેમનું પહેલાંનું નામ, જાતિ, ધર્મ, પંથ, સગાંઓ, ઉમ્મર, કેળવણી વગેરે સંબંધી સવાલો પૂછવા નહિ. તેમણે માત્ર સદેહો દૂર કરવા આધ્યાત્મિક જ્ઞાન સંબંધી જ ચર્ચા કરવી. ત્યારે જ સાધુઓ સાથેના સત્સંગથી તેમને લાભ થઇ શકશે. સાંસારિક માનસને આધ્યાત્મિક માર્ગ તરફ દોરવા અને ઝેરી અને ખરાબ સંસ્કારોને સંપૂર્ણતઃ નાબૂદ કરવા સત્સંગ એ સહેલો અને સરળ ઉપાય છે. જ્ઞાની સાધુઓના સહવાસમાં રહો. સત્સંગ પોતેજ આધ્યાત્મિક કેળવણી છે. ભક્તિ ને શ્રદ્ધાથી તેમની સેવા કરો, તેમની જરૂરીઆતોનું ધ્યાન રાખો. તેમની પાસેથી ઉપદેશ લ્યો. ત્યારે તમે આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ પામશો.

જો કુલમેળા માટે તમે હરહાર આવો તો, ત્યાં રહો તે દરમ્યાન ચોક્કસ લાખ જપ પૂરા કરવાનો (અનુષ્ઠાન) નિશ્ચય કરશો. તિર્થંરયજમાં આવા ખાસ પ્રસંગે કરવામાં આવેલા જપની અસાધારણ શુભ અસર હોય છે અને તેમને આધ્યાત્મિક લાભો આપનાર છે. પંદર કે ત્રીસ દિવસનું અનુષ્ઠાન કરો. માત્ર દુધ અને ફળોનો આહાર લ્યો. બને તેટલા વધુ જપ કરો. ગીતા, ઉપનિષદો, રામાયણ, ભાગવતનો અભ્યાસ કરો. સત્સંગ કરો અને મહાત્માઓના વચનામૃતો સાંભળો. મૌન પાળો. આમ તેમ નકામા બટકો નહિ. શાંત ઉત્તસાહનાથી તમે આશ્ચર્યકારક પ્રગતિ કરી શકશો. બને તેટલું દાન કરો. “દાન અસંખ્ય પાપોનો નાશ

કરે છે. ” સાધુઓ ને મહાત્માઓની સેવા કરો. ભક્તિ અને હાથમાં ફળો સાથે તેમના દર્શને જાઓ. આધ્યાત્મિક ઉપદેશ માટે પ્રાર્થના કરો. માતા માણસોની સેવા ને માવજત કરો. નિષ્કામ કર્મયોગ કરવાને અર્ધિં ધણીજ સારી તક મળે છે. બાર વર્ષે એકવાર આવતા એ પવિત્ર મેળામાં તમે આવો તો આવી આધ્યાત્મિક સાધના કરવાનો અભ્યાસ કરવો. સામાન્યતઃ સર્વ તિર્થયાત્રાના સ્થળોએ આવી સાધના કરવી જોઈએ. કેટલાક લોકો ઋષિકેશ, હરદ્વાર, બદ્રીનાથ અને એવા યાત્રાના સ્થળોએ વારંવાર જાય છે. તેમણે ઉપર મુજબનો નિયમ પાળવો જોઈએ, ત્યારેજ તેઓ તિર્થયાત્રા કર્યાના ફળો પ્રાપ્ત કરી શકશે.

સાચી, લાંબી, સંજીન સાધના કરવાની પ્રજ્ઞ તમને શક્તિ આપે! પ્રજ્ઞ તમને આનંદ, શાંતિ, સુખ અને અમરતા બક્ષે!

પ. ‘શ્રીરામ’ મંત્રનું મૂળ ઉત્પાદન

(ઓમ્ શ્રીરામ જમ રામ જમ જમ રામ)

એક સમયે શ્રીરામ લંકાથી પાછા ફર્યા બાદ અમેઝામાં પોતાના દરબારમાં બેઠા હતા. તે વખતે દેવર્ષિ નારદ, વિશ્વામિત્ર, વસિષ્ઠ, અને બીજાઓ રામને મહત્વની સલાહ આપવા હાજર હતા.

ધાર્મિક વિષયો ચર્ચતાં, ઋષિ નારદે કહ્યું: “હું અર્ધિં હાજર રહેનારા સધજાઓને અરજ કરું છું કે આ એક મુદ્દા પર સર્વે પોતાનો નિશ્ચિત મત આપશો. એ મુદ્દો એ છે કે “ નામ ” (ભગવાનનું નામ) મોટું; કે “ નામી ” (ભગવાન પોતે) મોટા. ” પછી આ મુદ્દા પર ગરમાગરમ વિવાદ ચાલ્યો. સારી સવાર ડાઘ નિર્ણય અભિપ્રાય પર આવી સકી નહિં. અંતમાં નારદે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો કે, “ નામી કરતાં નામ જ બેલાશક મોટું છે. હું આ સભા સમક્ષ એ પ્રસાદ પુરાવાથી પૂરવાર કરી આપીશ. ”

માટે ઝહેમત કરતા હોય છે. વળી કોઈ કોઈ ખૂણાઓમાં એવા મહાન વિરક્ત મહાત્માઓ કે યોગીઓ પણ મળી આવે છે. સાધુઓ, સંન્યાસીઓ, યોગીઓ ને નાગા બાવાઓમાં એવા મહાન આત્માઓની શોધ કરવી જોઈએ. તેઓ તમને સાચે માર્ગ દેરશે. આવા મહાત્માઓના દર્શન કરો અને તેમની પાસેથી આધ્યાત્મિક બોધ લ્યો. ત્યારે તમે આત્મ-લાભ મેળવી શકશો.

ગૃહસ્થીઓએ સંન્યાસીઓને તેમના પૂર્વજીવન સંબંધી તેમનું પહેલાંનું નામ, જાતિ, ધર્મપંથ, સગાંઓ, ઉત્તર, કેળવણી વગેરે સંબંધી સવાલો પૂછવા નહિ. તેમણે માત્ર સદેહો દ્વર કરવા આધ્યાત્મિક જ્ઞાન સંબંધી જ ચર્ચા કરવી. ત્યારે જ સાધુઓ સાથેના સત્સંગથી તેમને લાભ થઈ શકશે. સાંસારિક માનસને આધ્યાત્મિક માર્ગ તરફ દોરવા અને ઝેરી અને ખરાબ સંસ્કારોને સંપૂર્ણતઃ નાબૂદ કરવા સત્સંગ એ સહેલો અને સરળ ઉપાય છે. તાની સાધુઓના સહવાસમાં રહો. સત્સંગ પોતેજ આધ્યાત્મિક કેળવણી છે. ભક્તિ ને શ્રદ્ધાથી તેમની સેવા કરો, તેમની જરૂરીઆતોનું ધ્યાન રાખો. તેમની પાસેથી ઉપદેશ લ્યો. ત્યારે તમે આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ પામશો.

જો કુંભમેળા માટે તમે હરહાર આવો તો, ત્યાં રહો તે હરમાન ચોક્કસ લાખ જપ પૂરા કરવાનો (અનુષ્ઠાન) નિશ્ચય કરશો. તિર્થસ્થળમાં આવા ખાસ પ્રસંગે કરવામાં આવેલા જપની અસાધારણ શુભ અસર હોય છે અને તેમને આધ્યાત્મિક લાભો આપનાર છે. પંદર કે ત્રીસ દિવસનું અનુષ્ઠાન કરો. માત્ર દુધ અને ફળોનો આહાર લ્યો. બને તેટલા વધુ જપ કરો. ગીતા, ઉપનિષદો, રામાયણ, ભાગવતનો અભ્યાસ કરો. સત્સંગ કરો અને મહાત્માઓના વચનામૃતો સાંભળો. મૌન પાળો. આમ તેમ નકામા ભટકો નહિ. શાંત ઉત્તસાહનાથી તમે આશ્ચર્યકારક પ્રગતિ કરી શકશો, અને તેટલું દાન કરો. “દાન અસંખ્ય પાપોનો નાશ

કરે છે. ” સાધુઓ ને મહાત્માઓની સેવા કરે. ભક્તિ અને હાથમાં ફળો સાથે તેમના દર્શને જાઓ. આધ્યાત્મિક ઉપદેશ માટે પ્રાર્થના કરો. માંદ માણસોની સેવા ને માવજત કરો. નિષ્કામ કર્મયોગ કરવાને અહિં ઘણીજ સારી તક મળે છે. બાર વર્ષે એકવાર આવતા એ પવિત્ર મેળામાં તમે આવો તો આવી આધ્યાત્મિક સાધના કરવાનો અવ્યાસ કરવો. સામાન્યતાં સર્વ તિર્થયાત્રાના સ્થળોએ આવી સાધના કરવી જોઈએ. કેટલાક લોકો ઋષિકેશ, હરદ્વાર, બદ્રીનાથ અને એવા યાત્રાના સ્થળોએ વારંવાર જાય છે. તેમણે ઉપર મુજબનો નિયમ પાળવો જોઈએ, ત્યારેજ તેઓ તિર્થયાત્રા કર્યાના ફળો પ્રાપ્ત કરી શકશે.

સાચી, હાંખી, સંગીન સાધના કરવાની પ્રજ્ઞ તમને શક્તિ આપે! પ્રજ્ઞ તમને આનંદ, શાંતિ, સુખ અને અમરતા બક્ષે!

૫. ‘શ્રીરામ’ મંત્રનું મૂળ ઉત્પાદન

(ઓમ્ શ્રીરામ જમ રામ જમ જમ રામ)

એક સમયે શ્રીરામ હાંકાથી પાછા ફર્યા બાદ અયોધ્યામાં પોતાના દગબારમાં બેઠા હતા. તે વખતે દેવર્ષિ નારદ, વિશ્વામિત્ર, વસિષ્ઠ, અને બીજાઓ રાજાને મહત્વની સલાહ આપવા હાજર હતા.

ધાર્મિક વિષયો ચર્ચતાં, ઋષિ નારદે કહ્યું: “હું અહિં હાજર રહેનારા સધાળાઓને અરજ કરું છું કે આ એક મુદ્દા પર સર્વે પોતાનો નિશ્ચિત મત આપશો. એ મુદ્દો એ છે કે “ નામ ” (ભગવાનનું નામ) મોટું; કે “ નામી ” (ભગવાન પોતે) મોટા. ” ૫ઠી આ મુદ્દા પર ગુમાગરમ વિવાદ ચાલ્યો. સારી સળા ડોહાં નિર્ણયિત અભિપ્રાય પર આવી શકી નહિ. અંતમાં નારદે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો કે, “ નામી કરતાં નામ જ એલાસક મોટું છે. હું આ સભા સમક્ષ એ પ્રત્યક્ષ પૂરાવાથી પૂરવાર કરી આપીશ. ”

પાછી નારદજીએ હનુમાનને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું કે " હે મહાવીર ! જ્યારે તું સામાન્ય રીતે શ્રીરામ અને ઋષિઓને વંદન કરે ત્યારે વિશ્વામિત્રને વંદન કરીશ નહિં. એ કેવળ રાજઋષિ છે. તે બીજા ઋષિઓની સમાન સન્માન અને વર્તણૂકને લાપક નથી. " હનુમાને તે પ્રમાણે વર્તવા કબુલ્યું. જ્યારે વંદનનો સમય થયો ત્યારે હનુમાને વિશ્વામિત્ર સિવાય બીજા બધા ઋષિઓ સમક્ષ જઈ તેમને વંદના કરી.

ત્યારે નારદે વિશ્વામિત્રને કહ્યું, " હે મહર્ષિ ! હનુમાનની આ ઉદ્વેગતા તો જૂઓ ! તેણે તમારા સિવાય બીજા બધા ઋષિઓને વંદના કરી. તમારે તેને આ માટે શિક્ષા કરવી જોઈએ. જૂઓ ! તે કેવો મગર ને ઉદ્વેગ છે ! "

વિશ્વામિત્ર ક્રોધથી સળગી ઉઠ્યા. તેમણે શ્રીરામને કહ્યું : " હે રાજા ! આ સમસ્ત ઋષિઓની હાજરીમાં તમારા સેવક હનુમાને માફ સખત અપમાન કર્યું છે. તેથી તે તમારે હાથે આવતી કાલે મરણને પાત્ર છે. શ્રીરામને તેમના શુર વિશ્વામિત્રનું શરમાન માનવું પડ્યું. બીજા બાળુએ શ્રીરામ મુશ્કેલીમાં મૂક્યા. કારણ કે પોતાના હાથે જ પોતાના અતિ વશદાર સેવકને મારવાનું આબ્યું. પણ તેમને માટે બીજા માર્ગ જ નહોતો. શ્રીરામને હાથે હનુમાનના મરણના સમન્વાર વડવાનજ માફક શહેરબરમાં ફરી વળ્યા.

હનુમાન પણ ધણા અસ્વસ્થ થયા. તે નારદ પાસે ગયા ને વિનંતિ કરી કે " હે દેવર્ષિ ! હવે મને બચાવો ! શ્રીરામ મને આવતી કાલે મારી નાખશે. હું તમારી સલાહ પ્રમાણે વર્ત્યો છું હવે શું કરું ? " નારદે કહ્યું : " હે, હનુમાન, હતાશ નહિં થા ! હું કહું તેમ કર. સવારે ધ્વજમુદ્રતમાં ઉઠ. સરથ નદિમાં સ્નાન કરો ત્યાં નદિની રેતમાં ઉભો રહી, હાથ જોડી " ઠઠ શ્રીરામ જય રામ જય જય રામ "—એ મંત્રનો જાપ કર્યા કર. હું તને ખાત્રી આપુ છું કે તને કંઈ પણ હાની થશે નહિ.

સવારે સૂર્યોદય અગાઉ હનુમાન સગ્ય નદિ પર ગયા, સ્નાન કર્યું અને રૂપિ નારદે કહ્યા મુજબ હાથ જોડી શ્રીરામના નામે લેવા માડ્યા. સૂર્યોદય થતા શહેરમાંથી લોકોના ટોળેટોળા હનુમાનને જે યાતનામાંથી પસાર થવાનું હતું તે જોવા આવવા લાગ્યા. શ્રીરામ હનુમાનથી ઢેટલેક દૂર ઉભા ગયા અને પોતાના ભક્ત તરફ દયાની નજરે જોઈ તેના પર અનિચ્છાથી બાણ મારવા માંડ્યા. એક પણ બાણ હનુમાનને લાગતું નહિ આવ્યો દિવસ એ પ્રમાણે બાણોનો વરસાદ તેના પર વર્ષાવામાં આવ્યો પણ, કંઈ અસર થઈ નહિ. શ્રીરામે ગવણ સામેની લડાર્ધમાં કુંભકણ્યું અને ખીજા રાક્ષસો સામે જે ભયંકર બાણો માર્યા હતાં તે પણ માર્યા. આખરે શ્રીરામે પોતાનું કદિ પણ નિષ્ફળ નહિ જનારું બ્રહ્માસ્ત્ર ઉગામવા માડ્યું. શ્રીગમ અવર્ણનીય ઉદ્દેગવાળા બની ગયા હતા. હનુમાન મોટેથી બાવ સાથે મંત્રનો ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યા. ભગવાનને સમર્પણ બાવે તે શ્રીરામ સામે હસ્તે ચહેરે ઉભા હતા સર્વે આશ્ચર્ય મુગ્ધ થઈ ગયા હતા અને પોકારી ઉઠ્યા “ હનુમાનનો જ્યે-જ્યે ”

આ સમયે નાગદ વિશ્વામિત્ર પામે ગયા અને કહ્યું: “ હે ઋષિ! તમારો ક્રોધ સમાવો. શ્રીરામ હવે ચાકી ગયા છે અનેક બાણો હનુમાનને જરી પણ નુકસાન કરી શક્યા નથી. હનુમાને તમને વંદન ન કર્યાં તેથી શું થયું? શ્રીરામને આ યાતનામાંથી ઉગારો. તેમને તેમના પ્રયત્નમાં અટકાવો-હવે તમે શ્રીરામના નામનો મદિમા જાણ્યો. ” વિશ્વામિત્ર આ શબ્દોથી પીગળ્યા, અને શ્રીગમને બ્રહ્માસ્ત્રથી હનુમાનનો વધ કરતા અટકાવ્યા. હનુમાને પોતાના સ્વામી આગળ આવી તેમના ચરણકમળમાં પ્રણિપાત કર્યા અને વિશ્વામિત્ર સમક્ષ પણ તેમની દયા માટે પ્રણિપાત કર્યા વિશ્વામિત્ર ધણા પ્રસન્ન થયા અને હનુમાનને શુભાશિષ આપ્યા તેની શ્રીગમ પ્રત્યેની અનન્ય લક્ષિતની પ્રસંસા કરી. ”

આ મંત્ર પ્રથમ શ્રીનારદે હનુમાનને જ્યારે તે ધણા જ બપમાં હતા ત્યારે આપ્યો હતો. તેવીજ રીતે હે પ્રિય જીજ્ઞાસુ ! સંસાર તાપથી બળતા તમે આ મંત્રનો જાપ કરો અને મુક્તિ મેળવો.

‘ શ્રીરામ ’ એ રામને સંબોધન-પોકાર છે. “ જયરામ ” એ તેમની પ્રસંશા છે. “ જયજયગમ ” એટલે તેને સંપૂર્ણ શરણાગતિ છે. આ મંત્રનો જાપ કરતાં આવો ભાવ રાખો, “ હે રામ, હું તમને વંદન કરું છું. હું તમારે શરણે આવ્યો છું. ” તમે જલદીથી તેમના દર્શન મેળવશો.

શ્રીસમર્થ રામદાસે તેર કરોડ વાર આ મંત્રનું ઉચ્ચારણ કર્યું હતું અને તેમને ભગવાન રામના પ્રત્યક્ષ દર્શન થયાં હતાં. રામ નામમાં અદ્ભૂત અચિંત્ય શક્તિ ભરેલી છે. રામ નામનો મદ્દિમા ગાઓ. તમે એ મંત્રનો જાપ પણ કરી શકો તેમજ સુંદર રીતે ગાઈ પણ શકો. આ મંત્રના તેર અક્ષરો છે એથી તેર લાખ જાપનું એક પુરસ્કરણ થાય.

હે નારાયણ ! તમે પણ આ મંત્રનો જાપ કેમ નહિં કરો અને બીજા ધણાઓએ મેળવી છે તે મુક્તિ આજ તમારા જન્મમાં શા માટે નથી મેળવતા.

નામ તમારી હોડી બનો. નામ તમારું રક્ષણ કરો, તમને માર્ગ દર્શન આપો, અને જ્યેષ્ઠ પ્રાપ્ત કરી આપો ! અનન્ત બ્રહ્મ અને ભક્તિપૂર્વક ભગવાનના નામના સતત ઉચ્ચારણ જાપ દ્વારા આજ જન્મમાં તમે ઈશ્વર-સાક્ષાત્કાર પ્રાપ્ત કરો !

દીવ્ય નામદવા

જ્યારે અંગ્રેજ દવાઓ, રસાયણો, ધર ગમ્યું દવાઓ. કુદરતી ઉપચારો, આયુર્વેદિક દવાઓ અને એવી વિવિધ પ્રકારની દવાઓ કોઈ એક રોગ નાશુદ નહિં કરી શકે ત્યારે દીવ્ય નામ-દવા એકલી

પ્રત્યાવનાર હોય છે. ભગવાનનું નામ એ સર્વોત્તમ દવા છે, રામપ્રાણ ઉપાય, કદી નિષ્ફળ નહિં જનારું ઔષધ, સર્વ રોગ વિનાશક ગુટિકા છે. ગમગીની અને નિરાશા દુઃખ અને લય, જીવનના દૈનિક સંગ્રામમાં ને જીવવાના કાંકામાં એ આદર્શ પરમ ઉત્તેજક છે.

નામમાં અદ્ભૂત શક્તિ છે. ભગવાનના નામમાં અદ્વૈત મહાબળ છે. ભગવાનના નામમાં સઘળાં દીવ્ય તત્ત્વો છૂપાયેલાં છે. તે અવન પ્રાસાવલેહ, મહરશ્વજ ગુટિકા, દ્રાક્ષાસવ, વસંત કુસુમાકર, સુવર્ણ ભસ્મ-મધુંજ છે. ને અદ્ભૂત, કદિ નિષ્ફળ નહિં જનારું દીવ્ય ઇન્જેક્શન નં. “ ૧૯૧૦૧૯૪ ” છે.

નામ જપ રૂપી આ દવા કોઈ પણ તમારા રોગ પર તમો પોતે જ લઈ શકો. બીજા દર્દીઓ પર કે તમારા ઘરમાં કે બીજે પણ તમો આ અદ્ભૂત નામ દવાનો ઉપચાર કરો. દર્દીની પાસે ખેસો અને હૃદયના ભાવને ભક્તિ અદ્યાથી હરિ ઝૂ, શ્રીરામ, ૐ નમઃશિવાય એવા કોઈ મંત્રનો જપ કરો અને તેના નામનું “ હરે ગમ, હરે રામ, રામ રામ હરે હરે, હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે. ” એ ગીતનું ગુંજન કરો. તેમની દયા ને કૃપા માટે પ્રાર્થો. સઘળા તાપો ને દુઃખોનો અંત આવશે. નામ જપનો ઉપચાર ઓછામાં ઓછા સવારે બે કલાક અને સાંજે બે કલાક કરો. તમો થોડા જ વખતમાં આશ્ચર્યકારક અસર જોશો. બન્ને વૈદ ને દર્દીમાં ભગવાનના નામમાં તેની દયાને કૃપામાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. સર્વ શ્રેષ્ઠ સાચા વૈદ તો ભગવાન નારાયણ જ છે.

આયુર્વેદિય વૈદકીય શાસ્ત્રના પ્રણેતા, ત્રિલોકના વૈદ, ઇન્દ્રના અંશ ભગવાન ધનવંતરીએ પોતે જાતે જણાવ્યું છે કે “ અમ્યુત, આનંદ, ઓર્વિંદના ન્યામના જપ રૂપી દવાથી સર્વ રોગો નાશ પામી શકાય છે... એ મારી નિશ્ચય ને પ્રમાણિક જાહેરાત છે. ” સઘળા ઉપચારોમાં ભગવાન નારાયણ એજ સાચા વૈદ છે. તમો જાઓ.

છે કે જગત પરના મોટામાં મોટા દાકતરો પણ સાર્વભૌમ રાગ ને મરતા બચાવી શકતા નથી. અતિ કુશળમાં કુશળ દાકતરોએ જે દર્દીને માટે નિગરા જણાવી હોય, તેવા ખરાબમાં ખરાબ પ્રકારના રોગથી પીડાતા દર્દી અદ્યુત રીતે સુધર્યાના દાખલાઓ પણ તમે સાંભળ્યા હશે. આજ ચોખ્ખો પૂરાવો છે કે સધળા સુધારા પાછળ દીવ્ય હાથ જ હોય છે.

ધ્રુવરી નામ જન્મ-મરણ રૂપી રોગ નાબુદ કરશે અને તમને મોક્ષ, મુક્તિ કે અમરતા બક્ષશે.

મીરજના એક જમીનદારનો પુત્ર ગંગિઝ માંદગીમાં સપડાયો હતો. દાકતરોએ તેની હાલત બીલકુલ નિરાશાજનક જણાવી. રુધિરના ભઠ્ઠોએ આ દર્દીને પોતાના હાથમાં લીધો. તેમણે દર્દીની પથારી આજુબાજુ સાત દિવસો સુધી રાત ને દિવસ કીર્તન કર્યું. સાતમે દિવસે દર્દી જાતે ઉભો થયો ને ભગવાનનું કીર્તન કરવા લાગ્યો. તે સંપૂર્ણ રીતે સુધરી ગયો. સંકીર્તનનો આવો આશ્ચર્યકારક પ્રભાવ છે.

એકાદશીના મહિમા

ભઠ્ઠો આ દિવસે ઉપવાસ કરે છે, આખી રાત્રી જાગરણ કરે છે, જપ કરે છે, હરિકીર્તન અને ધ્યાન કરે છે. કેટલાક એ દિવસે પાણીનું ટીપું સરખુ પણ પીતા નથી (નિરાહાર-નિર્જલ) જેઓ બીલકુલ નિરાહાર રહી શકતા નથી તેઓ કેળાં, દુધ અને ફળો લે છે. એકાદશીને દિવસે ભાત (ચોખ્ખા) ખાવાનું જોઈએ. આ ઘણીજ અગત્યની બાબત છે. આ કલિયુગમાં. ભક્તિ, શ્રદ્ધા ને નિષ્કામ ભાવથી ફક્ત એકજ એકાદશીનું વ્રત પાળ્યું હોય, અને એ દિવસે ભગવાન શ્રીહરિનું જ ધ્યાન મનમાં ધર્યું હોય તે જન્મ મરણના ચક્રવામાંથી મુક્ત થવાય છે. આ માટે જરામ સંદેહ નથી. શાસ્ત્રો પણ આ બાબતમાં ખાત્રી આપે છે.

બ્રહ્માના માથા પરથી પરસેવાનું બિંદુ નીચે ટપક્યું. તેનું અસુરનું સ્વરૂપ થયું. તે અસુરે બ્રહ્માને કહ્યું કે મને રહેવાને સ્થાન આપો. બ્રહ્માએ કહ્યું, “એકાદશી”ને દિવસે માણસો ભાત (ચોખા) ખાય તેમાં જર્થ રહે અને તેમના પેટમાં કીડાઓ થઈ જા. આ જ કારણસર એકાદશીને દિવસે ભાત ખાવાનો પ્રતિબંધ છે.

જે નિયમિત એકાદશીનું વ્રત પાળવામાં આવે તો ભગવાન શ્રીહરિ પ્રસન્ન થાય છે. સર્વે પાપો નાશ પામે છે. મન શુદ્ધ-પવિત્ર થાય છે. ભકત ધીમે ધીમે વધે છે. ઇશ્વર પ્રત્યે પ્રેમ ધાદ બને છે. દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં ધર્મચ્યુસ્ત લોકો સામાન્ય એકાદશીને દિવસે પણ અપવાસ અને રાત્રીનું જગરણ કરે છે. વૈષ્ણવો માટે, શ્રીવિષ્ણુના ભકતો માટે તો અગિયારસ (એકાદશી) ઇષ્ટોજ પવિત્ર દિવસ છે.

હાલના સમયમાં કહેવાતા મુધરેલા લોકો આધિભૌતિક-વાદની માઠી અસરોને કારણે એકાદશીને દિવસે ઉપવાસ કરતા નથી. જ્યારે શુદ્ધિ જગત થાય છે ત્યારે તેવાઓ નાદક વિવાદો અને અનર્થ પ્રતિવાદો કરે છે. આધ્યાત્મિક માર્ગમાં શુદ્ધિ એક પ્રકારના અન્તરાય રૂપ છે. જેમના અંતઃકરણ વિકાસ પામ્યા ન હોય, પણ શુદ્ધિ વધી હોય તો તેઓ પ્રત્યેક પગલે શંકા ને સવાલો કરવા માડે છે. તેઓ ઉધે માર્ગ દોરાઈ જાય છે. તેઓ કેમ અને કેવી રીતે? જાણવા માગે છે, અને પ્રત્યેક બાબતમાં વિશ્લાનનો આધાર માગે છે. ઇશ્વર પૂરાવાઓ અને માન્યતાઓથી પર છે. શ્રદ્ધા, પૂજ્યભાવને અંતઃકરણની શુદ્ધિ સાથે ધર્મ અને શાસ્ત્રને જાણવાં જોઈએ. ત્યારે જ તેને હાલની હથેળીમાં અમલક દ્રવ્યની માફક ધર્મના રહસ્યનો ઉકેલે સમજાય છે. કોઈ પોતાની માતાને આજ માણસ તેનો પિતા છે એમ પૂરવાર કરી આપવા કહે છે?

ઉપવાસથી કામ (વિષય) કાણુમાં રહે છે. તે લાગણી-
ઓને પણ શાંત રાખે છે. તે ઇદ્રિયોને પણ નિયંત્રણમાં રાખે છે.
એ એક મોટું તપ છે. તે મન તથા હૃદયને શુદ્ધ કરે છે. તે
અસંખ્ય પાપોનો ઉત્તેદ કરે છે. શાસ્ત્રો મન શુદ્ધ માટે ચાંદ્રા-
ચણુવત, કૃષ્ણવત, એકાદશીવત, ને પ્રદોષવત પાળવા જણાવે
છે: ઉપવાસ ખાસ કરી ને જીવને કાણુમાં રાખે છે કે જે જીભ
માણસનો કદામાં કદો શત્રુ છે. ઉપવાસ શરીરમાંની
શ્વાસોચ્છાસની ક્રિયા, લોહીના ફરવાની ક્રિયા, પાચન
ક્રિયા અને મળમૂત્રની ક્રિયાને વ્યવસ્થિત કરે છે. શરીરમાંની
સઘળી અશુદ્ધિઓ ને હરેક પ્રકારના એરોને તે નાબુદ કરે છે.
તે શરીરમાંના ક્ષાર તત્ત્વોનો નાશ કરે છે. જેમ ભેળસેળવાળું
સોનું વારંવાર કુહીમાં તપાવવાથી શુદ્ધ બને છે, તેમ વારંવાર
ઉપવાસથી આ અશુદ્ધ મન શુદ્ધ બને છે.

યુવાન, મજબૂત બાંધાના ઘઘચારીઓએ જ્યારે જ્યારે
તેમને કામવાસના પજવતી હોય ત્યારે ત્યારે તેમણે ઉપવાસ
કરવા. ત્યારે જ તેઓ ઉપવાસ દરમ્યાન સારું ધ્યાન ધરી શકશે.
ઉપવાસનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ છે કે એ વખતે ઇદ્રિયો શાંત થવાથી
એકાગ્રતાપૂર્વક ધ્યાન કરવું બેઠાય.

ઇદ્રિયોને અંતરૂપી કરો અને મનને ઈશ્વર પર ચોટાડો.
ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરો કે તમને દોરો અને તમારા આધ્યાત્મિક
ઉન્નતિના માર્ગમાં ખૂબ પ્રકાશ પાડે. લાવ સાથે કહો, " હે
ઈશ્વર પ્રનોદ્યાત્-પ્રનોદ્યાત્-મને દોરો-મને દોરો ત્રાહી-
ત્રાહી-મને રક્ષો-મને રક્ષો. હું તારો છું-હું તારો છું. મને
તરછોડ નહિ." ત્યારે તમને પવિત્રતા, પ્રકાશ અને પ્રાપ્ત્ય પ્રાપ્ત
થશે. ઉપવાસના દિવસે તેમજ એકાદશીને દિવસે ઉપવાસ કરતાં
આ પ્રકારની સાધનાને અનુસરો.

ઉપવાસ એ યોગના દશ વિભાગોમાંનો એક છે. અતિશય
ઉપવાસો પણ ન કરવા. તેનાથી અસક્રિત આવી જાય છે. તમારી

સામાન્ય શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરો. જો તમે પૂરા ચોવીસ કલાક નિરાહાર નહિં રહી શકો તો દશ બાર કલાક તો જરૂર જ નિરાહાર રહો અને પછી થોડુંક દુધ ને ફળો લ્યો. પછી ક્રમશઃ નિરાહાર રહેવાના કલાકો વધારો—એટલે પંદર કલાક, પછી વધુ પછી વધુ એમ કરતાં કરતાં પૂરા ચોવીસ કલાક નિરાહાર રહેવાની ટેવ પાડો. સર્વે ઉપવાસોનું પ્રથમ ફળ શારીરિક ને માનસિક શુદ્ધિ છે. ઉપવાસ માણસને માનસિક ને આધ્યાત્મિક રીતે બળવાન બનાવે છે.

મહાન સ્મૃતિકાર મનુ પાંચ મુખ્ય કલેશો (કાષાય-પાપ)નો નાશ કરવા માટે ઉપવાસ કરવાનું પોતાની સ્મૃતિમાં જણાવે છે. રસાયણિક કે ખીજી દવાઓથી જે રોગો અસાધ્ય હોય છે. સામાન્ય રીતે થોડાક અંતરાયો એટલે સંપૂર્ણ ઉપવાસ (ચોવીસ કલાકનો) સર્વ માટે ધણી ઉત્તમ હોય છે. એથી સારી તખીયત જળવાય છે, આંતરડાઓને આરામ મળે છે અને બ્રહ્મચર્ય જળવાય છે. હાલજાળ બધા જ રોગો વધુ પડતા ખોરાકથી જ ઉપજે છે એથી તેમને અટકાવવા અગર તેમને નાશુદ્ધ કરવા માટે ઉપવાસ જ એક મુખ્ય ઉપાય છે.

સંપૂર્ણ (ચોવીસ કલાક) ઉપવાસ ઉંધને કાણુમાં રાખે છે. આ પીને ઉંધને કાણુમાં લેવાનો રસ્તો ધ્રુવિત્ત્વ જોગ નથી. જો તમે બાહ્ય તત્વ પર આધાર રાખો તો તમારામાં આધ્યાત્મિક સામર્થ્ય ઠદિ આવશે નહિં. ઉપવાસ દરમ્યાન સધળો સહવાસ દૂર કરો. એકલા રહો. સાધનમાં તમારો સમય વિતાડો. ઉપવાસ પછી કોઇપણ બારે ખોરાક આશી નહિં. દુધ અગર ફળનો રસ શાયદાકારક થશે.

મિતાહાર અને પ્રત્યાહાર એક સિદ્ધાંતની ઉધી ને ચત્તી બાબતો છે. મિતાહારનો અભ્યાસ એટલે નિયમસરનો થોડો ખોરાક શરીરને વ્યવસ્થિત ક્રિયાથી રાખવા માટે લેવો તે.

ગીતામાં કહ્યું છે: “યોગ તેને માટે નથી કે જે ધણો આદાર લે છે, તેમજ જે વધુ પ્રમાણમાં નિરાહારી રહે છે, તથા જે ધણો ઉધણસી છે, તેમજ જે વધુ પ્રમાણમાં જંગતો રહે છે.” પ્રત્યાહારનો અભ્યાસ એટલે ઇન્દ્રિયોને પોતાના વિષયોમાંથી પાછી ખેંચી લેવી તે. તે પછી ઇન્દ્રિયો મનમાં સમાઈ જાય. ત્યારે મિતાહાર અને પ્રત્યાહાર કરવામાં કામેલપણ આવે ત્યારે ઇન્દ્રિયોનો પરમ વ્યાયામ અગર પરમ કાણુ મેળવાશે.

એકાદશીને દિવસે ઉપવાસ અને જપ ધણાં જ શુદ્ધિકારક છે. નિરાહાર મનને સાત્ત્વિક બનાવે છે અને શરીરને હલકું કરે છે અને ધણાં ખર્ચા દુઃખ દૂરનો નાશ કરી ધ્યાનને પુષ્ટિ આપે છે.

એક સમયે મુર રાક્ષસ દેવોને ખૂબ પજવતો હતો. દેવો રક્ષણ માટે શ્રીહરિ પાસે ગયા. શ્રીહરિએ યોગમાયાને રાક્ષસને મારવા મોકલી. યોગમાયાએ ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે રાક્ષસનો સંહાર કર્યો. પછી ભગવાને યોગમાયાને કહ્યું, “હે યોગમાયા ! જેઓ એકાદશી વ્રતનું પાલન કરશે તેઓ પાપોથી મુક્ત થશે. તને એકાદશી કહેવાશે.”

તમો સધળા જાણો છો કે રાગ અંબરીષ શ્રીહરિના પરમ ભક્ત હતા. તેણે એક વર્ષ પર્વત એકાદશી વ્રત પાળ્યું. શ્રીહરિ તેનાથી ખૂબ પ્રસન્ન થયા હતા. અંબરીષ પર ભગવાનની કૃપા ઉતરી. એક સમયે તેણે લાગલાગટ ત્રણ દિવસો સુધી ઉપવાસ કર્યો. ઉપવાસ છોકવાની અણી પર હતા. તેજ વખતે દુર્વાસા ઋષિ ત્યાં મહેમાન તરિકે આવ્યા. રાગએ તેમનો ઘટતો આદરસત્કાર કર્યો અને તેમને જોજન લેવા વિનંતિ કરી. ઋષિએ આમંત્રણ સ્વીકાર્યું અને નદિ પર સ્નાન કરવા ગયા. રાગએ તેમની આવવાની વાટ ખૂબ જોઈ પણ તેઓ આવ્યા નહિ : હવે દ્વાદશી-(બારસ) નું રૂકત અર્ધ

સુદ્ધંત જ બાકી રહ્યું હતું. જો રાજા કાંઈ પણ આહાર ન લે
તો એના એકાદશી વ્રતનો ફેક થાય; અને જો આહાર લે તો
ઋષિ પ્રત્યે અનાદર થાય. આ કટોરટીમાંથી, જન્મે દિશા જળવાય
એમ ધારી ગળાએ ચોકું પાણી પીધું. આને આહાર લેવો
અને નિરાહાર રહેવું એ જન્મે ટક્કી શકાય. દુર્વાસા આવ્યા.
પોતાની દીવ્ય શક્તિથી તેમણે સઘળું જાણી લીધું હતું. તેઓ
ભારે ક્રોધે બેસ્યા. તેમણે પોતાના માથા પરના વાળના
શુભ્રામાંથી એક વાળ ઉમેડી દાઢી તેમાં રાજાને મારી નાખનારી
શક્તિનો સંચાર (અભિમંત્ર) કર્યો : અંબરીષ સ્વસ્થ જ રહ્યો.
દુર્વાસાએ મોઢલેલ વિનાશક શક્તિનો શ્રીવિષ્ણુના ચક્રે વિનાશ
કર્યો અને વધુમાં તે (ચક્ર) દુર્વાસાને મારી નાખવા તેના
તરફ વળ્યું. ઋષિ જ્યાં જ્યાં નાહા ત્યાં ત્યાં ચક્ર તેની પાછળ
ઢોડ્યું. દુર્વાસાએ બહા, શિવ વગેરેને બચાવવા આજીજી કરી.
પણ રાહ પણ તેમને મદદ આપી શક્યા નહિ. તેમણે કહ્યું :
“ તમે વિષ્ણુના ભક્ત કે જે નિમગ્નિત એકાદશી વ્રતનું પાલન
કરે છો તેનો અપરાધ કર્યો છે; માટે વિષ્ણુ પાસે જાઓ. ”
દુર્વાસા શ્રીહરી પાસે ગયા. શ્રીહરિએ કહ્યું : “ હું મારા ભક્તોને
આદિન છું. મારું હૃદય મારા ભક્તોના કળજમાં છે; તેમના
હૃદયો મારા હૃદય સાથે જોતજોત રહેલાં છે. તમે અંબરીષ
પાસે જાઓ, તેની માફી માગો અને તમે બચશો. ” દુર્વાસા
પાછા અંબરીષ પાસે આવી તેને પૂછે પડ્યા. અંબરીષે ચક્રને
પોતાના વિનાશક કાર્યમાંથી અટકાવો અને ઋષિને બચાવવા
પ્રાર્થના કરી. અંબરીષની પ્રાર્થનાથી ચક્રે પોતાની શક્તિ દુરત
જ સંકેલી લીધી. દુર્વાસાએ અંબરીષનો પોતાના હૃદયથી
આહાર માન્યો. શ્રીહરિના ભક્તનો આવો પ્રભાવ છે. એકાદશી-
વ્રતનો આવો મહાન મહિમા છે.

ચંદ્રની વિવિધ પ્રકારની સ્થિતિઓ આપણા મન પર
ધણીજ ગૂઢ અસરો કરે છે. કહેવાય છે કે પખવાડીઆના ચોકકસ

દિવસોએ એકકસ પ્રકારની અસરો પૃથ્વી પર ઉતરે છે, જે આધ્યાત્મિક ધ્યાન માટે ખાસ લોભ કર્તા મનાય છે. અગ્નિઆરમો દિવસ એટલે એકાદશીનો દિવસ એવો એક દિવસ ગણાય છે. જેમ બહાર દેખાતો ચંદ્ર જુદી જુદી સ્થિતિઓમાં ફરે છે તેમ, મનુષ્યના લિંગ-શરીરની ફરતેનું આંતરિક આકાશ (નક્ષત્ર-મંડળ સાથે) માથાથી તે પગ સુધીના જૂદા જૂદા ચક્રોની ફરતે ફર્યા કરે છે. શુકલ પક્ષના અને કૃષ્ણ પક્ષના અગ્નિઆરમો દિવસોએ આકાશી ચંદ્ર આગા (ભુમધ્ય) ચક્ર અને નાભિચક્ર (અનહત) આગળ અનુક્રમે આવે છે જેથી ઉચ્ચ અને નીચ અસરો થાય છે. ઉચ્ચ અસરોનો લાભ લેવા અને નીચ અસરોને દૂર દટાવવા, તિરાહર અને પ્રાર્થના ઘણા જ મદદરૂપ ને લાભ કર્તા છે. વળી ચંદ્રલોક-માંના પિતૃઓ એકાદશી, અમાવસ્યા વગેરે દિવસોએ સહેલાઈથી મૃત્યુલોકમાં સંપર્ક સાધી આપણા મન પવિત્ર કરી શકે છે, એમ કહે છે.

હું તમો સર્વને નમ્ર પ્રાર્થના કરું છું કે તમો સહૃદયતાથી વૈકુંઠ એકાદશીવ્રત અને એકાદશી વ્રત પાળશો. તમો શ્રીહરિની કૃપાને પાત્ર થશો અને પરમ સૌખ્ય ને શાશ્વત સંતિના સનાતન સામ્રાજ્યને પ્રાપ્ત કરશો !

૬. ધ્વનિના ચાર પ્રકારો

વેદો એ ઈશ્વરના ધ્વનિનું બાહ્ય રૂપ છે. એ ધ્વનિના ચાર વિભાગો છે. પરા એ ફક્ત પ્રાણમાં જ આવિર્ભાવ પામે છે; પશ્યન્તિ એ મનમાં આવિર્ભાવ પામે છે, મધ્યમા એ ઇન્દ્રિયોમાં પ્રગટ થાય છે; અને વૈષ્ણરી એ મુખદ્વારા બહાર પ્રગટ થાય છે. પરા, પશ્યન્તિ અને મધ્યમા એ ઉદ્ધિ માફક અગ્રાધ છે, અને વૈષ્ણરી જ વેદોમાં પ્રજુવહારા પ્રગટ થઈ મૂળાક્ષરો અને સ્વરોવડે રૂપ ગ્રહણ કરે છે. માણસો વૈષ્ણરીને પણ વાસ્તવિક રીતે સમજી શકતા નથી.

કંઠ, મુખાદી બોલવાના અવયવો દ્વારા જે વાણી બહાર પ્રગટ થાય છે, તે પ્રગટ થતા અગાઉ જે મનમાં બોલવાય છે તેને મધ્યમા કહે છે. મધ્યમા એ વાણીનું આંતરિક સ્વરૂપ છે જ્યારે વૈખરી એ તેનું બાહ્ય-સ્થૂળ સ્વરૂપ છે. જેમને યોગ દર્શન યમું હોય તેઓજ પહેલા તથા પ્રકારની વાણી (ધ્વનિ) સમજી શકે છે. ભાષામાં વ્યક્ત થયેલા વેદો પણ સમજવા ધણાજ મુશ્કેલ છે. વાણીનું સૂક્ષ્મ તેમજ સ્થૂળ શરીર છે.

પરમાત્મા કે જોડો સર્વને ચૈતન્ય આપે છે તે મનુષ્યના શરીરમાંના કરોડના જૂઠાજૂઠા કેન્દ્રો ચક્રોમાં વ્યક્ત હોય છે. તેઓ પ્રાણ અને ધ્વનિના સૂક્ષ્મતમ રૂપ (પરા) સાથે મૂળાધાર ચક્રમાં દાખલ થતા હોય છે. પછી પરચન્તિ, મધ્યમા ના ઓછા સૂક્ષ્મ-રૂપો, જે માત્ર મનથી જ જોઈ શકાય, તે પ્રમાણે યદનિ તેઓ આખરે માત્રા, સ્વર, વર્ણ (મૂળાદિરો)વાળા શબ્દોરૂપે વૈખરી સ્થૂળરૂપે બહાર આવે છે.

વાણી એ ઇશ્વરી ધ્વનિ શક્તિનું સ્થૂળ વ્યક્ત રૂપ છે. ઇશ્વરી ધ્વનિ શક્તિનો-મૂળ ધ્વનિનો-સર્વોચ્ચ પ્રકાર પરા છે. પરાધ્વનિ એ મૂળ સંકલ્પ-વિચારોના બી છે. એ ધ્વનિનું પ્રથમ અવિષ્કરણ છે. પરા ધ્વનિમાં સૂર અવિભાજ્યરૂપે એક સરખો જ રહે છે. પરા, પરચન્તિ, મધ્યમા અને વૈખરી એ ધ્વનિના ઉત્તરોત્તર પ્રકારો છે. મધ્યમા એ ધ્વનિનો વચમાંની અવ્યક્ત સ્થિતિ છે. તેનું સ્થાન અંતઃકરણમાં છે.

પરચન્તિનું સ્થાન નાભિમાં અગર મણિપૂર ચક્રમાં છે. યોગીઓ જેને આંતરિક સૂક્ષ્મ દર્શન શક્તિ હોય છે, તેઓ શબ્દ કે જેને રૂપ ને રંગ હોય છે, જે સર્વે ભાષાનો સમાન શબ્દ હોય છે અને જેને ધ્વનિની કંપનની સવલ્લતા હોય છે તે શબ્દની પરચન્તિ સ્થિતિ અનુભવી શકે છે. સઘળા હિંદીઓ, યુરોપિયનો, આફ્રિકનો, જાપાની-ઓ, પક્ષીઓ કે પશુઓ, ધ્વનિની પરચન્તિ સ્થિતિમાં એક વસ્તુની

સમાન ભાવના અનુભવે છે. હાવભાવ એ મૂક સદ્મ ભાષા છે. એ સર્વે માટે એક સરખી હોય છે. કોઈ પણ દેશનો દોષપણ ભાષાવાળો મનુષ્ય જ્યારે તે તરસ્યો યયો હોય ત્યારે મોટા પર અમુક જ રીતે હાથ ચમ્પવાનો હાવભાવ કરશે. કાનદ્વારા કાચું ઠરી રહેલી એક જ શક્તિ તે અવણુ દહેવાય છે, આંખ દ્વારા કાચું ઠરી રહેલી એક જ શક્તિ તે દંડન દહેવાય છે, એવી જ રીતે પર્યન્તિ જ્યારે આવા રૂપ ધરે છે, ત્યારે ધ્વનિના વિવિધરૂપો ધારણુ કરે છે. ભગવાન પોને પોતાની માયા શક્તિથી પહેલાં મૂલાધાર ચક્રમાં પરાવાણી તરીકે વ્યક્ત થાય છે, પછી નાભિ આગળના મણિપૂર ચક્રમાં તે પર્યન્તિના સદ્મરૂપમાં દાખલ થાય છે. પછી હૃદયમાં મધ્યમાંના રૂપમાં આવે છે અને પછી અન્તે કંઠ અને ઓઠમાં વૈખરીના વ્યક્ત રૂપે પ્રગટ થાય છે. ભગવાનના ધ્વનિનું આ ઇશ્વરી અવતરણ છે. જે કાંઈ વૈખરી રૂપે ખોલાતી વાણી તે ભગવાનની વાણી છે. તે વિરાટ પુરૂષની વાણી છે.

જેમ લાઠડામાં અગ્નિ છૂપાયેલો રહે છે, જે સખત ધર્મણુ અને વાયુની મદદથી તણુખારૂપે પ્રકટ થાય છે, એટલે જવાળા-રૂપે, અને અન્તે મોટા ભડકારૂપે જને છે, તેમજ ભગવાન વાણી-રૂપે પ્રગટ થાય છે. અગ્નિ એ પરાવાણી રૂપ છે, તણુખો એ પર્યન્તિ રૂપ છે. નાની જવાળા એ મધ્યમા રૂપ છે, અને મોટા ભડકાવાળો અગ્નિ તે વૈખરી રૂપ ધ્વનિનું આલેખ છે. આ પ્રમાણે વાણી એ ભગવાનનું વ્યક્ત સ્વરૂપ છે.

ॐ શાંતિ ! ॐ શાંતિ !! ॐ શાંતિ !!!



સંદેશ સિ. તરફથી પ્રકટ થયેલ સંદેશ પ્રકાશન મંદિરનાં

પ્રાણવાન પ્રકાશનો

પુસ્તકનું નામ	લેખકનું નામ	કિંમત પો. ખર્ચ
૧ જીવનસખી	શ્રી. કુંગરસી સંપટ (બીજી આવૃત્તિ)	૪૫ ૦-૮
૨ જર્મનીની આત્મકથા કું.	ધ. સંપટ	૪ ૦-૧૭
૩ નર્તકી	શ્રી. 'ઉમાકાન્ત' (બીજી આવૃત્તિ ૭૫૫ છે.)	૫ ૦-૮
૪ હંસરદાન	શ્રી. ગોપુજીદાસ રાયચુરા ૩)	૦-૬
૫ આરોગ્ય	ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ	૩ ૦-૬
તનનું મનનું અને દેશનું		
૬ હસ્તમેળાપ	શ્રી. મંજુલાલ દેસાઈ	૪) ૦-૬
૭ સોનલ	શ્રી. પ્રાણુલાલ મુનશી	૪) ૦-૭
૮ નિત્યનો આચાર	પ્રો. રામનાગવણ પાઠક	૧ ૫ ૦-૪
૯ મીરાં પ્રેમલીલાની	શ્રી. ગમચંદ્ર કાકુર	૬ ૦-૭
૧૦ મારું ભવિષ્ય (વૉ. ૧-૨) જ્યોતિષી પંડ્યા		૮ ૦-૧૧
૧૧ આધુનિક-વ્યા- પારી મિત્ર	શ્રી. પૂર્ણાનંદ ભટ્ટ	૯) ૦-૯
૧૨ વ્યાપારી સર્વ- જ્ઞાનસંગ્રહ	શ્રી. કુંગરસી સંપટ	૧ ૦ ૦-૧૦
૧૩ હિંદની આર્થિક દુર્દશા	"	૦ ૫ ૦-૪
૧૪ રૂપિયાનું ભાવિ	પ્રો. સી. એન. વકીલ જે. જે. અંગરીયા	૦ ૫ ૦-૪
૧૫ યુ. કે. સી. સી. અને હિંદ	પ્રો. એ. એન. અગરવાલા	૦ ૫ ૦-૪

૧૬ હિંદની આર્થિક

પુનર્ઘટના	શ્રી. મણિલાલ શાહ	૧)	૦—૪
૧૭ વેદાંત અને યોગ	સ્વામીશ્રી. માધવતીર્થજી	૫)	૦—૭
૧૮ શ્રીમદ્ભાગવત માર્ગદર્શિકા	„	૨૥૥	૦—૬
૧૯ ગુરુપૂર્ણિમા	„	૨૥૥	૦—૫
૨૦ અભિશાપ	અનુ. રમણલાલ સોની	૩૥	૦—૬
૨૧ નેતાજી	શ્રી. પ્રદીપાદ બ્રહ્મભટ્ટ	૩૥	૦—૬
	(૫ મી આવૃત્તિ)		
૨૨ ટીકેટ	...	૧૥	૦—૪
૨૩ સ્નેહગંગા	અનુ. રમણલાલ સોની	૩)	૦—૫
૨૪ સાથીદાર	„	૩૥	૦—૫
૨૫ હિંદુ નાણાંતંત્ર	શ્રી. જયંતીલાલ મહેતા	૪૥	૦—૮
૨૬ નેતાજીના સાથીદારો	શ્રીપ્રદીપાદ બ્રહ્મભટ્ટ	૨૥૥	૦—૬
૨૭ સંન્યાસિની	અનુ. રમણલાલ સોની	૩૥	૦—૫
૨૮ મિયાં કુસદી	શ્રી. હવરામ જોષી	૧૥	૦—૫
૨૯ ગીતાદોહન પૂજ્ય સ્વામીશ્રી કૃષ્ણાત્મજી (બીજી આવૃત્તિ ૭૫૫જી)			
૩૦ વેમાણુવેરાનો કાયદો	શ્રી. સારાભાઈ દલાલ	૧૥૨	૦—૩
૩૧ રા' નવધણુ	શ્રી. હવરામ જોષી	૧૥	૦—૨
૩૨ પુરાણની વાતો	„	૧૥	૦—૨
૩૩ અમારા સરદાર	શ્રી. દયાશંકર ભ. કવિ	૫૥	૦—૮
૩૪ મનમોજી રાગ	શ્રી. હવરામ જોષી	૧૥	૦—૨
૩૫ પિંગલા	શ્રી. ગોકુળદાસ રાયચુગ	૪)	૦—૬

સોલ એજન્ટસ:—

મેસર્સ. એન. એમ. ઠક્કરની કું.

બુકસેલર્સ: ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧૨

વિશેષ માહિતી માટે લખો—

સંદેશ પ્રકાશન મંદિર

સારંગપુર,
અમદાવાદ.

જે પુરૂષે માટીમાંથી મદો સંજ્યા એવા મહાસભાના
'લોખંડી પુરૂષ'ના જીવનને સ્પર્શતું 'સંદેશ'નું

અભિનવ—પ્રકાશન

અમારા સરદાર

કિંમત રૂ. ૫—૮—૦ (૮. ખ. ૮ આના)

લેખક : શ્રી. દયાશંકર ભ. કવિ

૧. સરદારશ્રી વલ્લભભાઈના તેજસ્વી જીવનની સુરેખ વિગતો આકર્ષક શૈલીમાં પહેલીજ વાર આ પુસ્તકમાં રજુ થા યછે.
૨. બાલ્યકાળના તોફાનોથી માંડીને આરઝી હકૂમતે હિંદના ગૃહસચીવની ગંભીર જવાબદારીઓ મુધીના સરદારશ્રીના જીવનના રસિક પ્રસંગો.
૩. જેમાં સરદારશ્રીના વીરત્વનાં, કુનેહ અને રાજકૌશલ્યનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય છે, એવાં અનેક સંભારણું અહીં સંગ્રહાયાં છે.

લગભગ ૩૫૦ પાનાં ઉંચા અમેરીકન કાગળો, સરદારશ્રીની લાક્ષણિક તસ્વીરો અને બીજી અનેક તસ્વીરોથી ભરપુર.

પ્રત્યેક ગુજરાતીના ઘરમાં આજના ગુજરાતના ઘડવૈયાનું આ પુસ્તક હોવું જ જોઈએ.

પ્રકાશક : ધી સંદેશ લિમિટેડ

સારંગપુર—અમદાવાદ.

સોલ એજન્ટ : એન. એમ. ઠક્કરની કું.

૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

બાળકોના સાચો વારસો

બાળકોનું ઘડતર ઉત્તમ સંસ્કારોથી થવું જોઈએ. સાચો વારસો એ જ છે. ગમે તેવું વાંચન બાળકોનાં માનસને બગાડે છે. “સંદેશ” બાલસાથી અંથમાળાની યોજના કરી તે ખોટ પૂરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. આપના ઘરમાં વાંચી શકતાં બાળકો હોય તો આ અંથમાળાનાં પુસ્તકો હોવાં જ જોઈએ.

પ્રથમ સેટમાં શ્રી જીવરામ જોષીનાં રસતરખોળ કરે એવાં નવેનાં છ પુસ્તકો જેમ જેમ પ્રકટ થશે તેમ મળશે. સામાન્યતઃ દરેક પુસ્તકની કિંમત છુટક સવા રૂપિયા રહેશે. પરંતુ પૃથકમાં વધઘટ થતાં તેમાં તે મુજબ ફેરફાર થશે.

મિયાં કુસડી:	હારથકથા વાંચો ને હસો.	[પ્રગટ થયું છે.]
રા' નવઘણુ:	રસભરી ઇતિહાસ કથા.	["]
પુરાણની વાતો:	સંસ્કારભરી રસીલી વાર્તાઓ	["]
મનમોહી રાજા:	અનોખી વિનોદકથા	["]
હુંટારાના પંજમાં:	સાહસભરી રસગળતી કથા [દ્વંકસમયમાં પ્રગટ	["]
વીરખંડા;	પ્રેરણાભર્યાં ચરિત્રો	["]

નાના મોટાં સૌને રસતરખોળ કરે એવાં આ પુસ્તકો મેળવવા આજે જ ગ્રાહક બનો.

સો ઉપરાંત પાનાનું એક, એવાં છ પુસ્તકોનું લવાજમ. દ્રકંત પાંચ રૂપિયા છે. સંખ્યાબંધ ચિત્રો, રંગબેરંગી પુકું, ગ્લેઝ કાગળ, એ જોતાં ખોટ જાઈને આપવા જેવું અણ્યાય. ગણતરીની નકલો જપાઈ છે.

રૂ. ૫-૦-૦ પાંચ મનીઓડરથી મોકલી

આજે જ ગ્રાહક બની જાઓ.

આટલું આપ નોંધી લેશો.

* એકંદરે સાટાજસો પાનાનું રસભર્યું વાંચન અને લવાજમ માત્ર પાંચ રૂપિયા. આજે જ ગ્રાહક બનો.

* ગમે ત્યારથી આ અંથમાળાના ગ્રાહક થઈ શકાયા છે.

* પાછલાં પુસ્તકો સિલકમાં હશે ત્યાં સુધી મળી શકશે.

સંદેશ-પ્રકાશન મંદિર સારંગપુર—અમદાવાદ